

SOSYAL BİLİMLER ALANINDA BİLİMSEL ARAŞTIRMA VE YAYIN SÜREÇLERİ

Editörler
Dr. Levent DOĞAN
Dr. Cem UZUN
Dr. Sedef ZEYREKLİ YAŞ

EDİRNE 2021

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ YAYINLARI

SOSYAL BİLİMLER ALANINDA BİLİMSEL ARAŞTIRMA VE YAYIN SÜREÇLERİ

Editörler

Dr. Levent DOĞAN

Dr. Cem UZUN

Dr. Sedef ZEYREKLİ YAŞ

Edirne, 2021

Trakya Üniversitesi Yayın No: 267
T.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayın No: 1

Sosyal Bilimler Alanında Bilimsel Araştırma ve Yayın Süreçleri

Editörler: Dr. Levent DOĞAN, Dr. Cem UZUN, Dr. Sedef ZEYREKLİ YAŞ

Yayın Yönetmeni:
Dr. Levent DOĞAN

Kapak Tasarım:
Duygu YÜREK

Tashih:
Öğr. Gör. Müge ATAKAN
Gonca GÜLVODİNA
Gamze GÜRCENAN ESEN

Mizanpaj:
Dr. Sedef ZEYREKLİ YAŞ
Altay BAYATLI

Baskı: Trakya Üniversitesi Matbaası
Edirne Teknik Bilimler MYO Sarayiçi Yerleşkesi/Edirne

1. Baskı: Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayın No: 1, Aralık 2021

ISBN: 978-975-374-311-2

SUNUŞ

Trakya Üniversitesi, 34 biriminde 83 ülkeden 5560'ı uluslararası olmak üzere 41.422 öğrencisiyle ve 4751 çalışanı ile şehrin, bölgenin ve Balkanların yükselen yıldızı ve bir marka değeri olarak hizmet vermektedir.

Üniversitemiz, sadece eğitim alanında markalaşma adına adım atmakla yetinmeyerek hizmet verdiği tüm alanlarda bu hedef doğrultusunda ilerlemektedir. Uluslararası kuruluşlar tarafından verilen uluslararası akredite eğitimi, ISO ve Sağlık Bakanlığının denetimlerinden başarı ile geçen bölgenin en büyük ve güçlü hastanesi; geçmişimizi, bugünümüzü ve yarınımızı temsil eden müzeleri ile birçok alanda Trakya Üniversitesi markasını yükseltmeye devam ediyoruz.

Balkan Medical Journal ile başlayan ve elinizde tuttuğunuz değerli esere konu olan ve akademik yayıncılıkta da markalaşma hedefi doğrultusunda emin adımlarla ilerliyoruz. Uluslararası indeksler tarafından taranan, etki faktörü her geçen gün yükselen 19 akademik dergisi ile Trakya Üniversitesi, bu alanda da ülkemiz ve bölgemizde söz sahibi olmakta kararlıdır.

Trakya Üniversitesi organizasyonu ve ev sahipliğinde daha önce TÜBİTAK ve Avrupa Bilim Editörleri Birliği (EASE) iş birliği ile gerçekleştirdiğimiz etkinliklerimizin son halkası "Sosyal Bilimler Alanında Bilimsel Araştırma ve Yayın Süreçleri Paneli" oldu. Sosyal Bilimler Enstitümüz ile Avrupa Bilim Editörleri Birliği (EASE) iş birliğinde yapılan etkinlik 5 gün süre ile binlerce araştırmacıyı ağırlayarak bu alandaki büyük bir ihtiyaca cevap verdi.

Etkinliğin hayata geçmesinde ve paneller süresince alanında uzman isimlerin sunduğu bildirilerin derlendiği elinizde tuttuğunuz eserin oluşturulmasında başta kıymetli hocamız ve EASE Yönetim Kurulu Başkan Yardımcısı ve Türkiye Bölge Başkanı Prof. Dr. Cem Uzun ve Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü Dr. Öğr. Üyesi Levent Doğan olmak üzere emeği geçen herkese teşekkürü bir borç bilirim.

Selam ve saygılarımla…

Prof. Dr. Erhan TABAKOĞLU

Trakya Üniversitesi Rektörü

ÖN SÖZ

Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 1987 yılında dönemin Rektörü Prof. Dr. Ahmet Karadeniz'in izniyle Prof. Dr. Necmettin Hacıeminoğlu tarafından kurulmuştur. Rahmetli hocamız o dönemde 4-5 öğrenci ve bir iki ana bilim dalıyla yola çıktıklarında "ağacı değil ormanı görmelisiniz" diyerek aslında bugünün temellerini atmıştır.

Bugün Enstitümüz; 20'si doktora ve sanatta yeterlilik, 62'si yüksek lisans olmak üzere toplam 82 programda 3000 civarında öğrenciyle yoluna devam etmektedir. Ayrıca T.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, yürüttüğü Lisansüstü Eğitim Programları ile bugüne kadar 200'den fazla doktora,1700 tezli Yüksek Lisans ve 1030 Tezsiz Yüksek Lisans mezunu vermiştir.

Enstitü olarak; kaliteli bir eğitim ile ülkemizde ve özellikle Balkanlarda sosyal bilimler alanında duyulan akademik ihtiyacı gidermeye yönelik uluslararası düzeyde lisansüstü çalışmalar yaparak, üniversitemizin ve bölgemizin temel değerleri çerçevesinde sosyal bilim uzmanları yetiştirmeyi amaçlamaktayız. Bunun yanında akademisyen ve öğrencilerimizin akademik gelişimlerine katkı sağlamak, bilgilerini tazelemek ve yeni bilgiler edindirmek adına da zaman zaman bazı etkinlikler düzenlemekteyiz.

14 -17 Aralık 2020 tarihlerinde «Bilimsel Araştırma Eğitim Günleri» kapsamında konferanslar verdirmiş, konferansların bitiminde özellikle öğrencilerimizden çok güzel dönüşler almıştık. Bu dönüşlerden sonra yaptığımız çalışmaların üstüne ne katabilir, nasıl geliştirebilir ve nasıl daha faydalı olabiliriz fikrinin üstünde durmaya başladık. Bu hazırlıkların içerisindeyken EASE yönetim kurulu üyesi Prof. Dr. Cem Uzun hocamız sosyal bilimler alanında bilimsel araştırma ve yayın yapma konusunda ortak bir etkinlik düzenleme fikrini iletince aradığımız kanı bulmuş olduk ve projeyi hayata geçirmek üzere çalışmalara başladık. Ekibimizi kurup alanındaki uzman konuşmacılarımızla iletişime geçtik. Panelimizin konu başlıklarını oluşturmak üzere Cem Uzun hocamızı öğretim elemanlarımız ve öğrencilerimizle moderatörlüğümde çevrimiçi olarak buluşturduk.

Son derece verimli geçen görüşmede öğrencilerimizden gelen öneriler de dikkate alınarak alt konu başlıklarının son şekli oluşturuldu. Panelimizi, özellikle lisansüstü öğrencilerimizin bilimsel araştırma yapmadaki yöntem, araştırma teknikleri ile bilimsel yayın yapma süreçleri hususlarındaki ihtiyaçlarını gidereceğini, kafalarındaki soru işaretlerinin büyük kısmını ortadan kaldıracağını düşünerek 5 temel konuda 5 oturum olarak şekillendirdik.

Panelimize gösterilen ilgi, katılımcı sayısı, soruların fazlalığı, gelen memnuniyet ve tebrik mesajları bize bu dileklerimizin gerçekleşmiş olduğunu göstermektedir. Bunun yanında, her oturumdan sonra neyi iyi, neyi eksik veya yanlış yaptığımızı değerlendirip gelen öneri ve eleştirilerden yola çıkarak bu tür faaliyetlerin sürdürülmesi gerektiği sonucuna vardık.

Sosyal Bilimler Alanında Bilimsel Araştırma ve Yayın Süreçleri Eğitim Panelleri Serisi'ni planlarken lisansüstü öğrencilerimizin bilimsel bir çalışma planlama, uygulama ve analiz etme konularında eksiklerini gidermek için yola çıktık. Aynı zamanda araştırma aşamasında gözetilmesi gereken etik hususlar nelerdir, bilimsel bir çalışmanın yayın sürecine geçişinde hangi aşamalar ve zorluklar ortaya çıkabilir sorularına da yanıtlar aranmıştır. Panelimize katılan hocalarımız, bilimsel yayın yapma sürecinde araştırma ve yayın etiğinin öneminin anlaşılması konusunda son derece etkili sunumlar yapmış; bilimsel bir çalışma nasıl tasarlanır, araştırma yöntemlerinde sınırlılıklar nasıl belirlenir, veri nasıl toplanır ve analiz edilir, bilimsel çalışmanın yayın aşamasına geçişinde dergi seçiminin önemi, bilimsel bir dergiye gönderilen çalışma hangi süreçlerden geçer, hakem-hakemlik nedir, editöryal yazışmalarda nelere dikkat etmek gerekir, yayın kurulunun etkisi nedir gibi konularda da çok değerli bilgiler paylaşmışlardır.

Panelimize desteklerinden dolayı üniversitemiz Rektörü Sayın Prof. Dr. Erhan Tabakoğlu'na teşekkür ediyorum. Etkinliğimizin hazırlık sürecinden bugüne kadar yanımızda olan tecrübesiyle bizlere yön gösteren Cem Uzun'a; Roman Dili ve Kültürü Araştırmaları Enstitüsü müdürü Gökhan Ilgaz'a; Sosyal Bilimler Enstitüsü müdür yardımcıları Sedef Zeyrekli Yaş, Şükrü Öner Dinç ve Enstitü sekretemiz Cihan Sayan'a, öğretim görevlisi Müge Atakan'a, lisansüstü öğrencilerimiz Gonca Gülvodina, Gamze Gürcenan Esen ve Tuğçe Pekcoşkun'a şükranlarımı sunuyorum. Yine bizi kırmayarak panelimize konuşmacı olarak katılmayı kabul eden kıymetli hocalarımıza, oturum başkanları ile moderatörlere ve Aves yayıncılığa katkılarından dolayı en kalpten teşekkürü bir borç bilirim.

Dr. Öğr. Üyesi Levent DOĞAN

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

İÇİNDEKİLER

I. KISIM
ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİĞİ

II. KISIM
BİLİMSEL ARAŞTIRMA, PLANLAMA VE UYGULAMA

III. KISIM
NİTEL VE NİCEL ARAŞTIRMA ANALİZLERİ

IV. KISIM
BİLİMSEL MAKALE YAZIMI

V. KISIM
BİLİMSEL MAKALE YAYIN SÜREÇLERİ

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

I. KISIM

ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİĞİ

SOSYAL BİLİMLERDE ETİK: ARAŞTIRMA AŞAMASINDA GÖZETİLMESİ GEREKEN HUSUSLAR[1]

Deniz EROĞLU UTKU[2]

GİRİŞ

Bu bölümde Sosyal Bilimlerde Etik: Araştırma Aşamasında Gözetilmesi Gereken Hususlar hakkında bilgi vereceğim. Bilimsel araştırmayı bir bütün olarak düşünmemiz ve her aşamasında etik kuralları gözetmemiz gerektiğini, her aşamasında etik risklerle karşılaşabileceğimizi söyleyerek başlamak istiyorum. Bu noktada, bir araştırmayı bütünsel düşünmek, daha zihnimizde araştırmayı tasarlarken, attığımız her adımda, etik riskleri planlamak, çalışmaya başlarken, veri toplarken, verileri analiz ederken ve yayımlarken etik hususları göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Zira, bir bilim insanı yaptığı çalışmayı yayımladığı zaman, "ismini yayımlanmış bir makalenin üstüne koyduğunda ahlaki, siyasi ve mesleki sorumluluk almış olur" (Hammersley & Traianou, 2017, s.176). O yüzden bir çalışmanın okuyucularla paylaşılacağı yazım ve yayım aşamasına dek olacak serüveninde de bizim etik kurallara uymamız son derece önemlidir.

Sosyal bilimlerde etik kuralların ortaya çıkışı ve buna önem vermek ne yazık ki çok uzun bir geçmişe sahip değil. Bilim tarihi, bilimsel bilgi üretme, sonuca ulaşma heyecanıyla, zaman zaman etik değerlerin ihmal edildiği, bunun sonucu kişilerin ruhsal ve fiziksel bütünlüklerine zarar verilen bir takım çalışmalara sahne olmuştur. Ancak, özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası bir bilimsel araştırmanın yalnızca sonuca ulaşmak olmadığı, araştırmanın her aşamasında, öncelikle insana saygı, verilere saygı duyulması konusunda etik kaygılar ortaya çıkmış ve bu etik kaygılar etik kodlar haline de gelmiştir. Önceleri yalnızca bio-medical çalışmalar için belirlenen etik kodlar, giderek sosyal bilimler alanında olmazsa olmaz ilkeler olarak yerini almıştır (Israel & Hay, 2006, s.23). Bugün ülkemizde de bu konu oldukça önem verilen prensipler arasına yerleşmiş, lisansüstü aşamasında zorunlu derslerden biri olarak müfredata eklenmiştir.

Bu noktada "etik bir çalışma" gerçekleştirmek ile neyin kastedildiğini açıklığa kavuşturmamız gerekmekte. "Etik neyin iyi ve neyin kötü olduğuna ve

[1] *Sosyal Bilimler Alanında Bilimsel Araştırma ve Yayın Süreçleri Eğitim Panelleri Serisi.* Birinci Oturum: Araştırma ve Yayın Etiği. *23.03.2021, Saat 19.00-21.00.* Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü ile European Association Sciences Editors (EASE) işbirliğinde çevrimiçi olarak gerçekleştirilen toplantıda sunulan davetli bildirinin düzenlenmiş halidir.

[2] Doç. Dr., Trakya Üniversitesi, denizeroglu@trakya.edu.tr, Orcid: 0000-0002-1823-699X

bunun nasıl karar verileceğini incelenmesi ile ilgili bir çalışma alanıdır. Bu yorumdan yola çıkarak, "sosyal araştırma etiği" araştırmacıların ne yapmaları ve ne yapmamaları gerektiği ve buna nasıl karar vermeleri gerektiği anlamına gelmektedir" (Hammersley & Traianou, 2017, s.21-22). O halde sormamız gereken bir diğer soru, bir eylemin, bir tercihin doğru olup olmadığına nasıl karar vereceğimizdir? Aslında bu soru teorik ifadelerle de yanıt aranan bir sorudur. Burada sosyal bilimlerde de etkili olan iki karşıt görüşü çok kısa bir şekilde ele almak gerekir.

- **Deontoloji:** Görev etiği ödev etiği de diyebileceğimiz bu yaklaşım başlangıçta eylemi sonuçlarından bağımsız düşünmeyi gerektirmektedir. Dolayısıyla bu etik kurallar, dini, ahlaki ve hukuk kuralları gibi baştan belli olan ve doğru ile yanlışı baştan söyleyen kurallardır (Hammersley & Traianou, 2017, s.28-30). Yolun çok başında doğrunun yanlışın belirlendiği bir bakış açısıdır.

Bu bakış açısını göz önünde bulundurduğumuzda, araştırmamızın en başından olmazsa olmaz kurallar olarak uymamız gereken ilkeler olduğunu söyleyebiliriz. İnsan haklarına saygı duymak bu anlamda deontolojik bir kuraldır ve hiç bir şekilde ihmal edilemez (Hammersley & Traianou, 2017, s.30). Yine bulunduğumuz kurumların etik kurul yönergelerine uymak ve yazılı olarak belirtilen YÖK etik değerler ve ilkelerine uymak araştırmanın en başında, sonuçtan bağımsız olarak uymamız gereken kurallardır. Bununla beraber çok çok önemli bir kanun olan Kişisel Verilerin Korunması Kanunu No:6698 (KVKK) da incelememiz, kanun maddelerini gözetmemiz gerekir.

- **Sonuçculuk:** Burada, araştırmacıların biraz daha etkin olması ve sorumluluk alması gereken bir yaklaşımdan söz etmekteyiz. Çünkü bu aşamada niyetten ziyade sonuca odaklanmak gerekir. Görevleri ve hakları en başından genel olarak ele alan deontolojik yaklaşımın aksine, sonucu kestirmemiz gereken bir bakış açısıdır. "Prensipte ,burada dikkate alınacak kriter, bu sonuçların bizim çıkarlarımıza ya da bizim ait olduğumuz topluluk ya da organizasyonun çıkarlarına hizmet edip etmeyeceğidir" (Hammersley & Traianou, 2017, s.31). Bununla birlikte sonuççuluk içerisinde anılan faydacılıkla kötülükten kaçınma, faydayı artırmak, yani mutluluk yaymak, insanlığın gelişmesine ve hayatta kalmasına katkı sunmak gibi amaçlar taşımaktadır (Boone, 2019, s. 53).

Birbiriyle çelişiyor gibi gözükse de bir araştırmacı her iki teorik çerçeveyi de önemseyerek çalışmasını sürdürmeli. Şimdi bu teoriler ışığında iki ilkeyi tekrar etmek istiyorum. Bir, kurumsal etik kodlarımızı iyice bilerek çalışmaya başlamamız gerekmektedir. İki, çalışmamız sonucunda, kurumumuza, mesleğimize, meslektaşlarımıza ve topluma olan faydayı artırmalı ve tüm bu saydıklarımıza herhangi bir zarar verilmemelidir. Bu konuda, karar verecek sorumlu, bizatihi

araştırmacının kendisidir. Birisi araştırmanın en başında birisi de süreç içerisinde vereceğimiz karardır. Sorumlu bir araştırmacı, her ikisini de gözeterek çalışmayı tamamlamalıdır.

Bu aşamada adım adım bir araştırmada gözetmemiz gereken ilkeleri ve özellikle veri toplama aşamasında dikkat edilmesi gereken hususları ayrıntılandıracağım.

ADIM ADIM ETİK ARAŞTIRMA

Konu Seçimi

Bilimsel bir araştırma bir bütündür ve her aşamasında etik risklerle karşılaşabileceğimizi göz önünde bulundurmamız gerekmektedir. Bir bütündür ile söz ettiğim daha zihnimizde bir konuyu çalışmaya karar verdiğimiz andan başlayarak araştırma sürecini tamamlayıp sonuçlarımızı okuyucularla paylaştığımız aşamaya kadar olan o geniş yolculuktan bahsetmekteyim.

Çalışacağımız konunun seçilmesi araştırmanın birinci adımını oluşturur. "Araştırmacılar etik konusunu düşünürken , çalışmanın yapılmasının doğru olup olmadığı sorusunu kendine sormalıdır" (Fraenkel & Wallen, 2003, s.54). Bu sorunun cevabını ancak araştırmanın sonucundan kimlerin etkileneceğini göz önünde bulundurarak verebilir. "Bu yapacağım çalışma fiziksel ya da ruhsal anlamda herhangi bir kişiye zarar verme potansiyeli taşıyor mu" değerlendirilmelidir (Fraenkel & Wallen, 2003, s.54). Sosyal bilimlerde "zarar" unsuru çok üstünde durulmasa da, -ilerleyen bölümlerde ifade edileceği üzere- çok boyutlu bir kavramdır, dolayısıyla sosyal bilimlerde de hesaba katılması gerekmektedir. Çıktılar, fiziksel bütünlüğe zarar veren- Nazi dönemindeki örneklerde olduğu gibi- sonuçlar doğurmamalıdır. Yine bu ilk aşamada dikkate alması gereken üç temel etik ilke "kişiye saygı, yararlılık ve adalet" ilkeleridir (Ersoy, 2015, s.2). Unutulmaması gereken çok önemli etik bir ilke: araştırmanın yalnızca bilgi üretmek olmadığı, etik bir çalışma bilgi üretirken, aynı zamanda kişileri, toplumu ve çevreyi koruması, dünyaya bir fayda üretme amacı taşımasıdır (Israel & Hay, 2006, s.2).

Konuya ilişkin konuşmamıza devam edersek, çalışma konusunun sonuçlarından çıkar elde edilmemesi gerekmektedir (Creswell, 2014, s.96). Burada kastedilen özellikle maddi çıkar elde etme kaygısıdır. Tek kaygımız bilime katkı sunabilmek olmalıdır.

Konu seçimi ile ilgili bir diğer husus, araştırmacının, yalnızca bilgi üreten değil, aynı zamanda eleştirel bilgi ortaya koyan, topluma faydalı yenilikçi çalışmalara imza atan, var olan literatüre katkı sağlayan olması gereğidir. Diğer bir ifadeyle araştırma aynı şeyleri farklı bir dille yeniden söylemek değildir. O yüzden daha henüz dizayn aşamasında iyi bir literatür taraması yapılması gerekmektedir.

Araştırma sorusu bilimsel çalışmalara katkı sunmalıdır. Bu aşamada sosyal bilimcinin konu seçerken göz önünde bulundurması gereken bir nokta da bu araştırmayı yapabilmek için gerekli ehliyete sahip olup olmadığıdır. Özellikle hassas gruplarla çalışmayı planlıyorsanız bu nokta çok daha önem arz etmektedir. Örneğin çocuk katılımcı hedefleniyorsa bir pedagoga ihtiyaç duyulacağı, ya da cinsel şiddet mağduru bir mülteci kadınla görüşülecekse bir psikologdan yardım istenmesi gerektiği henüz bu aşamada planlanmalıdır. Çünkü sunum boyunca vurgulayacağımız üzere, zarar vermemek öncelikli hedeflerimizden biri olmalıdır.

Konu Seçiminin Ardından Gerekli Resmi İşlemler

Bu aşamada ilgili kurumlardan izin almamız gerekmektedir (Creswell, 2014, s.96). Burada üç tür izinden söz edebiliriz. İlki üniversitelerin etik kurullarından alınan izinlerdir. Örneğin Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünün, bu konuda karar verme ile yetkilendirilmiş hocalarımızın yer aldığı bir kurulu bulunmaktadır. Araştırmada planlanan anket ya da mülakat sorularıyla beraber gerekli formlar doldurup bu kurulun onayını almak gerekmektedir. Kişilerle çalışmayı planlıyorsak ve kişiler bize zaman ayıracaksa, her türlü çalışmamız – ödevler dahil- etik kurulu raporuna ihtiyaç duyar. İkinci olarak da özel izinler gelmektedir. Bazen çalışma alanınız ayrıca başka kurumlardan izin almanızı gerektirebilir. Örneğin eğitim bilimlerin de etik kurulu yanında veli izni, MEB izni, özel gereksinimli çocuklarla çalışılıyorsa Rehberlik Araştırma Merkezi izni gibi izinler gerekebilir. Yine zaman zaman kurumlar bazı alan çalışmalarına sınırlandırma getirebilir ve dönemsel olarak özel izin isteyebilir. Bir dönem Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, Suriyeli mültecilerle gerçekleştirilecek çalışmalara kısıtlama getirmiş, alanda çalışma yapmak içi özel izin talep etmekte idi. Bu noktada çalışma alanınızla ilgili kurum izni gerekip gerekmediği, prosedürleri nasıl, bu konuların kontrol edilmesi önem arz etmektedir. Son olarak çalışmada kullanılacak ölçek kullanım izninden konuşabiliriz. Eğer araştırmada kullanılması planlanan ölçek daha önce bir araştırmacı tarafından geliştirilmiş ise bu kişiden mail yoluyla ya da yazılı olarak izin alınması gerekmektedir. Hatta bu izin, etik kurulu başvuru sürecinde başvuru dosyasına eklenmelidir.

Veri Toplama ve Saha Aşaması Öncesi

Artık araştırma sorumuz, çalışacağımız alan ve veri kaynaklarımız ve hangi bilimsel adımları takip edeceğimiz netleşmiş durumdadır. Bu aşamada gerekli izinlerimizi de aldığımızı var sayıyorum. Bir sonraki adım sahaya çıkma olacağı için araştırmacı bu aşamada sahayı ve veri toplanacak kitleyi iyice tanımalıdır. Hangi alanda çalışılacaksa o yerin kültürünü, dini hassasiyetlerini, normlarını iyi bilmelidir (Creswell, 2014, s.97). Bu nedenle alana çıkmadan önce yapılması gereken bölgeyi iyice tanımak, mümkünse çalışılacak gruplara yakından bakmaktır. Bu veri toplama

aşamasında nelere dikkat edilecekse bu konuda araştırmacıya bir öngörü sağlar. Aynı zamanda yayım aşamasında da hangi verilerin bu kitleye zarar verebileceğini, nelerin mahrem, nelerin gizlenmesi gerektiği konusunda değerlendirme yapılmasına da yardımcı olur. Bu aşamada belki büyük projeye başlamadan evvel pilot bir çalışma uygulanması yerinde olacaktır (Oliver, 2010, s.38).

Veri toplama Aşaması

Çalışmanın belki de en hassas olunması gereken aşamasıdır. Özellikle veri toplama kaynağı insanlar ise maksimum özen gösterilmesi gerekir. Ayrıca kişilerden veriler elde etme, toplandıktan sonra da depolama, sınıflama ve paylaşma aşamasında uyulması gerekenler KVKK'unca da güvence altına alınmıştır. Kanun kişisel verilerimizin kötü ve haksız kullanımını önlemek ve özel hayatın gizliliğinin sağlamasını amaçlamaktadır[3]. Bu noktada gözetilmesi gereken temel hususlarla devam edersek, ilk başta zarar vermeme ilkesini görmekteyiz.

Zarar Vermeme: Hangi çalışmanın kişilere zarar vereceği hangi çalışmanın kişilere zarar vermeyeceğini tayin etmek araştırmacının uzmanlığında ve sorumluluğundadır. Yani bir çalışmaya katılan kişi kendisi buna rıza gösterse bile, araştırmacı o kişiye zarar vermemeyi garanti etmelidir. Bu noktada beklenmeyen sonuçlardan doğan zararda araştırmacının sorumluluğudur. Hammersley ve Traianou'nun bir araştırmada karşımıza zarar olarak çıkabilecek şeyleri şu şekilde tanımlar (Hammersley & Traianou, 2017, s.81-82):

- Acı, fiziksel yaralama ve sürekli özür
- Psikolojik zarar, örneğin duygusal sıkıntı, öz güvenin erozyonu, strese bağlantılı hastalıklar vb.
- Materyal zarar, örneğin hapse atılmak vasıtasıyla birisinin özgürlüğünü kaybetmesi, birisinin işinden kovulması, gelirde azalma ya da mala zarar
- Statü ya da üne ya da kişi için önemli olan insanlar ile ilişkilere zarar örneğin, daha önce bilinir olmayan bir bilginin ifşa edilmesi
- İnsanların içinde yer aldıkları bir projeye ya da onların ait oldukları bir grup ya da organizasyona ya da dâhil oldukları bir kurum ya da mesleğe zarar.

Belki ilk madde sosyal bilimlerdeki araştırmacıların çok fazla neden olabileceği sonuçlardan olmayabilir ancak diğer maddeler sıklıkla karşılaşabileceğimiz riskler arasındadır. Araştırmacı birlikte çalıştığı ve verileri topladığı kişilere bu zararları vermemekle yükümlüdür.

---

[3] MADDE "1- (1) Gerçek kişiye ait her türlü veri burada kapsanmaktadır. Kanun verilerin sahibi olarak gerçek kişileri işaret etmektedir. Dahası kanunla beraber kurulan Kişisel verilerin korunma kurulu hukuka aykırı veri işleyenlere karşı yaptırım uygular."

Kişilerin Özerkliğine Saygı Duyulması: Hem deontolojik hem sonuçcu bir ilke olduğu söyleyebilir (Hammersley & Traianou, 2017, s.100). Çalışmalarda veri toplanacak kişilerden RIZA alınması gerekmektedir. Burada rıza ile kastedilen "BİLGİ TEMELLİ RIZA"nın alınmasıdır (Hammersley & Traianou, 2017, s.125; Israel & Hay, 2006, s.60). Yine bu nokta, veri sahibinden rıza alınması konusu KVKK'da güvence altına alınmış bir ilke olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ön bilgilendirme

Bir diğer önemli husus ön bilgilendirme. Katılımcıları görüşme öncesinde onların çalışmanın amacı hakkında ayrıntılı bir şekilde bilgilendirilmesi, yanlış yönlendirmeden kaçınılması gerekmektedir. Bu, anketlerin dağıtılacağı ya da mülakat yapılacak kişilere araştırmanın amacı ile ilgili bilgi vermek demek. Bu bilgilendirmede kurumlardan ya da araştırma fonlayıcısından bir ön bilgilendirme mektubuna sahip olmak güvenilirliğe katkı sunacaktır. Bilgi temelli rıza dediğimiz bu ön bilgilendirme şunları içermelidir:

- "Araştırmanın amacı, odak noktası, araştırmayı nasıl yürütmeyi planladığı, sonuçta ortaya çıkacak bulgu türleri, araştırmayı yürütmenin ya da bulguları yayımlamanın olası sonuçları ve fonun kaynağı" (Hammersley & Traianou, 2017, s.126).

Burada yanlış ya da eksik bilgilendirme gibi araştırmaya katılanın daha sonra şaşıracağı bir durum yaratmamak gerekir. Bütün bu süreçte hedefimiz, araştırma ile ilgili bilgileri katılımcıların kafasını karıştırmadan, en anlaşılır ve en yalın halinde sunmak ve kişilerin araştırmaya katılmaları konusunda da izinlerini almak olmalıdır.

Bilgilendirilmiş Onam Formu

Bu bilgilendirme aşamasında, katılımcılardan imzalı onam formu almanız gerekmektedir. Bu formun onaylanması sürecinde asla bir zorlama olmaması ve araştırmaya katılmama hakkının olduğunu kişilere bildirmek gerekmektedir (Creswell, 2014, s.97). Ayrıca rıza araştırmanın bütün sürecini kapsar dolayısıyla kişi, istediği zaman araştırmadan çekilebilir (Israel & Hay, 2006, s.64). Bu form hem araştırma yapılan kitleyi bilgilendirir hem de araştırmacıyı ileride çıkabilecek suçlamalara karşı korur. Çocuklardan, dil bilmeyenlerden ve okuma yazması olmayanlardan onam almak ekstra tedbir gerektirir. Formunuzda ses kayıt cihazı kullanımı izni mutlaka sorulmalıdır. Eğer mülakat yaptığınız kişi bunu istemezse asla gizli kayıt yapılmamalıdır. Unutulmayalım ki gizli ses ve görüntü kaydı Türk Ceza Kanunca suçtur.

Bu aşamada son olarak hangi aşamada rızanın gerekmediğinden de

bahsedelim. Kamusal alanlarda, park, bahçe, eğlence parkları gözlemlerinde gerekmez (Hammersley & Traianou, 2017, s.111). Bunda bile sınırlama olmalı, kişileri ifşa edecek şekilde fotoğraf, isim bilgi paylaşılamaz. Burada son zamanlarda sosyal medyada yaygın şekilde bahsedilen sosyal deneylerden bahsedebiliriz. Çocukları kullanan, yüzeri açık şekilde belirten, onam alınmayan bu çalışmalar etik değildir.

Hassas – Kırılgan Gruplardan veri elde etme: "Kırılgan gruplar kendi çıkarlarını koruyacak durumda olmayan dolayısıyla bilinçli ya da bilinçsiz şekilde zarara uğrama riski olan, rıza onam formu verebilecek durumda olamayan ya da eşitsiz güç ilişkilerinden dolayı temel hakları kısıtlanan kimseleri kapsamaktadır (González-Duarte vd., 2019)". Bu kategoriyi oldukça geniş ele almak gerekmektedir; mülteciler, çocuklar, engelliler, yasal ehliyeti olmayanlar vb.

Bu gibi durumlarda araştırmacı ekstra önlemler almakla sorumludur. Öncelik çalışmaya kimlerin dahil edilip kimlerin dışarda kalacağını uygun şekilde tespit etmek gerekir. Örneğin yetişkinlerden alınabilecek bir veri varsa çocukları tercih etmemek gerekmektedir (Loue, 2002, s.82). Ardından, çalışmaya hassas grupların dahil edilmesi için çalışmanın sonucunda elde edilecek kazanımların bu grupların yararına olması gerekmektedir (Loue, 2002, s.81). Araştırmanın amacının bu gruplar tarafından iyice anlaşıldığına emin olunmalı. Bunun için tercüman desteği alınmalıdır. Söz konusu çocuk katılımcılar ise yine ailelerinden ya da yasal koruyucularından yazılı onay alınmalıdır (Oliver, 2010, s.37-38). Rıza onam formu alımına gelecek olursak, bu kişilerin zarar görmelerini engellemek için üçüncü kişilerin izninin araştırılması gerekmektedir (Ersoy, 2015,s.6).

Zaman zaman mülakatlarınızda beklemediğiniz yanıtlarla karşılaşabilirsiniz. Yani kırılgan birey olduğunu o an öğrenmiş olabiliriz. Bu noktada yine kendi uzmanlığınızın hangi noktaya kadar olduğunu değerlendirmemiz gerekmektedir. Vakayı daha fazla deşmek kişide çeşitli zararlara yol açabilir. Örneğin cinsel şiddet mağduru olduğu söyleyen bir kadın katılımcının ya da aile içi istismara maruz kalmış bir bireyin hikâyesinin ayrıntılarını öğrenmeye çalışmak travmatik etkiler yaratabilir. Buradaki etik kod katılımcının mahremiyetine saygı duymak ve bu tip bilgilerin gizliliğini korumaktır (Creswell, 2014, s.99).

Mahremiyet ve Gizliliğin Sağlanması

Bu madde aynı zamanda özerkliğe saygı duyma ile de yakından ilgilidir (Creswell, 2014, s.98). Giderek sosyal medyanın ve kitle iletişim araçlarının etkin kullanılması ile bu konu göz ardı edilmeye başlandı. Ancak bu konu yasalarca da güvence altına alınan bir husus durumdur. Yine KVKK, özel nitelikli kişisel verilerin

işlenme şartlarında kişinin rızasının alınması gerektiğini söylemektedir.[4]

Burada araştırmacının önem vermesi gereken konulardan biri de depolanan verilerin korunmasıdır. Çalışma sona erse dahi verilerin güvenli bir şekilde saklanması gerekir. Gizliliğin sağlanması ile ilgili bir diğer önemli husus kişilerin isimlerinin saklanması. Yine zarar verme prensibi ile beraber düşünebileceğimiz bu madde için bir takım stratejiler önerilmektedir (Hammersley & Traianou, 2012, s.170).

- Mahlas isim kullanma
- İsim yerine mesleklerini kullanma, öğretmen, hasta gibi.
- İsimlerinin baş harflerini kullanmak
- Katılımcı 1 katılımcı 2 şeklinde ifade etmek

Bazı durumlarda bu gereksiz olabilir. Örneğin liderlerle ya da dernek başkanları ile olan çalışmalarda. Zaten konumu statüsü belirtilince kimliği ortaya çıkacaktır. Bu durumda onam formu çok daha özenle hazırlanmalıdır. Veri topla aşamasında, son olarak online toplanan verilerde de sayılan tüm hususların gözetilmesi gerektiğini eklemem gerekmekte. Teknoloji yardımı ile de olsa bu verilerin gerçek kişilerden elde edildiği unutulmamalı sayılan tüm ilkeler göz önünde bulundurulmalı (Oliver, 2010, s.51)

ANALİZ AŞAMASI

Objektif Analiz: Özellikle sosyal bilimlerde saf bir objektiflikten söz edebilmek oldukça zor. Ancak bu noktada da her araştırmacının dikkat edeceği hususlar yer almaktadır. Öncelikle araştırmacı verilere ve kişilere karşı tarafsız olmalı, tüm verileri eşit mesafede değerlendirmeli. Yani kendi dünya görüşüne yakın olanlar kullanıp diğerlerini ihmalden kaçınmalıdır. Yine objektif bir analiz toplanan verilerin sadece hipotezini doğrulayanlarını aktaran olmamalıdır. Burada yanlış bir inanış yer alıyor hipotezler her zaman doğrulanmalı gibi. Veriler ne diyorsa o aktarılmalı , yanlışlanan hipotez de bilime bir katkıdır. Son olarak, bir kez daha kişilerin mahremiyetlerine saygı duyuldu mu kontrol edilmelidir (Creswell, 2014, s.99).

---

[4] MADDE 6- (1) Kişilerin ırkı, etnik kökeni, siyasi düşüncesi, felsefi inancı, dini, mezhebi veya diğer inançları, kılık ve kıyafeti, dernek, vakıf ya da sendika üyeliği, sağlığı, cinsel hayatı, ceza mahkûmiyeti ve güvenlik tedbirleriyle ilgili verileri ile biyometrik ve genetik verileri özel nitelikli kişisel veridir.

Bütün bu adımları belirttikten sonra araştırmaya başlayacak olan akademisyen adayları için bir kontrol listesi sunmak istiyorum.

- Böyle bir konuyu çalışmamın topluma, kurumuma ve bilime katkıları neler olacak?
- Böyle bir konuyu çalışmamdan kimler etkilenecek? Herhangi bir zarar görme riskleri var mı?
- Gerekli yasal, kurumsal izinlerimi tamamladım mı?
- Kullanacağım ölçekler için izin aldım mı?
- Kurumumun ve YÖK'ün etik kodlarını biliyor muyum?
- Çalışmaya başladığım alanı tanıyor muyum, hassasiyetlerin farkında mıyım?
- Veri toplama sürecinde kişilere herhangi bir zararım oldu mu?
- Verilerimi analiz ederken objektif olabildim mi?

Teşekkür ederim.

KAYNAKÇA

Creswell, J. (2014). Research Design.: Qualitative & Quantitative Designs. Thousands Oaks, Califomia: Sage Publications.

Boone, B. (2019). Etik 101. Say Yayınları: İstanbul.

Ersoy, N. (2015). Araştırma Etiği. *Kocaeli Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 1*(1), 2-8.

Fraenkel, J.Wallen Norman (2006). How to Design and Evaluate in Education 6th Edition. McGraw Hill.

Hammersley, M., & Traianou, A. (2017). *Nitel Araştırmalarda Etik: İhtilaflı Konular ve Bağlam* Sage.Çevire: Serdar Balcı-Berat Ahi

González-Duarte, A., Zambrano-González, E., Medina-Franco, H., Alberú-Gómez, J., Durand-Carbajal, M., Hinojosa, C. A. Kaufer-Horwitz, M. (2019). II. The research ethics involving vulnerable groups. *Revista de Investigación Clínica, 71*(4), 217-225.

Israel, M., & Hay, I. (2006). *Research ethics for social scientists*: Sage.

Loue, S. Textbook of Research Ethics Theory and Practice. (2002).Kluwer Academic Publishers: London.

Oliver, P. (2010). The Students Guide to Research Ethics. Open University Press.

TR DİZİN'E BAŞVURAN DERGİLERİN KOMİTE DEĞERLENDİRMELERİNDE ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİĞİNE İLİŞKİN HUSUSLAR[1]

Ali Ekber ŞAHİN[2]

Temel olarak araştırmayı, bilinmeyeni ortaya çıkarma süreci olarak tanımlıyoruz. Bu süreç üç temel özelliğe sahiptir. İlk olarak bu "şüpheci" bir süreç, bir şeyleri merak ediyoruz, anlamaya ve açıklamaya çalışıyoruz. İkincisi, bu süreç "sistematik" bir süreç. Üçüncüsü, bu süreç "etik" bir süreç. Yani araştırma, bilinmeyeni veri toplayarak ortaya çıkarmayı hedefleyen şüpheci, sistematik ve etik bir süreç olarak tanımlanabilir. Beş günlük etkinliklerin içeriğine bakıldığında, bugün etikle ilgili konuları ele alırken, yarınki ikinci oturumda yine şüpheci olma özelliği üzerinde durulacak, bir araştırmanın tasarlanması ve araştırma konusu seçimine değinilecek. Yine panellerin üçüncü oturumunda bir araştırma sistematiği açısından yöntemlerin etkili şekilde ne şekilde kullanılacağı konusu ele alınacak. Dolayısıyla düzenlenen panel oturumlar bir araştırmanın sahip olması gereken üç temel özelliğini de kapsayıcı özellikte. Etkinlik kapsamında özellikle genç araştırmacılar için son derece yararlı olacak bir içerik oluşturulduğunu söyleyebilirim. Bu etkili içeriğin araştırmacılar tarafından kesintisiz olarak izlenmesi onların yararına olacaktır.

Araştırma şüphe ve merak ile başlar. Düşünce ve akademik özgürlük temelinde, ilgi ve merakımız doğrultusunda bir araştırma problemini şüpheci bir yaklaşımla belirleriz. Belirlediğimiz araştırma problemini çözmek için de özgürce, uygun bir yöntem seçeriz ve bunu uygularız. Bunlar bir araştırmanın olmazsa olmazları; fakat diğer bir olmazı ise etik. Yani şüpheci bir yaklaşımla belirlediğimiz bir konuyu sistematik bir yaklaşımla ele alırken ve incelerken, araştırma sürecimizin her aşamasında araştırmacı olarak uymamız gereken temel ilkeler, uymamız ya da kaçınmamız gereken davranışlar bulunur. Bu ilke ve davranışlar sayesinde araştırmalarımıza katılanların ve ilgili tüm çevrelerin zarar görme riskini minimuma indiririz. Dolayısıyla etkili bir araştırmanın etik boyutu mutlaka hissedilebilir, hissettirebilir olmalıdır. Bu üç temel özellikten herhangi birinin yokluğu bir çalışmayı bilimsel bir araştırma olma niteliğinde uzaklaştırır. Bir çalışmanın bilimsel

---

[1] *Sosyal Bilimler Alanında Bilimsel Araştırma ve Yayın Süreçleri Eğitim Panelleri Serisi.* Birinci Oturum: Araştırma ve Yayın Etiği. *23.03.2021, Saat 19.00-21.00.* Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü ile European Association Sciences Editors (EASE) işbirliğinde çevrimiçi olarak gerçekleştirilen toplantıda sunulan davetli bildirinin düzenlenmiş halidir.

[2] Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi, alisahin@hacettepe.edu.tr, Orcid: 0000-0002-3728-9982.

bir araştırma niteliği taşıyıp taşımadığını bazı sorular sorarak ortaya koyabiliriz: Bu araştırma bir bilinmeyeni veriler temelinde ortaya çıkarmaya yönelik mi? Bu bilinmeyeni ortaya çıkarırken etkili bir yöntem izlenmiş mi? Bunun da ötesinde artık bütün bu süreçlerde etik davranılmış mı?

Değerli okuyucular, araştırma ve yayın etiği açısından baktığımız zaman hepimiz, tüm bilim insanları, araştırmacılar araştırma ve yayın etiği ilkelerini bilmek ve bu ilkelere uygun davranışları göstermek, bu ilkelere uygun olmayan davranışlardan kaçınmak zorundayız. Bu toplumsal yaşamdaki yasaları bilmek gibidir. “Ben bilmiyordum.” diyerek yürürlükte olan bir yasaya aykırı davranışınızın görmezden gelinmesini isteyemezsiniz. Bilim insanları olarak bize düşen temel görev yaptığımız araştırmalarda uymamız gereken etik hususları bilmek ve bunları araştırma ve yayın sürecine olabildiğince yansıtmaktır. Bu çerçevede nelere bakmamız gerekiyor? Deniz Hocam deontoloji başlığı altında bir dizi yayınlanmış etik ilkeleri sıraladı. Bunların bir kısmı meslek örgütleri tarafından, bir kısmı bilimsel kuruluşlar ya da yönetsel kurumlar tarafından belirleniyor, geliştiriliyor, yayımlanıyor. Bilinir hale getirilen bu ilkelere meslek üyelerinin ve ilgili çevrelerin hassasiyetle uyması isteniyor. Tabii ki, etiğe uygun olmayan, belirlenen, listelenen bu davranış kurallarına uygun olmayan davranışların, etik dışı davranışların da yaptırımlarla karşılaşması kaçınılmaz bir hale geliyor.

Bu kapsamda bazı örnekleri paylaşmak isterim: Örneğin Comitte on Publication Ethics (COPE) ilkeleri, yine The European Association of Science Editors (EASE), bugün çok önemli bir katkıda sunuyorlar, tarafından hazırlanan kontrol çizelgeleri (checklists), yine British Educational Research (BERA)’nın ilkeleri örnek olarak verilebilir. Üniversitelerarası Kurul (ÜAK) Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi’ndeki etik ilkeler, YÖK'ün etik ilkeleri bu çerçeve de sıralanabilir. Sosyal bilimlerde, fen bilimlerinde ve diğer alanlarda etik ilkeler aslında oldukça açık. Bize düşen görev bu konuda daha bilgili hâle gelmek ve bu temel ilkeleri araştırmalarımıza olabildiğince yansıtmak.

ULAKBİM, TR Dizin’e dergi seçiminde dergilerin araştırma ve yayın etiği performansına ilişkin göstergeleri dikkatlice değerlendiriyor. TR Dizin’e dâhil olmak isteyen başvuru aşamasındaki dergilerden, araştırma ve yayın etiğine ilişkin ilkelerini ve politikalarını kendi elektronik sayfalarında, genel ağ sayfalarında açıklamaları isteniyor. Bir akademik dergi olarak yazarlardan, araştırmacılardan, yayını size gönderenlerden etik anlamda istedikleriniz neler? Dolayısıyla bir derginin araştırma ve yayın etiğine ilişkin beklentilerini açık ve net bir şekilde tüm yazarlara, araştırmacılara açıklaması gerekiyor. Bu şu anlama geliyor: Yapılan değerlendirmelerde yayınladığınız çalışmalar içeriğinde eğer etiğe aykırı bir durum varsa dergi olarak sizin de sorumluluğunuz var.

ULAKBİM TR Dizin'e dergi seçiminde aday dergilerin, uluslararası kuruluşların etik ilkelerine atıfta bulunup bulunmadığı da değerlendirme sürecinde dikkate alınmaktadır. Bugün birçok derginin sayfasında etik politikası açısından COPE'un ya da EASE'nin etik ilkelerinin benimsendiğini ve ona uygun hareket edildiği belirtiliyor. Bu önemli bir husus; fakat bunun aynı zamanda uygulamalara da yansıması, incelenen makalelerde kendisini hissettirmesi önemseniyor.

Dergilerin yayımladığı makalelerde araştırma ve yayın etiğine hassasiyet gösterildiğine ilişkin yeterli kanıt olmalı. TR Dizin'deki komite üyeleri, bir derginin akademik nitelikli bilimsel seviyesini değerlendirirken, tabi ki başvuracağı temel kanıtlar derginin yayınladığı makalelerdir. Dolayısıyla etik hassasiyetin olup olmadığını da o makale içeriklerinden tespit etmek mümkün. Mesela nelere, hangi kanıtlara bakılabilir? Makale içeriğinde yazara ait olan ve olmayan kısımların net olması öncelikle değerlendirilen etik bir husustur. Yani ben bir makale okuduğum zaman rahatlıkla "Bu cümle yazara ait." ya da "Bu cümle yazara ait değil." diyebilmeliyim. Bunun ayrımını çok rahatlıkla yapabilmeliyim. Alıntı nereden başlamış, nerede bitmiş? Bir alıntı, doğrudan alıntı da olsa dolayı alıntı da olsa yaratıcı yazma teknikleri ile bunun hissedilmesini yazar sağlayabilir. Eğer gönderilen makalede atıflara ilişkin bir belirsizlik yaşanıyorsa editörlerden, hakemlerden buna ilişkin gerekli uyarıları yapmaları beklenir ve makale uygun hale getirdikten sonra yayımlanmalıdır.

Etik kurul ya da etik komisyon onaylarına tarih ve sayıları belirterek makale içeriğinde yer verilmesi araştırma ve yayın etiği açısından bir diğer önemli husustur. ULAKBİM TR Dizin'e dergi seçiminde makalelerin etik kurul onayına sahip olup olmadıkları dikkatlice incelenmektedir. Örneğin, "Bu araştırmanın yapılması için "Hacettepe Üniversitesi Senatosu Etik Komisyonunun şu tarihli ve şu sayılı onayı alınmıştır." şeklinde bir ifadeyle ilgili onayın alındığı makale içerisinde açık ve net bir şekilde belirtilmelidir. Aynı şekilde verilerin toplandığı birimin bağlı olduğu kurumdan gerekli izinlerin alındığının kanıtlarının da makale içerisinde sunulması gereklidir. Makalelerde benzerlik oranlarının verilmesi, içerikteki yazara ait olmayan ölçek, resim, çizim ve benzeri kullanımlara ilişkin hak sahiplerinden izin aldığının belirtilmesi, çok yazarlı çalışmalar için yazar katkılarına ilişkin bildirimlere yer verilmesi ve makalenin sonunda bu çalışmaya katkı sağlayan kişi ve kuruluşlara teşekkür edilmesi etik konulardaki hassasiyetin kanıtları olarak değerlendirilmektedir.

Araştırmacılar olarak, yazarlar olarak yapacağımız çalışmalarda kısaca söz ettiğim bu etik kanıtların hissedilmesini sağlamalıyız. Makalelerimizde bu kanıtlara yer vermemiz gerekiyor. İnanın bunları sunduğunuzda makalenizi değerlendiren hakemler de makalenize daha bir olumlu bakacaktır. Makalenizi yayıma sunduğunuz

derginin editörü de gönderdiğiniz çalışmaya çok daha farklı bir gözle bakacaktır. Bir araştırma makalesinde yöntemsel hataların giderilmesi mümkündür; ancak etik hataların telafisi o kadar kolay değildir. Etik özellikleri ön plana çıkan bir makalenin editör tarafından değerlendirme sürecine alınması yüksek bir olasılıktır. Etik hususlarda şüpheli durumlar yaratan bir makale daha sunum aşamasında reddedilir.

TR Dizin'e aday dergilerin değerlendirmelerinde de bu hususlar dikkatli şekilde ele alınıyor. Genel olarak baktığımız zaman etik ihlaller var mı? Evet var. Bunların büyük çoğunluğu da inanın kasıtsız ihlaller. Yani birçok akademisyen, belki bizler de dâhil olmak üzere, akademik geçmişimizi şöyle bir incelersek bu anlamda çok da uygun olmayan davranışlar göstermiş olabiliriz. Kasıtsız ihlaller büyük ölçüde araştırma deneyimi eksikliğinden kaynaklanır. Bu deneyimsizlik nedeniyle araştırma sürecinde olması gereken özeni gösterememiş olabiliriz. Kasıtsız ihlaller bazen de mevzuattaki belirsizlikten kaynaklanır. Hangi tür çalışmalar için etik kurul izni isteneceği çoğu zaman açık ve net değil. Bu belirsizlik nedeniyle onay gerektiren bir çalışmayı onay almadan tamamlamış olabiliriz. Araştırma yöntemlerine hâkim olamayabiliriz. İstatiksel analiz becerilerimiz sınırlı olabilir. Bu nedenle bizzat yapmamız gereken analizleri başkalarına yaptırmak zorunda kalabiliriz. Onların yaptığı bariz hatalar bizim üstümüze kalmış olabilir. Etik hususlara ilişkin bilgi yetersizliğimiz olabilir. Örneğin nasıl atıf yapacağımı tam anlamıyla öğrenmemiş olabiliriz. Bu tür ihlaller kasıtsız ihlallerdir.

Kasıtsız ihlaller bir şekilde dergi editörlerinin, hakemlerin çabalarıyla önlenebilecek niteliktedir. Bazı ihlaller var ki, kasıtlı ihlal dediğimiz, etik açıdan en büyük sorunlar bu çerçevede kendini hissettirir. Gerçekte yapılmayanı yayınlama, aynı çalışmayı sanki başka çalışmaymış gibi tekrar yayınlama, istatistiksel sonuçlarla beklentilerimiz doğrultusunda oynama, sonuçlarla oynama, başkasına ait bir çalışmayı kendi adıyla yayımlama, başkalarından aşırma, basım aşamasında bilerek isteyerek yazar adı ekleme, hiç katkısı olmayanları ekleme, katkısı olanları çıkarma kasıtlı ihlal örnekleri olarak sıralanabilir.

Özellikle etik ihlaller açısından belki de sıklıkla görülen, tartışma konusu olan inceleme konusu yapılan soruşturma konusu yapılan birçok ihlal var. Bu noktada bunlara kısaca değinmek isterim. Bunlardan bir tanesi haksız yazarlık. Bir makalede sadece katkısı bulunanların adının bulunması ve bunların da katkı derecesine göre sıralanması gerektiğini bilmemiz gerekir. Bazıları var ki gerçekten çalışmaya çok ciddi katkılar sunmuş fakat hiçbir yerde ismi yok. Hayalet adeta, "hayalet yazar" olarak ifade ediyoruz. Hayalet yazarın katkısı var ismi yok; fakat bazıları da katkısı hiçbir şekilde olmamış fakat makalede ismi var. İşte bu da "ödüllendirmiş yazar" olarak adlandırılan bir etik ihlal. Hayalet yazarlık da ödüllendirmiş yazarlıkta etik ihlalidir. Yazar ve sorumlu yazarlar ve bunların

sorumlulukları daha araştırma başlamadan önce belirlenirse bu tür ihlalleri önlememiz mümkün olabilir. Buna ilişkin uygun örnekler de var. Dergiler, hazırladıkları kontrol çizelgeleriyle bu tür ihlaller engellenebiliyorlar. "Bu makaleye bu çalışmaya katkı sağlayanları sıralayınız." "Makalenin hangi aşamasında, hangi faaliyete ne katkı sağladı?" Planlama aşamasında mı? Veri toplama aşamasında mı? Analiz ve yorumlama da mı? Yazma aşamasında mı? Revizyonlar da mı? Hepsinde mi? Dolayısıyla bu yaklaşım bir makaledeki yazarların katkı düzeylerini net bir şekilde ortaya çıkaran bir uygulama olarak karşımıza çıkar. Dergiler makale sunum aşamasında böyle bir bildirim isteseler belki de önleyici bir yaklaşım olarak yazarlıkla ilgili etik ihlallerin birçoğunun önüne geçebiliriz.

Bir diğer konu yine atıflarla ilgili. Dergiler alanlarına özgü, çok farklı atıf biçimlerini kullanılabiliyor. Bu APA olabilir, MLA olabilir, Chicago olabilir… Dergiler, tercih edilen atıf biçimine yazarlara yönerge kısmında ayrıntılı olarak verirler ve bunlara uygun bir şekilde atıflarımızı gerçekleştirmemizi isterler. Örneğin, APA'dan bir örnek, alıntı miktarı 40 sözcükten az ise doğrudan bir alıntıyı tırnak içerisinde vermeniz gerekir ve sayfa numarası da mutlaka orada olmalıdır. Alıntı miktarı 40 sözlükten fazla ise bu paragraf halinde verilmeli, içerden blok olarak yapılmalı. Doğrudan atıflarda, yazım yanlışları dahi düzeltilmeden alıntı doğrudan yansıtılır. Bir kaynaktan yaptığınız alıntı miktarı toplamda 500 sözcükten fazla ise, kaynağın sahibinden bu alıntılara çalışmamızda yer vermek için izin istemelisiniz. Bunlara dikkat ettiğimizde atıflarla ilgili istemeden yaşayabileceğimiz etik sorunları önlemiş olabileceğiz. Akademisyenler doğrudan ve dolaylı atıf konusunda ne yazık ki yeterli dikkati ve özeni göstermiyorlar. İncelediğimiz dergilerdeki makalelere baktığımızda da atıfların hangisinin doğrudan, hangisinin dolaylı atıf olduğu, nerede başlayıp nerede bittiği, hangi kısımların makalenin yazarına ait olduğu oldukça belirsiz. Bunlar çok açık ve net olarak ne yazık ki karşımıza çıkmıyor. Dolaylı atıfları da kullanmamız mümkün. Burada sayfa numaramızı, numarası belirtmenize gerek yok. Dolayısıyla bu hususlarda en etkili, detaylı bilgiyi dergilerin yazarlara yönerge kısmında rahatlıkla bulabiliriz. Belki orada çok açıklanmıyor olabilir. Şunu söyleyebilirler, "Genel olarak APA kurallarını uyguluyoruz." O halde APA'nın bu tür özelliklerini nasıl şekillendirdiğini ayrıntılı bir şekilde ele almamız gerekecek.

Etik koşullardan bir diğeri de, değerli arkadaşlar, ihmal edilen bir nokta. Bu da olması gerekiyor. Makaleye katkı sağlayanlara teşekkür edilmesi, teşekkür kısmına yazılması. "Bu araştırmanın yapılmasına ve makalenin tamamlanmasına katkı sağlayan ….. teşekkür ederim" gibi. Yazarların arasında yer almayan ancak çalışmanın tamamlanmasında katkısı olan kişi ya da kurumlara teşekkür edilmesi de etik bir gerekliliktir. Katkı sağlayanlar birden fazla ise ilk sırada araştırma konusunun şekillenmesinde entelektüel katkısı olanlara, ikinci sırada veri toplanan

gruplara ve verilerin toplanmasına izin veren kurumlara, üçüncü sırada veri analizi vb. hususlarda teknik destek verenlere, dördüncü sırada makale taslağınız ve revizyonlarınıza ilişkin dönüt verenlere ve son olarak da araştırmaya mali destek sunanlara teşekkür edilir.

Etik hususlardan bir diğeri de izin ve onaylar. Araştırma yapma gerekçemiz (ödev, dönem projesi, tez, bildiri, Bilimsel Araştırma Projesi, TÜBİTAK Projesi, AB Projesi) etik onayın gerekli olup olmadığının ölçüsü değildir. Eğer insanlarla etkileşim kuruyorsanız, bu bir ödev de olsa, etik izinlere, onaylara ihtiyacınız olacaktır. Hangi çalışmalar etik kurul/komisyon onayı gerektirir? (1) Sonuçlarının makale, kitap, sözlü sunu, ödev, internet ya da diğer medya araçları kullanarak yayınlanması hedeflenen çalışmalar, (2) katılımcılardan veri toplanmasını (gözlem, görüşme, anket, ölçek kullanarak) ve analizini gerektiren her türlü çalışma, (3) katılımcılarla fiziksel etkileşimi gerektiren çalışmalar, (4) minimum düzeyde de olsa katılımcıları huzursuz ya da rahatsız edebilecek, sıkıntı yaratabilecek çalışmalar, (5) katılımcılarda ya da ailelerin de stres yaratabilecek çalışmalar, (5) hassas gruplardan oluşan katılımcıların yer aldığı çalışmalar etik kurul/komisyon onayı gerektirir. Bu çerçevede düşündüğümüzde eğer çalışmamız bu kapsamda yer alıyorsa, çalışmalar için etik izin ve onayları almamız gerekir. Hangi çalışmalar etik kurul/komisyon onayı gerektirmez? Herhangi bir izin gerektirmeksizin, herkesin serbest erişebileceği, herkese açık kaynaklardan, gazete arşivleri, yayınlanmış biyografiler ve benzeri erişilen bilgileri kullanılarak yapılan çalışmalar için bir etik kurul komisyon onayı gerekmeyecektir.

Etik kurul/komisyon onaylarına ilişkin olarak COPE, editörlerin kendilerine sunulan her bir araştırmanın mevcut uygun bir birim, örneğin etik komisyon, etik kurul, değerlendirme kurulu gibi uygun bir birim tarafından araştırma öncesinde onaylandığından emin olmaları gerektiğini belirtmektedir. Editörler, her bir araştırmanın mevcut uygun bir birim, örneğin etik komisyon, etik kurul, değerlendirme kurulu gibi uygun bir birim tarafından araştırma öncesinde onaylandığından emin olmalıdırlar. Buna ilişkin kanıtları talep etmelidirler. Dolayısıyla biz dergiye bir makale gönderdiğimiz zaman editörün "Bu etik kurul izni gerektiren bir makaledir. Bu etik kurulu izninizi paylaşmanızı ve aynı zamanda içerikte belirtmenizi rica ediyoruz." dediği anda bu talep yazar tarafından yerine getirilmelidir. Aksi takdirde etik açıdan soru işaretleri oluşabilir ve editör bu makaleyi değerlendirme sürecine almayabilir. Bütün bu süreçte editörlerin de hakemlerin de ciddi sorumlulukları olduğunu söyleyebiliriz.

Editör ve hakem dikkatiyle kasıt olmaksızın yapılan etik ihlaller önlenebilir. Makale sunum aşamasında belirtilen hususlar ile ilgili dergiler kontrol çizelgeleri kullanabilirler. Bu kontrol çizelgeleri bir makalenin etik anlamda gerekli özelliklere

sahip olup olmadığı konusunda bir fikir oluşturmasını sağlayabilir. Dergiler, ayrıca, hakem değerlendirme raporlarına etik değerlendirme hususunda maddeler ekleyebilirler. Temelde burada yaklaşımımızın şu olması lazım. Etik konularda müdahale ve yaptırımlardan çok önleyici ve etkileşime dayalı yaklaşımları kullanmamız gerekir. Bakın, EASE'nin yazarlar için hazırladığı kontrol çizelgesi. Burada yazarlıkla ilgili hususlar da var. Çalışmanın daha önce yayınlanmadığına ilişkin, yayınlanıp yayınlanmadığını, orijinaline ilişkin hususlar da var. Bu kontrol çizelgesi diğer birçok etik durumu da içeriyor. Bunu biz dergilerden beklemeliyiz. Dergi editörleri, dergi yönetimleri bu çerçevede gerekli hassasiyeti gösterip, bu tür kontrol çizelgeleri ile önleyici yaklaşımları hayata geçirebilirler. Yine sunumun içerisinde yer verdiğim teşekkürler, çıkar çatışmaları, yine bu çerçevede kontrol çizelgelerinde yer almalı ve yazarlara yol göstermeli. Bu dergi editörlerinin önemli bir sorumluluğu olarak karşımıza çıkıyor.

Üniversitelerarası Kurul Bilimsel Araştırma ve Yayın Yönergesi'nde etiğe aykırı eylemler; intihal, sahtecilik, çarpıtma, tekrar yayın, dilimleme, haksız yazarlık gibi eylemlerin yanı sıra diğer ihlaller de sıralanıyor. Aslında bizim oluşturacağımız kontrol çizelgeleri büyük ölçüde bu tür yönerge maddeleri, yönergede belirtilen maddelerin ihlalinin de önüne geçmiş olacak. Önleyici yaklaşımdan kastım bu. Yani artık bir üniversite hocasına etik ihlali ile ilgili bir başka üniversitedeki araştırmacının dosyasının gitmesi artık rahatsızlık verici bir durum. Bu dosyaların gereğini yapma yerine, bunları nasıl önleyebiliriz arayışına girmemiz sanıyorum akademik dünyaya daha fazla yarar sağlayacaktır.

Özetleyecek olursak, TR dizine aday dergilerin etik standartlarını ve beklentilerini açıklamaları ve uygulamaya yansıtmalarını bekliyoruz. Dergi editörlerinin bu konuda hassasiyet göstermelerini önemsiyoruz. Bu büyük anlamda hem yazarları, hem onların veri topladığı araştırmanın katılımcılarını koruyan bir yaklaşım olarak kendini gösterecektir. Orijinallik raporlarını talep etmek yine önemli bir husus katkı sağlayacaktır. Etik kurul onayları talep etme katkı sağlayacaktır. Ham verilere erişim ve bunların korunmasını talep etme; editörler bunları talep etmeli, talep edeceğini beyan etmeli, çıkar çatışmalarına ilişkin önlemler almalı, yazarlık haklarının korunmasına ilişkin önlemleri almalı, aday makalelerin birden fazla dergiye sunulmasının önleyecek tedbirleri almalı, yayınlanmış çalışmanın tekrar yayınlanmasını önleyici tedbirleri almalı. Bu tedbirler daha da artırılabilir. Aslında bütün bu çerçeve içerisinde baktığımız zaman etik anlamda yazarın sorumlulukları olduğu kadar hakemlerin de sorumlulukları var. Hakemlerin sorumluluğu olduğu kadar dergi editörlerinin de sorumlulukları var. Yani bunları birbirinden ayırmamız pek mümkün değil. Eğer bütüncül bir yaklaşım sergileyebilirsek herkesin sorumluluğu olarak bu süreci kabul edebilirsek ve bu

süreçte aktif bir şekilde rol alabilirsek sanıyorum son derece etkili sonuçlar elde edebileceğiz.

SORU-CEVAP BÖLÜMÜ

Soru 1: Eğitim bilimleri alanında yaptığımız çalışmalarda karşımıza çıkan en büyük sorunlardan biri intihal oranları. Yaptığımız çalışmalarda intihal olmamasına rağmen literatürde benzer çalışmalar nedeniyle benzerlik oranları yüksek çıkabilmektedir. Örneğin alınan intihal raporunda öğretmen adayları kelimesi veya nicel araştırma analizlerinde t-Testi, OneWayAnova gibi analizleri benzerlik olarak algılayabilmektedir. Bu durumlarla ilgili ülkemizde bulunan dergilerin bir düzenlemeye gitmesi veya benzerlik raporlarında bariz bir benzerlik yoksa yayınların kabul edilmesiyle ilgili bir düzenleme yapılabilir mi? Bu noktada hocalarımızın bizlere tavsiyeleri nelerdir?

ALİ EKBER ŞAHİN: Değerli hocam, benzerlik oranının en fazla ne kadar olabileceği çok tartışılan bir konu. Enstitü müdürleri ve dergi editörleri eminim bu soru ile sıklıkla karşılaşıyorlar. Aslında bu sorunun tek bir yanıtı yok. Soru içeriğinde belli hususlar açık belli. Örtüşmelerden dolayı oranlar yüksek çıkabiliyor. Yüzde beşlik bir oran çıkmasını etik ihlal olarak sayabilirim; buna karşın yüzde yirmilik bir oranı kabul edebilirim. Bunu nasıl yapabilirim? O orijinallik raporu önüme koyduğumda ve benzerlikleri eşleştirdiğimde, oradaki eşleşmelerden yola çıkarak bunu yapabilirim. Selahattin Ertürk hocamızın Eğitimde Program Geliştirme kitabında eğitimin tanımı yer alır. "Eğitim, bireyin davranışlarında kendi yaşantıları yoluyla istendik değişmeler meydana getirme sürecidir." Eğer bu koskoca bir tez içerisinde bir makale içerisinde yazarın kendi tanımıymış gibi ifade ediliyorsa bu yüzde birlik bir orana da denk gelse bu bir etik ihlaldir. Burada hiçbir oranı aramayız ama oradaki başlıklar istatiksel semboller, istatiksel ifadelerden örtüştüğünden dolayı yüzde on beşlik bir oran çıkarsa ben buna etik ihlal diyemem. Dolayısıyla etik ihlalin gerekçeleri açıktır. Yazara "Bu sana ait değil; fakat sana aitmiş gibi yazmışsın." diyebiliyorsak, yazara ait olmadığını ifade edebiliyorsak orada bir etik ihlal olduğundan söz edebiliriz. Belki Deniz hocamın da buna ilişkin eklemek istedikleri vardır.

DENİZ EROĞLU UTKU: Ali Ekber hocam çok açıklayıcı, bende aynı fikirdeyim. Aslında bu oranlara çok fazla takılmak da çok doğru gelmiyor. Hocamla aynı fikirdeyim bu anlamda daha çok nasıl alınmış gerekli atıflar verilmiş mi? Buna odaklanmamız bence doğru olan aynı hocamın söylediği gibi yüzde 5 benzerlik oranının intihal raporunda yüzde 5 çıktı. İşte intihal yok bu tezde demek tamamen intihal olmadığını göstermez.

ALİ EKBER ŞAHİN: O yüzden raporu iyice incelemek, belki bu konuda tez hocalarına da çok fazla sorumluluk düşüyor. Sadece oranına bakıp bırakmamak gerekiyor. Nasıl alınmış gerekli atıflar gerekli şekilde gösterilmiş mi? Buna bakmamız gerekiyor. Yine Deniz hocam sanıyorum, Cem hoca İngilizceden

çevrilmiş. Bence ifadesi gibi aktarmış makale hangi ithal programını yakalayacak ya da fikri orada konuştuk, orada yansımayacak ama orada ciddi bir intihal var. Dolayısıyla burada sorumlulukları bu çerçevede değerlendirmek mümkün olabilir işte bu şekilde yapılan bir çalışmada belki de yüzde 2 benzerlik çıkacak. Ama makalenin tamamı İngilizceden Türkçeye çevrilmiş. O zaman ne yapacağız? Danışmanlara büyük sorumluluk düşüyor tezlerle ilgili, hakemlere büyük sorumluluklar düşüyor, editörlere sorumluluklar düşüyor. Tabi ki temel sorumlulukta yazarın. Bunu da özellikle belirtmek isterim.

DENİZ EROĞLU: Herhalde ülkemizde etik dersinin tek başına bir ders olması çok faydalı oldu. Çünkü araştırma yöntemleri içerisinde elbette ki anlatılıyor. Elbette ki intihalin önemi vurgulanıyor ama şimdi biz bunu artık başlı başına bir ders olarak veriyoruz. Bence bu anlamda çok önemli bir adımdı ve çok faydalı olacağına emin olduğuna eminim.

CEM UZUN: Evet, çok teşekkür ederiz. Özetlemek gerekirse bu intihal programı diye bilinen programlar intihal programı değil aslında, bir benzerlik programı. Bunların amacı yazarları, yazılarını bir dergiye göndermeden önce kendilerini kontrol etmeleri, referanslarını, alıntılarını yerinde yapmışlar mı? Onları kontrol etmeleri ve o yazıyı orijinal olarak yazmışlar mı? Yani kendi ürünleri olarak yazmışlar mı? Referans koysalar bile doğru alıntı yapsalar bile bazen öyle kopyala yapıştır cümleler olabiliyor. Bu açıdan kontrol etmelerini sağlamak amaçlıdır. Bu benzerlik programları editörler tarafından da kullanılabilir ama asıl önemli olan bunun içeriğidir. İçerik, benzerlik çok olmasa bile intihal olabilir. Onun için belli bir yüzde koymak doğru değildir. Bunu birçok dergi veya işte enstitü yanlış uygulayabilir. Yüzde 20'nin üstündekiler geçmez. Yüzde 20'nin altındakiler geçer diye bir yaklaşım bizi doğruya ulaştırmaz, onun için içerik önemlidir. Burada orijinallik anlamında da dediğiniz gibi bazı teknik ifadeleri farklı yazmak mümkün olmayabilir. Dolayısıyla bunları da orijinal şekliyle yazmak gerekebilir ama çoğu zaman bunu yazmak durumunda kalındığında bunların da bir alıntılanma şekli vardır. Az önce Ali Ekber hocam da bunu söyledi. Şu kadar kelimeye kadar şu kadar tırnak işareti şeklinde bunlara da dikkat etmek gerekir diye söyleyebiliriz sanırım.

Soru 2: Özeti ya da tam metni yayınlanmış bir bildirinin makale olarak basılması mükerrer yayın olarak değerlendirilir mi?

ALİ EKBER ŞAHİN: Hocam bu dediğiniz gibi tartışılan bir konu. Zaten yaptığımız araştırmaları öncelikle bildiri olarak sunmamız da temel bir gerekçe var. Sunumumuzda bizi izleyenlerin eleştirilerini ve görüşlerini almak ve o çerçevede tekrar revize etmek. Bütün bu eleştiriler, görüşler oradaki etkileşim sonucunda daha iyi bir ürünün ortaya çıkması mümkün olabilir. Sunduğumuz bildiriyi bu etkileşimle daha da farklılaştırabiliriz. Bu farklılaştırma neticesinde daha olgunlaşan ürünü bir

dergide makale olarak yayınlanması bana göre bir problem değil; fakat buna ilişkin dergiler farklı yaklaşımlara sahip olabilirler. Dergilerin yazarlara yönergelerinde “Daha önce yayınlanmış bildirileri değerlendirme sürecine kabul etmiyoruz.” şeklinde bir açıklama yapmaları yeterli olacaktır. Fakat buradaki yapılan çalışma bir etik ihlal değil ama şu etik ihlal olabilir. Bildirinin ve bildiriden üretilmiş makalenin bir akademik puanlamada ayrı ayrı puanlaması etik ihlal olarak değerlendirilebilir. Çünkü bu ikisini birden kullanırsanız burada bir yanlış beyan var, yanlışlık var. Oysaki ben makalemi sundum, geliştirme amaçlı sundum, gerekli akademik çevrelerin ilgisini çekti, eleştiriler aldı, revize ettim, gönderdim. Hakem doğrultusunda önerilerde olsun, tekrar revize ettim ve yayınladım. Bana göre bunda bir sakınca yok fakat farklı düşünen hocalarımın da düşüncelerine saygı gösteririm. Deniz hocam sizin eklemek istediğiniz var mı?

DENİZ EROĞLU UTKU: Farklı düşünmüyorum ama zaten şöyle özetini yayınladıktan sonra, onu makale haline getirip bir dergiye sunduğunuzda yine içinizde bir kaygı varsa bununla ilgili dipnot ekleyerek –yıldızla- belirtebiliriz. Bu makalenin ilk versiyonu şu konferansta sunulmuştur şeklinde. Bir de tam metninin basılmasıyla özetin basılıp sonra makale olması bana aynı gelmiyor. Yani tam metni basıldığında biraz daha fazla şeyi zaten paylaşmış oluyoruz. Özette ise hiçbir sıkıntı görmüyorum. Özette eleştiriler alınıp, çalışmaya devam ediliyor. Ama tam metin basıldığında biraz daha dikkatli olmak gerekiyor.

ALİ EKBER ŞAHİN: Zaten makalelerde bu çalışma kongrede, sempozyumda sunulmuştur diye dipnotlarda ifade edilir. Bu tabi ki önemli, birebir basılması da zaten söz konusu olmamalı. Çünkü gelişmeye açık bir ürün daha geliştirilmemiş. 10-15 dakikalık sunumda sunduğunuz bir çalışmadan söz ediyoruz. Makaleye dönüşmüş hali epeyce farklılaşmış olmalı. Söylemek istediğim şey bu durumlarda yayınlanmasında bir sakınca yok ve belli dipnotları da tabi ki sunulan konferansa ilişkin verilmek kaydıyla.

CEM UZUN: Yalnız bazen hocam bunların yayınlandığı kitaplar kısıtlı sayıda basılıyor ve herkesin ulaşması çok mümkün olmayabiliyor. İndekslerde yer almayabiliyor. Bu durumda bunun bilimsel faydaya dönüşmesi açısından bazı dergiler bizde var. Örneğin tam metin olarak bildiri kitabında basılsa bile makale olarak değerlendirmeyi kabul edebiliyorlar. Tabii burada şeffaflık en önemli şey, benim genç arkadaşlara tavsiyem bunu editöre net olarak yazmaları, hatta ekine de bu bildirinin tam metnini koymaları. O zaman bir sorunla karşılaşmayacaklardır diye söyleyebiliriz.

Soru 3: Bir yazar, bir konuda yayınlanmış, bir çalışma yapmış olsun. O çalışmada bir x kavramını tanımlamış olsun aynı konuya benzer başka bir

çalışma yapacağı zaman x kavramına aynı tanımlamayı yaparsa etik ihlali yapmış olur mu?

DENİZ EROĞLU UTKU: Self intihal var hocam. Kendi önceki çalışmasını referans göstermemek. Zaten çok değerli hocalarımızın, profesör hocalarımızın çalışmalarına baktığımız zaman böyle uzun uzadıya kendilerine referans vererek devam ettiklerini görüyoruz. Çünkü böyle olmak zorunda. Self intihalden kaçınmak için önceki çalışmalara atıf gerekiyor.

Soru 4: Yazara ait olmayan resim ve çizimler de kaynak göstermek yeterli olmaz mı? İzin almak şart mı?

ALİ EKBER ŞAHİN: Hocam fikri mülkiyet hakkı kesinlikle izin alınması gerekiyor. Bu bir çizim olabilir, bir gösterim olabilir, bir ölçek olabilir. Oluşturabilecek bir kullanımda sahibinden mutlaka izin almamız gerekiyor. Bu da yine tartışılan konulardan bir diğeri. “Ölçeği yayınlanmış.” diyorlar. “Biz niye buna bir daha iznini alalım?” gibi yaklaşımlar söz konusu. Evet yayınlayabilir ölçeği. Fakat birçok üniversite var ki örneğin; belli birimleri var üniversitelerin o üniversitede üretilen bütün ölçekleri bu bir iş doyum ölçeği, tükenmişlik ölçeği, başka başarı testleri ve benzeri özellikleri, değişik özelliklerini ölçen testler olabilir. Bütün bu üniversitede geliştirilen testleri bir birimde topluyorlar. Telifini oraya devrediyor ve kullanım izni kişiden değil, doğrudan o birimden alıyorsunuz ve onun içinde bir ücret ödüyorsunuz. Bu şu anlama gelir. Evet, benim burada bir emeğim var. Bu ürün bana ait. Bu ürünü isterseniz bedeli karşılığında üniversiteden alabilirsiniz ya da ben eğer böyle bir devir yapmadıysam, karar bana aitse ben buna izin veririm ya da vermem. Geliştirdiğim ölçeği daha sonra farklı araştırmalarda kullanacağım. Bu benim emeğimdir. Dolayısıyla kullanım izni vermiyorum diyebilir, veriyorum da diyebilirim. Bu şekilde olsa başka bir ürün de olsa bununla ilgili bir izin alınması gerekecektir.

CEM UZUN: Çok teşekkürler hocam burada ben bir şey ekleyebilirim izninizle. Burada gençlere şunu belki kısa bir öneri sunabiliriz. Eğer tereddütleri varsa izin almak gerekli mi değil mi diye izin alsınlar. Yani izin almaktan dolayı bir şey kaybetmezler. Sonuçta çoğu zaman izin gerekebilir. Ama bazen işte bu Creative Commons lisanslarına baktığımızda işte bunları izin almadan da kullanabilirsiniz denilen izin hakları var. Bu durumlarda gerekmez diyenler de var ama bence izin almakta hiçbir mahsur yok. Bazen izin istediğinizde de izine gerek yok diyor karşı taraf. Yani benim başıma geldi.

ALİ EKBER ŞAHİN: Yani uzaktan eğitimde bu daha çok karşımıza çıktı. Örneğin uzaktan ders yapıyoruz, belli karikatürleri ve benzeri görselleri sunularımıza yansıtmak istiyoruz. Üniversitemizin buna ilişkin uyarıları oldu. Bize, “İzin

almadığınız herhangi bir görseli kullanamazsınız. Bu üniversitemiz açısından da sorun yaratabilir." şeklinde açıklamalar yapıldı. Bu da sanıyorum bir gösterge olabilir, bir yanıt olabilir soruya ilişkin olarak.

Soru 4 (devamı): Yayınlanmış bir fotoğraf albümünde yer alan tarihi bir fotoğrafta bu kapsama girer mi?

ALİ EKBER ŞAHİN: Buna ilişkin tartışmalar var. Tam bilmiyorum ama belli bir zaman, ilgili belli bir süre geçtikten sonra kamuya mal olma durumlarıyla ilgili belli hususlar var; fakat tam olarak süreyi bilmiyorum. Dolayısıyla onunla ilgili bir kullanım olanağı doğabilir, daha detaylı bir şekilde bakmak lazım. Yanlış bir süre vererek hatalı bir yönlendirme yapmak istemem. Fakat buna ilişkin hatta belli ölçeklerin kullanımına ilişkin olarak da süre ile ilişkili belli durumlar söz konusu.

Soru 5: Ülkemizde etik ihlali başvuruları etik ihlali ithamı yapılan kişilerin kendi üniversitelerindeki etik kurullarca incelenmektedir. Bu incelemelerin objektif olmadığı hususunda görüşler bulunmaktadır. Bu bağlamda daha objektif bir inceleme için bağımsız bir etik inceleme kuruluşu olmalı mıdır sizce?

DENİZ EROĞLU UTKU: Ben objektif olacağını düşünüyorum çünkü etik kurullarında farklı bölümlerden birçok hoca var. Sadece kendi bölümümüzden uzman hoca yok. Hiç tanımadığınız başka fakültelerdeki hocalar var ve bu kadar da akademiye güvensiz olmak istemiyorum açıkçası, bence kendi kurumlarımızdaki etik kurulundaki hocalara güvenebiliriz. Bir de şöyle bir şey var, etik kurulu raporunu veren hoca da bir sorumluluk altına giriyor. Yani ben bu çalışmada bir etik ihlali görmüyorum deyip onun altına imza atacak. Hocanın kendisi de bir sorumluluk üstlenmiş oluyor. O yüzden objektif olmak zorunda. O yüzden bence kurumlarımıza güvenmeye devam edelim.

CEM UZUN: Benim anladığım bu soruda 2 şey var. Bir tanesi sizin dediğiniz gibi etik kurullarla ilgili bir tanesi de etik ihlaller sonucu şikâyet başvurusunda bulunacak kurullarla ilgili.

DENİZ EROĞLU UTKU: Ama etik ihlali olduğunda YÖK'e başvurabiliyorsun hocam. Ali Ekber hocam yanlış mı biliyorum. Bu konuda zaten başvuracağımız bir kurumumuz var. En üst kurum olarak.

ALİ EKBER ŞAHİN: Üniversitedeki karardan memnuniyet ikna edicilik yok ise daha bir üst kurul olarak YÖK'e başvurmak mümkün olabilir. Üniversitelerarası Kurula başvurmak mümkün olabilir. Fakat sizin de dediğiniz gibi elbette hatalar yapılmış olabilir. Kararlarda yanlışlıklar olabilir. Yetersiz incelemeler söz konusu olabilir. Fakat üniversite senato uyarınca atanmış etik kurul/komisyon üyelerinin belli adaylıkları var, kendilerine güveniyorlar. Eğer etik anlamda komisyon bu kadar

şüphe yaratıyorsa artık zaten bu işin içerisinden çıkmamız oldukça güç olur. Size katılıyorum, tabi ki etikle ilgili oluşmuş komisyonlara katılmamız gerekir. Fakat bu her kararında doğru ve yerinde olduğu anlamına gelmez. Karara ilişkin bir şüpheniz varsa bunu daha üst kurullara taşıma hakkı da her zaman saklıdır. Onu da belirtmek isteriz.

Soru 6: Etik ihlallerin yaptırımı nedir?

ALİ EKBER ŞAHİN: Hemen bir tanesini söyleyeyim hocam tabi ki dergiler açısından baktığınız zaman bir dergideki bir makalenin istatistiklerinin çarpıtıldığı, işte kopyalandı, yazara ait olmadığı ya da bilimsel yanlışlık içerdiği yayınlandıktan sonra ortaya çıkarsa bu yayından kaldırılıyor ve yayından kaldırıldığı bilgisine de yer veriliyor "….. gerekçesiyle" şeklinde. Muhtemelen bir yazara verilebilecek en büyük ceza budur. Bundan daha büyük bir cezayı düşünemiyorum. Belki de bütün araştırmacılar olarak bu noktaya odaklanmamız lazım. Bunu en büyük yaptırım olarak düşünmemiz lazım. Etik ihlallerin türüne göre farklı cezalar var. Doğal yapısı içerisinde zaten bir ceza çıkıyor; ama onun dışında belli kurallar çerçevesinde, yönergeler çerçevesinde meslekten çıkarılmaya kadar gidebilecek etik ihlallerin olduğunu da söylemek mümkün olabilir. Ama en büyük ceza sanıyorum isminizin kanıtlanmış bir şekilde etik ihlalle beraber anılması, bundan dolayı makalenin yayından kaldırılarak, kaldırılma gerekçesinin orada belirtilmesi muhtemelen en büyük yaptırım olarak karşımıza çıkar diye düşünüyorum.

CEM UZUN: Aslında Ali hocam bu bir nevi cezadan ziyade literatürü düzeltme ihtiyacından doğan bir şey, yani oradaki yapılan çalışmaya olan güvensizliğin göstergesi olarak sorumlu editörler bunları yayından kaldırıyorlar. Yani bunu yazarların bir dergiye yazılarını gönderirken baştan kabul etmeleri gerekiyor. Eğer burada bir etik ihlal veya majör bir metodolojik sorun ile karşılaşılınırsa daha sonra bu yazı hangi nedenden dolayı güvensizliğe uğramışsa o belirtilerek yayından kaldırılacaktır ve bu literatür düzeltmek amacıyla yapılacaktır. Ama o yazının üstüne bir çarpı işareti oluyor, altında da nedeni yazıyor, bu da yani yayından kaldırırken genç araştırmacılar düşünmesin ki, o sayıdan o yazı çıkıyor, o yazı kalıyor orada ama üstünde bir işaret bunu artık dikkate almayın. Bu, bu nedenden dolayı güvensiz bir yazıdır diyor. Onun göstergesi kalıcılığı ise kişiye bir ceza algısı, onuruna dokunan bir şey olarak dediğiniz gibi ağır bir itham olmuş oluyor ve onun için dikkatli olmaları lazım. Ömür boyu böyle kalıcı sorunlarla karşılaşmamaları için. Örneğin ben bir örnek vereyim, bir acemi yazar bir an evvel yazı sahibi olmak için iki dergiye birden yazısını gönderiyor. Onlardan bir tanesi kabul edilince diğerini geri çekmeye çalışıyor. Bazen bunları karıştırıyorlar. Biz de gördük ikisinden birden çıkıyor. Şimdi ikisinden birden çıkınca bu yazı ne olacak? En son çıkanın artık onu geri çekmesi gerekecek. Böyle bir yayıncılık kuralı da var. Dolayısıyla bu da dublikasyon

nedeniyle geri çekilmiştir, yazıp dediğimiz şekilde işaretlemek zorundayız. Bu COPE'un kuralları gereği de, yayıncılık kuralları gereği de bunlara dikkat etmeleri lazım. Bu da onların kariyerinde ciddi sorunlar oluşturabilir, sizin de belirttiğiniz gibi.

Soru 7: Tez danışmanlarının intihalden sorumlulukları yaptırım olarak doğabiliyor mu?

DENİZ EROĞLU UTKU: Aslında ben bu yaptırımlar konusunda çok bilgi sahibi değilim. Ali Ekber Hocam daha iyi bilir ama sorumluluk olarak tabii ki tez hocasının da sorumluluğu var ve kontrol etmek durumunda. Ama eğer ki böyle bir durum ortaya çıktığında ne tür yaptırım olur çok bilmiyorum açıkçası. Ali Ekber hocam. Size bırakıyorum cevabı.

ALİ EKBER ŞAHİN: Tabi tezin sorumlusu aslında öğrencinin kendisi, tezin başlıca sorumlusu. Öğretim üyesi danışman, adı üzerinde danıştığı kişi ve o sürecin her bir detayına hâkim olması da beklenemeyebilir. Ancak iyi bir danışman, tabi ki öğrenci ile beraber, öğrencinin ne yaptığını, süreci nasıl yönettiğini, verileri nasıl toplayıp nasıl analiz ettiğini yakından izlemeli. Fakat her türlü etik süreçten de sorumlu tutulabileceğini sanmıyorum. Yani hiçbir danışman da bilerek bu işe dâhil olmayacaktır. Bugüne kadar pek rastladığım bir konu değil. Herhangi bir yaptırım danışmana yönelik olarak gelir mi bilmiyorum ama danışmanın sorumluluğu tez yayınlandıktan sonra herhangi bir etik ihlali tespit ederse tez savunma olduktan sonra, kabul edildikten sonra bile daha sonra başvurup o tezin iptaliyle ilgili geri çekilmesiyle ilgili danışmanın harekete geçmesi dahi beklenebilir. Danışman bir şeyin farkında olsa, bırakın süreci savunma sonrasında bile aktif rol alabilir. Fakat olmuş bitmiş bir olaydan dolayı danışmanın sorumlu tutulabileceğini pek sanmıyorum.

CEM UZUN: Teşekkürler hocam burada belki yeri gelmişken bire bir aynı şey değil ama şunu da vurgulamak gerekebilir. Bir etik kusur işlendiğinde o makaledeki bütün yazarlar sorumludur. Bütün yazarlara ilgilendiren bir sorun ortaya çıkmış olur. O yüzden siz bizzat sorumlu olmasanız bile genç yazarlara söylüyorum, orada sonuncu isim de olsanız veya aralarda bir isim de olsanız mutlaka o yazıyı siz de kontrol edin. Çünkü o yazı basıldığında eğer bir sıkıntı olursa sizin isminiz de sıkıntıya girecektir. Belki bunu yeri gelmişken vurgulamak uygun olur diye düşündüm. Şimdi tabi etik intihal ile ilgili birçok şey var. Haksız yazarlık, medyadaki bu tez yazma konusu, akademik ve idari anlamda yükselmeler. Ülkemizde etik ihlallerin bir yaptırımı yok mu? Gibi bunlara kısmen de olsa cevap verdik. Kasıtsız etik ihlallerin yaptırımı nelerdir? Deniliyor. Kasıtsız etik ihlallerinde de benzer şekilde yaptırımları olabilir.

Soru 8: Dilimleme konusunu anonim bir örnek üzerinden somutlaştırmanız mümkün mümkün müdür? (Niteliksel çalışmayla ilgili olmasını tercih ederim) Saygılar, sunumunuz için teşekkürler.

ALİ EKBER ŞAHİN: Genelde araştırma verilerinin, araştırmanın amacının bir bütüne yönelik olmasını bekleriz. Yani temelde bir araştırmanın amacı vardır, değişkenleri vardır ve bu değişkenler arasında ilişkiler vardır. Bu ilişkiler bizi araştırma sonucuna götürür. Zaman zaman bu değişkenleri ayrıştırarak, aynı araştırma bütününden birden fazla araştırma üretme eğilimi ortaya çıkıyor. Örneğin kıdeme göre, cinsiyete göre düşünceler bir bir yayın oluyor. Diğer değişkenlere ilişkin olarak elde edilen sonuçlar bir başka yayın oluyor. Oysaki bu değişkenlerin tamamının birbiriyle ilişkisi var ve bir arada değerlendirilmesi gerekir. Aynı veri grubundan aynı zaman dilimi içerisinde aynı ölçeği kullanarak veri topluyorsunuz. Aynı amaca yönelik olarak topluyorsunuz ama bunu farklı, daha çok yayın üretmek için bölerek yayımlamaya çalışıyorsunuz. Çok kabul edilebilir bir davranış değil. Yani problemi çözmek, bir probleme odaklanmanın ötesinde daha fazla yayın üretmeye yönelik bir çaba olarak görülüyor ve genel olarak araştırmanın mantığından da uzaklaşıyor. Bu açıdan dilimlemede bir etik ihlal olarak düşünülebilir. Ve sıklıkla da belki de akademik yükselmeler nitelikten çok niceliğe önem verilmesi çerçevesinde bu tür yanlışlar yapılabiliyor. Nitel araştırmalarda bireysel görüşmeleri bir yayın olarak yapmak odak grup görüşmelerini bir başka yayın olarak yapmak. Oysaki aynı konuyla ilgili olan bir durum yine dilimleme olarak kabul edilebilir. Oysaki çeşitleme dediğimiz, hem doküman analizini, hem görüşmeleri, hem gözlemleri bir arada kullanarak sonuca ulaşmak amaçlanırken, her bir veri kaynağını ve veri toplama biçimini ayrı ayrı ele alıp oradan farklı araştırmalar üretmek çok kabul edilebilir değil. Etik bir yanlış olarak dilimleme karşımıza çıkıyor.

Soru 9: Merhaba güzel sanatlar alanında yapılan çalışmalar ki resim, heykel, tekstil ve moda tasarımı, grafik tasarımı gibi çalışmaların birden fazla sergilerde farklı isim ve tarihlerde sergilendiğine ve bunlardan akademik yükselme ve teşviklerde puanlar alındığı görülmektedir. Hatta bir ay içerisinde aynı çalışmaların farklı sergi veya çalışma grupları içerisinde sergilendiği ve puanlamalara dâhil edildiği görülmektedir. Bu tür etik ihlalleri engelleme ve yaptırımı nasıl olacaktır.

DENİZ EROĞLU UTKU: Şöyle bir şey var. Benzer sunumları birden fazla konferansta sunabiliriz. Yani birden fazla kitle ile paylaşabiliriz ve birden fazla yorum alabiliriz. Güzel sanatlar için de böyleyse evet daha çok kitleye ulaşabilme hedefi olabilir ama akademik teşvik olarak aynı eserleri birkaç defa puan alma kısmı etik olmaz. O kısımda sosyal bilimler için ne dediysem güzel sanatlar içinde aynısını

söyleyeceğim. Biz bir çalışmamızı bir yerde değerlendirebiliriz ister akademik teşvik olsun ister ÜAK olsun. Bir yerden puan almamız etik olandır. Ama paylaşım açısından daha çok kitleye ulaşmada ben etik bir sorun görmüyorum hocam. Daha çok kişiye ulaşılabilir elbette ki.

ALİ EKBER ŞAHİN: Hocam güzel sanatlar ve konservatuar bu alanlardaki çalışmalar farklılık gösterebilir. Çok da hâkim olduğumu söyleyemem. Deniz Hocam gerekli açıklamaları yaptı. Bu alanlarda kendine özgü dinamikler de olabiliyor. Yaklaşımlar da olabiliyor, çok da yanıltıcı olmamak adına bu konuda görüş bildirmezsem sanıyorum daha uygun olacak diye düşünüyorum. Fakat katkı sağlayacak bir hocamız varsa olabilir.

DENİZ EROĞLU UTKU: Özellikle sosyal bilimdeki konferanslara katılma ile karşılaştırdım ama sanırım hocam akademik teşvik olarak aynı şeyden birden fazla başvurmak, çok etik olmaması gerekir.

ALİ EKBER ŞAHİN: Teşviklerden öte davranışın uygun olup olmadığı bizim önemli. Bizim için önemli olan böyle bir davranış uygun mudur değil midir sorusunu yanıtlamak. Devamında bu uygunluk teşvike ya da bir başka puanlamaya yansıyacak.

Soru 10: Ben bu bağlamda bir şey sormak istiyorum, bu biraz önceki akademik teşviklerle ilgili olarak yani bu teşviktir, atama yükseltmedir. Acaba burada bizler bir yanlış yapıyor muyuz? Kurum olarak bunu düşünüyor muyuz? Şimdi diyoruz ki şu kadar SCI yayın olacak. Şu kadar atıfın olacak, şu kadar TR Dizinde yayın olacak. Acaba bu kaliteden uzak sadece sayısal özelliklerle yapılan atama yükseltme kriterleri bir yerde de bu tür intihal gibi işte etik ihlalleri teşvik edici olabilir mi? Bu konuda ne düşünürsünüz?

ALİ EKBER ŞAHİN: Yine tabi ki önemli bir konu fakat sadece bizim gerçeğimiz değil, dünyanın gerçeği, temel bir kavram artık hepimizde yer etmiş. Ya yayınlayacaksın ya yok olacaksın, başka bir yolu yok. Bu akademinin gerçeği. Bu sadece bize özgü değil. Evet yayın yapmak zorundayız. Nitelikli yayın yapmak zorundayız ve bunu tamamen etik çerçeve içerisinde yapmalıyız. Bizi yayına zorlayıcı nedenlerimiz ne olursa olsun belki motivasyonumuz, yayın yapma isteğimiz, bilinmeyeni ortaya çıkarma isteğimizden dolayı kendimizi buna adamış olabiliriz ya da kendimizi üst akademik unvanlarda görmek için kendimizi adamış olabilir ya da başka motive edicilerimiz olabilir. Hiç fark etmez. Ama gerçek şu ki değişmez, gerçek bütün bu süreçlerde etik olmak zorundayız. Bunun başka bir yolu yok. "Beni akademik teşvikler, yükselme kriterleri buna zorluyor." gibi gerekçelerin hiçbiri kabul edilemez. Her akademik çabanın bir sonucu vardır. Yani ben yayın üretiyorum, arkadaşlar yayın üretiyor, araştırmacılar üretiyorlar, üretecekler, farklı

nedenlerle üretecekler; fakat hepsi de etik ilkelere uygun olarak üretecekler. Hiçbir kaygı bunun önüne geçemez diye düşünüyorum.

Soru 11: Bir araştırmacı tarafından geliştirilmiş ölçek kullanımı için izin alınırken araştırmacıdan ıslak imzalı bir belge alınmalı yoksa e-posta yoluyla alınan bir cevap yeterli midir?

DENİZ EROĞLU UTKU: Etik kuruluna raporlar verilirken e-mail olarak alınan izinler de yeterli görülüyor hocam.

Soru 12: Kişilerin geliştirdiği yayınlanmış ölçekler için izin almak gerekir mi?

DENİZ EROĞLU UTKU: Gerekir.

Soru 13: Uluslararası geçerliliği olan ölçekler olan Beck Depresyon Beck Anksiyete Oxford mutluluk ölçeği uygulayacaksak yüksek lisans tezimizde izin mi alacağız nerden kimden alacağız aydınlatır mısınız?

ALİ EKBER ŞAHİN: O ölçekte, yayınladığı yerlerde yazar isimleri, araştırmacı isimleri ya da telif devredildi ise ona ilişkin erişim noktaları mevcuttur. Oralardan erişip gerekli izinleri alması gerekecek. Uluslararası olsa da, bilinen şeyler de olsa o izinleri alması gerekecek.

Soru 14: Ölçek geliştirme çalışmasını konu edinen bir makalenin ekinde geliştirilen ölçek verilmiş ise yazarından izin almak gerekir mi?

DENİZ EROĞLU UTKU: Gerekir.

Soru15: Yazarı vefat eden veri toplama araçları için izin alma süreci ile ilgili önerileriniz nelerdir?

ALİ EKBER ŞAHİN: Hocam gerçekten biraz da zor sorular aslında. Yani tam cevabı da ne olabilir bilemiyorum artık. Hani yazarından izin alınamayacağı açık. Fakat telifini üniversitesine mi devretmiş başka bir şey mi olmuş? Ama herhalde makalemizde şu tarihte vefat eden şu yazarın çalışması diye atıfta bulunmamız da pek mümkün olmayacaktır. Muhtemelen ona ilişkin de belli kurallar vardır ama net olarak bilmiyorum. Tabi burada özel bir durum var. İletişim kurabileceğimiz bir kişi yok. O nedenle farklı bir yol belki izlenebilir. Ama kimin hayatta olup olmadığını da çok bilmiyoruz. Yani onu da söyleyeyim, mesela eserler var, yayınlanmış sahipleri vefat etmiş alıntı yapıyoruz, kullanıyoruz, bir şekilde yayınevine devretmiş oluyor. Yayınevinden izin alıyoruz. Bunun belli yolları olabilir.

Soru 16: Bir konuda artık jenerik haline gelmiş, çok sık kullanılmış/kullanılmakta olan ya da eski bir ölçek için yine de izin almak gerekli midir?

ALİ EKBER ŞAHİN: Hep aynı noktaya geliyoruz aslında hocam yani küçüklükten beri öğrendiğimiz şey size ait olmayan bir şey için, kullanırken izin alın yani bu genel bir yaklaşımdır. Bize ait olmayan bir durum için bizim için yarar oluşturacak bir kullanım için, başkasına ait olanı kullanım için bir izin almamız gerekecek. Daha öncede söyledim, tarihlerle ilgili belli düzenlemeler var, onlara bakmak lazım. Ne kadar eskiye kadar gidiyor, bu hangi aşamadan sonra anonim bir kullanıma açılabiliyor? Ona bakmak lazım. Bununla ilgili bir düzenleme olduğunu biliyorum ama tam süre olarak vereceğim.

Soru 17: Makale çalışmasındaki tüm yazar isimlerinin Etik kurul onay belgesinde mutlaka yer alması gerekir mi?

DENİZ EROĞLU UTKU: Başvuru sürecinde isimlerin yer alması gerekiyor ama her bir yazar ayrı ayrı başvurmuyor elbette ki. Tek bir etik kurulu raporu lazım. Ama başvuru aşamasında zaten doldurduğumuz raporlarda araştırmacılar kısmı var. Orada isimlerin belirtilmesi gerekiyor.

Soru 18: Şimdi şöyle sorunlar oluyor, başvururken o kişi diyor ki, bende çalışacağım ama sonra çalışmıyor. Bir başka araştırmacı ihtiyaç duyuyorsunuz, o giriyor. Böyle durumlarda ne yapmak lazım? Tekrar etik kurula başvuru yapıp isim değişikliklerini teyit etmek mi gerekiyor, ne dersiniz.

ALİ EKBER ŞAHİN: Ben çok gerekli olduğunu düşünmüyorum hocam. Yani araştırmanın bir aşamasında da araştırmaya ciddi katkılar sağlayabilecek meslektaşlarımız, araştırmacılar olabilir. Bu ilk başvuru anında etik kurula komisyona başvururken, başvurduğumuz araştırmacılar listesinde yer almayabilir. Zaten etik kurulun onayladığı belki de, tabi ki araştırmacı yetkinlikleri de önemli. O açıdan bakarsak eğer işte bu konuda siz bu alanda değilsiniz. Örneğin çocuk istismarı ile ilgili bu araştırmayı yapmak için çok farklı bir alandan kişisiniz. Bu araştırmayı yapmaya uygun değil şeklinde bir karar verilecekse burada isimler önem taşıyor fakat bunun ötesinde, o isimlerin sonradan da eklenebileceği mümkün olabilir. Yani katkısına göre, katkı sağladıysa, eğer hayalet yazar yaratmak istemiyorsak, araştırmanın etik kurul izni alındıktan sonra da belli gerekçelerle eklenebilir. Bildirim gerekir mi? Artık o kadar da bunu yapılandırmanın gerekli olduğunu da düşünmüyorum.

DENİZ EROĞLU UTKU: Başlangıçta bütün araştırmacılar formda yer alıyor. Zaten etik kurulunun amacı o çalışmanın zarar verip vermemesine karar vermek, soruların kontrol edilmesini gerçekleştirmek. Bu konularda hükme varmış, oluyor.

Soru 19: Netnografik bir çalışma gerçekleştirilirken etik kurul izni alınmalı mı?

ALİ EKBER ŞAHİN: Etik kurul izinleri ile ilgili şunu belirtmek isterim, yazarlar genellikle araştırmacılar bunu bir yük olarak görüyorlar ama yayımlanmış makalelerinde bu araştırmanın bu haliyle yürütülmesi "X üniversitesinin senatosunun etik komisyonu tarafından uygun görülmüştür" şeklinde bir kanıtın o makale içerisinde sunulması, o makaleye aslında güç katar. Ya da tam tersini düşünürsek, bunun eksikliği, o makaleyi zayıflatacak bir özellik olarak düşünülebilir. Yani belli şeyleri süreçleri tamamlayarak yapacağımız araştırmayı derli toplu hale getirmek ve bir kurulun önüne sunacak hale getirmek hem bu araştırmayı hızlandırır hem de daha güvenilir, daha geçerli bir ürün ortaya çıkmasını destekler. Bundan kaçınmamak lazım. Bunu çok sorgulamamak lazım. Yazarı destekleyecek, ürüne katkı sağlayacak bir durum; genellikle buna ilişkin yaygın bir direncin olduğunu hissedebiliyoruz ama bu çok da kabul edilebilir bir direnç değil. Örneğin enstitü müdürlüğüm süresince sadece etkileşime dayalı çalışmalar için değil, araştırma dediğimiz araştırma adını verdiğimiz her türlü çalışma için etik kurul izni gerektirir gerekir şeklinde Enstitü Kurulu kararımız vardı buna ilişkin olarak. Bu karar etik komisyonunun iş yükünü artırdı. Komisyon bundan şikâyet etmiş olabilir ama üniversite buna çözüm bulacak. Daha fazla kurul oluşturacak. Daha fazla kişinin bu yapı içerisinde yer almasını sağlayacak. Bu süreç yazarların lehine, araştırmacıların lehine işleyen bir süreçtir. Belli gecikmelere neden olabilir, işleyişi yavaşlatabilir ama ürün ortaya çıktığında onun kalitesine değer katabilecek bir uygulamadır.

CEM UZUN: Hocam etik kurullar bize bir ayak bağı olmak amacıyla kurulmamıştır. Bize katkı sunmak amacıyla kurulmuştur. Yani bunları değerlendirmek lazım. Metodolojimizi gözden geçirecekler, bizi koruyacaklar, farkında olmadan yapacağımız hataları engelleyecek tarzda bize bilgi verecekler. O gözle bakmak lazım, hakikaten bunun katkıları çok olabiliyor düzgün işleyiş gerçekleştirdiğinde. Bunu da vurguladığınız için teşekkür ederim.

Soru 20: Etik kurula sunulan çalışmanın isminde daha sonradan bir değişiklik olursa makale sürecinde bu sıkıntı yaratır mı?

ALİ EKBER ŞAHİN: Olası bir durum aslında. Tezler de sıklıkla karşılaşıyoruz. Tezlerin ismi doktora tezi ise, tez izleme komitesi ya da savunma aşamasında jürinin onayıyla değişebiliyor. Yani dolayısıyla bu çalışma için aslında etik komisyonu ya da etik kurul izni alınmış ve savunulmuş hali yani en son bitmiş hali farklı bir isimle yayınlanacak. Bu mümkün olan bir durum. Dolayısıyla tezler için bu mümkünse genel olarak diğer araştırmalar içinde etik kurul izni alınan bir araştırmanın sadece başlığı açısından bir değişiklik yapılacaksa, uygulamaları açısından bir değişiklik olmayacaksa bunun mümkün olabileceğini düşünüyorum. Bunda bir sorun yok çünkü diğer türlü örneğin yüksek lisans tezlerinde danışmanın doldurduğu bir formla

tezin başlığı değişebiliyor. Burada da bu tür değişikliklerin örneğin yayımlanma aşamasında hakemlerden gelen öneriyle de başlık değişebilecek, işte etik kurul, böyle izin verdi. Bunu böyle yayınlamak zorundayım herhalde diyecektir. Dolayısıyla bu tür esnekliklerin araştırma sürecinde olmasının gerekliliğine inanıyorum.

Soru 21: Bir çalışmada 3 farklı gruptan elde edilen benzer verilerin karşılaştırılması planlanarak etik kurul izni alındı. Ancak bulguların bir makalede paylaşılması mümkün olmadı. Bu gruplardan birine ilişkin bulgular bir makalede diğerleri başka bir makalede paylaşıldı. Bu makaleler dilimleme olarak kabul edilebilir mi?

ALİ EKBER ŞAHİN: Evet hocam özellikle nitel araştırmalarda sözcük sınırlamaları, işte bir bütünü tamamen bir makalede yansıtma olanağını sınırlayabilir. Araştırmacılar bunu hissetmeli. Yani kasıtlı olarak ben bunu yapmıyorum. Araştırma sonuçlarım son derece değerli. Bunu paylaşmak istiyorum. Bir bütünlüğü bozmadan, yani bu tür durumlarda belki olabilir ama yine dilimlemeden kaçınarak, yani o tamamen araştırma bütünlüğünü bozmadan bu tür uygulamalar olabilir ama dilimleme görüntüsünü yaratmamız lazım. Orada bir dilimlemenin olmamasına hassasiyet göstermemiz gerekiyor. Ya da bir araştırmayı başlangıçta planlarken onun hacmini değişkenlerini bir arada gözeterek aslında o araştırmayı planlayıp yayına dönüştürmek işte dilimleme gibi durumlardan kaçınmak gerekiyor belki de.

Soru 22: Merhaba, ben bir lisans öğrencisiyim. Halk bilimi alanına ilgiliyim. İleride derlemeler yaparken video veya ses kayıt cihazı kullanmadan önce kaynak kişiden belge ile izin mi almam gerekiyor yani? Bu belgeleri yanlış algılayıp çekinecek kişiler de olabilir, sizce bu durumda ne yapılabilir?

DENİZ EROĞLU UTKU: Hocam kesinlikle izinsiz görüntü, ses, herhangi bir kayıt almıyoruz. Evet, kişiler çekinebilirler, katılmayabilirler. Çünkü böyle bir hakları var. Orada artık ikna yoluna gitmek durumunda araştırmacı. İkna edemiyorsa zorla ya da gizliden bu şekilde kayıt almak kesinlikle etik değil. Biraz önce söylediğim gibi yasal olarak da cezai durum söz konusu olabilir. O yüzden evet zor belki veri toplama aşamasında hocamız, öğrencimiz sıkıntı çekebilir ama sadece veri toplama amacıyla etik ihlaller yapılmaması gerekiyor. İzin vermiyorsa toplamayacak o veriyi.

Soru 23: Faydalandığımız kaynakta herhangi bir grubu incitecek bir sonuç yer alıyorsa; bu sonucu rasyonel bir şekilde çalışmada kullanmak mı, yoksa bu sonucu görmezden gelmek mi etik açıdan uygun olur? Örnek; bir

cinsiyet grubunun daha zeki olduğu sonucunu ortaya koyan bir çalışma. Teşekkürler

DENİZ EROĞLU UTKU: Yapılan çalışma bilimsel olarak ortaya koyuyor mu? İlk olarak buna bakmak gerekiyor. Bilimsel olarak veriler var mı ortada? Bir de ben şöyle bir yol tavsiye ediyorum, aslında kendim yapıyorum, öğrencilerime de tavsiye ediyorum. Çalışmanın son halini bence katılımcılarla paylaşabiliriz. O zaman daha net karar verebiliriz. Bir de hiçbir çalışma başkalarına zarar vermeyecek dedik ya da başkalarını incitmeyecek dedik. Buna tabi ki sonuçlar kısmı da dâhil oluyor. Ben o yüzden, objektif bir şekilde sonuçları tabi ki ortaya koyacağız ama kimseye zarar vermeden kimsenin onurunu kırmadan bunları ortaya koymak gerektiğini düşünüyorum.

Soru 24: Söylem analizleri konusunda ne düşünüyorsunuz? Etik ilkeler ve izinler açısından.

DENİZ EROĞLU UTKU: Etik kısmı aslında yöntemle de ilgili ama daha çok verilerle ilgili. Söylem analizi hangi veriler üzerine yapılıyor etik açıdan önem arz ediyor. Örneğin gazetede siyasetçilerin söylediklerinden söylem analizi yapabiliyoruz. Gazete verilerinden faydalanıp. Elbette ki bu açık verileri alırken izin alma, bilgilendirmiş, onam alma ihtiyacımız yok, zaten açık veriler. Ama mülakat yapıyorsa araştırmacı, kişilerden bu verileri topluyorsa bütün anlattığım süreci gözetmesi gerekiyor. Söylem analizi yapmak, o yöntemi kullanmak aslında etik ihlallere uymak ya da uymamakla ilgili bir belirteç değil. Veriyi nasıl topladığımız ve kullandığımız asıl belirteç diye düşünüyorum.

Soru 25: Online veri toplamada kurum izni almak gerekir mi?

DENİZ EROĞLU UTKU: Kişilerle görüşülecekse yani şu an bizim yaptığımız gibi bire bir kişilerle görüşme varsa elbette ki sorularımızla ilgili etik kurulu raporu almamız gerekiyor. Sosyal medyada kişiler kendilerine ait verileri paylaşıyorlar. Bunları kullanacaksak kişilerden izin almamız gerekiyor. Yani o kişinin kendi facebook sayfasında kendi ile ilgili bilgiler paylaşması demek benim istediğim gibi onu kullanacağım anlamına gelmiyor. Ama şu var. Örneğin basında az önce verdiğim örnekteki gibi siyasetçilerin konuşmaları, kişilerin açıklamaları yer alıyor, böyle medyadan alacağımız bilgiler var. Bunlarda kişilere ulaşıp onlardan izin almamıza gerek yok.

Soru 26: Olgu sunumunda etik kurul onayı gerekir mi?

ALİ EKBER ŞAHİN: Kişisel verilerin paylaşımıyla ilgili bir durum olduğundan dolayı sanıyorum Deniz hocam bu konuda içeriğinde sunum içeriğinde de vurguladı. Aslında bir yapıya bir süreçte yer alanlara zahmet verdiğimiz, onlara ait bilgileri

kullandığımız durumlarda etik kurul izinleri gerekiyor. Bu da o kapsamda değerlendirilebilir.

DENİZ EROĞLU UTKU: Yöntem ya da araştırmanın deseni asıl bizi bağlayan şey değil, bizi bağlayan şey o verileri nereden topladığımız, nasıl elde ettiğimiz. Yani istediğimiz deseni kullanalım. İstediğimiz yöntemle analizimizi gerçekleştirelim. Eğer kişilerle görüşüyorsak onların özel bilgilerini paylaşmak istiyorsak hem etik kurulu raporu hem onlardan onam almak, yani bütün anlattığım sürece uymak gerekiyor. Son olarak bunu söyleyebilirim. Araştırmacı arkadaşlarımızın kafasında bir soru işareti kalmasın. Desenden, yöntemden bağımsız, bütün kişilerle çalıştığımız analizlerimizde bu süreci takip etmek gerekiyor.

CEM UZUN: Teşekkür ederim. Biz de mesela tıbbi bilimlerde olgu sunumu tek vakayı sunarken kişiden bilgilendirmiş onam almamız gerekiyor. O sunumu yapabilmemiz için, not edilen hususları yazıya dökebilmemiz için yani yapılan işlemlerden ayrı olarak yazı yazma, paylaşma adına ve kişinin kimliğini gösterecek bilgileri kullanmama şekline dikkat etmemiz gerekiyor. Ama etik kurul onayı almamız gerekmiyor bunun için. Bir kişi sunarken yani tek kişiyi olgu olarak sunarken bizde öyle sorunlar oluyor, işte şu hastalıkla ilgili orijinal bir vaka diye sunuyorsunuz. O durumlarda etik kurul onayı gerekmiyor ama yazılı bilgilendirilmiş onam almamız gerekiyor kişiden, bunun basımına izin verdiğine dair.

ALİ EKBER ŞAHİN: İlk okuma yazma öğretimine ilişkin bir birinci sınıf öğrencisi ile çalışacaksınız. Bu çalışma için kesinlikle etik komisyon, etik kurul izni almanız gerekir. Bu teze de konu olabilir, doktora tezi konusu olabilir. Yüksek lisans tezi olabilir. Çok özgün bir çalışma sonuçları itibariyle özgün bir çalışma olarak da kendini gösterebilir. Bir kişiyle çalışıyoruz. Bir örnek olay vaka kapsamında etik kurul izninin olması gerekir. O izin birçok şeyi içeriyor. O izinle başvururken kişi öğrencinin gönüllü olmanın alınacağı, velisinin izninin alınacağı sürece ilişkin detaylar her şeyi oraya sunduğumuz, etik hassasiyeti sunduğumuz için evet bu çalışmayı şekilde yürütürseniz uygundur. Bu çocuğa zarar vermeyeceksiniz ama endişeleri varsa etik kurulun ek bilgiler isteyebilir, daha da fazla hassasiyeti gerektirecek süreçleri açıklamanızı isteyebilir. Bu açıdan önemli tabi ki bir kişi de olsa sosyal bilimlerde özellikle bu tür çalışmalarda etik kurul izni gerekli.

II. KISIM

BİLİMSEL ARAŞTIRMA, PLANLAMA VE UYGULAMA

ARAŞTIRMANIN TASARLANMASI[1]

Kasım KARAKÜTÜK[2]

Araştırmanın Tasarlanmasının Önemi

Bu bölümün amacı, genç araştırmacıların araştırmaya başlarken neleri göz önünde bulundurmaları, araştırmalarını nasıl tasarlamaları gerektiği konusunda ipuçları vermektir. Bu bağlamda bundan önceki bölümde; araştırmalarda etik konusu ele alınırken Prof. Dr. Ali Ekber Şahin'in yaptığı araştırma tanımıyla giriş yapmak istiyorum. Şahin'e göre araştırma "bilinmeyeni, veriler toplayarak ortaya çıkarma sürecidir. Bu süreç şüpheci, sistematik, etik bir süreçtir" (Robson, C, 2002). Bu tanım araştırmanın, bilinmeyenleri ortaya çıkarmaya çalışırken kuşkucu bir yaklaşımla sistemli, planlı, etik bir çalışma olmasını da vurgulamaktadır.

Kitabın ilk bölümünde Dr. Öğretim Üyesi Deniz Eroğlu Utku "Bilimsel araştırma bir bütündür", her adımda bütünsel düşünmek, tasarı aşamasında etik ilkeleri göz önünde bulundurmak gerektiğini belirterek veri toplama ve alan araştırmasından önce alanı iyi tanımak (kültür, örf, adetler…; kitleyi tanıma; zarar verip vermeme; pilot çalışma) gerektiğini vurgulamıştır. Eroğlu Utku'nun sorduğu şu soruların, araştırmanın tasarlanmasında da dikkate alınması gerektiği için burada verilmesi yararlı görülmüştür (23.03.2021):

- Bu araştırmanın topluma, üyesi olduğum örgüte (kuruma), bilime ne yararı olacak?
- Bu konuyu araştırırken kimler etkilenecek, zarar görenler olacak mı?
- Gerekli izinleri (kurumsal, yasal, etik kurul) aldım mı?
- Araştırma-yayın etik ilkelerini ve veri toplama sürecinde uygulanmasını biliyor muyum?
- Bu konuyu araştırırken kimler etkilenecek, zarar görenler olacak mı?
- Gerekli izinleri (kurumsal, yasal, etik kurul, ölçek) aldım mı?
- Araştırmaya başladığım alanı tanıyor muyum, duyarlıkları biliyor muyum?

---

[1] *Sosyal Bilimler Alanında Bilimsel Araştırma ve Yayın Süreçleri Eğitim Panelleri Serisi.* İkinci Oturum: Bilimsel Araştırma, Planlama ve Uygulama. *25.03.2021, Saat 19.00-21.00.* Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü ile European Association Sciences Editors (EASE) işbirliğinde çevrimiçi olarak gerçekleştirilen toplantıda sunulan davetli bildirinin düzenlenmiş halidir.

[2] Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, karakut@education.ankara.edu.tr, Orcid: 0000-0003-3136-1979.

- Verileri çözümlerken nasıl nesnel olabilirim?

Gökçe'ye göre gerek insan ömrünün sınırlı oluşu, gerek çevresel koşulların hızlı toplumsal değişme süreci içinde oluşu, araştırmanın belli bir sürede bitirilmesini gerektirir. Gökçe'den yaptığım şu alıntılar araştırmanın tasarlanmasına önemli bir ışık tutmaktadır (Gökçe, 1992, s. 132) Araştırma; "Yeni (özgün), yararlı ve toplumun sorunlarını çözmeye yönelik geçerliği kanıtlanmış bilgilere planlı, sistemli, etik ilkeler çerçevesinde " ulaşma çabasıdır. Araştırma, tümüyle düşünsel bir süreçle gerçekleştirilir. Bu nedenle başından sonuna; problemin hissedilmesinden araştırmanın tasarlanmasına, raporlaştırılmasına, yayınlanmasına kadar tüm aşamaları düşünülerek, tasarlanarak gerçekleştirilmelidir.

Tasarlama Ya da Planlama Kavramı

Tasarlama kavramı, Türkçeye yabancı dillerden yerleşmiş olan planlama (planning, planification) sözcüklerinin Türkçesi'dir. Tasar da, planın Türkçesi'dir. Dolayısıyla araştırmanın tasarlanması, araştırmanın planlanmasıdır. Tasarlama, planlamayı tanım yapmayı gerektirmeyecek kadar açık anlattığı için kullanılması yeğlenmiştir.

Tasarlama, şu anda bulunulan yerden ulaşılmak istenen yere götürecek eylemdir. Tasarlama: Bir amaca-hedefe ulaşmak ya da sorunu çözmek için geleceğe yönelik karar verme sürecidir. Bir araştırmaya düşünmeden, yapılacak işleri kararlaştırmadan başlamak, araştırmanın nasıl sonuçlanacağını kestirememek, büyük olasılıkla da başarısızlıkla sonuçlanması demektir (Karakütük, 2021).

Tasarlama; araştırma sürecine yönelik

- önceden ayrıntılı düşünme,
- bir senaryo yazma,
- olacakları kurgulama işidir.

Tasarlama, araştırmacının pusulasıdır, haritasıdır. Dalgalı (ya da dalgalı olmayan) bir denizde haritası-pusulası olmayan bir geminin kaptanı ve mürettebatı ne kadar deneyimli olursa olsun varmak istediği limana ulaşması, gemiyi karaya oturtmaması ancak tesadüfle olabilir.

Tasarlama; neyi, niçin, ne zaman, nerede, nasıl, kimin yapacağı gibi sorulara yanıt bulma çabasıdır.

Araştırma tasarı (planı), yazılı olmak zorundadır. Çoğu zaman "araştırma projesi", "Tez Önerisi", "TÜBİTAK Projesi", "Bilimsel Araştırma Projesi (BAP), "Avrupa Birliği Projesi" gibi adlarla adlandırılan araştırma tasarı (planı); tez

danışmanına, bilimsel araştırmayı destekleyen örgütlere ya da çalışılan örgüte yazılı olarak verilir. Tamamlandığında makale olarak yayınlanacak araştırmaların da önceden tasarlanması gerekir. Aslında ister araştırma olsun, ister derleme olsun bilimsel çalışmaların önceden tasarlanmasının gerekliliği açıktır. Kabul edildiği zaman da araştırma yapılmaya başlanır. Araştırmayı tasarlamanın sağladığı yararlar yanında, kimi sınırlılıkları da vardır.

Araştırmayı Tasarlamanın Yararları ve Sınırlılıkları

Araştırmanın tasarlanmasının yararları ve sınırlılıklarının açıklanması, araştırmacılara ışık tutacaktır.

Tasarlamanın Yararları

Araştırmayı tasarlamanın sağlayacağı yararlardan bazıları aşağıda sunulmuştur.

- Araştırmacıyı rahatsız eden sorunu (problemi) çözmeye yönelik amaç-alt amaçlara ulaşmak, planlı bir çabayı gerektirir.
- Tasarlama, araştırmanın engellerini önceden sezmek ve bu engelleri ortadan kaldırmak için de gereklidir.
- Tasarlama; zaman, emek (insangücü), kaynakların (maliyet) iyi kullanılmasını, hedeflenen amaçlara ulaşılmasını sağlar.
- Tasarlama, insangücünün, kıt kaynakların (zamanın, paranın, araç-gereçlerin) sağlanması, yapılacak işlerin önceliklerine göre kullanılmasını gerektirir.
- Araştırmanın tasarlanması; emek ve çaba gerektirir.
- Araştırmanın çok önemli bir süresi, tasarlamaya ayrılmalıdır.
- İyi tasarlanmış bir araştırmanın gerçekleşmesi daha yüksek bir olasılıktır.
- İyi tasarlanmış bir önerinin kabul edilmesi yüksek olasılıktır (tersi reddir).

Tasarlamanın Sınırlıkları

Araştırmayı tasarlamak, çok önemli yararlar sağlamakla birlikte, bazı durumlarda sınırlı kalabilir, aşamadığı durumlar olabilir. Tasarlamanın kimi sınırlılıkları şöyle belirtilebilir:

- Tasarlama sihirli bir araç değildir.

- Beklenmeyen koşulların oluşması, araştırma planının uyarlanmasını-güncellenmesini-değiştirilmesini gerektirebilir. Örneğin; yaşadığımız virüs salgınının tasarlanmış araştırmalara büyük etkisi oldu.

- Çok iyi bir araştırma planı hazırlanmış olabilir, ama yeterli zaman-kaynak sağlanamamışsa, gerekli izinler alınamamışsa plan amaçları gerçekleştirilemez.

- Araştırmanın planı, yapılan işlerin, amaçlardan sapma olup olmadığının belli zamanlarda değerlendirilmesini gerekli kılar.

- Ara değerlendirmeler yapılmadan araştırmanın sürdürülmesi amaçtan sapmanın göz ardı edilmesine yol açabilir.

- Araştırmanın kapsadığı süre uzadıkça, planı etkileyecek belirsizlikler-riskler-engeller artabilir.

- Bu nedenle bir yıldan uzun sürecek araştırmaların her yılı için öngörüler hazırlanmalıdır.

- Araştırmanın yapılmasını destekleyecek yasal dayanakların olmaması, araştırmanın yapılacağı örgütün yetkililerinin engelleyici tutumları, etik olmayan konular ya da etik yönden sorunlu konular araştırmanın gerçekleşmesini engelleyebilir.

- Tasarlamada bu noktalar dikkate alınmalıdır.

- Tasarlamanın sınırlıklarının azaltılması için de bir tasarlama yapmak gerekir. “B Planı” olarak adlandırılabilecek olan bu tasarlama, önceden yapılan bir yan ya da ikinci bir plandır. Araştırmanın tasarlanması sırasında araştırmanın olağan akışı gerçekleştiğinde gerekli olmayan, ancak araştırma sırasında karşılaşılma olasılığı bulunan güçlükleri aşmak için önceden düşünerek, bu güçlükleri aşmak için hazırlıklı olma durumunu anlatır.

Tasarlama süreci ile bilimsel araştırma süreci, sorun çözme süreci, karar verme süreci benzer aşamaları izleyerek sonuca ulaşmaya çabalar. Bu nedenle

= Tasarlama Süreci = Bilimsel Araştırma Süreci = Sorun Çözme Süreci = Karar Verme Süreci biçiminde yazılması yanlış olmayacaktır.

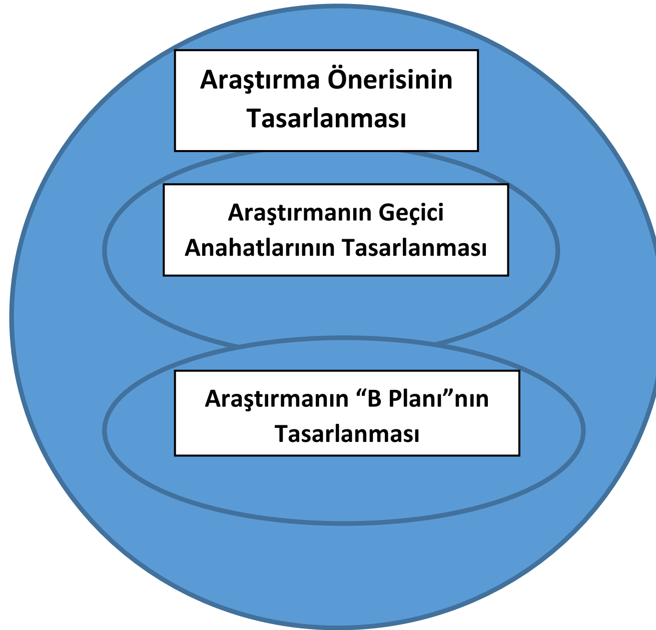
- Gökçe bilimin amacını; yeni (özgün), geçerli, güvenilir bilgilere ulaşmak olarak belirterek araştırmacının sorunu yaratan koşulları araştırdığını bunun için şu araştırma aşamalarını geliştirmeye çalıştığını belirtmektedir (Gökçe, 1992):
- Sorunu/problemi tanımlar,
- Konunun sınırlarını çizer,
- Araştırma yöntemi-tekniklerini seçer,
- Veri toplama araçlarını hazırlar,
- Çözümleme-yorumlama yöntemini belirler,

Bu aşamalara araştırmanın raporlanması, daha sonra yayınlanacaksa yayınlaması sürecini de eklemek gerekir. Araştırmadan beklenti, eş deyişle araştırmanın yapılmasının amaçları araştırmayı yapan kişinin; araştırmacının

durumu ve konumuna göre farklılaşabilir. Araştırmayı lisans düzeyinde bir öğrenci yapacaksa, çoğunlukla bir ödev hazırlayacaktır. Bu durumda, ödevini bilimsel araştırma ilkeleri doğrultusunda hazırlaması, raporlaması ve sunması tutumunu kazanması beklenir. Bu süreçte, bilimsel bir araştırmadan nasıl yararlanacağı, nelere dikkat etmesi gerektiği, ödevi için nasıl alıntı yapması, kaynak göstermesi gerektiği konularında temel bilgiler edinmesi amaçlanır. Araştırmacı, bir yüksek lisans öğrencisi ise, araştırma yapma, araştırmasında bir yöntemi uygulama tutum ve becerisi kazanması amaçlanır. Araştırmacı, doktora düzeyinde bir öğrenciyse, araştırmasıyla özgün (yaratıcı) bilgi üretmesi ya da kuram ve model geliştirmeye yönelik sonuçlara ulaşması beklenmelidir. Çünkü Bloom'un bilgiyi sınıflandırması göz önünde tutulduğunda bilginin tanıma, anlama, uygulama, çözümleme (analiz), sentez gibi aşamalarının öğretim düzeylerinin daha çok ilk ve ortaöğretim düzeylerinde gerçekleşmesi; yüksek lisans özellikle doktora düzeyindeki araştırmacıların özgün bilgi, kuram-model geliştirme gibi üst, yaratıcı zihin ürünlerine yönelik araştırmaları tasarlamaları beklenmelidir. Yeri gelmişken, *araştırma* kavramının "araştırma", "proje", "tez", "makale", "ödev" gibi adlarla adlandırıldığını belirtmek gerekir.

Araştırmayı tasarlama sürecinde üç önemli kavrama dikkat çekmek gerekir (Şekil 1).

Şekil 1. *Araştırmayı Tasarlamanın Önemli Üç Boyutu*

Şekil 1'de görüldüğü gibi araştırma sürecinin önemli bir boyutu araştırma önerisinin tasarlanması (planlanması), ikincisi de gerçekte bu sürecin içinde olmakla birlikte önemli olduğu için vurgulanması gereken araştırmanın geçici anahatlarının tasarlanması, yine araştırma önersinin tasarlanması içinde yer almakla birlikte vurgulanması gereken üçüncü boyut araştırmanın "B Planı"nın tasarlanmasıdır.

Araştırma Önerisinin Tasarlanması

Araştırma önerisinin tasarlanması, araştırmanın gerçekleştirilmesi için kilit bir role sahiptir. İyi bir araştırma önerisi, ne yapılacağını, niçin yapılacağını ve nasıl yapılacağını içerir. araştırmayı sunduğunuz kişi-örgütü ikna etmeniz için iyi bir belgedir. Karasar'ın (1984, s. 47) belirttiği araştırma önerisinin hazırlanması sürecinde yapılacak işler, bu işlerin tasarlanmasını da içerdiğinden, tasarlanması da eklenerek şu başlıklar altında sınıflandırmıştır:

- Başlık Sayfasının Tasarlanması
- Problemin Tasarlanması
- Araştırmanın Amacının Tasarlanması
- Araştırmanın Öneminin Tasarlanması
- Sayıltıların Tasarlanması
- Sınırlıkların Tasarlanması
- Tanımların Tasarlanması
- Yöntemin Tasarlanması
- Süre-Maliyet ve Olanakların Tasarlanması
- Geçici Anahatların Tasarlanması
- Seçilmiş Kaynakların Tasarlanması

Karasar'ın yukarıdaki sınıflandırması göz önünde bulundurularak, araştırmayı tasarlarken bu başlıkların her birisi ile ilgili tasarlamalarını yaparken araştırmacıların kendilerine sormaları gereken sorular aşağıda sıralanmaya çalışılmıştır. Bu sorular, araştırmacıların tez önerilerini yazmalarına yardımcı olacak, araştırmanın sorularına verilecek yanıtlar, araştırmacıların araştırma önerilerini daha eksiksiz biçimde yazabileceklerdir. Araştırmanın tasarlanması, "B Planı"nı da içermesi gerekir. Bu açıklamalar ışığında araştırma önerisinin tasarlanması (araştırmanın planlanması) sırasında göz önünde bulundurulacak başlıklar ile bu başlıkların yazılması için araştırmacının yanıtlaması gereken bazı sorular başlıklara göre aşağıda sunulmuştur.

Başlık Sayfasının-Konunun Tasarlanması

- Araştırma hangi konuyla ilgilidir?
- Konu özgün, yarar getiren ya da sorun çözmeye yönelik bir konu mudur?

- Araştırmanın başlığı ne olabilir?
- Belirlenen konu araştırılabilecek bir konu mu? (Gizlilik, etik ilkelere uygunluk, vb…)
- Konu, araştırma yapmayı gerektiren bir konu mu? Önemli mi?
- Araştırmacı konu ve yöntem-tekniklerde yeterlik sahibi mi?
- Danışman araştırma konusunda yeterlik sahibi mi?
- Araştırma tez ise konusunun-başlığının belirlenmesinde
- Öğrencinin önerisi
- Danışmanın önerisi
- Her iki durumda da öğrencinin ilgisi olan bir konu olmalıdır.
- Araştırma bir örgüt (kendi üniversitesi, kendi çalıştığı işyeri) için mi yapılacaktır, bir tez mi, makale midir?
- Zaman ve olanaklar yeterli mi?

Araştırmanın Probleminin Tasarlanması

- Araştırmacıyı rahatsız eden durum, sorun (problem) nedir?
- Problemin bütünleştirme-sınırlandırma-tanımlaması; genelden özele nasıl sunulabilir?
- Problem, araştırma ile çözülebilir mi?
- Daha önce yapılmış araştırmalar varsa onlara göre problem, yeni mi?

Araştırmanın Amacının-Alt Amaçlarının Tasarlanması

- Araştırma neyi gerçekleştirmeye yöneliktir?
- Araştırmanın genel amacı en öz biçimde nasıl yazılabilir?
- Araştırmanın alt amaçları (varsa denenceleri) nelerdir, nasıl yazılmalıdır?
- Değişkenler varsa neler aranacak ya da karşılaştırılacaktır?

Araştırmanın Öneminin Tasarlanması

- Bu konuyu araştırmak, araştırmacı için neden önemlidir?
- Bu araştırmanın daha önce yapılmış araştırmalar varsa, onlara göre farklı ya da üstün yönü nedir? (Yeni) Özgün müdür?
- Bu araştırma alana-uygulamaya ne gibi katkılar getirecektir?
- Yeni politika önerileri getirecek midir?

Sayıltıların Tasarlanması

- Bu araştırmanın bir sayıltısı (varsayımı), doğru olarak kabul edilip üzerinde araştırma yapılmayacak ve araştırmanın temeline konulacak bir ilke-görüş-yargısı var mıdır?

- Varsa, araştırmanın sayıltısı nasıl yazılabilir?
- Araştırma ne zaman-nerede yapılacaktır?
- Kimleri ya da nereyi, neyi kapsayacaktır?
- Araştırmanın daha iyi biçimde sonuçlanmasını sınırlandıran durumlar olacak mıdır?

Araştırmanın Tanımlarının Tasarlanması

- Araştırmanın dayanacağı temel kavramlar hangileri olacaktır?
- Bu kavramların işevuruk-işlevsel tanımları nasıl yazılabilir?

Araştırma Yönteminin Tasarlanması

- Araştırmanın modeli (tarama-deneysel…) ne olacaktır?
- Araştırmanın yöntemi (nicel, nitel, karma…) ne olacaktır?
- Araştırmanın evreni-örneklemi ya da çalışma grubu nelerdir? Kimler araştırmanın katılımcısı olacaktır?
- Araştırmada hangi veriler hangi araçlarla (anket, gözlem, görüşme, …) ve nasıl (elektronik ortam, posta, yüzyüze görüşme…) derlenecektir?
- Bu veriler nasıl hazırlanacaktır, geçerlik ve güvenirlik çalışması yapılacaksa nasıl yapılacak, uzman görüşü alınacak mıdır?
- Veri toplama araçlarının uygulamasını araştırmacı mı yapacaktır, yoksa başkaları da bu iş için görev yapacak mıdır?
- Araştırma araçlarının etik kurul kararı nasıl ve nereden alınacaktır?
- Veri toplanacak örgütlerde (MEB…) uygulama izinleri nasıl alınacaktır?
- Katılımcıların onamı neyi içerecek ve nasıl alınacaktır?
- Araştırmada derlenen verileri çözümlemek için olası istatistiksel teknikler hangileri olacaktır?
- Araştırmanın verileri nasıl (elle, bilgisayar programlarıyla) çözümlenip değerlendirilecektir?

Süre-Maliyet ve Olanakların Tasarlanması

- Araştırma hangi tarihler arasında yapılacaktır? Ne zaman başlayıp ne zaman bitecektir?
- Bir yıldan uzun sürecek ise sonraki yılların tasarımı nasıl olacaktır?
- Araştırmanın iş çözümlemesi (analizi) yapılırsa, hangi işler olacaktır, bu işler ne zaman başlayıp ne zaman bitecektir?
- Araştırmanın yapılması sırasında hangi olanaklara (çalışma odası, bilgisayar, ses kayıt cihazı, istatistik paket programları vb) gerek olacaktır, bu olanaklar kimden-nereden sağlanacaktır?
- Araştırmanın maliyeti ne kadar olacaktır?

• Araştırmanın maliyetini karşılayacak bir kaynak-örgüt (kendi işyeri, BAP, TÜBİTAK, Dünya Bankası…) olacak mıdır?

• Araştırmanın işlerine (kalemlerine) göre temel harcamaları neler olacaktır? Personel, mal-hizmet satın alınması, bina-kiralama, bilgisayar programı, donatım, basım… için ne kadar ödenek gerekmektedir?

• Başka kişiler (anketör vb) çalışacaksa onlara ne kadar harcama yapmak gerekecektir?

Geçici Anahatların Tasarlanması

• Araştırma tamamlandığında «içindekiler» sayfasında araştırmanın ön bölümünün (araştırmanın kapağı, ikinci-iç kapağı, varsa değerlendirme kurulu üyeleri ve onay sayfası, etik bildirim, önsöz ya da teşekkür, varsa ithaf, içindekiler sayfası, çizelge dizini, şekil dizini, özet…) ayrıntılı başlıkları neler olabilir?

• Araştırma tamamlandığında «içindekiler» sayfasında araştırmanın ana bölümlerinin (giriş, kuramsal çerçeve, yöntem, bulgular ve yorum, sonuç ve öneriler bölümlerinin olası alt başlıkları neler olabilir. Buna göre giriş bölümünde (araştırmanın problemi, amacı, önemi, tanımları, sayıltıları, sınırlıkları), araştırmanın kuramsal çerçevesi bölümünde hangi alt başlıkların yer alabileceği (araştırmanın problemi ile ilgili yapılmış yerli ve yabancı araştırmalar neler olabilir), yöntem bölümünde (araştırmanın modeli, evren-örneklem-çalışma grubu, veri derleme araçlarının hazırlanması ve geliştirilmesi, veri derleme araçlarının uygulanması, verilerin düzenlenmesi ve çözümlenmesi); bulgular ve yorumlar bölümünün olası başlıkları neler olabilir? Sonuçlar ve öneriler bölümünde hangi başlıklar yer alabilir (ne gibi sonuçlara ulaşılabilir, bu sonuçlara yönelik önerileri ile yeni araştırmaların yapılmasına ya da uygulamacılara yönelik öneriler neler olabilir?).

• Araştırma tamamlandığında «içindekiler» sayfasında araştırmanın arka bölümünün başlıca kaynaklar neler olabilir, eklerde yer alacak belgeler ya da veriler neler olabilir, etik kurul kararı, araştırma uygulama kararı olacak mıdır?) ayrıntılı başlıkları neler olabilir?

Alanyazın-Kaynakların Taranmasının Tasarlanması

• Araştırma önerisini yazmadan önce yurtiçi-yurtdışı konuyla ilgili kaynakları nasıl bulunabilecektir?

• Araştırmanın en iyi anahtar sözcükleri hangileridir?

• Araştırmanın konusuyla ilgili hiç kaynak yoksa ne yapılabilir?

• Araştırma için bulunacak her kaynağın kaynakçalarındaki kaynaklara ulaşma önemlidir.

• Kütüphaneler ve e-kütüphanelere nasıl ulaşılabilir?

- Araştırmayla ilgili kamu ya da uluslararası örgütlerin yayınları-raporları-istatistikleri var mıdır?
- Araştırmanın yapılması sırasında uyulması gereken yasal düzenlemeler ile konuyla ilgili yasal düzenlemeler nelerdir?
- Araştırma ile ilgili veri tabanları hangileridir?
- Hangi arama motorlarından arama yapılabilir?
- Birincil kaynaklara nasıl ulaşılabilir?
- Ulaşılacak kaynakların (problem, amaç, yöntem, önemli sonuçlarını, kaynakçasını) hangi sistemle kaydedilmelidir?
- Araştırmayla ilgili etik ilkeler hangi kaynaklarda yer almaktadır?

Araştırma Önerisinin Yazılması (Raporlaştırılması)

- Araştırma önerisini hangi yazım kurallarına (biçim, başlık, alıntı yapma, kaynakça yazma…) göre yazmalıyım?
- Tez ise enstitü yazım kılavuzu var mıdır?
- Uluslararası araştırma-makale yazım kurallarını mı (APA7 …) kullanmalıyım?
- Araştırma bir dergiye gönderilmek isteniyorsa, o derginin yazım kuralları nelerdir?

“B Planı”nın Tasarlanması

- Araştırmanın yapılması sırasında ne gibi güçlükler, engeller çıkabilir; bu güçlükler-engellerin nasıl aşılabilir? Özellikle yeterli kaynağa ulaşma, araştırma veri derleme aracının geliştirilmesi, etik kurul kararının alınması, uygulama izninin alınması, katılımcılardan onam alınması, geçerlik-güvenirlik çözümlemeleri, uzman görüşü alma, verilerin çözümlenmesi ile araştırmanın gerektirdiği zorunlu bütçenin nereden karşılanacağı gibi konularda karşılaşılabilecek güçlükler neler olabilir?
- Bu güçlükler ortaya çıktığında araştırmanın amacını gerçekleştirerek tamamlayabilmek için yöntemde bir değişiklik gerekecek mi, uygulama izni alınamaz ise nasıl bir çözüm bulunabilir, yeterli katılımcıya ulaşılması için ne gibi yollar denenebilir?

Araştırma Önerisinin Reddedilmesi İçin Yapılacaklar

Araştırmacı, hazırlamış olduğu araştırma önerisini sunulduğu kişi-örgütten, önerisini kabul etmesini bekler. Ancak, önerisinin kabul edilmesi için bazı tutum ve davranışları göstermesi gerekir. Robson (çev. 2015, s. 487), araştırma önerisinin reddedilmesi için araştırmacılara yapmaları (eş deyişle araştırmacıların yapmamaları) gerekenleri şöyle sıralamıştır:

- Önerinizin türü için öngörülen ilkeler ve yönergeleri izlemeyin, istenen bilgileri çıkarın, sözcük sınırlamasına uymayın.
- Başlığınızın amaçlarınızla az ilgili olmasını, önerilen yöntemi de araştırma başlığı ve amaçlarıyla ilişkilendirmeyin.
- Amaçlarınızı kötü, belirsiz tanımlayın.
- Araştırmanın gerçek problemini belirsiz bırakın ya da diğer tartışmalarla gizleyin.
- Yöntem-deseni açıkça belirlemeyin, kestirilmesini bekleyin.
- Zayıf biçimde kavramlaştırılmış verileri, sıradan görevleri-danışmanlık işlerini bir araştırma önerisi biçimine getirin.
- Varolan kaynak ve süre koşullarında gerçekleştirebileceklerinizi gerçekçi değerlendirmeyin.
- Araştırma önerinizi çok kısa yazın ya da gereksiz uzun-tekrar eden bir anlatımla nitelikten çok niceliğe önem verin.
- Araştırma bulgularınızın varacağı yeri açıklayın ve ideolojinizin bunu kaçınılmaz yapacağını gösterin.
- Araştırmanızın kuramsal çerçevesine kafa yormayın.

KAYNAKÇA

Balcı, A. (2018). *Sosyal Bilimlerde Araştırma.* Onüçüncü bası. Ankara: PEGEM.

Eroğlu Utku, D. (23.03.2021). Araştırma ve Yayın Etiği. *Sosyal Bilimler Alanında Bilimsel Araştırma ve Yayın Süreçleri* Birinci Oturum. 23.03.2021, Saat 19.00-21.00. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü ile European Association Sciences Editors (EASE) işbirliğiyle çevrimiçi gerçekleştirilen toplantıda sunulan davetli bildiri.

Gökçe, B. (1992). *Toplumsal Bilimlerde Araştırma.* Ankara: Savaş Yayınları.

Karakütük, K. (2021). *Eğitim Planlaması.* Yedinci bası. Ankara: PEGEM.

Karasar, N. (1986). *Bilimsel Araştırma Yöntemi.* Üçüncü bası. Ankara: Bilim Kitap Kırtasiye.

Robson, C. (çev. 2015). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri: Gerçek Dünya Araştırması.* Çev. Ed.: Çınkır, Ş. ve Demirkasımoğlu, N. Ankara: Anı Yayıncılık (Real World Research adlı kitabın üçüncü basısından çevrilmiştir).

Şahin, A. E. (23.03.2021). Araştırma ve Yayın Etiği. *Sosyal Bilimler Alanında Bilimsel Araştırma ve Yayın Süreçleri* Birinci Oturum. 23.03.2021, Saat

19.00-21.00. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü ile European Association Sciences Editors (EASE) işbirliğiyle çevrimiçi gerçekleştirilen toplantıda sulan davetli bildiri.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri.* Dokuzuncu bası. Ankara: Seçkin.

NİTEL VE KARMA ARAŞTIRMA YÖNTEMLERİNDE SINIRLILIKLAR, SAYILTILAR ve ÖNEMLİ NOKTALAR[1]

Sadegül AKBABA ALTUN[2]

Patton'ın Nitel Araştırma kitabında, Patton şöyle başlıyor, ben hiçbir yaklaşımın avukatı değilim. Yani nitel, nicel ya da karma yaklaşımın araştırma sorununuz ne ise ona uygun sizin cevap bulmanız gerekir. Eğer o zamana kadar öyle bir yöntem yoksa yöntem geliştirmiş olmanız gerekiyor. Yöntem sorununu çözmeniz gerekiyor. Uzun süre nitelciler nicelcileri, nicelciler nitelcileri, dergiler bazında, araştırmalar bazında, ürünler bazında birbirlerini dışladılar. Şimdi bizim araştırma yaparken paradigma seçme gerekçelerimiz oluyor. Neler onlar? Onlara bir bakalım. Bir defa araştırmacının dünya görüşü. Eğer araştırmacı nicel yaklaşımlardaki epistemoloji, ontoloji, söylemler, değerler ve metodolojik sayıltılarda kendini daha rahat hissediyorsa nicel bir yaklaşımla problemi ele alma ihtiyacı duyuyor. Eğer araştırmacı nitel yaklaşımlardaki epistemoloji, değerler, retorik, sayıltılarda kendini rahat hissediyorsa bir paradigma düşünebiliyor veya araştırmacı bu paradigmaları birleştirme biliyorsa nitel ve araştırmasının sorusuna hem nitel boyutunda hem nicel boyutuyla cevap aramaya çalışıyorsa ve daha dönüşümsel bir zihne sahip ise o zaman karma yöntemi kullanmaya çalışıyor.

Diğeri araştırmacının eğitimi ve deneyimi. Eğer siz lisansüstü eğitiminizde ya da diğer zamanlarda aldığınız eğitimlerde daha çok nicel araştırma teknikleri, istatistik eğitimleri almışsanız, o zaman nicel araştırma yaklaşımıyla araştırma yapma eğiliminiz artıyor. Eğer sizin herhangi bir olgu ve olayı ele alırken olayı daha çok betimlemeye ihtiyacınız varsa o zaman nitel paradigmaya yatkın oluyorsunuz. Yine her iki araştırma yaklaşımı konusunda da bilgi ve beceriye sahipseniz, bunu araştırmamızın amacı da bu doğrultuda ele alıp böyle bir eğitim almışsanız ki son yıllardaki lisansüstü öğrencilerin büyük çoğunluğu hem nitel hem nicel araştırma tekniklerini alıyorlar ve karma yöntem konusunda da oldukça yetkin olduklarını söyleyebiliriz. Dolayısıyla son yıllarda bu alanda çok fazla çalışmanın karma yöntemle yapılmış çalışma olduğunu da görüyoruz.

Araştırmacının psikolojik tutumu. Bazıları kurallarla hareket etme eğilimi içinde oluyor. Araştırmacı araştırmasını yaparken her şey netleşsin ister. Yöntemi,

---

[1] *Sosyal Bilimler Alanında Bilimsel Araştırma ve Yayın Süreçleri Eğitim Panelleri Serisi.* İkinci Oturum: Bilimsel Araştırma, Planlama ve Uygulama. *25.03.2021, Saat 19.00-21.00.* Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü ile European Association Sciences Editors (EASE) işbirliğinde çevrimiçi olarak gerçekleştirilen toplantıda sunulan davetli bildirinin düzenlenmiş halidir.

[2] Prof. Dr., Başkent Üniversitesi, akbabas@baskent.edu.tr, Orcid: 0000-0001-5690-6088

ölçeği, kullanacağı istatistik teknikler gibi. Dolayısı ile belirsizliğe düşük toleranslı insanlar daha çok nicel paradigmada araştırma yapmayı tercih edebiliyor. Araştırma yaparken daha çok az kuralla hareketle başlayıp, belirsizliğe karşı toleransı yüksek olan kişilik yapısında olanlar, araştırmaya daha uzun zaman ayırmayı hedefleyen kişiler, nitel paradigmaya yatkın olabiliyorlar. Olayları ve olguları daha geniş bakma isteği, tavrı ve sabrı sergileyen araştırmalarda karma yöntemle araştırmasını yapmak isteyebilir. Aslında az önce Kasım hocam da güzel özetledi. Araştırma problemin doğası bizi yöntem seçmede yönlendirir. Bizi nicel, nitel ya da karma yönteme götüren genelde problemin doğasıdır. Eğer bizim araştırmamız genelde evrene genellemeyi gerektiriyorsa daha geniş kitlede nasıl yansıtıldığını bilmemiz gerekiyor. O zaman araştırmamızı nicel paradigmada yapmamız gerekiyor. Eğer çalışmamız keşfe yönelik bir çalışmaysa, sosyal olgu ve olaylara ilişkin bilgi yoksa derinlemesine bilgiye ihtiyacımız varsa o zaman nitel paradigma ile çalışıyoruz. Ya da bunun her ikisini kullanarak olgu ve olayları detaylı ele almak istediğimiz zaman karma yöntemi gerektiren bir tasarıma gidebiliriz. Aslında diğer bir şey, biz bu çalışmayı kimin için yapıyoruz? Birçok firma Dünya Bankası da dahil ya da Milli Eğitim Bakanlığı, UNESCO, UNICEF gibi kuruluşlar da dahil bazıları nasıl bir araştırma yapmamızı ve paradigmayı yazıyor ve bu şekilde ilana çıkıyorlar. Dolayısıyla bazıları nicel yaklaşımla zaten yapılmasını istiyor. Bazıları nitel, bazıları karma yöntemlerle araştırma yapmayı tercih ediyor. Öyle olduğu zaman, siz araştırmacı olarak zaten ne istenmişse ona uygun o tasarımla devam edebiliyorsunuz. Demin Kasım hocam söyledi. Biz herhangi bir araştırmaya başlarken bizim bir defa zaman sınırımız var. Bizi ayrılan bir süre var. Bu sürede araştırmamızı tamamlamak için özel bir çaba sarfediyoruz. Onun için bu çaba konusunda en başından pratik nedenlerden dolayı araştırmamıza odaklanmak, yönteme odaklanma, ne aradığımıza odaklanmak, bizim araştırmamızın kapsam ve sınırlarının çizilmesini gerekli kılıyor.

Şimdi baktığımız zaman farklı araştırma türlerinin olduğunu görüyoruz. Temel bilimler ve uygulamalı bilimlerde araştırmalar da farklı olabilir. Yine sosyal bilimlerde ve fen bilimlerinde kullanacağımız araştırma yöntemleri farklı olabilir. Eğitimde araştırma yöntemlerine baktığımız zaman nicel araştırmalar olabilir, nitel araştırmalar olabilir ya da karma yönteme dayalı araştırmalar olabilir. Bu şekilde biz yapabiliyoruz. Şimdi nitel araştırmayı ne zaman yapıyoruz? Biliyorsunuz, hepinizin bildiği gibi bilimin işlevleri var. Bilimin temel işlevleri anlama, açıklama ve kontrol olarak ifade edilebilir. Anlama “nedir” sorusuna cevap vermeye çalışır. Açıklama “niçin” sorusuna cevap vermektedir. Kontrolde de anlama ve açıklama ile elde edilen bilgilerin test edilmesine dayalı olarak elde edilen bilgi türüdür Nitel araştırma, Nedir? Nasıldır? Niçin? sorularına cevap aradığı için bilimin ilk iki işlevine daha çok cevap veren bir araştırma yöntemidir diyebiliriz. Son yıllara baktığımız zaman eğitim yönetimi alanındaki 2010-2020 yıllarında yapılan tezlerde yöntem açısından

bakıldığında, nitel ve karma yöntem ile daha fazla araştırma yapıldığını görüyoruz. O halde nitel araştırma nedir diye baktığımız zaman, gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, olguların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik bir sürecin izlendiği araştırma olarak tanımlayabiliriz. Demin de söyledim nitel araştırma daha çok herhangi bir konuyla ilgili çok az bilgi varsa, kuram, ilke yoksa kavram yoksa o zaman biz derinlemesine ve uzun süreli alanda kalarak araştırma yaparak o sosyal olgu ve olayları anlamaya çalışırız. Dolayısıyla nitel araştırmayı daha çok kuram oluşturmayı temel alan, sosyal olguları, bulundukları ortamda değerlendiren araştırmalar olarak da tanımayabiliriz. Dolayısıyla nitel araştırma nedir sorusuna bir defa doğal ortamında yürütülen, katılımcıların detaylı görüşlerinin aktarıldığı, sözel verilerden oluşturulan bütüncül ve karmaşık bir çerçeve içerisinde olan sosyal ya da insani sorunların sorgulandığı bir araştırma süreci olarak nitel araştırmayı tanımlayabiliriz. Şimdi de nitel araştırmanın tarihçesine baktığımız zaman özellikle Chicago Okulu ekolü içerisinde sosyologların Amerika'ya göç eden göçmenlerin, azınlıkların sorunları üzerine alana gidip onlarla gözlem yaparak, görüşmeler yaparak, çalışmalar yaptığını görüyoruz. Dolayısıyla, nitel araştırma, tarihsel süreçte dışlananlar, azınlıklar, cinsiyet eşitliğinin sonuçlarını politik olarak çalışmak için kullanıldığını görüyoruz. Dolayısıyla bu gruptaki insanların yaşamları, yaşantıları anlaşılmaya çalışılmıştır. Bakıldığında bu grupların kendine özgü gruplar olduğu için bunlardan elde edilen bulgular, evren ya da başka gruplara genelleme şansı yoktur. Bu grupların yaşantıları kendi bağlamı içerisinde açıklanmıştır. Dolayısıyla tarihsel süreç içerisinde de nitel araştırmanın öyle bir evrene genelleme, bütün gruplara genelleme kaygısının olmadığını görüyoruz.

Daha çok ne zaman nitel araştırmayı tercih ediyoruz? Eğer biz ölçek geliştirme çabası içerisindeysek öncelikli olarak temaların belirlenmesi açısından nitel araştırmadan yararlanabiliriz. Azınlıkların sesini duyurma, duyarlılık geliştirme çalışmalarında yaparız. Demin Kasım hocam dedi başlık ne atarsınız mesela? Batıda bu özellikle azınlıkların sesini duyurmak kısmında çok çarpıcı başlıklar atılır. Oradaki amaç o gruba ilişkin bir duyarlılık oluşturmadır, onun için çarpıcı başlıklar atılır. Kuram ve kavram geliştirmek istediğimizde nitel araştırmayı tercih ederiz. Çünkü o konuya ilişkin sosyal olgulara ilişkin çok fazla bilgi ilke kuram yoktur. Onun için hedef araştırmanın amacı en başında öyle konulur. Durum çalışması ya da olayların örneklerle açıklanması istediğimizde, daha çok biz nitel araştırmalara başvuruyoruz.

Şimdi araştırmanın özellikleri nelerdir? İlk özellik olarak "gerçek ortamda" müdahale edilmemiş ortamlarda bizim gidip araştırmacı olarak çalışmış olmamız olayları kendi bütünlüğü içerisinde bütüncül bir bakış açısıyla incelemek ve tümevarımcı bir yaklaşımla anlamaya çalışmak.

Diğer özelliği nitel veri olarak ele alabiliriz. Nitel veri daha çok sözel verilere dayanır ve bütün bizim geçerlilik ve güvenirlikte kullandığımız kanıtlar da buradan elde ettiğimiz o verilerdir. Onlarla biz kuramlarımızı, kavramlarımızı yazarız.

Araştırmacının katılımcı rolü diğer biz özellik olarak söylenebilir. Nitel araştırmacılar alanda kendileri veri toplarlar. Araştırmacı veri toplarken tabi ki kendi deneyimleri ve iç görüleri ile de alanda olur. Ancak o empatik nesnelliğini her zaman korumuş olması gerekiyor.

Dinamik sistemler üzerine araştırma yapmak başka bir nitel araştırma özelliği olarak söylenebilir. Evet, her şey değişiyor. Bu değişen süreç içerisinde her olayın kendi bağlamı içerisinde değerlendirilmiş olması gerekiyor. Nitel araştırma ile sürecin nasıl değiştiği ve nasıl diğer değişken durumlarla etkileştiği anlaşılmaya çalışılır.

Özgün duruma yönelme. Her durum kendine özgü, dolayısıyla kendi özgürlüğü kapsamında çalışılmış olması gerekiyor.

Ortama duyarlılık nitel araştırmanın diğer bir özelliğidir. Her olay ve olgu kendi bağlamı içerisinde tarihsel sosyal bağlam içerisinde açıklanmalı ve değerlendirmelidir. Özellikle son yıllarda bizim politikacılarda bir şey var. Geçmişi günümüzle kıyaslama gibi bir hataya düşüyorlar.

Empatik nesnellik daha önce de vurguladığımız gibi nitel araştırmanın özelliklerindendir. Nitel araştırmacılar alanda başka insanlarla uzun süreli çalışır. Ancak araştırmacı alanda yansız ve tarafsız olarak empatik nesnelliğini her zaman koruması gerekir.

Desende esneklik. Nitel araştırmayı ben sisli havada gitmeye benzetiyorum. Gittikçe, güneş açtıkça, o bulut dağılır ve alanda ne yapacağımız daha fazla netleşir. Biz nitel araştırmacılar alana genel bir soru ile gideriz. Alanda çalıştıkça alt sorular ve diğer sorulara odaklanmaya başlanır, ihtiyaç duyuldukça farklı veri toplama yöntemleri ile veriler toplanır. Bir defa biz olayı kendi bağlamı içerisinde değerlendirebilmek için mutlaka olayla ilgili olayın çevresi ya da alanın çevresi ile ilgili elimize çevresel verilerin olması gerekiyor. Ortamda süreci değerlendireceğimiz için süreçle ilgili verilerimizin olması gerekiyor. Ve algılar. Ortamdaki algılara dayalı elimizde verilerin olması lazım ki bizim bunlarla o bütüncül bakış açısını açığa çıkartma şansımız olsun.

Bu toplantıda bana verilen diğer görev, karma yöntemdeki dikkat edilecek noktalar nelerdir? Nitel araştırmadan sonra şimdi karma araştırma yöntemiyle ilgili araştırmacılar ne diyor? Karma yöntem araştırması nedir? Kısaca izninizle onu özetlemek istiyorum. Aslında nitel ve nicel yöntemler ile birleştirerek yaptığımız

daha çok pragmatik felsefeye dayalı araştırma yöntemidir diyebiliriz. Dolayısıyla burada nitel ve nicel yöntemlerle veri toplama, analiz etme ve o bulguları ya da ilişkileri kurabildiğimiz araştırma yöntemi olarak tanımayabiliriz. Karma yönteme baktığımız zaman en basit ve en kolay haliyle en az bir nicel ve bir nitel yöntemi içeren araştırma şeklinde tanımlayabiliriz.

Karma yöntem neden ihtiyaç duyulmuştur? Literatürde karma yöntem farklı şekillerde adlandırılmaktadır. Karma model araştırması, karma desen araştırması, nitel ve nicel yöntemler, çoklu yöntemler, birleşmiş yöntemler, karma yöntemler, karma araştırma yöntemleri şeklinde literatürde yer aldığını vurgulamak gerekir. Neden karma yöntem araştırmalarına ihtiyaç duyuluyor? Bir defa olgu ve olayların çok boyutlu olması, çok boyutluluğu tek bir yöntemle değil, çok boyutlu ve farklı bakış açılarıyla incelemenin gerekliliği. Bazıları diyor ki, olayların hem nitel hem nicel yönleri var. Dolayısıyla demin söylediğim gibi o bütünü anlamamız için her iki boyuttan da bakmış olmamız gerekiyor. Bir boyuttan bir yöntemle elde ettiğimiz veriyi diğer yöntem ile de teyit etmeye, çeşitleme amacıyla karma yöntemlerin başladığını söylemek gerekiyor.

Literatürde yaygın olarak karma yönteminin vurgulanan önemli özelliklerine baktığımız zaman: Çeşitleme yani bir yöntemle topladığımız şeye başka bir yöntemle elde ettiğimiz verilerle teyit etmek, tamamlama, boyutların birbirini tamamlaması ve bütüncül bir bakış elde etmek, geliştirme, başlatma, genişletme boyutlarıyla karma yöntemden biz yararlanıyoruz.

Karma yöntem ile ilgili olarak çok fazla deseni var. 40’tan fazla literatürde desen olduğunu söylüyorlar. Bu desenler nasıl elde ediliyor? Yöntemlerin eş zamanlı kullanılması, ardışık olarak kullanılması, oranlarının farklı olması, oranlarının eşit olması vb. Karma yöntem araştırma desenlerine baktığımız zaman yaygın olarak kırka yakın olduğunu söylemiştik. Yaygın olarak kullanılan Creswell ve Plano Clark’ın kullandıkları dört yaklaşımı kısaca açıklayacağım size. Çeşitleme, gömülü desen, açıklayıcı ve açımlayıcı desen. Çeşitleme demin de söylediğim gibi eş zamanlı desen olarak da adlandırıyoruz. Bu yaklaşımda daha çok bir yöntem ile topladığımız verinin diğer yöntemle aslında desteklenmesi, verilerin karşılaştırılması, kıyasa gidilmesi şeklinde kullanılan bir yöntem. Dolayısıyla bir yöntemin zayıflığı, diğer yöntemin güçlü yönüyle kapatılarak daha nitelikli araştırma yapmaya çalışmaktır. Evet diğeri Gömülü desen; burada bir desende araştırma tasarlanır. Ağırlıklı olarak o desen vardır. Diyelim ki nicel tasarlanmıştır ama belli boyutlarıyla nitel araştırmada yapılmıştır. Adı üstünde içine gömülerek açıklamaya çalışmıştır. Ya da nitelle başlanmıştır. Belli bir aşamadan sonra nitel desende veri toplanarak o nitel desende tasarladığımız araştırmayı daha güçlü kılmak amacıyla böyle bir yönteme başvurmuşuzdur. Açımlayıcı desen, bu önce nicel

araştırmadan başlayıp daha sonra nitel ile veri toplayarak yaptığımız araştırmadır. Burada veriler birbirine eşit orandadır. Açıklayıcı desende sıralı bir yol izlenir. Burada ilk önce nitel araştırma yapılır. Daha sonra nicel araştırma ile genişletilerek araştırma bu nitel araştırma ile desteklenir ve birlikte araştırma tamamlanır. Ölçek geliştirmeyi buna örnek verebiliriz. Önce temaların belirlenmiş olması daha sonra ölçek geliştirilip geneldeki onun yaygınlığına bakılabilir.

Karma yöntemi kullanılırken bazı noktalara dikkat etmemiz gerektiğini söyleyen araştırmacılar var. Bir defa araştırmanın başlığına karma yöntemler yazarsanız, okuyucu o şekilde onu algılayıp anlamlandıracaktır. Dolasıyı ile araştırmanızı karma yöntemle yapıyor iseniz başlığınızda bunu belirtmeniz gerekir. Literatür tararken nicel, nitel araştırmalarda yapılan literatürün yanında karma yöntemle yapılan araştırmaların da literatürde yer alması gerekir. Araştırma soruları yazılırken nitel araştırma soruları, nicel araştırma soruları ve karma yöntem ile araştırılacak araştırma sorularının da araştırma sorusu olarak ifade edebilmesi gerekir. Araştırmanın yönteminde mutlaka her iki gruptaki nitel ve niceldeki örneklemin nasıl ele alındığı, bu örnekleme ilişkin varsa sınırlılıkların ifade edilmesi, veri toplama yöntemlerinin, detaylı görüşmenin nasıl yapıldığının belirtilmesi gerekmektedir. Ayrıca, ölçek geliştirdiniz ise ölçeğe ilişkin detaylı bilgiler, hangi ölçekler kullandı, geçerliliği, güvenirliği, bunlarla ilgili detaylı bilgilerin yöntem kısmında verilmiş olması gerekiyor. Yine bulgular kısmında nitel verilerimize ilişkin bulgular, nicel verilerimize ilişkin bulgular, daha da önemlisi nitel ve nicel bulguların verilerek, bu gruplar arasındaki bulguların tartışılması, birbiriyle ilişkilendirilmesi çok önemlidir. Bu ilişkilendirmeyi üç şekilde yapacağımız söyleniyor. Birleştirme, ilişkilendirme ve katıştırma (embedding). Birleştirme daha çok aynı konu üzerinde elde edilmiş ve sayısal olarak ifade edilen nicel verilerin daha sonra betimsel verilerle bir araya getirilmesi. Diyelim ki; tablolarda anketimizi, ölçeğimizi sunduk, istatistiklerimizi sunduk, altında betimsel verilerle bu istatistik bulgularını açıklamak. İlişkilendirme, açıklayıcı ve açımlayıcı desende yaygın olarak kullandığımız bir yöntemdir. Bir yöntemle elde edilmiş bir bulguyu diğeri ile açıklayarak yapıyoruz. Ancak burada o iki bulgu arasındaki ilişkiyi mutlaka vurgulamış olmamız gerekiyor. Son olarak katıştırma. Hani demiştik bir yöntemle başladığımız araştırmaya diğerlerini onun için gömerek açıklamaya çalışıyoruz. Dolayısıyla, desen bulgu eşleşmesi yaparken çeşitlemede verileri birleştirme, açıklayıcı ve açımlayıcı da ilişkilendirme ve gömü desende katıştırma yaklaşımı ile ilişkilendirirsek anlamlı olabilir diyoruz.

Karma yöntemin kullanıldığı araştırmalarda yaşana sorunlar ve geleceğine ilişkin söyleyeceklerimiz; karma yöntemle yapılan araştırmalarda son zamanlarda, nitel ve nicel kadar yaygın olmasa da bir artış olduğunu görüyoruz. Buradaki temel sorun, iki yaklaşım kullanıldığı ve sonra ilişkilendirildiği için sayfaların çok uzun

olmasıdır. Sayfa sayısının uzun olması yayın yapma şansınız azaltmaktadır. Diğer bir sorun nitel ve nicel ilişkilendirmelerin çok net olarak yapılamamasıdır. Evet son söz olarak araştırmalar yapılarak öğreniliyor. Onun için mutlaka bizim ülkemizde özellikle sosyal bilimlerde, eğitimde çok sorun var. Daha fazla araştırma yaparak hem yöntemi öğrenmek hem yöntem geliştirmek gerekiyor.

VERİ TOPLAMA TEKNİKLERİ VE NİCEL ARAŞTIRMA PLANLAMASI[1]

Hakan YAŞ[2]

Literatür taramamı yaptım,

Sorular ve hipotezler de tamam ama…

Verileri nasıl elde edeceğim?

Hangi yöntemi seçmeliyim?

Araştırmacıyı endişeye sevk edebilecek yukarıdaki sorular aslında veri toplama kısmında yanıtlanması çok geç kalmış sorulardır. Bu sorular henüz araştırmanın tasarlanması kısmında üzerinde düşünülmesi ve yanıt bulması gereken sorulardır. Ancak, yalnızca lisansüstü öğrencilerinin değil bazı araştırmacıların da yapabileceği bu yanlışlığı gösterebilmek adına burada yer verilmişlerdir.

Burada sunulacak olan bilgiler bir bakıma özetin özeti niteliğinde bilgilerdir. Daha ayrıntılı ve daha sistematik bilgilere ulaşmak için kaynakçada da bazısına yer verilen bilimsel araştırma yöntem ve teknikleri konulu kaynaklara ulaşılmalıdır. Bu çalışmada ise verinin ne olduğu ve türleri ile verilerin nasıl toplanacağına dair genel bilgilere yer verilmektedir. Nicel araştırmanın ne olduğuna ve nicel araştırma altında hangi tekniklerin hangi ön koşullar doğrultusunda kullanılabileceğine çalışmanın sonlarına doğru değinilmiştir.

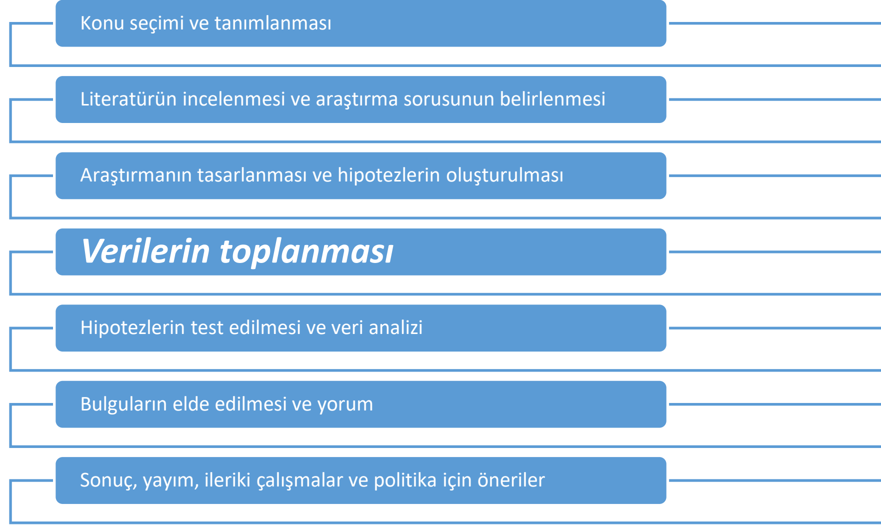
1. Veri Kavramı ve Veri Toplama Teknikleri

Bilimsel araştırmalar, bilimin tanımından yola çıkılınca da ulaşılabileceği gibi, sistematik bir sıralama doğrultusunda gerçekleştirilmelidir. Aşağıda bu sistematik sıralama ve verilerin toplanması aşamasının sırası gösterilmektedir.

---

[1] *Sosyal Bilimler Alanında Bilimsel Araştırma ve Yayın Süreçleri Eğitim Panelleri Serisi.* İkinci Oturum: Bilimsel Araştırma, Planlama ve Uygulama. *25.03.2021, Saat 19.00-21.00.* Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü ile European Association Sciences Editors (EASE) işbirliğinde çevrimiçi olarak gerçekleştirilen toplantıda sunulan davetli bildirinin düzenlenmiş halidir.

[2] Doç. Dr., Trakya Üniversitesi, hakanyas@trakya.edu.tr, Orcid: 0000-0001-6686-1899

Görüleceği gibi verilerin toplanması konu seçimi, literatür taraması ve hipotezlerin oluşturulması aşamalarından sonra gelmektedir. Bu aşamalardan her birinin kendine özgü önemi bulunmakta olup, hiçbir aşama için "en önemli", "en temel" ve benzeri aşama olduğu iddiasında bulunulamamaktadır. Bununla birlikte, verilerin toplanması aşamasında en temel husus verinin ne olduğudur.

1.1. Veri nedir?

Kaynaklar veriyi farklı şekilde tanımlamışlardır: "*Gözlenen ve kaydedilen şey*", "*Bir sonuca varabilmek için gerekli olan ilk bilgi*", "*Gözlem ve deneye dayalı araştırmanın sonuçları*", "*Henüz işlenmemiş kanıt*" … (Türk Dil Kurumu, 2021; Ankara Üniversitesi, 2011; Karasar, 2012: 132).

Bir araştırmada hangi verilerin kullanılacağı genellikle araştırmanın yöntemiyle alâkalıdır. Örnek vermek gerekirse, saha araştırmalarında veya deneylerde verilerin elde edilmesi, yöntemin başlı başına bir aşamasıdır. Halbuki, bazı bilimsel çalışmalarda, örneğin istatistik veya tanıtma yönteminin kullanıldığı çalışmalarda veri toplama işlemine ayrıca bir ihtiyaç bulunmaktadır (Doruk, t.y.: 125).

Örneğin, bir kan örneğindeki şeker miktarı veya trombosit sayısı, kimyada bir maddenin bileşenlerinin oranı, bir nesnenin rengi ve ağırlığı, bir kişinin yaşı, bir ülkenin kişi başı milli geliri veya dış ticaret açığı, bir kişinin konuşması içerisinde geçen spesifik kelime sayısı, bireyin belli bir konudaki görüşü, tutumu, davranışı veya memnuniyet düzeyi birer veridir. Elde edilen veriler sayısal (nicel) olmasa da

kullandığımız istatistiki analiz programlarında bunları niceye dönüştürürüz. Örneğin cinsiyeti, hatta pozitif bir ayrımcılık da yaparak, sisteme 1=kadın ve 2=erkek olarak tanımlayabiliriz. Verileri düzenli ve kullanıma elverişle duruma getirmek bir zorunluluktur. Sayıları bile dönüştürmek (transform) zorunda kalabiliriz; tıpkı yüksek enflasyon dönemlerinde makroekonomik verilerin üssel etkilerini minimize etmek ve değişimleri daha iyi görebilmek için doğal logaritmasını almak gibi.

1.2. Veri türleri

Araştırmalarda araştırmacı tarafından karar verilirken, bu karara dayanak gösterilen olgusal (nicel/sayısal) ve/veya yargısal (nitel/kategorik) veriler üretilir ve kullanılır. Pek çok araştırmada bu iki veri türüne birden yer verilebilmekteyken, hangi veri türünün hangi ağırlıkta olması gerektiği ise araştırmacı tarafından yapılmak istenen şeylere ve araştırdığı probleme bağlıdır (Karasar, 2012: 132).

Olgusal veriler, ortak ölçütlerle herkesin üzerinde anlaşabildiği türden ve kişisel yargılardan bağımsız olarak var olan gerçeklerdir (Karasar, 2012: 132). Aldıkları değere göre süreksiz ve sürekli olmak üzere iki türü vardır.

Kesikli veya geçişsiz olarak da adlandırılabilen süreksiz verilerin şu özellikleri bulunmaktadır (Ankara Üniversitesi, 2017):

- Ortak özelliklerine göre gruplanabilirler.
- Kendi içinde bölünmeye elverişli değillerdir.
- Herhangi bir spesifik özellik bakımından ancak bir grupta yer alabilirler.
- Kategoriktirler.

Süreksiz verilere verilebilecek örnekler cinsiyet, siyasi parti, müşteri sayısı, ikamet edilen mahalle, eğitim durumu, eşyanın hammadde türü ve benzeri verilerdir.

Sürekli veya farklı bir isimle geçişli verilerin özellikleri ise şunlardır:

- Alt ve üst sınırlar arasında herhangi bir/sonsuz değer alabilirler.
- Kesirli olarak ifade edilebilirler.

Bu türden verilere örnekler ise boy, yaş, GSYH, sıcaklık, enflasyon oranı, kandaki AST ve ALT miktarları, elektron yükü miktarı gibi değerlerdir.

Yargısal nitelikli veriler, olgusal olmayıp geri kalan tüm öteki verilerdir. Veri üzerinde yorumlanması gereken bu veriler sübjektif, yani özneldir (Karasar, 2012: 133; Ankara Üniversitesi, 2011). Genel yetenek, ilgi, başarı, görüş, kişilik, tutum ve benzeri veriler olgusal olmayan verilere örnektir.

Nitel verilerle nitel analiz yapma zorunluluğu bulunmamaktadır; ikisi de farklı şeylerdir. Nihayetinde nitel veriler de niceye dökülerek analiz programlarına

aktarılmaktadır. Verilerin farklı türden bilimsel yöntem veya yollarla işlenmesi ve değerlendirilmesi sonucu, incelenen soruna yanıt bulunmaya çalışılır (Seyidoğlu, 2000: 35). Bu veriler araştırmanın bağımlı veya bağımsız değişkenleri olacaktır.

1.3. Veri kaynakları

Veri kaynakları birincil veri ve ikincil veri olarak ayrılır. İkincil verinin toplanması veya elde edilmesi görece daha kolay olması nedeniyle burada öncelikle ikincil veriye değinilecektir. Oluşturulması, toplanması veya elde edilmesi daha güç ve çeşitli aşamalara tabi olan birincil veri konusu ise ikincil verinin ardından açıklanacaktır.

1.3.1. İkincil Veri

Resmî ve resmî olmayan pek çok kuruluş devamlı bir şekilde toplumsal, ekonomik ve politik alanların değişik ve farklı konuları üzerinde ayrıntılı ve düzenli veri toplamaktadır (Doruk, t.y.: 53). Bu resmî kurumlardan bazıları Merkez Bankası (TCMB), Dünya Bankası, Dünya Sağlık Örgütü, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK), Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), İstanbul Sanayi Odası (İSO), sendikalar, mesleki odalar ve yerel yönetimler gibi devlet idareleri, kurum veya kuruluşlarıdır.

Uluslararası Para Fonu (IMF), Birleşmiş Milletler (UN), Dünya Sağlık Örgütü (WHO), Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD), Dünya Ticaret Örgütü (WTO), Avrupa Birliği (EU), Standard&Poor's ve benzeri uluslararası karşılaştırmaların yapıldığı çalışmalar genellikle ikincil verilere dayanmaktadır. Bu kurum veya kuruluşlar tarafından sunulan verilerin, son zamanlarda, kamu malı olduğuna ilişkin ortak vurgu yapılmaktadır; bu nedenle açık araştırma verileri olarak görülmektedirler. Önceki çalışmalardan elde edilen sonuçlar, raporlar, e-postalar, kitaplar, dergiler, televizyon, radyo ve video kayıtları, ülke raporları, sektör raporları, nüfus sayımı, sektör anketleri ve benzeri veriler araştırmacılara ikincil veriler sunmaktadır.

Bir araştırmanın henüz planlama aşamasında ilk başta kullanılması düşünülen verilerin önceden bir kuruluş veya kurum ya da başka kişiler tarafından toplanıp toplanmadığının araştırılması gerekmektedir. Buna yönelik olarak arşivler taranabilir ve ilgili veriler eğer söz konusu arşivlerde depolandıysa paylaşım koşullarına uygun bir şekilde kullanılabilir. Dünyada bazı kuruluşların sunduğu açık erişim (open access) arşivler bulunmaktadır. Bunlardan en çok bilinenlerine aşağıda yer verilmiştir (Doğan, 2019; TÜBİTAK, 2018):

a) TÜBİTAK Aperta
b) EU Open Data Portal
c) Zenodo

ç) OpenAIRE
d) OpenDOAR
e) arXiv.org
f) UK Data Archive
g) Core Trust Seal

Söz konusu veriler daha önce farklı yollarla toplanmış olabilir. Ama bu veriler herhangi bir arşivde paylaşıma açılmamışsa, bu durumda araştırmacı bu verilere ulaşabilmek için bizzat kendi iletişime geçerek verileri elde etmeye çalışabilir. Eğer bahsedilen bu iki yolla verilerin elde edilmesi mümkün değilse verilerin bizzat araştırmacı tarafından toplanması gerekecektir (Doğan, 2019).

1.3.2. Birincil Veri

Araştırmacının, çalışması için gereksinim duyduğu özgün verileri değişik araçlar kullanarak kendisinin toplaması ile oluşan verilere birincil veriler denmektedir (Doruk, t.y.: 129). Araştırmacı, çeşitli veri toplama yollarıyla elde edeceği bütün verileri tüm paydaşlarla paylaşmalıdır. Çünkü:

a) Bilimsel araştırmayı ve tartışmayı teşvik eder.
b) Fon sağlayıcı gereksinimleri karşılanmış olur.
c) Fon sağlayıcı yatırım getirisini en üst düzeye çıkarır.
ç) Bilimsel etkiyi artırır.
d) Bilimsel iş birliği fırsatları yaratır.
e) Veriyi üreten kişinin gelecekteki potansiyel kullanımları için verinin korunmasını sağlar.
f) Paylaşılan veriler eğitim/öğrenme amaçlı kullanılabilir.
g) Şeffaflığı ve hesap verebilirliği artırır.
ğ) Fabrikasyon ve sahte veri üretimi gibi suiistimallere karşı koruma sağlar (Doğan, 2019).

Tüm bu kaygıların giderilmesinin yanında bilim evrensel bir olgudur; gizli bir istihbarat bilgisi veya verileri değildir. O nedenle açık erişim politikaları, yayıncıdan veya yazardan kaynaklı bazı özel durumlar dışında, genelleştirilerek uygulanmaktadır. Dolayısıyla, aslında, elde edilen bilgi ve veriler de evrenseldir. Genel kabul gördüğü şekliyle, beş adet birincil veri toplam yöntemi bulunmaktadır.

1.3.2.1. Deney

Neden – sonuç ilişkilerini tespit edebilmek için doğrudan araştırmacının kontrolü altında, gözlenmek istenen verilerin üretildiği bir veri toplama yöntemidir. Fizik, kimya, biyoloji gibi doğa bilimleriyle tıp alanlarında yaygın olarak kullanılmaktadır. Deneyi yapan değişkenleri değiştirebilmekte (manipüle

edebilmekte), kontrol edebilmekte ve manipülasyon sonucu ortaya çıkan değişimlerin etkisini gözleyebilmektedir (Karasar, 2012: 87-88).

1.3.2.2. Gözlem

Gözlemsel bir çalışmada olgunun hali hazırdaki durumu soru sorarak değil, gözlem yoluyla belirlenir. Elde edilecek veriler nitel de nicel de olabilir. Gözlem, deneysel bir ortamda yapılmıyor ve hayatın olağan akışı esnasında birey veya grup davranışlarına odaklanıyorsa, edinilen veriler çok daha gerçeğe yakındır. Gözlem tekniği katılımsız ve katılımlı gözlem olmak üzere iki türlüdür (Karasar, 2012: 158; Doruk, t.y.: 129).

*Katılımsız gözlem*de, gözlemci gözlemlenen duruma doğrudan katılmaz. Gözlemci dışarıdan bakar ve bilinçli olarak gözlemlenen nesneyle etkileşime girmez.

*Katılımlı gözlem*in amacı, bazı şeylerin dışarıdan bakıldığında farklı, içeriden ise daha farklı olabileceği gerçeğinden hareketle en özgün veriye ulaşmaktır.

Araştırmacı, "herkesin iyi bir gözlemci olamayacağı" varsayımı ile hareket ederek, gözlemci seçimine özen göstermelidir. Pek çok durumda araştırmacı ile gözlemci aynı kişide birleşebilmektedir. Ancak, gözlem oldukça zaman alıcı, sabır ve dikkat gerektiren bir veri toplama sürecidir.

1.3.2.3. Mülakat

Mülakat veya görüşme, iki veya daha fazla sayıda insan arasında belli bir amaç etrafında yapılan tartışmalardır. Elde edilecek veriler nitel de nicel de olabilir. Mülakatın içeriği, araştırmanın amaçları ve araştırma sorularına bağlı olarak oluşturulur (Baysal, t.y.; Doruk, t.y.: 130). Bu bakımdan üç tür mülakat tekniği olduğundan söz edilebilir (Coşkun vd. 2015: 100-102).

Biçimsel mülakat: Daha önceden belirlenmiş standardize soru setinden oluşan mülakatlardır. Mülakatçı soruları okur ve cevapları kaydeder.

Yarı-Biçimsel mülakat: Mülakatçı kaba hatlarıyla bir yol haritasına sahiptir ancak, yanıtlayıcının ilgi ve bilgisine göre farklı sorular sorarak konunun değişik boyutlarını ortaya çıkarmaya çalışır.

Biçimsel olmayan mülakat: Genel bir alanda var olan bilgiyi açığa çıkarmak üzere yapılır. Önceden belirlenmiş soru seti yoktur.

Görüşme, çoğu zaman yüz yüze yapılıyor olsa da telefon ve televizyonlu telefon gibi anında ses ve görüntü ileticileri ile de yapılabilmektedir. Ayrıca, duyma

ve konuşma engeli olan kişilerle gerçekleştirilen hareketli (simgesel) iletişim de görüşme sınıfına girer.

Görüşmenin başarıya ulaşabilmesi, büyük ölçüde, kaynak kişinin yeterince güdülenmesine; soruların, içerik ve biçim yönünden, birörnekliğinin (uniformity) korunabilmesine ve iyi bir kayıt sisteminin varlığına bağlıdır. Bu ise rahat bir görüşme yeri de dâhil olmak üzere, fiziki ve psikolojik olarak uygun bir ortam gerektirmektedir.

1.3.2.4. Örnek olay incelemesi

Evrendeki aile, birey, dernek veya okul gibi belirli bir birimin genişliğine ve derinliğine, kendisini ve çevresiyle olan ilişkisini belirleyerek, o birim hakkında genel bir kanaat ve yargıya ulaşmayı hedefleyen bir veri toplama yöntemidir. Diğer veri toplama yöntemlerini birlikte kullanıldığında daha bütünsel analizler yapılabilmektedir (Karasar, 2012: 86; Doğan 2019).

Bu yöntemle yapılan araştırmalar, diğerlerine göre yüzeysel olmayıp, daha gerçeğe yakın ve ayrıntılı bilgiler verebilmektedir. Sosyal bilimlerde giderek artan bir kullanıma sahip olan örnek olay incelemeleri, eğitim ve program değerlendirmeleri için oldukça kullanışlı olan bir veri toplama yöntemidir. Ancak, bu yöntemde bir genelleme yapılması uygun olmamaktadır; seçilen birim evrenin geri kalanından farklı olacaktır (Karasar, 2012: 86-87; Doğan, 2019).

1.3.2.5. Anket

Anketi bir gözlem olarak ele alabilmek mümkündür. Ancak bu gözlem, bilgisine başvurulan kişilerin bizzat okudukları veya kendilerine okunan bir soru listesinin hazırlanması ve yanıtlanması şeklindeki bir gözlemdir. Anket formunda kapalı uçlu sorular şeklinde yöneltilen belli seçenekler yanıtlayıcıya sunulabilir. Bu şekildeki bir kullanım daha yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu açıdan, bir nicel veri toplama yöntemi olarak değerlendirilebilirler. Bununla birlikte açık uçlu sorular aracılığıyla nitel veri de toplanabilmektedir (Seyidoğlu, 2000: 36-38; Doğan, 2019).

Anket aracılığıyla veri toplama yönteminin oldukça fazla bir şekilde tercih edilmesinin nedeni, çok kısa sürede çok fazla sayıda veri toplamanın mümkün olmasıdır. Katılımcılara standart bir anket formu sunulmakta, böylece her katılımcı aynı sorulara yanıt vermek durumundadır. Bu noktadaki zorluk, anket sorularının hazırlanması ve bu işin gerçekten ayrı bir uzmanlık gerektirmesidir (Seyidoğlu, 2000: 37; Doğan, 2019).

Son zamanlarda teknoloji alanındaki gelişmelerle birlikte internet üzerinden çevrimiçi anket uygulanması yaygınlaşmaktadır (Doğan, 2019). Google Forms,

Microsoft Forms, SurveyMonkey, Typeform ve benzeri ücretsiz sitelerde anketler elektronik ortamda yanıtlayıcılara ulaştırılabilir.

Gerek gözlem gerekse mülakat ve anket yöntemleriyle sorulabilecek sorulardan bazılarına ise örnek olabilmesi adına aşağıda yer verilmiştir.

Açık uçlu soru: “Ekonomi hakkında ne düşünüyorsunuz?”

Liste soru: “Aşağıdaki yeteneklerden hangilerine sahipsiniz? -Yabancı dil, -Bilgisayar, -Lisansüstü eğitim, …”

Kategori: “Yaşınız hangi aralıkta? -20 – 29, -30 – 39, -40 – 49 …”

“Geliriniz hangi aralıkta? ₺3.001 – ₺5.000 arası, ₺5.001 – 7.500 arası…”

Sıralama: “Lütfen araba alırken dikkate aldığınız faktörleri en önemliden başlayarak sıralayınız: -Hız …, - Marka …, - Fiyat …, - Güvenlik …, -…”

Nicelik: “Sıcaklık kaç derece? Kan basıncı kaç mm Hg? Nanorodun boyutu kaç nm’dir? Yaşınız kaçtır? Geliriniz kaç TL’dir? Sahip olduğunuz ulaşım aracı sayısı kaç adettir?”

1.4. Veri ölçümleri

Ölçme, önceden tespit edilen belirli kurallara göre nesnelerin ve kişilerin özelliklerine sayılar veya semboller atamaktır. Ölçekler ise deneklerin belli veriler baz alınarak sınıflandırıldıkları araç veya mekanizmalardır. Araştırmada toplanan veriler, toplanmaları için kullanılan ölçeğin adını aldıklarından ölçek türleri, veri türleridir denebilir. Ayrıca, birincil ve ikincil kaynaklardan elde edilen verilerin özelliği ve karakteristikleridir. Araştırma yöntemleri bağlamında dört temel ölçüm düzeyi vardır (Doruk, t.y.: 161-164; Ankara Üniversitesi, 2017):

1.4.1. Nominal (Sınıflama) ölçüm

Sayılar ve nesneler arasında sadece bir ilişkinin öngörüldüğü, nesnelerin sadece sınıflandırıldığı/gruplandırıldığı bir ölçme düzeyidir. Sıralama yoktur. En temel düzeyde bir ölçümdür. Doğası gereği kendi içinde bölünemeyen ve herhangi bir birim atfedilemeyen niteliksel özelliklerin gruplandırılmasıdır. Bu verilerle matematik işlemi yapılamaz.

Nominal ölçümlere örnek cinsiyet, göz rengi, meslekler, doğum yeri, medeni durum, tutulan takım, hastane adları vb. verilebilir.

1.4.2. Ordinal (Sıralı) ölçüm

Veriler arasında bir hiyerarşi, bir sıranın var olduğu ölçüm düzeyidir. Bu düzeydeki bir ölçüme bakarak, bir nesnenin belirli bir özelliği az mı yoksa çok mu

taşıdığını söylemek mümkündür. Sınıflamaya (nominal) ek olarak hiyerarşik bir sıralama da yapılır. Miktar olarak daha fazla veya daha az gibi farklılıkları gösterirler.

Ordinal ölçümlere marka tercih sıralaması, eğitim düzeyi, bölüm tercih sıralaması, memnuniyet düzeyi, sınav başarı notu vb. örnek olarak verilebilir.

1.4.3. Interval (Aralı) ölçüm

Sayısal olarak eşit aralıkların eşit mesafeleri temsil ettiği ölçeklerdir. Bu ölçüm seviyesi nesneler arası farkların mukayesesine imkân tanımaktadır. Aralıklar arasının eşit olduğu kabul edilir. Ölçmeden ölçmeye değişmeyen birimlerdir. Başlangıç ve bitiş noktası ile keyfi bir sıfır noktası bulunur. Elde edilen rakamları birbiriyle toplamak veya birbirinden çıkarmak mümkündür. Ancak, birbirlerine oranlanamazlar. Likert ölçekler benzer şekilde değerlendirilirler.

Örneğin hava sıcaklığı, kişilerin zekâ düzeyi, erimeye başlayan bir plastiğin her 20 parçasında bir ölçülmüş sıcaklık değerleri ve benzeri ölçümler.

1.4.4. Rasyo (Oranlı) ölçüm

En üst ölçüm düzeyidir ve her türlü istatistiksel ve matematiksel işleme imkân tanımaktadır. Yanıtlayıcı 0'dan herhangi uygun bir sayıya kadar cevap verebilir. Gerçek bir sıfır vardır. Aralıklar arası fark her zaman için sıfır noktasından ölçülür. Her türlü istatistiksel işlemin yapılabileceği verilerdir. ₺2.000, ₺1.000'nin iki katı ve 60 dakika 10 dakikanın 6 katı olduğu için oransal veri (ölçüm) adını alır.

Rasyo veya oranlı ölçümlere örnek olarak uzunluk, ağırlık, ömür, dersin süresi, hız, banka hesabındaki para, kandaki şeker miktarı, ülkenin dış borç stoku vb. ölçümler verilebilir.

2. Nicel Araştırma Planlama

Nitel (kalitatif / qualitative) araştırma "Nasıl?", "Ne şekilde?" ve "Niçin?" sorularına yanıt ararken nicel (kantitatif / quantitative) araştırma "Ne kadar yaygın?", "Ne kadar sık?", "Ne miktarda?" ve "Ne kadar?" sorularına yanıt arar. Çünkü nicel araştırma olgu ve olayları nesnelleştirerek gözlemlenebilir, ölçülebilir ve sayısal (nicesel) olarak ifade edilebilecek şekilde ortaya koymaya çalışır. Amaç, "*bireylerin toplumsal davranışlarını gözlem, deney ve test yoluyla nesnel bir şekilde ölçmek ve sayısal verilerle açıklamaktır*" (Doruk, t.y.: 33). Nicel analizle çok büyük oranda tümevarım yöntemi uygulanmış olur.

Nicel araştırmada kullanılan pek çok analiz yöntemi bulunmaktadır. Bu analiz tekniklerinden hangisi veya hangilerinin kullanılacağı ise aşılması gereken

temel bir basamaktır. Nicel araştırma yöntemi seçilirken aşağıdaki hususlara göre karar verilmelidir:

- Bağımlı değişken sayısı? Bağımlı değişken (dependent variable, outcome variable) sayısı bir mi birden fazla mı?
- Bağımlı değişken türü? Bağımlı değişken sürekli mi yoksa kategorik mi?
- Bağımsız değişken sayısı? Bağımsız değişken (independent variable, predictor) sayısı bir mi birden fazla mı?
- Bağımsız değişken türü? Bağımsız değişken sürekli mi yoksa kategorik mi?
  - Eğer kategorikse kaç grup?
- Gruptaki kişiler farklı mı ayrı mı? İncelenen gruptaki kişiler farklı mı ayrı mı?
- Parametrik test koşullarını karşılıyor mu? Parametrik test varsayımları şunlardır:
  - Örneklemin alındığı anakütle verilerinin normal dağılması gerekmektedir.
  - Varyansın homojen olması gerekmektedir.
  - Verilerin interval (aralıklı) veri olması gerekmektedir.
  - Farklı gruplar için değişken veri nokta değerleri birbirinden bağımsız olmalıdır.

2.1. Parametrik Analiz Teknikleri

Örneklem verilerinin, bir sabit parametreler setine dayalı bir olasılık dağılımını izlediğini varsayan istatistik parçasıdır. Parametrik testler değerlerin normal bir dağılıma (Gauss dağılımı) veya çan eğrisi görünümüne sahip olduğunu kabul eder. Daha küçük bir veri setine sahip oldukları için parametrik olmayan testlere göre daha güçlüdür. Alışılagelmiş olarak, parametrik bir test, iki kol arasındaki farklılıkları ayırt etmede daha iyi bir kabiliyete sahip olduğu için tercih edilmektedir (Paulson, 2003).

Parametrik analiz tekniklerinden bazıları; tek grup (bağımsız) t-testi, bağımlı t-testi, Pearson Correlation, Regresyon Analizi, ANOVA, One-way ANOVA, MANOVA, ANCOVA, MANCOVA yöntemleridir.

2.2. Parametrik Olmayan Analiz Teknikleri

Parametrik testlerin uygun olmadığı alanlarda non-parametric, yani parametrik olmayan testler kullanılır. Dağılıma bağlı olmayan istatistiğin kullanıldığı testlere parametrik olmayan testler adı verilir. Dağılıma bağlı olmadığı için verilerin normal dağılması gerekmez, hatta verilerin nasıl dağıldığının bilinmesi de gerekmez. Normal dağılmayan seriler çarpıktır. Hem nicel (kantitatif) hem de nitel (kalitatif) verilerle kullanılabilir (Kraska-Miller, 2013; Paulson, 2003; Karagöz, 2010; Kan ve Çavuş, 2017).

Parametrik Olmayan Analiz Tekniklerinden bazıları; Mann-Whitney U testi, İşaret testi, Wilcoxon işaret testi, Wald-Wolfovitz sıra testi, Kolmogorov Smirnov testi, Friedman's ANOVA testi, Kruskal-Wallis testi, lojistik regresyon analizi, faktör analizi ve benzeri yöntemlerdir.

3. SONUÇ

Bilimsel araştırmaların toplamda yedi aşaması olduğu söylenebilir. Bunlardan bir tanesi verilerin toplanmasıdır. Verilerin elde edilmesi her bir araştırmanın yapıldığı bilim dalı ve araştırmanın amacına göre farklılık gösterir. Aynı bilim dalında ve aynı araştırma konusunda bile farklı veri toplama tekniklerinin kullanılması doğaldır. Elde edilen veriler bazen nicel veri ve nitel veri ayrımına tabi tutulmakla birlikte, nitel verilerin de analiz programlarında niceye dönüştürülmesi nedeniyle bu ayrıma karşı olanlar da bulunmaktadır. Hangi veri türü olursa olsun, veri toplamada en zorlu kısım ikincil verinin elde edilmesinden çok birincil verinin oluşturulmasıdır. Birincil verinin elde edilmesinde deney, anket veya mülakat gibi yöntemlerden bahsedilebilir. Elde edilen verilerin analize tabi tutulması ise ayrı bir uzmanlık gerektirmektedir. Hatta verilerin toplanma aşamasında araştırmacıdan bu verileri hangi yöntem veya yöntemlerle analiz edeceğine de karar vermiş olması beklenir.

Araştırmaların planlanması aşamasında ise nicel ve nitel ayrımı bulunmaktadır. Nitel araştırmalar giderek kendine daha fazla yer bulan, araştırmacılar tarafından daha sık kullanılmaya başlanan ve gözlem veya mülakat gibi yöntemlerle veri elde eden araştırmalardır. Başka bir ifadeyle, nitel araştırmalar "niçin?", "nasıl?" ve "ne şekilde?" sorularına yanıt aramaktadır. Nicel araştırmalar ise ölçüme ve sayısal verilerle ispatı amaçlayan ve "ne kadar?", "ne miktarda?", "ne kadar sık?" ve "ne kadar yaygın?" gibi sorulara yanıt arayan araştırmalardır. Nicel araştırma yöntemleri ise kabaca parametrik yöntemler ve parametrik olmayan yöntemler başlıkları altında gerçekleştirilir. Gerek nitel araştırma gerekse nicel araştırmanın hangi koşullar altında, hangi yöntemlerle ve hangi durumlarda yapılacağı ise bu kitaptaki diğer bölümlerin konusuna girmektedir. Ancak, her ikisi için de ortak olan nokta, olgu ve olaylar arasında nedenselliğin ortaya çıkarılması ve gerçeğe ulaşma çabası içerisinde olmalarıdır.

KAYNAKÇA

Ankara Üniversitesi, (2011). "Veri", https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/117185/mod_resource/content/0/Ders%20Notu%2011.pdf, Erişim tarihi: 01.03.2021

Ankara Üniversitesi, (2017). "Değişkenler", https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/12158/mod_resource/content/1/de%C4%9Fi%C5%9Fkenler.pdf, Erişim tarihi: 01.03.2021

Baysal, G. (t.y.), İstatistik Tanımları, https://kisi.deu.edu.tr/gokce.baysal/ist%201%20B%c3%b6l%201%20Tan%c4%b1mlar.pdf, Erişim tarihi: 01.03.2021

Coşkun R., Altunışık R., Bayraktaroğlu S., Yıldırım E., (2015). "Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı", 8. Baskı, Sakarya Kitabevi.

Doğan, G. (2019). "Araştırma Tasarımı", Araştırma Verileri Yönetimi Eğitim Portalı, https://acikveri.ulakbim.gov.tr/acik-veri-acik-bilim/bolum-2-arastirma-verisi-hazirlama-sureci/2-1-arastirma-tasarimi/, Erişim tarihi: 01.03.2021

Doruk, S.K., (t.y.). "Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri", İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi, http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/kok/sbayontemleri.pdf, Erişim tarihi: 01.03.2021

Durak, R. (2011). "Araştırma Yöntem ve Teknikleri", Atatürk Üniversitesi, https://atauni.edu.tr/yuklemeler/e6d32be6d3b1ad4dae5f6cc23165e2da.pdf, Erişim tarihi: 03.03.2021

Karagöz, Y. (2010). "Nonparametrik Tekniklerin Güç ve Etkinlikleri", Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 9 (33), ss.18-40.

Karasar, N. (2012). Bilimsel Araştırma Yöntemi, Nobel Akademik Yayıncılık: Ankara

Kan K, B. ve Çavuş, M. (2017). "İkili yanıt değişkenine sahip modellerin yeterliliklerine ilişkin benzetim çalışması–parametrik olmayan yöntemler", Sakarya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 21 (2), ss.169-177.

Kraska-Miller, M. (2013). Nonparametric statistics for social and behavioral sciences. ProQuest Ebook Central https://ebookcentral.proquest.com

Paulson, D. S. (2003). Applied statistical designs for the researcher. ProQuest Ebook Central https://ebookcentral.proquest.com

Seyidoğlu, H. (2000). "Bilimsel Araştırma ve Yazma El Kitabı", Güzem Yayınları: İstanbul

TÜBİTAK (2018). "Aperta TÜBİTAK Açık Arşiv", https://test.aperta.ulakbim.gov.tr/ Erişim tarihi: 01.03.2021

Türk Dil Kurumu (2021). Genel Türkçe Sözlük, https://sozluk.gov.tr

SORU-CEVAP BÖLÜMÜ

Soru 1: Araştırma yapmaya başlarken, planlama yaparken paylaştıklarınız dışında işimizi kolaylaştıracak farklı yollar mevcut mudur? Yolun başında olduğumuz için zorlandığımız bir nokta olmakta bu durum. Planlama yapmak, bu süreci doğru yönetmek zorlayabilmektedir bazen bizleri. Tam olarak nereden başlayabileceğimiz de zaman alıcı olabilmekte. Zamanı iyi yönetmek açısından maddeleştirerek şu yolları izleyebilirsiniz gibi bir harita çizebilir misiniz?

KASIM KARAKÜTÜK: Araştırmanın tasarlanması-planlanması ile ilgili bu soruya yönelik olarak araştırmacıların yararlanabilecekleri, kendi deneyimlerimden sonuçlar elde ettiğimiz bazı bilgileri paylaşabilirim. Bizim öğrencilerimiz genellikle lisansta istatistik, araştırma derslerini alırlar. Yüksek lisansta ve doktorada da ikişer ders olmak üzere tekrar bu dersleri almaları zorunludur. Ayrıca, tez önerisini planlamaya da katkı sağlayan seminer hazırlarlar. Lisansüstü öğrencilerimiz, araştırmanın planlanması aşamasına geldikleri zaman "problem nedir" diye sorsanız size tanımını yapar, "araştırma nedir" diye sorsanız tanımını yapar, "araştırma yöntemlerini sıralayın" derseniz hepsini söyler. Fakat "bunu araştırma önerine, bir araştırma planına dönüştür" dediğiniz zaman problemi tanımlarken ya da amacı yazarken sorunlar ortaya çıkıyor. Meslek yaşamım sırasında bu durumu gözlediğim için danışmanı olduğum lisansüstü öğrencilerime seminer hazırlarlarken ondört haftalık bir öğretim döneminin ilk yedi haftasında bir araştırmada yer alan başlıklarla ilgili (problem, amaç, önem, tanımlar, sınırlılıklar, sayıltılar, yöntem, araştırmanın modeli, evren-örneklem-çalışma grubu oluşturulması, sonuç ve önerilerin yazılması…) araştırma kitaplarından yararlanarak bir ödev hazırlamalarını istiyorum. Bu ödevi hazırlarlarken, yazacakları tezin-araştırmanın konusunu düşünerek bir tez başlığını da düşünmelerini-araştırmalarını öneriyorum. Tezin-araştırmanın başlığını öğrencilerimle birlikte kararlaştırıyoruz. Tezin-araştırmanın başlığının belirlenmesi aşaması, araştırmanın planlanmasının en zor ve zaman gerektiren bölümüdür. Araştırmanın başlığının belirlenmesi, araştırmanın büyük oranda tasarlanması anlamına gelir. İkinci yedinci hafta ağırlıklı olarak tezin-araştırmanın tasarlanmasına ayrılmıştır. Bu aşamada lisansüstü öğrencilerden, hazırlamış olduğu birinci ödevdeki kuramsal bilgileri göz önünde bulundurarak tez önerisinin taslağını hazırlamalarını bekliyorum. Bir anlamda ilk ödevdeki bilgileri tez önerisi hazırlarken işlevsel olarak uygulamalarını istiyorum. Lisansüstü öğrencilerim seminerin sonunda tez-araştırma önerilerini hazırlayarak, araştırmanın tasarlanması aşamasını uygulamalı olarak gerçekleştirmiş oluyorlar. Doktora düzeyindeki öğrenciler, hazırladıkları bu öneriyle doktora yeterlik sınavına giriyorlar. Yeterlik sınavındaki tartışmalarda jüri üyelerinin tezin konusu-yöntemine yönelik soruları-görüşleri-eleştirileri olursa bunları da tez önerisine yansıtarak tezini

hazırlamaya başlıyorlar. Lisansüstü öğrencilerimin tez-araştırmanın tasarlanması ve araştırmanın yazılması-raporlaştırılması konusundaki uygulamaları, deneyimlerimizi, soruyu soran katılımcı da uygulayabilir, deneyebilir. Büyük olasılıkla ona da yararı olacaktır. Araştırmanın tasarlanması-planlanması konusundaki en önemli noktaların başında araştırmanın-tezin konusunun, başlığının-adının belirlenmesi gelir. Tezin-araştırmanın başlığının yazılmasının, araştırmanın en önemli konusunun çözümlenmesi anlamına geleceğini düşünüyorum. Araştırmanın başlığının belirlenmesinde danışman öğretim üyelerinin faklı görüş ve uygulamaları bulunmaktadır. Bazı danışmanlar, tezin başlığını öğrencinin belirlemesini ve danışmanın öğrencinin belirlediği tez başlığına hiçbir biçimde karışmaması (müdahale etmemesi) gerektiğini düşünürler. Bu görüşteki danışmanlar, araştırmanın konusu-başlığının belirlenmesine danışmanların karışmasını etik olmayan bir davranış olarak nitelendirirler. Bazı danışmanlar ise öğrencinin alanı tam olarak tanımadığını, hangi alanlarda araştırma gereksinimi olduğunu bilemeyeceğini düşünerek araştırma konusunu ve başlığını öğrencilerine bildirirler, öğrencilerin o konuda araştırma yapmalarının alana katkı getireceğini düşünürler. Ben ise lisansüstü öğrencilerime araştırmak istedikleri konu ve araştırmanın başlığını belirlemeleri için düşünmelerini ve olası konuları içeren bir liste hazırlamalarını öneriyorum. Bunu yaparlarken öncelikle öğrenim gördükleri lisansüstü programla doğrudan ilgili bir konu olmasını, bu konunun merak ettikleri, araştırılmamış olmasının onları rahatsız ettiği, isteyerek çalışabilecekleri, sıkılmayacakları bir konu olması gerektiğini belirtiyorum. Araştırma başlığının belirlenmesinde öncelikle yapılmış olan doktora-yüksek lisans tezlerinde araştırmacılara yönelik yapılan önerilere bakmalarını, yerli-yabancı alanyazını taramalarını, birlikte öğrenim gördükleri arkadaşlarıyla görüş alışverişinde bulunmaları, ilgili örgütlerin (Milli Eğitim Bakanlığı, Yükseköğretim Kurulu, Üniversiteler…) ve üst politika belgelerinin (Kalkınma planları, orta dönemli planlar, yıllık planlar ile stratejik planlar…) hedef ve politikalarını incelemelerini, belirlenmiş olan araştırma listeleri varsa (eskiden Milli Eğitim Bakanlığı Eğitimi Araştırma ve Geliştirme Dairesinin böyle bir listesi internette yer alıyordu, bu listede Milli Eğitim Bakanlığının gereksinim duyduğu araştırma konuları belirtiliyordu) bu listelerden de yararlanmalarını öneriyorum. Öğrencilerin getirmiş olduğu listedeki başlıkları karşılıklı olarak değerlendiriyoruz, beğendiğimiz bir konuyu, öğrencilerimin ilgi alanındaki konulardan birisini seçiyoruz. Ancak bazen alana katkı getirmeyecek, özgün de olmayan konular oluyor. Bu durumda biraz daha düşünmesini, araştırmasını istiyorum. Bazı durumlarda da alanda eksikliği duyulan, alana katkı getirebilecek, özgün konuları öğrencime bildiriyorum. Bu konulardan ilgisini çekecek olan tez başlığını onunla yine karşılıklı değerlendirmeyle belirliyoruz. Araştırmanın konusunun dolayısıyla başlığının belirlenmesi konusunda sunumumda özgünlüğe (orijinalliğe) vurgu yaptım. Özellikle doktora düzeyinde

araştırmanın konusunun özgün olması gerektiğini vurguladım. Prof. Dr. Cem Uzun Hoca ise bazı alanlarda araştırmaların tekrarlanabilir olmasının önemli olduğunu belirterek bir katkı yaptı. Cem Hocaya tartışmaya katkıları için teşekkür ediyorum. Bazı bilim alanlarında araştırmaların tekrarlanabilirliği de önemli olabilir, ama özellikle toplum bilimleri, eğitim bilimleri, eğitim yönetimi gibi bilim alanlarında doktora düzeyindeki tez-araştırmaların özgün olmasının gerektiğini vurgulamak istiyorum. Çünkü Yükseköğretim Kurulu'nun hazırladığı lisansüstü öğretim çerçeve yönetmeliği ve bu kapsamda üniversitelerin hazırlamış oldukları lisansüstü öğretim yönetmeliklerinde doktora tezinin özgün bir çalışmayı ortaya koymasını dolayısıyla özgün olmasını öngörür. Özgünlük, o araştırmanın alana yeni bilgiler, bulgular, modeller getirmesini, yaratıcı buluşlar ortaya konulmasını sağlar. Vurgulanan bir konu olduğu için ben de doktora aşamasında özellikle özgünlüğe önem veriyorum. Kuşkusuz tekrarlanabilirliği göz ardı ettiğim için değil, alanımdaki araştırmacıları yönlendiren bir öğretim üyesi olarak doktora düzeyinde tekrarlanabilirlikten çok özgün araştırmaların yapılması yönüne kişisel eğilim gösteriyorum. Kuşkusuz araştırmalarda tekrarlanabilirlik de özellikle belli bilim alanlarında önemli olabilir. Bazı durumlarda da araştırma konusu-başlığı belirlenmiş, araştırmanın tasarlanması-planlanması tamamlanmış ve önerisi hazırlanmış olabilir. Ancak tasarlanan, hazırlanmış olan tez-araştırma önerisi, koşulların değişmesi nedeniyle değiştirilmek zorunda kalınabilir. Bu durumda sürecin başına dönüp araştırmanın yeniden tasarlanması gerekir. Bu konuda çok yakında, yeni olan durumlar yaşadık. Seminer dersinde öğrencilerimizin ikisiyle, virüs salgınından önce tez-araştırma konusunu-başlığını belirledik. Biraz önce belirttiğim gibi seminerde tez-araştırma tasarlamasını yaparak tez-araştırma önerilerini hazırladılar. Bunlardan birisi tam yeterlik sınavına gireceği sırada sürdürdüğü alanyazın (literatür) taramasında bir üniversitede bizim belirlediğimiz konuda bir doktora tezi hazırlanmış olduğunu gördü ve benimle paylaştı; hazırlanan araştırmanın-tezin çok güzel hazırlanmış olduğunu, bizim tasarladığımız kapsamda bir araştırma olduğunu gördük. O zaman yapılacak araştırmanın özgün olmayacağını öğrencime söyledim. Öğrencim de aynı görüşe katıldı, belirlediği konudan vazgeçerek yeni bir konu-tez adı araştırması süreci başlattık, tekrar başa döndük; tekrar konu ve başlık seçimine gideceğiz. İkinci doktora öğrencim de görev yaptığı birimin eğitim harcamalarını, maliyet-yarar (fayda) analizi kullanılarak çözümlemeye yönelik bir araştırma tasarlamış, tez önerisini de hazırlamıştı. Dünyayı etkisi altına alan, virüs salgını başlayınca doktora öğrencim bana "Hocam bu araştırma bu koşullarda yapılamaz çünkü inceleyeceğimiz eğitimlere kimse gelmiyor; bu konuda araştırma yapmak için veri elde etmemizin koşulları ortadan kalktı" deyince, tasarladığımız araştırmayı bu virüs salgını koşullarında gerçekleştiremeyeceğimiz için belirlediğimiz konudan vazgeçerek yeni bir araştırma konusu-başlığı belirlemek durumunda kaldık. İkinci doktora öğrencim de konusunu-araştırmasının başlığını değiştirmek zorunda kaldı.

Yeni bir konu buldu, bu konu ile ilgili araştırma tasarımını-planını oluşturdu, tez önerisini yazarak tezini hazırlamaya başladı. Dolayısıyla bizi izleyen, soru soran genç araştırmacılar haklı olarak sorularına yanıt bekliyorlar. Biz de kendi lisansüstü öğrencilerimize önerdiğimiz ve uyguladığımız yöntemi; eş deyişle deneyimlerimiz ışığında ve yaşadığımız örneklerde olduğu gibi gözlemlerimizi paylaşarak tüm araştırmacıların araştırmalarını iyi tasarlamalarını, planlarını çok iyi yapmalarını, araştırma yapmaya baştan hazırlıklı olmalarının gerekli olduğunu paylaşıyoruz. Bir başka konu, araştırmanın örneğin evren örneklemin ya da çalışma grubunun tasarlanması belirlenmesi konusunda da araştırma başlamadan önce, araştırmanın tasarlanması aşamasında düşünülmeli, evrenin ne olacağı, örneklemin ne kadar olacağı ya da çalışma grubu oluşturulacaksa nasıl ve kimlerden oluşturulacağının, araştırmanın tasarlanması aşamasında yazılı duruma getirilmesi gerekir. Diyelim ki yapılması tasarlanan araştırmanın evreni Edirne ilindeki ilkokul öğretmenleri. Araştırmacı bunlar içerisinden yüzde beşlik yanılma payı yüzde doksan beşlik güvenle örneklem büyüklüğünü, bir sayı belirleyecek diyelim. Bu durumda örneklem büyüklüğü zaten 384-387 dolaylarında bir rakam olacak. Katılımcılardan birisinin yazmış olduğu bir soru vardı. Belki o sorunun yanıtı da olur bu arada. Yani örneklem büyüklüğü ne olacak? Bu soruya yanıt verirken öncelikle evrenin ne olduğunun belirlenmesi, ortaya konulması gerekir. Önce bize evreni tanımla ki biz örneklem büyüklüğünün uygun olup olmadığına karar verebilelim. Araştırmacı diyor ki “evren Edirne ilindeki ilkokul öğretmenlerdir”. Bu durumda biz evrenin büyüklüğünü bilmiyoruz ki alınan örneklemin o evreni temsil edip etmediğini veya ona genelleme yapıp yapamayacağımızı söyleyebilelim. Dolayısıyla araştırmanın tasarlanması sırasında evreni belirtmeden örneklem büyüklüğüyle ilgili bir bilginin verilmesi, tasarlamasını buna göre yapmış olduğunun belirtilmesi bir anlam taşımaz. Öğrencilerimize araştırmalarını tasarlarlarken evrenlerini açıkça belirtmelerini, bu evrenden kaç kişilik örneklem alacaklarını belirlemelerini, örneklem almayacaklar da çalışma grubu oluşturacaklarsa çalışma grubunun ne kadar olacağı, çalışma grubuna nasıl ulaşılacağı gibi konuların araştırmanın tasarlanması aşamasında düşünülerek kararlaştırılması ve tez önerisinde de yazılı biçime getirilmesi gerektiğini söylüyorum. Doçentlik jürilerinde de karşılaştığımız sorunlardan en önemlilerinden birisi bu; makalelerde evrenle ilgili hiçbir bilgi verilmeden belirlenmiş olan örneklem büyüklüğünün yazılması. Araştırmanın yöntemi ile ilgili biraz önce Hakan hoca da, Sadegül hoca da nitel araştırma boyutunu çok güzel bir şekilde sundu. Dolayısıyla yöntem kısmında araştırmacı örneklem alınmasını bilmediği için baştan planlamasını buna göre yapamadığı için “belli sayıda kişiyle görüştüm” diyor ya da “belli sayıdaki kişiye anket uyguladım” diyor. Fakat bunun temsil etme özelliği tam olarak sağlanmış mıdır, sağlamış mıdır orada sorunlar oluyor. Dolayısıyla az önce Cem hocanın da belirttiği gibi daha baştan istatistik, yani bir araştırmanın tasarlanması, planlanması aşamasında araştırmacının kafa yorması

gerekir. Onu böyle geçiştirip "ben araştırmaya hazırım, bu öneri jüriden geçsin de ondan sonra ben gerisini yazarım ve hatta yaparım" diye düşünmemesi; araştırmanın başında araştırmasını tasarlaması, iyi biçimde planlaması gerekir. İyi bir araştırma planı, iyi bir araştırma tasarımı o araştırmacının yolunu çok iyi biçimde bulabilmesi ve sonuçlara çok iyi gidebilmesini sağlar. Bu konuda yaklaşık son on yıldır üniversitelerde doktora tez izleme komiteleri kurulduktan sonra, tez izleme komitelerinin hem araştırmanın tasarlanması boyutunda, hem de araştırmanın gerçekleştirilmesi ve sonuçlandırılması konusunda önemli katkıları oluyor. Çünkü önce tez önerileri tez izleme komitesi toplantısında öğrencilerce sunuluyor. Öneri tez izleme komitesince kabul edildikten sonra ilgili lisansüstü enstitüye gönderiliyor, enstitüde yönetim kurulu uygun gördükten sonra aday araştırmaya başlıyor. O nedenle danışmanın da içinde yer aldığı doktora tez izleme komiteleri, araştırmanın planlanması açısından çok önemli bir işlev görüyor. Çünkü bir değil üç öğretim üyesinin araştırmanın planlanması sürecinde katkısı alınmış oluyor. Araştırmacının lisansüstü tez için araştırmasını tasarlaması dışında araştırmaya dayalı makale, TÜBİTAK projesi, eskiden Kalkınma Bakanlığı projeleri, Ulusal Ajans projeleri, Dünya Bankası projeleri gibi araştırma projeleri hazırlarken kuşkusuz yine iyi bir araştırma tasarlaması, iyi bir plan, iyi bir araştırma önerisi hazırlaması çok önemlidir. Bu tür çalışmalarda da yöntem konusunda gerektiğinde alanın uzmanlarıyla görüş alışverişinde bulunması gerekebilir. Yine araştırmaya başlarken "araştırmanın yöntemi şu olacak, bu istatistiksel çözümlemeleri yapacağım diyebilmesi" için yine buna gerek var. Bu konuda da katılımcıların konuşmacılara yönelik bir sorusu vardı. Belki bu açıklamalar o soruya da yanıt olacaktır. Eğer araştırmacı iyi bir araştırma için iyi bir alanyazın (literatür) taraması yapmışsa, kaynaklarını bulmuşsa ve veri toplama araçlarını önceden, yani planını yaptığı sırada hazırlayabilmiş ise o zaman zaten birçok şey kolay olacaktır. Ama genellikle tabi bu böyle olmuyor. Yani genç araştırmacılar "baştan bu olabilir mi?" diye soruyorlar. Keşke öyle olabilse keşke baştan araştırmanın ölçeği, anketi, benzeri veri toplama, veri derleme araçları hazır edilmiş olsa çok iyi olur ama, uygulamada araştırmanın tasarlanması sırasında bunu yapmak her zaman kolay olmuyor, daha çok süreç içerisinde oluşuyor. O nedenle araştırmada yer alacak; araştırmada başlık olacak kavramları, konuları bilirler, onları yazıya dökerler, onun planını tasarlamasını yapabilirler, sonra bunu uygulayabilirler ise bunun çok yararını göreceklerdir. Ben bunun yararını öğrencilerimin gördüğünü çok gözlemledim. Çünkü öğrencilerime diyorum ki "araştırma önerinde yazmışsın, araştırmanın problemini tanımlamışsın, peki bu araştırma önerisinde, yapmış olduğun araştırma planında yazdığın şey bir problem mi, değil mi üzerinde düşün". Çünkü araştırmanın tasarlanması sırasında önemli konulardan birisi, araştırmanın probleminin iyi biçimde tanımlanmasıdır. Bunun için genelden özele doğru bir anlatım akışıyla problemin genel içerisinde alınıp sınırlandırılması, sonra da tanımlanması gerekir. Araştırmanın tasarlanmasında araştırmacının problem

başlığının en sonunda araştırmanın problemini tanımlaması, kendisini rahatsız eden durumu, araştırma yapma gerekçesini belirtmesi gerekiyor. Araştırmanın problemi açık biçimde tanımlandıktan sonra araştırmanın amacı ve alt amaçlarının tanımlanması, amaçların açıkça ortaya konulması gerekiyor. Genelde araştırmanın tasarlanmasında problemin tanımlanması, amaçların ve alt amaçların yazılması, önemin ortaya konulması, yöntemin, araştırma modelinin-yaklaşımının belirlenmesi aşamalarıyla ilgili yeterli zaman ayrılamadığı ya da üzerinde yeterli bir tasarlama yapılmadığı ve araştırma önerisinin hazırlanmasından ve kabul edilmesinden sonra araştırmanın nasıl yapılacağıyla ilgili konular açıklığa kavuşturulmaktadır. Bunun uygun olmayan bir uygulama olduğunu, araştırmacıların araştırmalarını en başından iyi düşünerek, iyi tasarlayarak ve planlayarak başlamaları gerektiğini öğrencilerimle paylaşıyorum. Çünkü iyi düşünülmeden hazırlanan araştırma önerisi, öneri kabul edildikten sonra neyi nasıl yapacağına karar vermek hem araştırmacıya hem danışmanına zaman kaybına, bazen araştırma aşamalarının başına dönmelerine yol açabilir. Bu pahalı bir öğrenme yoludur. Meslek yaşamında bu durumları gözlediğim için danışmanı olduğum öğrencilerin seminerde özellikle yeterlik sınavına girmeden önce tez konusu ve araştırma planının hazır olmasını sağlamaya çalışıyorum. Çünkü bizim üniversitemizde yeterlik sınavında genelde öğrenciye kiminle çalışacağı; danışmanının kim olduğu, hangi konuda çalışacağı, ne gibi bir yöntem uygulamayı düşündüğü eş deyişle doktora araştırmasını planlayıp planlamadığı da soruluyor. Bazı öğrenciler yeterlik sınavına bu konuda bir hazırlık yapmadan geliyorlar. Bu konuda jüri üyelerinden bir soru geldiği zaman "işte düşünüyorum hocam, kafamda şöyle bir konu var" gibi yanıtlar veriyorlar. Kuşkusuz bu durumda jüri üyelerinin öğrencinin araştırma konusuna da bir katkısı olamıyor. Ama eğer önceden araştırmasını tasarlamış, araştırma planını hazırlanmış olarak doktora yeterlik sınavına gelmişse jüride danışmanı dışında dört öğretim üyesinin daha katkısını alma fırsatı elde edebiliyor. Bu, daha eksiksiz, daha iyi bir tez önerisinin, daha iyi bir araştırmanın hazırlanmasına katkı sağlıyor. Açıkladığım bilgilerin özellikle genç araştırmacıların; yüksek lisans, özellikle doktora tezlerini yaparken yararlanabilecekleri çok önemli konular olduğunu düşünüyorum. Bu bağlamda araştırmanın tasarlanması ve yayın yapılmasında lisansüstü öğrencilerin özellikle doktora öğrencilerinin hazırlamış oldukları ödevlere de aynı süreci uygulayarak, ödevlerini planlı biçimde tasarlayarak gerçekleştirmeleri, hem zamanlarını verimli kullanmalarını, hem de daha nitelikli yayın hazırlayarak yayınlamayı deneyimlemiş olmalarını sağlar. Bizim lisansüstü programlarımızda öğrencilerimiz doktorada da yüksek lisansta da on ders alıyor. Bu on dersten ikisi istatistik ve araştırma oluyor. Geriye sekiz ders kalıyor. Bu sekiz dersten beşini alandaki derslerden seçmelerini istiyoruz. Örneğin bizim alanımız eğitim yönetimi olduğu için bir yönetim dersi, bir denetim dersi, bir ekonomi dersi, bir planlama dersi, bir eğitim hukuku dersi almalarını, geri kalan üç dersi de öğrencinin hazırlayacakları tez konusuna yönelik

almasını istiyoruz. Öğrenci bu on dersten ödevler hazırlıyor. Bazı öğrenciler araştırmaya dayalı değil kaynaklardan yararlanıp ödev hazırlıyor, sunuyor. Bazı öğrenciler ise araştırma ödevleri hazırlıyorlar. Diyorum ki "sevgili öğrenciler aldığınız doktora dersinde diyelim ki beş öğrenci, bir de o dersin öğretim üyesi olmak üzere altı kişi var. Hazırladığınız ödevi bir araştırma biçiminde hazırlarsanız, bu araştırmayı da derste sunup arkadaşlarınızın ve öğretim üyesinin de görüş ve önerilerini alsanız bu bulunmayacak bir olanaktır, bu hiçbir yerde bulamayacağınız bir katkı fırsatıdır. Bir araştırmacının tek kişi olduğunu düşünelim. Taşrada bir araştırma projesi hazırladı. Kime danışacak, kime okutacak; bu konuda çok zorluk yaşayabilir. Oysa doktora derslerinde, yüksek lisans derslerinde bunu bir fırsat bilmek gerekir. Böylece araştırmaya buradan başlamak gerekir. Özellikle yüksek lisans, doktora derslerinde on ders alıyorsa öğrenci hiç değilse beş ya da üç, araştırmaya dönük yayınlanabilir nitelikte hazırlanan ödev, doktorasını bitirdiği zaman bu öğrenci beş yayını dosyasına koyacak demektir. Hem araştırma süreçlerini öğrenecektir, hem de doktora düzeyinde etkileştiği kişilerin; öğrencilerin ve öğretim üyelerinin katkılarıyla önerileriyle yayınlarını hazırlamış olacaktır. Bu çok önemli. Eskiden lisansüstü öğretimini bitirdiği zaman öğrencilerden doksanlı yıllarda herhangi bir araştırma yayın istenmiyordu. Şimdi, bazı enstitüler, bizim enstitümüz de onlardan birisi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü doktora bitiminde diğer bir deyişle tezini başarıyla savunan öğrencilerden mezuniyet belgesini alabilmesi için bir araştırma yayını yapmış olması koşulunu uyguluyor. Dolayısıyla, öğrenciler doktora düzeyinde araştırma yapmaya yöneliyorlar, en azından zorunlu olarak bir yayın yapıyorlar. Bunun dışında şunları paylaşmak isterim. Keşke TÜBİTAK, TÜBA gibi bazı kuruluşlar başka ülkelerde olduğu gibi bize bir araştırma fonu verebilmiş olsalar. Biz, bazı konularda yüksek lisansta olabilir ama özellikle doktora öğrencilerimizle bazı konularda araştırmalar tasarlasak, o konularda araştırma planları yapsak, bizimle birlikte öğrenci araştırmanın bütün boyutlarını; araştırmanın tasarlanması, planlanması, yöntemlerin belirlenmesi, araştırmanın yazılmasına kadar tüm aşamalarını uygulamalı olarak deneyimlese sonuçta araştırmayı parasal (mali) olarak destekleyen kuruluş da bir yayın yapılması koşulunu zorunlu tutmuş olsa, bu süreçte hem öğrenciler usta-çırak ilişkisi içerisinde o dersin öğretim üyeleriyle süreci, araştırma yapmayı öğrenebilir, hem de araştırma yayınları yapmış olurlar. Bu olanağımız olmadığı için öğrencilerime doktoradaki bir dersimin konuları ile ilgili TÜBİTAK 1002 projesi hazırlattırıyorum, bu projeyi derste sunmalarını ve yazılı olarak dönemin sonunda teslim etmelerini istiyorum. Diyorum ki, "bu dersin 14 haftalık süresi içinde siz bir araştırma yapıp tamamlayıp yayına çeviremezsiniz; çünkü araştırmayı hemen öyle yayına çevirmek çok kolay değil, ancak en azından bir araştırma tasarısını hazırlayın, bir araştırma planı hazırlayın, derste arkadaşlarınızla tartışın ve size görüşlerimi belirteyim, daha sonra bu konuda bir araştırma yapın ve araştırmanızı yayına dönüştürün." Bunun çok etkili

olduğunu gözledim. Öğrencilerimizin de çok ilgisini çektiğini gördüm. Bu dersi alan öğrencilerin büyük çoğunluğu bu ders kapsamında hazırlamış oldukları araştırma tasarımını içeren ödevleri yayına dönüştürüyor, alana çok önemli katkılar getiriyorlar. Bazıları da bu projeyle TÜBİTAK'a başvurabiliyor. Bu, uygulamaya yönelik olarak söyleyeceğim önerilerden birisi sevgili araştırmacılar, sizler de lisansüstü öğreniminiz sırasında hazırladığınız dersleri araştırmaya dayalı olarak tasarlarsanız, planlamanızı buna göre yaparsanız aldığınız derslerden öğreniminiz sırasında arkadaşlarınızın, öğretim üyelerinin görüşlerini alarak öğretim ortamından daha iyi yararlanmış olursunuz, hem araştırma yapma deneyimini kazanmış olursunuz hem de araştırma yayını üretebilirsiniz, bilim alanınıza da katkı sağlayabilirsiniz. Şu anda soruyla ilgili belirteceklerim bunlar, hem de belki konuşmacıların soruları olacaktır.

Soru 2: Özgün bir araştırma ya da tez tasarlarken konuyla ilgili kaynak yetersizliği, ya da sınırlılığı araştırma konusunu değiştirmeyi zorunlu kılar mı?

KASIM KARAKÜTÜK: Sosyal bilimler alanında ve eğitim bilimleri alanında kaynak bulamamak gibi bir sorun olduğunu düşünmüyorum; aslında konuşmamın içerisinde birazcık değinmeye çalıştım ama zaman baskısı nedeniyle hızlı geçmek zorunda kaldım. Özellikle bizim kuşağımızda olanların koşulları bugüne göre çok farklıydı, zordu. Ben üniversiteye 1980 yılında girdim, 1984 yılında mezun oldum, 1987 yılında yüksek lisans tezimi daktilo ile yazdım. 1993 yılında doktora tezimi yazdığımda o zaman ilk bilgisayarlar fakültemizde öğretim elemanlarının hizmetine sunulmuştu, yazı yazmak için "word star" adında bir program vardı. Doktora tezimi "pw" diye bir programla yazmıştım, bu program daktilonun kaydedilebilir biçimiydi, fakat 1994 yılından sonra windows 3.1 sürümü kullanılmaya başlandı, öncekine göre daha kullanışlıydı. O zamanlar internet ya da kaynakları elektronik ortamda, elektronik veri tabanlarında arama diye bir şey yoktu. Benim doktora tezim eğitim planlamasında öğretim haritası yönteminin uygulanmasıyla ilgili teknik bir konudaydı, bulguları haritalar üzerinde göstermem gerekiyordu. Uluslararası ve yabancı kaynakları araştırdım, UNESCO'nun kaynaklarının olduğunu belirledim. O zaman; 1992-1993'lü yıllarda Yükseköğretim Kurulunca YÖK Dökümantasyon Merkezi yeni kurulmuştu. YÖK Dökümantasyon Merkezine dilekçeyle başvurarak araştırmanızla ilgili anahtar sözcükler veriyordunuz; YÖK Dökümantasyon Merkezi o anahtar sözcüklerle kaynak taraması yapıyor, taramada saptadığı kaynakların bir listesini oluşturarak size o listeyi gönderiyordu. Benim doktora tezimle ilgili yaptığım başvuru üzerine kaynak taramasında elde ettikleri listeyi bana göndermişlerdi, bu listeyi halen saklıyorum, keşke yanımda olsaydı burada genç araştırmacılara gösterseydim. Sonra siz o kaynaklar içerisinden araştırmanızla doğrudan ilgili kaynakları seçip YÖK Dökümantasyon Merkezine "araştırmanızla doğrudan ilgili kaynaklardan fotokopi istediğinizi" bildiriyordunuz. Bunlardan

mikro fişleri olanları da isteyebiliyordunuz, o zaman size bir bedel karşılığında gönderiyorlardı. Bu örnekle bugün araştırmalarla ilgili kaynak taraması yapmanın, kaynak bulmanın çok kolay olduğunu anlatmak istedim. Yani bugün kaynaklar o kadar zengin ki, Cem hoca ve Sadegül hoca da biraz önce değindiler; araştırma yaptığınız konuyla ilgili kaynaklara ulaşabilmek bizim 1990'lı yıllarda hayal edemediğimiz kadar zengin, kütüphanelere, veri tabanlarına ulaşabilme, kaynakların pdflerini indirme, metnin tamamına ulaşabilme olanağı var. Ayrıca YÖK Dökümantasyon Merkezi artık Türkiye'de yapılmış olan tüm lisansüstü tezleri de yazarı izin verdiği zaman tam metin olarak yayınlıyor, araştırmacılar kütüphaneye gitmeden rahatlıkla oradan tezlere ulaşabiliyor. Bu açıklamalar ışığında konuyla ilgili doğrudan bir kaynak bulamamanın söz konusu olmadığı, dolaylı olarak mutlaka yapılmış bir çalışma olacağını belirtmek istiyorum; birinci derecede doğrudan değil ama dolaylı ilişkili araştırmalar bulunabilir. Araştırmacı, araştırmasıyla dolaylı ilişkili o kaynağın kaynakçasına baktığı zaman kendi konusunda bilgilendirecek mutlaka en az bir kaynak bulacaktır. Bu kez bulduğu ilgili kaynağın kaynakçasına baktığı zaman en az 3-5 kaynak bulacaktır. Bu biçimde yeni kaynaklara ulaşacağını, günümüzde kaynak bulma sorunu olmayacağını, belki iyi araştırılmamış olabileceğini; anahtar sözcüklerin doğru seçilmemiş olabileceğini ya da arama motorlarını ya da elektronik kaynakları, kütüphaneleri iyi incelememiş olabileceğini düşünürüm; yoksa kaynak bulma sorunu olacağını düşünmüyorum. Ancak az da olsa bazı durumlarda araştırmacının tasarlamasını yaptığı konu ilk kez araştırılıyor, o konuda bütün aramalarına karşın hiç kaynak elde edilememiş olabilir. Bu da yaşanabilecek bir durumdur. Bu durumda, araştırmacının yapacağı araştırma sonucunda elde edeceği sonuçlar, o konudaki ilk bilgileri oluşturacaktır; dolayısıyla bu konuda başka araştırma yapacaklara temel bir kaynak oluşturacaktır. Bunun için kaynak bulunamayan her durumda araştırmacının konusunu değiştirmesi, başka konu aramasına gerek olmayabilir. Bilginin artması, yeni bilgilerin üretilmesi, yeni bilgilerin eski bilgileri geçersiz kılması durumunda yeni bilgilerin geçerli olması, bilimin o andaki geçerli bilgiler bütününden oluştuğu da bu sorunun yanıtına eklenmesi gereken bir bilgidir.

Soru 3: Bir bilimsel araştırmanın ulusal ve uluslararası dergide yayınlanması için gereken özellikler nelerdir?

KASIM KARAKÜTÜK: Uluslararası dergilerde yayın yapılması için ulusal ve yabancı dergilere araştırmacıların araştırma makalelerini -derleme makalelerini değil- göndermelerini önerebilirim. Çünkü genellikle uluslararası dergiler araştırma yayınlarını daha çok öngörüyorlar, derleme yayınları daha az yayınlıyorlar. Bu nedenle araştırmanın konusunun özgün olması, yeni bilgiler içermesi, araştırma yönteminin de sağlam olması gerektiğini vurgulamak isterim. Ayrıca araştırmanın etik kurul kararı, katılımcılardan onam izni, uygulama izinlerinin araştırmanın

hazırlanması sırasında hazır edilmesi gerektiğini belirtmeliyim. Kuşkusuz, yabancı dildeki bir dergiye gönderilecekse makalenin derginin yayın dilinde olması, derginin istediği dil düzeltmeleri ile ilgili belge isteniyorsa sağlanması gerekiyor. Ayrıca, doçentlik başvurularında da Yükseköğretim Kurulunun, Üniversitelerarası Kurulun kararlarında tanımlanan yağmacı dergilere, makalelerini yayınlatmak üzere başvurmamalarını anımsatmak istiyorum. Bunun için Yükseköğretim Kurulunun, yağmacı dergilerle ilgili kararını incelemelerini öneriyorum. Genel olarak makaleyi yayınlamak için para isteyen dergileri, makale başvurusundan sonra, makalenin yayımlanma aşamasında para isteyen dergileri iyi incelemelerini öneriyorum. Ülkemizde de 2002 yılından beri özellikle sosyal bilimler-eğitim bilimleri alanında Sosyal Bilimler Veri Tabanı (SBVT) adıyla; daha sonra ise sağlık, sosyal tüm alanlar TR Dizin çatısı altında hizmet sunmaya devam eden TR Dizin, dergilerin bilimsel yayın yapmalarında, araştırma yayınları yapmalarında çok önemli ilkeler oluşturdu, dergilerin gelişmelerine çok önemli katkılar sağladı, sağlamaya devam ediyor. Şu anda bizi dinleyen hocalarımız Prof. Dr. Ali Ekber Şahin hoca, Prof. Dr. Cem Uzun hoca ve diğer TR Dizin üyesi öğretim üyeleri Türkiye'deki bilimsel dergilerin gelişmesi konusunda çok önemli çabalar gösteriyorlar. Soruyla ilgili olarak genç araştırmacılara öncelikle araştırmalarını hangi dergiye göndereceklerini belirlemelerini öneriyorum; SSCI'de dizinlenen bir dergiye mi ya da alanda dizinlenen bir dergiye mi, ESCI'de dizinlenen bir dergiye mi; TR Dizin'de dizinlenen bir dergiye mi göndermek istediklerini belirlemeleri gerekiyor. Buna karar verdikten sonra bu dergilerin hepsinin ilkeleri, yazım kuralları, yayın kuralları, açık erişimde zaten bulunuyor; araştırmalarını-yayınlarını bu dizinlerden hangisinde dizinlenen bir dergiye göndermek istiyorlarsa o dergiye gönderebilirler. Türkiye'de eğitim bilimleri alanında Türkçe yayınlanan dergilerden SSCI, ESCI'de de dizinlenen dergiler de var. Giderek bu tür dizinlerde taranabilmek için İngilizce özet, uzun İngilizce özet, hatta İngilizce ve Türkçe tam metin yayın gibi koşullar ülkemizdeki dergilerde de uygulanmaya başlanıyor. Dolayısıyla genç araştırmacılara şunu öneriyorum; öncelikle gönderecekleri çalışmanın bir bilimsel araştırma olması, sonraki yılları da göz önünde bulundurarak geçerli kabul gören dizinlerde dizinlenen dergilere göndermeleri, tasarladıkları araştırmanın etik kurul kararını, katılımcıların onamını, uygulama izin belgelerini araştırmayı yaparken almalarını öneriyorum. Öğrenci-araştırmacı eğitim bilimleri alanındaysa bu önerilere uyabilir, kuşkusuz başka alanlardaki dergilerde; güzel sanatlar, fen bilimleri, sağlık bilimleri, tarih gibi alanlarda başka koşullar isteniyor olabilir. Belirttiğim gibi o dergilerin özellikleri ve koşulları göz önünde bulundurarak yayınlarını gönderebilirler. Bu arada katılımcıların yazmış oldukları o güzel teşekkürlere, olumlu görüşlere de çok teşekkür ederek sözlerimi tamamlamak istiyorum. Sağolun.

Soru 4: Karma yöntem araştırmalarında araştırma sorularının yazımına bir örnek istemişler sizden. Bunun dışında bir de şey sorulmuş. Salt literatür taraması yapılan tezlerde hangi araştırma yöntemi yapılmış olur? Bu nitel araştırma olarak kabul edilebilir mi? diye sorulmuş. Bir de nitel araştırmalarda temel kodlamalarla ilgili biraz daha bilgi verebilir misiniz?

SADEGÜL AKBABA ALTUN: Şimdi karma yöntemler de soruları sorarken nicel sorular, nitel sorular bir de nicelin niteli nasıl açıkladığına ilişkin ya da nitelin niceli nasıl açıkladığına ilişkin sorular bu şekilde yazılabilir. Hasan Şimşek ve Ali Yıldırım hocanın kitabında karma yöntem kısmını çok güzel yazmışlar. Orada her yöntemle ilgili sorular var, kim hangi araştırmacı arkadaşım sormuşsa çok güzel örnekler var. Oradan daha detaylı bakmasını öneririm. Şimdi doküman analizine dayalı araştırmalarda dokümanı nasıl kullandığınız, eğer kodlamışsanız tüm dokümanları diyelim ki 5-6 kitap bulmuşsanız, tezler bulmuşsanız ve onları belli kavramlar etrafında kodlamışsanız yeni ilkeler, yeni yapılar eğer çıkartmışsanız doküman çalışmasıdır. Sadece literatüre dayalı çalışma sadece literatüre dayalı çalışmadır. Ancak doküman çalışmalarında dokümanlarınızın belli olması, onları nasıl kodladığınızın, neyi açığa çıkarttığınızın net olarak görünmüş olması gerekiyor. Onun orada mutlak o şekilde ayırt edilmesini sağlayabiliriz.

Diğer soru kodlama ile ilgili. Kodlamayı 2 şekilde yapabiliriz. Bir, başkaları daha önceden çalışmışsa ellerinde kod kategori şeması varsa onu uygulayabiliriz. Biz kodladığımız zaman onun dışında bir şey çıkmışsa kod şemanızı ya da kategorimizi genişleterek devam edebiliriz. Eğer yoksa biz en başından kodlamaya başlıyorsak ben mesela tümevarımcı yaklaşımı kullanıyorum. Başkalarının kullandığı değil daha özgün şeyler çıkarabilirim diye kodlamaya kendim başlıyorum. Kodluyorum sonra kodlarımı neler ile ilişkili olabilir ona bakıyorum. Kategori ve temaya gidiyorum. Bu benim kendi kullandığım yaklaşım. Dolayısıyla genç araştırmacılara önerim. Eğer daha önce yapılmış kodlamalar varsa kategoriler varsa işlerini kolaylaştırır. Eğer yoksa, kendileri araştırmalardaki veya kitaplardaki kodlama örneklerine bakarak kodlama yapmaları işlerini kolaylaştırabilir.

Soru 5: Nitel araştırmalarda kullanılan programların niteliği geliştirdiğine dair düşünceniz nedir? Bu programları kullanmak nitelin mantığına aykırı mıdır?

SADEGÜL AKBABA ALTUN: Şimdi araştırmalarda kullanılan çok fazla program var. Araştırmacının geliştirilmiş programları kullanma da çok yetkin olması lazım. Daha da önemlisi araştırmacı nitel analiz ve kodlama konusunda kendisi çok yetkin olmalı. Çünkü siz kodlamayı yapıyorsunuz. İz metni ilk okuduğunuzda orada siz ne görüyorsunuz, onu ifade etme tarzınız veya anlamlandırmanız sizin kodunuzu oluşturuyor. Siz orada gördüklerinize ad koyuyorsunuz ve bilgisayara sizin

gördüklerinizi yapması için komut veriyorsunuz. Araştırmacı öncelikle kodlama kısmında çok yetkin olması, o yetkinliğini program kullanmadaki yetkinliği ile özdeşleştirerek o şekilde yapmış olması lazım. Araştırmacının işleri kolaylaştırıyor programlar. Çünkü sayfalarca dokümanları tek tek elinize kodlayamazsınız. Programlar işimizi kolaylaştırıyor. Ancak program kullanımı ve nitel analizi kodlama analiz kısmında yetkin olmanız gerekiyor. O bakış açısından yetkin olmanız gerekiyor.

Soru 6: SPSS programlarını bilmek neden önemlidir? Bilmemek bir dezavantaj olur mu?

HAKAN YAŞ: SPSS bilmek ya da bilmemenin işte araştırmanın devamını nasıl devam ettireceği araştırmanın türüne bağlı biraz. Şimdi burada bir keşfedici araştırma yapıyorsa SPSS bilmemiz gerekiyor. Nihayetinde kullandığımız en temel program. Şu da var ama bazı istatistikçi hocalarımızdan duyuyoruz, her türlü formülü ve benzeri yöntemi biliyorlar ve bunları EXCEL'de dahi yapabilmeleri mümkün olabiliyor. Yani SPSS bunları bir araya getirip daha güzel derleyen bir program olduğu için çok kullanıyor ve betimleyici istatistik çok rahat yapabiliriz burada. İşte cinsiyet dağılımı, yaş dağılımını, bunların arasında bir benzerlik olup olmadığı gibi şeyleri bu şekildeki betimleyici istatistiği çok kolayca yapabiliyoruz SPSS programında. Bilmemek dezavantaj mı? Yani bu soruyu soran araştırmacımızın ne niyette olduğunu da bilmemiz lazım. Eğer kendisi dediğimiz gibi hani bir soruna çare bulmak için literatür taraması ve benzeri gibi şeylerin dışında biraz daha böyle somut verilerle eğer bu bilimsel çalışmasını, daha doğrusu aslında buradaki hipotezini kanıtlamak istiyorsa, SPSS bilmemesi bir dezavantaj olur. O nedenden dolayı ki zaten buna yönelik de pek çok eğitimler, pek çok çalışmalar, yayınlar da bulunmakta. Bilmesi gerektiği kanaatindeyim. Kişisel kanaatim istatistikçi hocalar çok daha ayrıntılı cevap verebilirler.

Soru 7: Parametrik olmayan ve parametrik testlerde normal dağılımın dışında örneklemin etkisi de var mı?

HAKAN YAŞ: Şimdi bunu aslında ölçme ve değerlendirmedeki hocalarımızın o konudaki uzman hocalarımızın cevaplaması lazım. Ama benim bildiğim kadarıyla 30'un altındaki örneklemlerde parametrik testlerin non-parametrik yani parametrik olmayan testler kullanıyor. Buna kısaca bu şekilde cevap verebilirim. Bunun ayrıntısı, dediğim gibi, farklı bir uzmanlık alanı.

Soru 8: İkincil verilerin kullanılması bir avantaj mı yoksa dezavantaj mıdır? Başka bir ifadeyle, ikincil verilerle çalışırken bu veri setlerini daha önce kullanılmış olması ya da kullanılma sıklığı bize nasıl bir geri dönüş sağlar?

HAKAN YAŞ: İkincil verileri kullanmak aslına bakarsak, özellikle veriyi aldığımız kaynak son derece güvenilir ve şöyle açık erişimde artık kendi verileri tüm bilim camiasına açılmış bir şeyse eğer, tabi ki oradan almak bizim için bir avantaj oluyor. Çünkü bunların örneği güvenilirlik ve geçerlilik testleri yapılmış oluyor. Bu nedenden dolayı bu ikincil verileri kullanmak aslında daha zaman kazandırıcı ve görece az maliyetli; birincil veri de kendi ölçeğini oluşturmaya ilişkindir ve bu da apayrı bir iştir. Yani herkes ölçek geliştiremez, en azından o şekilde söyleyeyim. Bunun için uzman akademisyenler var. Biz de zaten kendimizi ölçek geliştirmekten ziyade daha önce kullanılmış olan ölçekleri, bunları araştırmaya katmaya çalışıyoruz. Bunun üzerinden araştırma yapmaya çalışıyoruz ki bununla ilgili de Türkiye'de internet sayfaları var. Burada araştırmacılar, bunlara atıfta bulunarak bu ölçekleri kullanabilirler. Yanlış anımsıyor olabilirim hocam, TOAD Ölçekler adında bir internet sayfası vardı. Eğitim bilimleri ve diğer sosyal bilimler alanı içerisinde yapılmış olan kullanılmış olan testleri daha önceden geçmiş olan ölçekleri paylaşan bir site bu. Burada da mesela bunların kaynak olarak kullanabilmeleri mümkün.

Soru 9: Merhaba, istatistikçilere bilimsel araştırma sürecinin hangi aşamasında başvurulmalıdır? Teşekkürler.

HAKAN YAŞ: Bilimsel araştırma süreci gereği, eğer istatistik konusunda temel bir eğitim alınmadıysa, araştırmanın planlanması sürecinin ilk aşamasından itibaren sürece dahil edilmelidir. Aslında, bilimsel araştırma yöntemleri, araştırma yöntemleri veya bilimsel yöntem ve benzeri derslerde istatistik bilimine de geniş yer verilmelidir. Araştırmacıyı huzursuz eden veya onda merak uyandıran sorunların tespitinden sonra literatürde bu soruna yönelik neler yapılmış öncelikle incelenmesi gerekir. Tabi bu araştırmaları okuyabilmek için de özellikle günümüz çalışmalarında baskın bir şekilde kullanıldığı için temel istatistik bilgisine sahip olunmalı. Görüldüğü gibi, bu araştırmaların sorularını, hipotezlerinin testlerini ve ulaşılan sonuçları okuyabilmek için de istatistik bilgisine gereksinim var. Diyelim ki araştırmacı bunları okuyabilecek düzeyde istatistiğe hâkim, o halde araştırmanın içeriği araştırmacıyı yönlendirecek; literatürün önüne kattığı yeni bir analiz yöntemi varsa, bu kez de tam bu noktada istatistikçiye başvurulacak. Kesinlikle ve kesinlikle, bir araştırma yöntemi dersinde temel istatistik bilgileri talep edilmelidir; bu ön koşul. Araştırmacı, hangi aşamada istatistiki bilgisi yetersizse o aşamadan itibaren istatistikçilerden yararlanmalıdır şeklinde özetleyebilirim.

Soru 10: Yüksek lisans tez çalışmasında literatür taraması, anket ve yapılan görüşmeler aynı çalışmada yer alabilir mi? Teşekkür ederim

HAKAN YAŞ: Öncelikle, hangi bilim dalında çalışma yapılıyorsa yapılsın, literatür taraması her halükârda gerekli; bilimsel araştırma aşamalarının ön safhalarındandır. Anket ve görüşmelerin aynı çalışmada yer almasında ise hiçbir sakınca

bulunmamaktadır. Yeter ki araştırmacı tarafından çalışılacak konu ve kullanılacak yöntem bunu gerektirsin. Hatta daha ileriye taşıyarak, nicel ve nitel yöntemlerin birlikte kullanılmasında bile bir sakınca bulunmamaktadır. Ancak, biraz önce de belirttiğim gibi, araştırmanın içeriği bunu gerektirmeli.

Soru 11: Hakan Hocam, soyut kavramlar üzerinden elde edilen nicel verilerin insan dinamiğinin değişken yapısı sosyal bilimler açısından tam ölçüm yapamadığı (birkaç okumada rastladığım bilim insanlarının çıkarımlarıdır) konusundaki görüşlerinizi paylaşır mısınız?

HAKAN YAŞ: Sorudan çıkarım yapabildiğim kadarıyla, insan dinamiği değişken bir yapıda olduğu için, nicel veriler bizi sosyal bilimlerde tam bir ölçüme götüremez mi denmek istenmiş. Bu iddianın bir haklılık payı var; bunu en net bir şekilde siyasi hayattaki seçim dönemleri arasında seçmen davranışındaki değişiklikler olarak görebiliyoruz. Ancak, bu değişkenliği tıp alanında da görebiliriz; bir şeker hastasının insülin hormonu değerlerinin ve bir karaciğer hastasının enzim miktarlarının değişiklik göstermesi gibi. Ama yine aynı alanda yapılacak bir çalışmada insanların boyu veya ağırlığı gibi bazı değişkenler de tam ölçüm yapılabilen değişkenlerdir. Sosyal bilimlerde tam ölçüm konusunda neyi, nasıl ve ne zaman ölçmeye çalıştığınız önemli. Diyelim ki insanların mutluluğunu ölçmek istiyorsunuz; mutluluğun kendisi zaten sübjektiftir, yani özneldir, kişiden kişiye ve andan ana değişir. Yine de mutluluğun düzeyini yalnızca kişinin kendisinden ve kendi bakış açısıyla değerlendirebilirsiniz, doğrudan olarak ölçmede bunun başka bir yolu mümkün gözükmemekte. Özetle, bu sorunun durumsallık yaklaşımıyla çözülebileceğini düşünmekteyim.

Soru 12: Normal dağılım testinde anlamlı fark bulunan ama çarpıklık ve basıklık değeri +1 ile -1 arasında bulunan bir veri setine parametrik mi, non-parametrik test mi uygulayabiliriz? Böyle durumda nasıl bir yol izleyebiliriz?

HAKAN YAŞ: Bu değerin üst sınırını 1,5 ve hatta 2 olarak alan kaynaklar gördüm. Bu sınırların amplitüdü ne kadar geniş olursa normal dağılım olasılığı o kadar artacağı için parametrik test yapabilme olasılığınız da artar. Belirtilen +1 ilâ -1 arasındaki değerde parametrik testler kullanılabilir.

Soru 13: Bazı üniversitelerimiz lisansüstü öğrencilerinden tez önerisi safhasında öğrencilerden (eğer çalışma için gerekiyorsa) etik kurul kararı alınmasını istemektedir. "Öneri" safhasında etik kurul kararı talep etmek doğru mudur sizce?

KASIM KARAKÜTÜK: Artık insan üzerinde yapılan araştırmalarla ilgili; ister anket olsun, ister görüşme olsun…ya da hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalar için lisansüstü enstitüler bu araştırmaların etik kurul kararının alınıp alınmadığını,

araştırmaya katılanlardan da onam belgesi, diğer bir deyişle katılımcıların araştırmaya gönüllü olarak katıldığını gösteren kanıtlar ile araştırmanın uygulandığı yerin uygulama izni verdiğini gösteren belgeleri tezin bitmesinden sonra tezin ekine konulmasını istemektedirler ve bunun gerçekleştirilip gerçekleştirilmediğini de denetlemektedirler. Lisansüstü öğrencilerin, belirtilen aşamaları yerine getirmeleri, belgelerini de tezlerine koymaları gerekmektedir. Benim üyesi olduğum Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsünde etik kurul kararı, onam belgesi ve uygulama izin belgelerinin örneklerinin teze konulup konulmadığı, tez tamamlandıktan sonra Enstitüye teslim edilirken denetlenmektedir. TR Dizin'de dizinlenen dergiler de TR Dizin'in iki yıl önce belirlemiş olduğu bir ilke doğrultusunda insanlar ve hayvanlar üzerinde yapılan araştırmaların etik kurul kararının, tarih-sayısını, etik kurulun adını makalede belirtmelerini ve etik kurul kararı alındığını belgelendirmelerini istemektedir. Buna göre araştırma makalelerinin yayınlanabilmesi için etik kurul kararı, tarih-sayısının makalede belirtilmesi zorunlu olmuştur. Kuşkusuz insan-hayvan üzerinde yapılmayan, kaynak taramasına dayanan, belgelerin (doküman) incelenmesiyle gerçekleştirilen, sayısal verilerin ya da istatistiklerin kullanıldığı kuramsal araştırmalar derleme niteliklidir; derlemeye dayanan lisansüstü tezler ve derlemeye dayanan makaleler için etik kurul kararı, onam belgesi ve uygulama iznini ne lisansüstü enstitüler, ne de TR Dizinde dizinlenen dergiler istemektedirler. Soruda merak edilen, etik kurul izninin araştırma önerisiyle birlikte istenmesi durumuyla ilgili olarak görüşüm şöyledir: Gerçekten iyi tasarlanmış, iyi planlanmış bir araştırma önerisi ile birlikte etik kurul kararının da alınmış olması ideal bir durumu işaret etmektedir, yapılabilmiş olsa çok iyi olur, ancak uygulamada bunu gerçekleştirmek çok zordur. Çünkü araştırmacıların anket, görüşme, ölçek ya da tutum ölçme araçları gibi hangi veri toplama araçlarını kullanacağına karar verebilmesi için çalışma yapması, bu veri toplama araçlarının taslaklarını danışmanıyla oluşturması, sonra uzman görüşüne sunması, geçerlik-güvenirlik çalışmalarını tamamlaması gibi bir dizi işlemi gerçekleştirmesi gerekir. Bu nedenle etik kurul kararının tez önerisiyle birlikte istenmesi, kanımca araştırmacıları zorlayan bir durum olur. Önemli olan araştırmanın veri toplama araçlarının uygun teknikler ve yöntemler kullanarak geliştirilmesi, geçerlik-güvenirliklerinin sağlanması (test edilmesi), uzman görüşü gerekliyse alınması, veri toplama araçlarına son biçimi verildikten sonra, insanlar üzerinde uygulamadan önce ilgili üniversitenin etik kuruluna başvurarak etik kurul kararının ve onam belgesinin alınması, veri derleme araçlarını uyguladıktan, tezin savunulup kabul edilmesinden sonra da etik kurul belgelerini tezin ekine konulması, yöntemde de buna yollama (atıf) yapılması uygun olur düşüncesindeyim.

Soru 14: Ben Covid-19 üzerine çalışıyorum şu anda yüksek lisans tezimi. Türkiye sağlık sektörü üzerine etkilerini açıklayacağım. Yalnızca

literatür taraması ve covid ile ilgili güncel haberler üzerinden bir çalışma yapsam nitel bir çalışma olarak kabul edilir mi? Pandemi sebebiyle hastanelere görüşme yapmaya gidemiyorum.

SADEGÜL AKBABA ALTUN: Pandemi sürecinde yüz yüze görüşmeler olamaz ama uzaktan eğitim platformları, iletişim platformlarını kullanarak rahatlıkla görüşmeler yapabiliriniz. Örneğin sky, zoom vb. gibi. Konunuz pandeminin basında görünürlüğü ise haberleri kullanarak nitel bir çalışma yapabilirsiniz. Haberler sizin veri kaynağınız olur ve onları kodlayarak araştırmanızı tamamlayabilirsiniz.

Soru 14: Konu yeni olsa veya tarama yaparken konu ile ilgili çalışmalar bulamazsak ne yapmalıyız?

SADEGÜL AKBABA ALTUN: Konuyu ilk defa siz çalışıyorsanız literatür olmayabilir. Çalıştığınız konuyu açıklayabilecek sosyal bilimlerde veya diğer alanlardaki yakın kuramlar varsa ondan bahsedip bu çalışmanın gerekliliğini ortaya koyabilirsiniz.

Soru 15: Nitel araştırmada evren ve örneklem konusunda nelere dikkat edilmelidir? Katılımcı ve soru sayısı ne kadar olmalıdır? Nitel araştırmada birkaç katılımcıdan elde edilen sonuç ile ülke geneline tümevarım yapılabilir mi?

SADEGÜL AKBABA ALTUN: Nitel araştırmada örneklem sayısını baştan kestirmek oldukça zordur. Biz araştırmacı veri doygunluğuna ulaştığında veri toplamayı bırakabilir diyoruz. Ancak bu durum yeni başlayan araştırmacılar için çok zor. Onun için olgu bilim çalışmalarda yaklaşık 10 katılımcı uygun görünmektedir. Başka bir araştırmacının önerisi, araştırmacı literatürü tarasın orada yapılan araştırmalardaki katılımcı sayısının ortalaması ile devam etsin ve bunu bir gerekçe olarak yazsın demektedir. Bazı durumda katılımcı sayısı zaten az olduğu için doğrudan evrene ulaşmanız gerekebiliyor. Durum çalışmalarında bazen özellikle aykırı aşırı örneklem seçme durumunda bir kişi veya bir kurumu da seçmek durumunda olabilirisiniz. Bu tamamen sizin araştırmanın amacına bağlıdır. Örneğin Türkiye'deki milli eğitim bakanları gibi. Bu konuda Patton'ın kitabındaki örneklem kısmını okumanızı öneririm. Nitel çalışmalarda evrene genelleme yoktur. Kavramsal veya analitik genellemede bulunabilirisiniz.

Soru 16: Sayın hocam, nitel ve nicel yöntemin bir arada kullanılması planlanan bir araştırma için karma yöntem diyebilir miyiz? Dikkat etmemiz gereken detaylar var mıdır?

SADEGÜL AKBABA ALTUN: Karma yöntem diyebiliriz. Dikkat etmememiz gereken hususlar aşağıda yer almıştır.

Karma yöntemi kullanılırken bazı noktalara dikkat etmemiz gerektiğini söyleyen araştırmacılar var. Bir defa araştırmanın başlığına karma yöntemler yazarsanız, okuyucu o şekilde onu algılayıp anlamlandıracaktır. Dolasıyı ile araştırmanızı karma yöntemle yapıyor iseniz başlığınızda bunu belirtmeniz gerekir. Literatür tararken nicel, nitel araştırmalarda yapılan literatürün yanında karma yöntemle yapılan araştırmaların da literatürde yer alması gerekir. Araştırma soruları yazılırken nitel araştırma soruları, nicel araştırma soruları ve karma yöntem ile araştırılacak araştırma sorularının da araştırma sorusu olarak ifade edebilmesi gerekir. Araştırmanın yönteminde mutlaka her iki gruptaki nitel ve niceldeki örneklemin nasıl ele alındığı, bu örnekleme ilişkin varsa sınırlılıkların ifade edilmesi, veri toplama yöntemlerinin, detaylı görüşmenin nasıl yapıldığının belirtilmesi gerekmektedir. Ayrıca, ölçek geliştirdiniz ise ölçeğe ilişkin detaylı bilgiler, hangi ölçekler kullandı, geçerliliği, güvenirliği, bunlarla ilgili detaylı bilgilerin yöntem kısmında verilmiş olması gerekiyor. Yine bulgular kısmında nitel verilerimize ilişkin bulgular, nicel verilerimize ilişkin bulgular, daha da önemlisi nitel ve nicel bulguların verilerek, bu gruplar arasındaki bulguların tartışılması, birbiriyle ilişkilendirilmesi çok önemlidir.

Soru 17: Karma yöntem bir araştırma yöntemi sayılabilir mi? Nitel ve nicel araştırma yöntemi birbirinden temelde oldukça farklı bir paradigmaya sahip. Bir araştırmada ikisini birden kullanmak araştırmanın doğasına aykırı değil midir?

SADEGÜL AKBABA ALTUN: Karma yöntem bir araştırma yöntemi olarak sayılıyor. Zira bu yöntem ile her iki araştırma yöntemindeki eksikleri tamamlama, daha geçerli ve güvenilir araştırma yapmak hedeflenmektedir.

Soru 18: İlgili yayınları araştırmamıza eklerken bazı çalışmaların amaç ve yöntemlerinin belirtilmediği durumlar olduğunda, yaptığımız okumadan çıkarımlarımızı eklemek geçerli ve etik bir yöntem midir?

SADEGÜL AKBABA ALTUN: Kaynakçayı doğru verip ve alıntı ile belirttikten sonra etik açıdan sorun olacağını düşünmüyorum.

Soru 19: Sayın hocam, nitel araştırmayı araştırmacı-gazetecilik olarak haber dosyası olarak tanımlayan eleştiriler mevcut. Nitel araştırmayı güçlendirecek nitelikler nelerdir?

SADEGÜL AKBABA ALTUN: Nitel araştırmanın her aşamasında geçerlik ve güvenirliği sağlayacak mekanizmaların sağlanması, yani problemin doğru ifade edilmesi, doğru alandan ve uygun katılımcılardan veri toplamak, doğru analiz etmek ve raporlaştırmak çok önemli. Nitel araştırmayı güçlendirmenin diğer yolu gerçekten sosyal olgu ve olaylara ilgili bilgi yoksa, daha keşfe yönelik araştırmalar yapmak,

uzun süre alanda kalmak, kavram, ilke ve kurama ulaşacak nitel çalışmalar yapmaktır.

Soru 20: Nitel araştırmada kullanılan programların niteli nicelleştirdiğine dair düşünceniz nedir? Bu programları kullanmak nitel araştırmanın mantığına aykırı mıdır?

SADEGÜL AKBABA ALTUN: Nitel analiz programları aslında ilişkileri göstermesi, büyük veri setlerini analiz etmesi ve görsel oluşturması açısından çok kullanışlı. Ancak, nitel araştırmanın öncelikle kendisinin nitel araştırmada yetkin olması, kendi veriye baktığında bir öngörü sahibi olması ve onu doğru kodlaması çok önemli. Çünkü programa kodları ve olası ilişkisi siz veriyorsunuz. Sadece sayısal bir sonuç çıkarmak nitel araştırmaya olan eleştiriyi artırıyor. Ancak, bazen sayısallaştırmak da bir strateji olabilir. Tamamen sizin sorduğunuz araştırma sorusuna bağlı.

Soru 21: Salt literatür taraması yapılan tezlerde hangi araştırma yöntemi yapılmış oluyor? Nitel araştırma mı denebilir?

SADEGÜL AKBABA ALTUN: Literatür taramasın sadece tema oluşturup tarama makalesi yazarsanız nitel olmaz. Ancak, kullandığınız dokümanları, kitapları,, makaleleri ve diğer yazılı materyalleri kodlayıp oradan sonuca giderseniz aslında dokumana dayalı bir nitel çalışma yapmış oluşunuz.

Soru 22: Nitel araştırmalarda tema kodlamalar ile ilgili biraz daha bilgi verebilir misiniz?

SADEGÜL AKBABA ALTUN: Bu konu ile ilgili olarak Miles, Huberman ve Salano’nun Nitel Analiz kitabını okumanızı öneririm.

III. KISIM

NİTEL VE NİCEL ARAŞTIRMA ANALİZLERİ

NİTEL ARAŞTIRMALARDA VERİLERİN TOPLANMASI, ANALİZİ VE SUNUMU[1]

Mustafa SÖZBİLİR[2]

Öncelikle nitel araştırmanın ne olduğunu iyi anlamamız gerekiyor ki nitel araştırma sürecinde yapacağımız işleri doğru yapabilelim. Temel anlamda nitel araştırma dediğimiz şey daha çok sosyal olguların ya da daha karmaşık iç içe geçmiş olguların ağırlıklı olarak gözlem, görüşme, işte saha notları, katılımcı raporları, doküman incelemesi gibi yöntem ve tekniklerle incelendiği bir çalışma olarak tanımlayabiliriz. Burada önemli olan hususlardan birisi nitel araştırma anlamında unutmamamız gereken özellikle felsefik anlamda gerçekliğin ne olduğuna dair sahip olunan bakıştır. Nitel araştırma daha çok çoklu gerçeklik kavramına vurgu vardır. Tekli gerçeklik yerine çoklu gerçekliğin olduğunu ve aslında gerçekliğin yorumlanarak oluşturulduğunu bizler tarafından oluşturulduğunu öne süren bir bakış açısı. Felsefik bir bakış açısına sahip. Bu yüzden mümkün olduğunca zengin veri toplama kaynaklarına güvenmemiz gerekiyor ve elde ettiğimiz verileri anlama, yorumlama sürecini özellikle ön plana çıkarmamız gerekiyor ve buna dayalı olarak bir anlam oluşturmamız gerekiyor. Bu perspektiften baktığımızda benim bugüne kadar nitel araştırma ile ilişkili gözlemlerim şunu gösteriyor. Türkiye'de yapılan ve nitel diye adlandırılan araştırmaların aslında çok önemli bir kısmı nicel paradigma ile nicel mantıkla yürütülmüş nitel araştırmalar. O yüzden yapılan her araştırma nitel diye okuduğunuzda aslında nitel araştırma olmayabilir. Sadece sayısallaştırma odağına oturtulmuş, anlam çıkarmadan, yorumlamadan anlam oluşturma (meaning making) dediğimiz kavramdan uzaklaşan araştırmalara çok nitel araştırma dememiz doğru olmayabiliyor.

Nitel araştırmaların temel özellikleri özellikle doğal ortama duyarlı olmasıdır. Yani verinin, olayın, olgunun gerçekleştiği doğal ortam içerisinde bütüncül bir bakış açısıyla katılımcılığı esas alan, yani sizin sürecin içerisine dâhil olduğunuz orayı temel duyu organlarınızla algılamaya çalıştığınız bir yapının olması lazım ve özellikle de çoklu veri toplama, alternatif veri toplama kaynaklarına odaklanmamız gerekiyor ki olgulara çok daha etraflı bir şekilde bütüncül olarak anlayabilirim. Yine nitel araştırmanın güzel yanlarından bir tanesi nicel

---

[1] *Sosyal Bilimler Alanında Bilimsel Araştırma ve Yayın Süreçleri Eğitim Panelleri Serisi.* Üçüncü Oturum: Nitel ve Nicel Araştırma Analizleri. *30.03.2021, Saat 19.00-21.00.* Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü ile European Association Sciences Editors (EASE) işbirliğinde çevrimiçi olarak gerçekleştirilen toplantıda sunulan davetli bildirinin düzenlenmiş halidir.

[2] Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi, sozbilir@atauni.edu.tr, Orcid: 0000-0001-6334-9080.

araştırmalara kıyasla esnek bir araştırma sürecinin olmasıdır. Bu belki bizim ruhumuza biraz çok daha yatkın gibi olabiliyor. Türkiye'de araştırmacılar böyle başlangıçta her şeyi çok iyi planlamayı çok sevmeyebiliyorlar. Nasıl olsa kervanı yolda düzenleriz anlamında başlıyorlar ama bu böyle bir şey değil. Bu esneklik süreç içerisinde, süreci anladıkça düzenlemelerin yapılabileceği, değişikliğe gidilebileceği bir yapıyı öngörüyor ama bu beraberinde ciddi zorluklar getiriyor. Bunu da unutmamamız gerekiyor.

Temel olarak nitel araştırmalarda veri toplamada en çok kullanılan teknikler ağırlıklı olarak gözlem, görüşme ve dokümanlar olarak adlandırılıyor ve burada elde ettiğimiz verilerde çoğunlukla görüntü, ses, multimedya, yazı, sembol ve benzeri türde resim türündeki nesnelerden oluşuyor. Ama bu nitel araştırmada veri toplama sürecinde bizi en çok zora sokan hususlardan bir tanesi özellikle gözlem ve görüşme yapmak istediğimizde sahaya giriş güçlüğü konusunda ciddi sıkıntı yaşayabiliyoruz. Sahada bulunmak gerekiyor ki o sahadan gerçek verileri toplayabilelim ama birçok durumda sahaya girmek gerçekten zor. Kendinizde düşünün mesela birisi size telefon etse hocam ben sizin dersinizi 3 hafta boyunca gelip gözlemek istiyorum dediğinde genellikle insanların ilk verdiği tepkilerden bir tanesi neden benim dersimi seçtiniz ya bu hafta gelmezseniz olmaz mı? Ben dersime çok fazla hazırlamadım işte. Mülakat yapmak istediğinizde ya işte şu gün gelelim, yarın gidelim, bugün gelelim gibi böyle hem izin almakta hem de insanlarla istediğiniz zenginlikte veri toplama konusunda ciddi sıkıntılar yaşanabiliyor. O yüzden bu tip zorluklara önceden hazırlıklı olmamız gerekiyor. Şimdi veri toplamada dedi ki, en yaygın kullanılan veri toplama araçlarından bir tanesi görüşmedir. Çünkü siz insanların zihninde olup bitenleri ortaya çıkarmaya çalışacaksınız, bunu da ancak konuşarak yapabilirsiniz. Görüşme dediğimiz şey aslında belli bir amaç doğrultusunda karşınızdaki bir kişi veya bir kaç kişiyle yapılan sohbet amaçlı bir sohbettir. Bu anlamda sizin neyi sormak istediğiniz, neyi ortaya çıkarmak istediğinizi çok net bir şekilde biliyor olmanız gerekiyor. Önceden hazırlıklı olmanız gerekiyor. Bunu da yaparken çeşitli formatlarda yapabiliyorsunuz.

Günümüzde birçok farklı sınıflandırması olmakla birlikte yapılandırılmış görüşme ya da yapılandırılmamış görüşme diye iki ucun arasında en çok kullanılan yarı yapılandırılmış dediğimiz görüşme. Eğer araştırmalara bakarsanız, araştırmalarda görüşme dendiği zaman karşımıza yüzde doksanın üzerinde "yarı yapılandırılmış görüşme yapıldı" fikri daha doğrusu rapor edilir. Çünkü bu yarı yapılandırılmış ne kadar yapılandırılmış, ne kadar yapılandırılmamış çalışmaya göre değişebiliyor. Ama bilmemiz gereken şey şu. Yapılandırılmış görüşmeler daha çok amaç olarak görüşme yapılan kişilerin düşünceleri arasında karşılaştırma yapılmak istendiğinde kullanılır ki bu daha çok nicel bir görüşme şeklidir. Nitel görüşmelerde ağırlıklı olarak yarı yapılandırılmış ve yapılandırılmamış görüşme türü kullanılır ki

burada asıl amaç o anlamı ortaya çıkarmak, anlama yorum yapabilmeyi ortaya çıkarmak için bir keşif sürecinde kılavuzluk etmesi açısından kullanılır.

Bir de ikinci bir grup, ikinci bir tür görüşme türü daha var ki o da odak grup görüşmesidir. Özellikle son yıllarda çok daha fazla kullanılan bir görüşme türlerinden bir tanesidir. Burada biriyle görüşme yerine daha çok bir grupla görüşme yoluna gidiliyor ki burada özellikle grup dinamiklerinden yararlanmaya çalışıyor. Kısa bir zamanda çok daha zengin bir şekilde veri toplama amaç edinildiği zaman odak grup görüşmeleri kullanılıyor. Ama bunun da ayrıca sakıncaları da olabiliyor. Her türlü araştırma için tabi ki de bu uygun olmayabiliyor. Örneğin fenomonolojik olgu bilim araştırması yapıyorsanız, orada odak grup görüşmesi yapmak çok doğru bir yol olmaz ama diyelim ki etnografik bir araştırma yapıyorsanız orada odak grup görüşmesi kullanılabiliyor.

Görüşme yaparken özellikle dikkat etmemiz gereken bazı hususlar var. Veri toplama süreci açısından sabırlı olmak, iyi bir dinleyici olmak, işte mülakat yapılan kişinin sessiz kaldığı durumları tolere edebilmek çok önemli, aynı zamanda da hızlı düşünüp yeri geldiğince anında yeni sorular sorabilmek çok önemli ve söylenilenleri doğru anlayıp anlamadığınızı teyit etmek gerekiyor. Yani kişi bir şey söylüyor olabilir ama bizim anladığımız şey olmayabilir o. O yüzden böyle kontrol amaçlı, netleştirme amaçlı soruların olması gerekiyor. Ama bu süreçte en çok dikkat etmemiz gereken şeylerden bir tanesi teknik donanımımızın, ekipmanımızın doğru çalışıyor olup olmadığı önemli. Yıllardır nitel araştırma yöntemleri dersi veriyorum. Öğrencilerimin gelip bana söyledikleri şeylerden bir tanesi şu, hocam o kadar mülakat yaptım ses kayıt cihazının pili bitmiş ya da ses kayıt cihazı durmuş ya da özellikle cep telefonlarını kullanıyorlar kayıt etmek için ama 5 dakika sonra kayıt durmuş ve benzeri problemlerle karşılaşılabiliyor. Özellikle teknik ekipmanın iyi çalıştığından emin olmamız gerekiyor.

Diğer bir veri toplama tekniğimiz gözlem, özellikle bu gözlem sürecinde de görüşmelerden farklı olarak çok zengin bir veri toplayabiliyorsun çünkü sahada gerçek olup bitenleri görebiliyorsunuz. Orada oluşan davranışları, eylemleri her yönüyle görme şansınız var. Görüşmede siz sadece insanların söylediklerini elde ediyorsunuz ama burada siz kendi algılarınızı diğer duyu organlarınızı da kullanarak veri toplayabiliyorsunuz. Bu açıdan oldukça zengin bir bakış açısı sunuyor bize. Yalnız burada unutmamamız gereken şey, bakmakla görmenin aynı şeyler olmadığı konusunda karar vermemiz gerekiyor. Yani neyi göreceğimiz çok önemli. Neye bakacağımız çok önemli. Onun için önceden çok iyi planlı bir bakış hazırlığının yapılmış olması gerekiyor.

Özellikle nicel ve nitel araştırma anlamında şunu vurgulamak istiyorum. Bir araştırmada görüşme, gözlem gibi ya da doküman gibi veri toplama araçlarının

kullanılmış olması, o araştırmayı asla ve asla nitel araştırma yapmaz. Örneğin gözlemi siz nicel amaçlı da kullanabilirsiniz, nitel amaçlı da kullanabilirsiniz. Görüşmeyi nicel bir araştırma kapsamında da kullanabilirsiniz, nitel bir araştırma kapsamında da kullanabilirsiniz. Bu soru bana çok sorulduğu için özellikle vurgulamak istiyorum. Hocam, ben işte anket yapıyorum bunun yanında bir tane de mülakat yapacağım benim çalışmam şimdi karma araştırma mı oluyor? Şimdi bir tanesi nitel bir tanesi nicel diye düşünüyorlar. Doğrudur, görüşme, gözlem ağırlıklı olarak nitel araştırmalarda kullanılır. Ama nicel araştırmada kullanılmaz diye bir durum söz konusu değildir. Gözlemi ne için yaptığınıza bağlı olarak değişir. Eğer sadece bir şeyleri saymak için gözlem yapıyorsanız, o zaman bunun nitelikte hiçbir ilişkisi yok. Bu nicel gözlem olur. Özellikle nicel gözlem dediğimiz şey belli tanımlanmış davranışları belirlemek, tespit etmek, onları saymak için kullanıyorsanız eğer o zaman nicel gözlem, ama nitel gözlem daha çok sayısal bir veri üretmenin ötesine geçip anlamlara odaklanan durumu derinlemesine anlamaya odaklanan bir gözlem olmalıdır. Aksi takdirde nitel gözlem olmayabilir. Gözlemler çok farklı kaynaklarda farklı şekillerde sınıflandırılabiliyorlar. Yapılandırılmış ya da yapılandırılmamış gözlem; doğal ortam ya da yapay ortam gözlemi; katılımcı ya da katılımcı olmayan gözlem gibi çok değişik şekillerde sınıflandırmalar yapılabilir. Bunların her birisinin durumuna göre olayı araştırma konunuza göre kullanımı gerekebiliyor. Doğal ortam gözlemi birçok durumda çok iyi oluyor ama gerçekçi olmayabiliyor. Yani o doğal ortama erişme probleminiz olabilir. Örneğin diyelim ki siz evlerde hiçbir zaman mesela çocuk davranışlarıyla ilişkili, çocuk anne baba ebeveyn etkileşimi ile ilişkili çalışma yaptığınızda hiç kimse sizi evine alıp 24 saat çocuğuyla nasıl bir vakit geçirdiğini gözleyin diye kimse size izin vermez ya da evine bir kamera yerleştirelim. Big brother gibi böyle 24 saat göz diyelim gibi bir şey herhalde kimse izin vermez. O yüzden bazı araştırmalar var ki doğal ortam içerisinde yapma şansımız yok. Bu tip durumlarda yapay ortamlar geliştirmemiz gerekebiliyor. Bir başka veri toplama tekniğimiz dokümanlar ya da doküman inceleme olarak kullanılıyor. Bu diğer 2 veri toplama tekniğine göre çok daha iyi bir veri toplama tekniği. Çünkü dokümanların kapasitesi yok. Naz yok sadece erişim ile ilişkili problemi var. Eriştikten sonra istediğiniz kadar inceleyebiliyorsunuz onda bir problem yok. 1 kişiyle 2 kere 3 kere mülakat yapmaya çalıştığınızda dördüncü de yeter artık diyor. Benimle uğraşma diyor ama dokümanların böyle bir derdi yok ama dokümanların da erişim problemleri var. Onların orijinal olup olmadığını kontrol edebilme gibi bir problem var. Bu anlamda eksik olma gibi problemler var. Eğer bunları aşabiliyorsanız o zaman dokümanlar bu anlamda oldukça faydalı. Kendi içerisinde farklı şekillerde sınıflandırılabiliyorlar. Dokümanlar işte kayıt türlerine göre, erişilebilirliklerine göre, kaynaklarına göre farklı sınıflamalar var ama doküman inceleme yapacaksanız eğer özellikle öncelikle dokümanlara ulaşma konusunda bir çalışma yapmamız gerekiyor ki özellikle tarihsel araştırma yapan

kişiler bu konuda oldukça yaygın. Antropolojik araştırma yapanlar dilbilim ve benzeri ve hermenötik araştırmalarda bu tip çalışmalar bu kaynakla çok kullanılıyor. Dokümanların özellikle sınıflandırılması, orijinal olup olmadığının teyit edilmesi, temsil edebilirlik gibi konuları göz önünde bulundurmak gerekiyor. Ayrıca bir başka problem daha var, dokümanlar her zaman gerçeği yansıtmayabilir, karşımıza çok farklı şekilde manipüle edilmiş dokümanlar da çıkabilir. Bu konuda çok dikkatli olmak gerekiyor. O yüzden doküman incelemenin de kendi içerisinde avantaj ve dezavantajları var. Bunları da unutmamak gerekiyor.

Özellikle nitel araştırmalarda ne kadar veri toplayacağız diye bir husus var. Biliyorsunuz nitel araştırmalarda ağırlıklı olarak bizim işimize yarayacak kişilerle çalışın amaçlı örnekleme yöntemlerine gidilir. O yüzden de nitel araştırmaları çoğu kişi eleştirirler ki bunlar amaçlı örneklemelerden elde edilmiş veriler olduğu için bunlarla genelleme yapılamaz. Buradan elde ettiğimiz sonuçları genelleyemezsiniz. Nitel araştırmalarda zaten hiçbir zaman genelleme yapmak amaç değildir. Önemli olan incelediğiniz olay ya da olguyu kavramı neyse onu kendi içerisinde bütünlük halinde etraflı bir şekilde inceleyip onu anlamak esastır. O anlamda bakıldığında ne kadarlık bir örnekle çalışmamız gerektiği sorusu çok sık soruluyor. Özellikle nicel araştırma kültüründen gelenler diyor ki, biz işte bir örneklem büyüklüğü hesaplayabiliriz. Burada kaç kişi olacak? Tabi ki bazı kavramlar var. Örneğin bir olgu bilim araştırması yapıyorsanız fenomenolojik bir araştırma burada genellikle bir sayı söylenir, 10 civarında kişiyle en azından veri toplamış olmanız gerekir gibi, ya da işte bir kuram oluşturma çalışması yapıyorsanız 30-40 kişiye ve benzeri 50 kişiye ulaşmak önerilir. Yani bazı öneriler vardır ama burada asıl önemli olan şey şu, elde ettiğiniz verinin ne kadar zengin olduğu ve ne kadar doygunluğa erişip erişmediği meselesidir. Siz veri toplarken sürekli artık benzer şeyleri duymaya başlıyorsanız, o zaman veri yeterince bir doygunluğa erişmiş demektir ve burada bu anlamda veri toplamayı kesebilirsiniz diye karar oluşturulabilir.

Nitel araştırmanın en zor taraflarından bir tanesi bu verilerin çözümlenmesi ve raporlanması kısmıdır. Çünkü o kadar çok zengin veri toplandı ve bizim kültürümüzde özellikle acemi, araştırmacıysanız, başlangıçta araştırmacılar çok korkarlar. Hocam şunu da toplayayım, bunu da toplayayım, bunu da sorayım, şunu da gözleyeyim şu dokümanları da inceleyim diyorlar ve belli bir zaman sonra bir bakıyorsunuz dağ gibi bir veri karşılarına çıkmış ve farklı formatlarda veriler var. Ses var, multimedya var, görüntü var, yazı var, resim var, ne bileyim aklınıza gelebilecek her türde veri var. Şimdi biz bu verileri nasıl çözümleyeceğiz diyorlar. Aslında bu çok zahmetli bir süreci gerektiriyor. Sıkıntılı bir süreci gerektiriyor. Özellikle konuşmalar varsa bunları önce transkript etmek gerekiyor. Bunları yazıya döküp ondan sonra çözümlemek gerekiyor. Önce verileri temizleyeceğiz. Veriye hazır analizi hazırlayacağız, gereksiz olan kısımlarını uzaklaştıracağız,

ayrıştıracağız, ondan sonra da veriyi anlamaya çalışacağız. Sonra nasıl bir analiz yapacağımıza karar vereceğiz. Sonra kodlamalarımıza geçeceğiz. Kodlamalarımızı yapacağız. Bu kodlardan belli anlamlar etrafında temalar etrafında toplanabilen kategoriler oluşturup bunları da temalaştırma yoluna gideceğiz ve bulgular sonrasında raporlar almaya çalışacağız. Ama önemli olan şey yapacağımız bütün bunları araştırma sorularımız etrafında yapmamız gerekiyor. Araştırma sorularımızı unutmadan bu mantığı göz önünde bulundurarak yapmamız gerekiyor.

Nitel araştırmanın veri analizi aşamasının en önemli özelliklerinden bir tanesi veri analizinin kalitesi araştırmacının kalitesiyle, bu alandaki bilgisiyle, deneyimiyle ve yaratıcılığı ile doğrudan ilişkili olmasıdır. Çünkü hiç bir zaman nitel veri analizinde standart kurallar yoktur. Belli öneriler vardır. Belli yaklaşım tarzları vardır ama standardize edilmiş nicel veri analizinde olduğu gibi işte şu şartları sağlıyorsa, şu analizi yaparsınız, işte tablosunu böyle gösterirsin sonucunu böyle raporlarsınız şeklinde bir durum söz konusu değildir. O yüzden sizin yaratıcılığınız burada çok önemli. Sizin sahadaki bulunma deneyiminiz, veriyi anlamanız bu anlamda çok önemli. Esnek bir yapı söz konusudur ama yapmanız gereken ilk iş veriyi çok iyi anlamanız. Araştırma probleminiz etrafında bu veri üzerinde iyi bir işlem yapmanız gerekiyor. Son yıllarda şöyle bir kavram yanılgısı oluşmaya başladı. Ne güzel bu konuda yazılımlar çıkmış, nitel veri analizi yazılımları var. Biz hemen bu yazılımlarla bu işi yaptırırız. Maalesef nitel veri analizi, yazılımları, veriyi analiz etmiyorlar. Bunlar verinin yönetimini, veri analizi sürecinde data handling dediğimiz veri işleme sürecini kolaylaştırıyor. Veriye sahip olmayı kolaylaştırıyorlar. Tek elden bütün veriyi bir arada görme şansı elde ediyorsunuz. Öbür türlü kâğıt üzerinde analiz yapmaya kalktığınızda her şey birbirine karışabiliyor. Özellikle büyük veri setleriniz söz konusuysa o yüzden burada işin hammaliyesi tabiri caizse çok çok daha fazla veri analizi sürecinde buna dikkat etmek gerekiyor.

Çeşitli metaforlar kullanılıyor veri analizi için işte kimisi kaleidoskop metaforunu kullanıyor. Biliyorsunuz kaleidiskopta çevirdikçe böyle ışığın farklı kırılımı, yansımalarından böyle çok güzel desenler ortaya çıkabiliyor. Bazıları yapboz (jigsaw puzzle) metaforunu kullanıyorlar. Aslında büyük oranda yapboza benziyor bu anlamda. Ama benim en çok hoşuma giden şeylerden bir tanesi prizma metaforu; aslında birbiriyle karışık iç içe geçmiş olan, karmakarışık olan veriler prizmadan geçtikten sonra kendi renklerine göre ayrılıyorlar. Nitel veri analizi aslında böyle karmakarışık olan bir veri setini anlaşılabilir bir hale getirme işi. Kaynaklara baktığınızda eminim çok farklı isimler göreceksiniz. Çok farklı isimler de var bu anlamda. Ben burada sadece basit bir sınıflama yapmaya çalıştım ama benim okuduğum kaynaklarda nitel veri analizi ile ilişkilendirilmiş belki 30, 40 tane farklı isim var. Nitel veri analizinde kullanılan yöntem teknik ismi anlamında karşınıza çıkabilecek farklı kaynaklarda. Çünkü nitel araştırma birçok disiplinden

beslendiği için bir taraftan felsefeden besleniyor, sosyolojiden, antropolojiye, tarihten, psikolojiden, eğitim alanında birçok alandan beslendiği için her bir alanın kendi içerisinde getirmiş olduğu sınıflamalar, tanımlamalar var ve bunlar da birbiriyle karışabiliyor. Ama bizim özellikle en çok gördüğümüz belli temalar, anlamlar etrafında yaptığımız analizler var ki bunlara ben daha çok tematik analiz dedim. Bunu da 2 şekilde yapabiliyoruz. Ya tamamen kendimiz bir yeni kodlama sistemi geliştiriyoruz ya da daha önceden birisinin geliştirmiş olduğu kodlama sistemini kullanıyoruz. Kendimiz yapıyorsak içerik analizi daha önceden var olan bir kavramsal çerçeve ya da analiz yapı üzerinde yapıyorsak buna da betimsel analiz demek gerekiyor. Yalnız burada iki şeyi birbirine karıştırmayalım. Bir de betimleme dediğimiz bir analiz şekli var. Narrative diye adlandırılan bir analiz şekli var. Bu daha çok gördüğünüz bir şeyi tasvir etme, anlatarak ifade etme türünde bir analiz. Burada bahsedilen betimsel analizle bu betimleme aynı şeyler değil. Ayrıca fenomenolojik analiz dediğimiz şey var. Fenomenolojik araştırma da biliyorsunuz bir olgunun insanlar tarafından nasıl içselleştirdiği yani kendi deneyimlerinin neler olduğu üzerine odaklanan bir analiz. Söylem çözümlemesi dediğimiz özellikle dilbilim alanında çok yaygın olarak kullanılan bir şey var, insanların söylemlerindeki değişimi dönüşümü inceleyen bir analiz şekli, özellikle kuram oluşturma çalışmalarında çok karşımıza çıkan grounded teoriden çalışmalarını sürekli karşılaştırmalı analiz diye bir teknik var. Constant comparative analiz, bu da veri toplama ve veri analizinin paralel olarak yürütüldüğü araştırma şekli. Aslında kuram oluşturma hem bir yöntem hem de bir veri analiz yöntemi olarak kullanılabiliyor. Farklı kaynaklarda farklı şekillerde adlandırmalar var. Bunun da kendi içerisinde değişik işte açık kodlama, çapraz kodlama, kategorileştirme ya da selektif coding, aksiyonel coding diye adlandırılan sınıflamalar var. Ama temel olarak yaptığımız şey şu, veriyi toplayacağız, veri indirgemesi temizlemesini yapacağız, analizi hazırlayacağız. Veriyi toplayıp, inceleyip kodlar oluşturacağız. Kodlardan kategorilere buradan temalara gideceğiz. Özellikle burada okların yönüne dikkat etmenizi istirham ederim. Bu böyle. Tek yönlü giden bir süreç değil. Yani böyle tık tık tık tık yaptık, merdiveni çıktık gibi değil. Bu merdiveni defalarca inip çıkmanız gerekiyor. İleri geri sürekli gidip gelmemiz gerekiyor. Bu bir interaktif denen yabancı dilde daha çok kullanılan interaktif bir süreç, gidiş gelişleri gerektiren sürekli verinin üzerinden gidip gelmeyi gerektiren bir süreç. Bunun sonucunda veriyi görselleştirmemiz gerekiyor. Bir taraftan elde ettiğimiz kavramları anlamanın yanında diğer tarafta oluşturduğumuz anlamları, kuramları ifade ederken bir taraftan da bu veriyi nasıl sunacağımıza dair görselleştirme çalışması yapmamız gerekiyor ki bu da gerçekten emek gerektiren süreçlerden bir tanesi.

En son geçerlik, güvenirlik ve raporlama ile ilgili bir iki şey söyleyip hemen bitirmeye çalışacağım. Geçerlik çalışmaları, geçerlik ve güvenirlik kavramları nitel

araştırmada nicel araştırmalardan farklı olarak bazı terimlerle karşılanıyor. Özellikle inandırıcılık, aktarılabilirlik tutarlılık, teyit edilebilirlik gibi bazı kavramlar kullanılıyor. Nicel araştırmadan farklı olarak bu kavramların da özellikle dış geçerlik ya da genelleme dediğimiz şey daha çok aktarılabilirlik, bu özellikle yazdığınız araştırmaların uluslararası anlamda dergilerde kabul görebilmesi açısından çok önemli. Yaptığınız çalışmanın o küçük örneklerinden elde ettiğiniz veriyi neden Amerika'da ya da Japonya'da, Almanya'da, Afrika'da bir araştırmacı okusun sorusuna cevap vermemiz gerekiyor yani. Bunun insanların işine nasıl yarayabileceği, diğer taraflara nasıl aktarılabileceği ile ilişkili konuların üzerinde durmamız gerekiyor ve iç geçerlik açısından da yaptığımız işin doğru olduğuna insanları ikna etmemiz gerekiyor.

Son olarak raporlama sürecinde dikkat edilecek birkaç husus var. Ne kadar betimlersek o kadar iyi. Bakın unutmamamız gereken şey şu, biz nitel veri toplama sürecinde sahada bulunduk. Beş tane duyu organımızla veri elde ettik. Ondan sonra siz çıkıyorsunuz, geliyorsunuz beş temel duyu organını da elde ettiğiniz veriyi göze hitap eden bir formatta yazıyorsunuz. Eğer çok kısa bir şey yazarsanız o zaman karşınızdaki insanlar sizin yazdığınızdan hiçbir şey anlamıyorlar. Bu siz kendiniz yaşamışsınız zannediyorsunuz ki herkes bunu orada yaşamış. Hâlbuki kimsenin yaşadığı yok, bunu anlatmamız gerekiyor. Bu anlamda o yüzden nitel araştırmaların raporlamasında betimleme çok önemli. Betimlemenin yanında görselleştirme de çok önemli. Günümüzde artık biraz daha özellikle infografikler kullanabilirsiniz, çizimler kullanabilirsiniz, şemalar kullanabilirsiniz, tablolaştırmaları kullanabilirsiniz ama çok sorulan bir soru nitel araştırma sonuçlarında sayı kullanmalı mıyız? Sayı kullanılmaz diye bir durum söz konusu değil ama lütfen nitel araştırmalardaki anlamı nicel araştırmalarda ki gibi sayıya indirgeyerek kullanmayalım. Grafikleri sadece birbiriyle karşılaştırmak için kullanmayalım. Sayı gerekliyse kullanılır. Yoksa asıl önemli olan oradaki anlamı, etkileşimi, üyeleri, o olguyu birbirini oluşturan bileşenleri ve bunlar arasındaki etkileşimleri ortaya koyabilmemiz çok önemli.

VERİLERİN ANALİZİNDE DİKKAT EDİLECEK HUSUSLAR[1]

Meltem ACAR GÜVENDİR[2]

Öncelikle sizlere veri analizinde dikkat etmeniz gereken önemli bir kaç noktadan bahsedeceğim? Bu noktaları nasıl belirlediğim konusuna gelirsek, verdiğim derslerde öğrencilerimin ya da meslektaşlarımın bana sormuş olduğu sorular bu noktaları şekillendirdi diyebiliriz. Bunlar neler? Öncelikle değişken türlerinin neden önemli olduğunun farkına varılması gerekiyor, .05 ve .01'lik hata payı ne anlama geliyor? Örneklem büyüklüğüne karar vermede nelere dikkat etmeliyiz? Varsayımlar veri analizi sürecinde ne kadar öneme sahip? Uygun istatistiği seçmede nasıl bir yol izlemeliyim? Etki büyüklüğü rapor edilmeli mi? Korelasyonel çalışmalarda etkiden bahsedebilir miyiz? Ve veri analizi sürecinde yararlanabileceğiniz kaynaklar hakkında birkaç yönlendirici bilgi veriyor olacağım. Şimdi değişken türlerine gelelim.

Değişken türleri oldukça önemli bir konudur. Özellikle elimizdeki değişkenlere karar verebiliyor olmamız ve araştırmamıza daha başlarken hangi değişkenin bağımlı, hangisinin bağımsız olduğunu belirleyebiliyor olmamız gerekir. Bu en temel konu ama maalesef benim gözlemlediğim, doktora düzeyine gelmiş öğrencilerin bile bağımlı ve bağımsız değişken ayrımını yapamaması, gerçekten çok üzücü. Çünkü artık lisans ve lisansüstü düzeyde birçok derste (Bilimsel araştırma yöntemleri, istatistik, ölçme ve değerlendirme) değişken türleri üzerinde durulmakta. Öte yandan bağımlı değişkenin kategorik mi ya da sürekli-süreksiz mi olduğunun farkında olmalıyız? Aynı şekilde bağımsız değişken için de sürekli ya da süreksiz olup olmama durumu kontrol edilmelidir. Bunlarla ilgili çok iyi bilgi sahibi olmamız lazım. Bunun yanı sıra şunun farkında olunması da çok önemli. Sürekli ve süreksiz değişkenlerimiz nasıl bu süreksiz değişkenlerimiz yapay mı, gerçek mi? Bazı araştırmalarda sürekli değişken yapay olarak süreksiz halde toplanıyor. Veri analizi sürecine başladığımızda veri toplama sürecinde örneğin, yaş değişkenini toplamaya çalışıyorsunuz. Yaş değişkenini kategorik halde alıyorsunuz diyelim ki yani yapay olarak süreksiz halde toplamak istiyorsunuz. İşte bu durumda, siz aslında daha baştan sonrasında kullanacağınız analize karar vermiş oluyorsunuz ama birçok araştırmacının, bu durumun farkında olmadan bu şekilde veriyi topladığını

[1] *Sosyal Bilimler Alanında Bilimsel Araştırma ve Yayın Süreçleri Eğitim Panelleri Serisi.* Üçüncü Oturum: Nitel ve Nicel Araştırma Analizleri. *30.03.2021, Saat 19.00-21.00.* Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü ile European Association Sciences Editors (EASE) işbirliğinde çevrimiçi olarak gerçekleştirilen toplantıda sunulan davetli bildirinin düzenlenmiş halidir.

[2] Doç. Dr., Trakya Üniversitesi, meltemacar@trakya.edu.tr, Orcid: 0000-0002-3847-0724.

düşünüyorum. Yani özellikle daha yeni başlayan araştırmacılar için durumun genellikle böyle olduğunu söyleyebilirim. Siz, yaş değişkenini sürekli halde toplamak yerine yapay olarak süresiz hale getirip topladığınız durumda artık o yapay olarak süreksiz hale gelen yaş değişkeni (yani kategorik halde yaş gruplarına ayırarak aldığınız değişken) ile belli analizleri yapamazsınız ve sürekli hale çevirme şansınız tekrar olmaz artık. Ama yaş değişkenini sürekli halde toplarsanız isterseniz daha sonra kendiniz süreksiz hale getirebilirsiniz.

Bunun yanı sıra karıştırıcı değişkenlerin farkına varmamız gerekiyor. Özellikle sosyal bilimler alanında çalışan araştırmacılar olarak bizim çok fazla üstesinden gelmeye çalıştığımız karıştırıcı değişkenlerimiz var. Bunlar bağımlı değişkenimizi olumlu ya da olumsuz yönde etkiliyorlar. Bu değişkenleri ne kadar kontrol altına alırsak, araştırmamızın da iç geçerliliği o kadar yüksek olur. Örneğin, karıştırıcı değişkenleri kontrol altına aldığımızı düşündüğümüz bir deneysel araştırma düşünelim, o anda bile öğrencinin stresini kontrol altına almamız mümkün değil. İşte bu durumda stres, bir karıştırıcı değişken olarak araştırmanın bağımlı değişkenini etkileyecektir. Bu noktada araştırmamızın başında biz bu hatayı kabul etmiş oluruz. Başka bir deyişle, .05 ve .01'lik hata paylarını daha başta belirleriz. Peki bu .05 ve .01'lik hata payı ne demek, ne anlama geliyor?

Bu soruya cevap verebilmek için öncelikle araştırmalarda yapılan hatalardan bahsedelim. Araştırmalarda test edilen hipotez hakkında karara varırken, bazı hatalar yapılır. Bu hataları Tablo 1'de belirtildiği gibi özetleyebiliriz.

Tablo 1. Araştırmalarda yapılan hatalar

		Gerçek	
		H_0 doğru	H_0 yanlış
Karar	H_0 red	1.Tip hata	Doğru karar
	H_0 kabul	Doğru karar	2. Tip hata

1. tip hata: Yokluk hipotezi gerçekte doğru ve reddedilmemesi gerektiğinde, reddedilirse ortaya çıkan hatadır.

2. tip hata: Yokluk hipotezinin gerçekte reddedilmesi gerekirken, kabul edilirse ortaya çıkan hatadır.

Yanlış bir yokluk hipotezi reddedildiğinde ya da doğru bir yokluk hipotezi kabul edildiğinde uygun karar verilmiş olur.

Araştırmalarımızda biz hipotezlerimizi sınamaya çalışıyoruz. Bu hipotezlerimizin anlamlılığına karar vermeye çalışıyoruz. Bu noktada bu .05 ve .01'lik hata payları birer sınır değer olarak belirleniyor. Aslında araştırma sonuçlarımızı ilgili evrene genellerken bu olasılık kuramına göre belirli bir hata miktarı olarak kabul edilmiş oluyor ve bu sınır değeri genelde .05 olarak belirleyebiliyoruz. Burada aslında biz .05 hata payını alarak neyi söylemek istiyoruz? Örneğin, iki grubun ortalamaları arasındaki manidarlığı ortaya koymaya çalışıyoruz. O zaman burada bizim söylediğimiz şey; bu araştırma tekrar yapılsa ve 100 kişi alınsa 95'inde yine aynı sonucu buluruz ama 5 tanesinde tesadüfen farklı sonuç bulunabilir ya da siz .01'lik hata payını kabul ettiniz. Bu durumda da şunu söylemeye çalışıyorsunuz, yine aynı araştırma tekrarlansa ve 100 kişi alınsa 99'unda aynı sonuç bulurken bir tanesinde bulunmayabilir.

Peki .05 mi .01 mi almalıyım? Bu tamamen sizin araştırmanıza bağlı olarak şekillenecektir. Özellikle sizin hangi alanda çalıştığınız da burada çok önemli. Bazı araştırmalarda .001'lik hata payının kabul edildiği de görülmektedir. Burada şunun farkına varmamız lazım, eğer hata payını küçük tutmak istiyorsak, örneğin .01'lik hata payını kabul etmek istiyorsak. H0 hipotezi gerçekten doğru ise bunu reddetme riskini biraz azaltıyoruz demektir. Yani bu noktada araştırmacının bunun bilincinde olarak buna karar vermesi gerekiyor.

En çok gelen sorulardan biri de örneklem büyüklüğü. Hocam örneklem büyüklüğünü ne kadar almalıyım? Buna nasıl karar vermeliyim? Diğer bir soru ise örneklem büyüklüğü için 30 kişi yeter mi? Şimdi bazı kaynaklarda örneklem sayısı 30'dan büyükse parametrik yöntemler, 30'dan küçükse parametrik olmayan yöntemler kullanılır şeklinde geçiyor. Peki, kaynaklarda neden bu şekilde 30 sayısı veriliyor? Yapılan araştırmalarda parametrik yöntemlerin en önemli varsayımlarından biri olan normallik varsayımının sağlanabilmesi için 30 sayısı kritik bir değer olarak görülmüş. 30 sayısının biraz üzerine çıkıldığında normallik varsayımının sağlanma olasılığının arttığı gözlenmiş. O yüzden 30 sayısı geçiyor ama elinizde 100 kişi bile olsa normalliği sağlayamayabilirsiniz. O durumda da parametrik yöntemler kullanamazsınız. O yüzden 30 sayısını kesin bir sayı olarak almak yanlış olur.

Örneklem büyüklüğüne karar verirken nelere dikkat edeceğiz? Öncelikle evren ortalaması (μ) ile tahmin değeri arasında en fazla ne kadarlık bir fark kabul edilebilir? (d= ?) Gerçekte beklediğimiz ama bizim tahmin ettiğimiz değer arasında ne kadarlık bir farkı kabul edilebilir görüyorum. Evren ortalaması ile tahmin değeri arasındaki farkın, d değerinden büyük olma olasılığı en fazla yüzde kaç olacak? (α= ?). Ayrıca incelenecek değişkene ait evren varyansı ya da onun tahmini varyansı

kaçtır? Örneklem büyüklüğüne tamamıyla karar verebilme noktasında bu tip hesaplamaları yapabiliyor olmam lazım.

Matematik alt yapısının zayıf olması, istatistik bilgisinin yeterli olmamasından dolayı buna karar vermede biraz sıkıntı yaşanabiliyor. Araştırmacılara bu noktada şunu öneriyorum, farklı evren sayılarını esas alarak farklı güven aralıklarına göre hesaplanan örneklem büyüklüklerinin yer aldığı tablolar bulunmakta. Örnekte gösterdiğim Cohen'in tablosu karar verdiğiniz hata payı ve güven aralığına göre evren biliniyorsa, tabloda bulunan evren sayısına göre olabilecek örneklem sayınıza buradan karar vererek araştırmalarınızı yapabilirsiniz. Bu durumda örneklem büyüklüğünün belirlenmesinde Cohen'in tablosunun esas alındığını belirtmeniz uygun olacaktır. Aşağıda Cohen'in tablosunu görebilirsiniz.

Evren	**%95 güvenle**	**%99 güvenle**
50	44	50
100	79	99
200	132	196
500	217	476
1000	278	907
2000	322	1661
5000	357	3311
10000	370	4950
20000	377	6578
50000	381	8195
100000	383	8925
1000000	384	9706

*Evreni oluşturan varlıkların toplam sayısı bilindiği durumlarda kabul edilecek hata payları için belirlenebilecek örneklem sayıları, (Erkuş, 2005, s.88-90, Baş, 2005, s.45, Tabachnick ve Fidell, 2005, Can, 2016, s.30).

Gelelim varsayımlara. Varsayımlar gerçekten çok önemli, ama benim gözlemlediğim araştırmaların çoğunluğunda sınanmadığı ve gösterilmediği. Bazı araştırmada da varsayımlar sağlandı şeklinde bir ifadeye yer verildiğini ama buna yönelik bir sonucun paylaşılmadığı görülüyor. Varsayımlara ilişkin tüm sonuçların ayrıntılı olarak verilmesi gerekiyor. Örneğin, normallik ne boyutta, uç değer var mıydı? Gibi bunların sonuçlarının mutlaka raporlanması gerekir. Bu çok çok önemli; çünkü siz bir araştırma yapıyorsunuz, araştırmanızın başında bir veri topluyorsunuz ve bu veri doğrultusunda yaptığınız analizle sonuca ulaşmaya çalışıyorsunuz. Bu topladığınız verinin seçtiğiniz analize uygun olması lazım ki, elde ettiğiniz sonucun

da bir değeri olsun. Örneğin, iki grubu karşılaştırdığınız bir araştırma olsun. Bu iki grup arasında bir farklılık var. Bu sonuca göre bu farklılık dikkate alınmalı ama aslında siz verinize uygun olmayan bir analiz sonucuna göre bu bulguya ulaştınız. O zaman bu sonuç ne kadar anlamlı ya da dikkate değer?

Şimdi bu varsayımların neler olduğuna bakalım? Varsayımları sınarken sırasıyla yapmanız önemli. Öncelikle uç değerlerden başlamalıyız. Kayıp veriler var mı? Normallik ne durumda? Varyanslar homojen mi dağılıyor? Doğrusallık nasıl?

Uç değer ne demek? Uç değer, en yüksek ve en düşük değerlerdir. Bunlar neden kaynaklanabilir? Veri girişinde bazı hatalar yapılmış olabilir ya da bu kişiler yani uç değer olan kişiler örneklemin alındığı evrenin bir üyesi olmayabilir. Ya da örneklemin geri kalan kısmından çok farklı olabilirler. Uç değerleri iki şekilde incelemek önemli; tek yönlü ve çok yönlü olarak.

Tek yönlü uç değerlere ne zaman bakıyoruz? Eğer tek değişkenimiz varsa ona ilişkin aşırı değerleri kontrol edebiliriz. Bunun için z puanlarını kullanıyoruz. Z puanlarını çevirdiğimizde − 3 ile + 3 arasında kalmayan değerleri çıkarmamız gerekiyor. Onlar uç değer olmuş oluyor.

Çok yönlü uç değerlere ne zaman bakıyoruz? Birden fazla değişkenimiz varsa mesela çok değişkenli varyans analizi yapıyorsak burada bizim çok yönlü uç değerlere bakıyor olmamız lazım. Bu noktada, Mahalanobis uzaklıklarından faydalanabilirsiniz. Şimdi genelde şöyle soru geliyor öğrencilerden "Hocam ama bir öğrenci yani uç değer dediğiniz öğrenci en başarılı öğrenci. Ben bunu niye atıyorum? Gruptan neden atayım ki? Bu başarılı öğrenci şimdi neden atmamız gerekiyor?" Şu yüzden; biz ortalamalar arasındaki farka bakıyoruz. Yani o iki grubun ortalamalarından yola çıkarak bu ortalamalar arasındaki fark manidar mı? Buna bakmaya çalışıyoruz. Şimdi bu durumda bizim bu uç değerleri neden temizlememiz gerektiğini bir örnek üzerinde gösterelim.

Erkek	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Kadın	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

Erkeklerin puan ortalaması=8.5 Varyans=9.17

Kadınların puan ortalaması= 5.5

$t_{(18)}=2.216 > 2.10, p< .05$

Erkek	4	5	6	7	8	9	10	11	12	23
Kadın	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

Erkeklerin puan ortalaması=9.5 Varyans=29.17

Kadınların puan ortalaması= 5.5

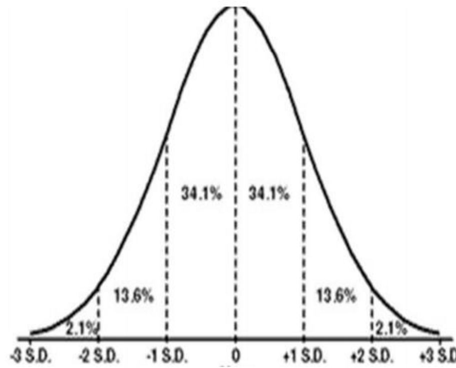
$t_{(18)}=2.043 < 2.10, p> .05$

Örnek 1. Uç değerlerin temsili

Şimdi burada iki grubumuz var. Erkek ve kadın olmak üzere 10'ar kişiden oluşan bir grup, erkeklerin ortalaması 8.5 kadınların 5.5 ve puanların varyansının 9.17 olduğunu görüyoruz. İki grup arasındaki ortalamaların varlığını test etmek için t testi yaptığımızda 2.216 değerini elde ettik. Bu da kritik tablo değeri olan 2.10 değerinden büyük olduğu için puan ortalamalarının manidar olduğu sonucuna ulaştık. Peki, yanlışlıkla erkek grubundaki 13 puan alan kişinin notunu 13 yerine 23 şeklinde yazsaydım ne olacaktı? Erkeklerin puan ortalaması 8.5' ten 9.5'e ve varyansları da 29.17'ye çıkacaktı. Bu durumda yaptığımız t testinde elde ettiğimiz t değerinin 2.043 olduğu ve kritik tablo değerinden yani 2.10 değerinden küçük olduğunu görecektik. Bu durumda da fark, çok büyümüşken farkın aslında çok büyük olmadığı sonucuna ulaşacaktık. O yüzden uç değerleri temizlemek önemli.

Kayıp verilere gelelim. Kayıp veriler ne demek? Topladığımız verilerde kayıp veri durumu ile çok karşılaşıyoruz. Kayıp veriler neden kaynaklanabilir? Birincisi, ölçme aracından kaynaklanabilir. Araç, kötü hazırlanmıştır. Bir maddede tek bir davranış ölçülmemiştir. Bir maddede birden fazla davranış ölçüldü ise, cevaplayıcı için davranışlardan biri uygunken, diğeri uygun olmayabilir. Bu durumda hiç cevap vermemeyi tercih edebilir. Ölçeklerde fazlaca yapılan bir hata bu, mutlaka her bir madde tek bir davranışı ölçmeli. İkincisi katılımcılar cevaplamaktan sıkılmış olabilirler ya da siz veri girişinde hata yapmış olabilirsiniz. Bunun dışında belli bir örüntü (kilim deseni gibi ya da hepsini aynı cevaplama gibi) yapan cevaplayıcılar olabiliyor. Bunlar mutlaka kontrol edilmeli. Şimdi gelelim normalliğe.

Normallik birçok parametrik yöntemin olmazsa olmaz varsayımı ve bunun mutlaka test edilmesi gerekiyor. Normallik varsayımı aşağıda yer alan Şekil 1'de görüldüğü gibi bir dağılımdır.

Şekil 1. Normal dağılım eğrisi

Normal dağılım, ortalaması 0 standart sapması, 1 olan bir dağılımdır. Biz parametrik yöntemleri kullanabilmek için bu normal dağılım eğrisine yakın bir dağılım istiyoruz. Normalliği biraz daha somutlaştırmak gerekirse aslında normallik neyi söylemeye çalışıyor? Bir örnek üzerinden anlatalım. Bir araştırmaya göre 20 ile 40 yaş aralığındaki Türk kadınlarının kalça ortalaması 96.5 cm ve standart sapması 5.7 olarak bulunmuş. Buna göre şöyle bir yorumda bulunulabilir, normal dağılım eğrisinden yola çıkarak o zaman bu yaş grubundaki kadınların %68'inin kalça ölçüsünün 90.8 ile 102.2 cm arasında olduğunu, 95'inin ise 85.1 ile 107.9 cm aralığında olduğunu söyleyebiliriz. Böyle bir bulgudan yola çıkarak bir firma buna göre üretim tasarlayabilir.

Uç değerlerde olduğu gibi normallik varsayımının da tek değişkenli normallik ya da çok değişkenli normallik olarak sınanması önemli. Eğer tek bir değişkenimiz varsa bağımlı değişken sayımız bir ise bu durumda tek değişkenli normalliğe bakılabilir. Burada birçok yöntem mevcut. En çok kullandığımız çarpıklık, basıklık, Kolmogorov-Smirnov ve Shapirowilk testleri biliyorsunuz. Çarpıklık ve basıklık değerleri eksi 1 ile artı 1 arasında kalıyorsa eğer dağılımın normal olduğunu söylüyoruz ama bir de aynı veriye Kolmogorov-Smirnov veya Shapirowilk testini yaptık ancak normalliğin sağlanmadığına ulaştık. Bu şekilde bir terslik olduğunda ne yapmalıyız. Aslında verilerin tam olarak normal dağılması demek çarpıklık ve basıklık katsayılarının 0 olması demektir. Bazı kaynaklarda çarpıklık ve basıklık değerlerinin -.8 ile +.8, -1 ile +1 ya da -1.5 ile +1.5 arasında olması durumunda normale yakın bir dağılım gösterdiği ifade edilir. Kolmogorov-Smirnov ve Shapirowilk testleri çarpıklık ve basıklık değerlerine göre biraz daha tutucu analizlerdir. Açıkça belirtmek gerekirse, çarpıklık ve basıklık değerlerine göre dağılım normal olurken, Kolmogorov-Smirnov testine göre normal olmayabildiği durumlarla sıklıkla karşılaşıyoruz. Bu noktada uç değerlere bir daha dönülmesi gerektiğini düşünüyorum. Uç değerleri atarken z puanlarına göre -3 ile +3'ü referans almıştık. Bu durumda bu referans aralığını biraz daha daraltmamızda fayda var. Örneğin -2 ile +2 aralığını dikkate alırsak, dağılımı büyük ölçüde normalleştirmiş oluruz.

Çok değişkenli normallik varsayımı da çok önemli bir konu. Yapısal eşitlik modellemesi ya da faktör analizi gibi analizlerde değişken sayısı birden fazla olduğu için çok değişkenli normalliği test etmemiz gerekiyor. Burada kullanılması gereken testleri şu şekilde sıralayabiliriz: verilerin saçılma diyagramı izlenebilir. Saçılma diyagramındaki noktaların bir elips şeklinde olmasını istiyoruz. Bunun yanı sıra Royston ve Mardia testleri kullanılabilir. Bu testler SPSS'de tanımlı değil ancak R yazılımında yapabilirsiniz.

Gelelim varyansların homojenliğine. Varyansların homojenliği de bir varsayım, ne demek bu? Biz iki grubun ortalamalarına bakıyoruz ve bunlardaki değişimlerin birbirine benzer olmasını istiyoruz. Yani varyansların homojen olmasını istiyoruz. Peki, bunu nasıl test ediyoruz? Levene testiyle analiz etmemiz mümkün. Levene testi SPSS de tanımlı olduğu için kolaylıkla yapabilirsiniz. Varyansların homojenliği kimi durumda tolere edilebilir bir varsayım ancak karşılanmadığı noktada doğru değeri yorumlamanız gerekir.

Örneğin t testinde varyansların homojen olmadığı durumda verilen değeri dikkate almanız gerekir. Benzer şekilde varyans analizinde eğer varyanslar homojen değilse bu durumda Browne –Forsythe ya da Welsh testini yaparak asimtotik F değerini yorumlamalısınız. Varyans analizinde çoklu grup karşılaştırması

yapacaksanız, varyansların homojen olmadığı durumlarda Tamhane ve Dunnet-C testlerini kullanmalısınız. Sonuç olarak varyanslar homojen olmayabilir ama uygun olan testi yapıp, uygun olan değeri yorumlamalısınız.

Diğer önemli bir varsayım ise doğrusallık. Doğrusallık, iki değişken arasındaki bir doğru ile özetlenen ilişki anlamına geliyor. Özellikle çok değişkenli analizler için önemli bir varsayım, bunu nasıl belirleyebilirsiniz? Regresyon analizinde artık grafiği ya da saçılım grafikleri yorumlanabilir. Bunun yanı sıra doğrusal korelasyon katsayısı yorumlanarak, doğrusallık varsayımı olup olmadığını test edebilirsiniz.

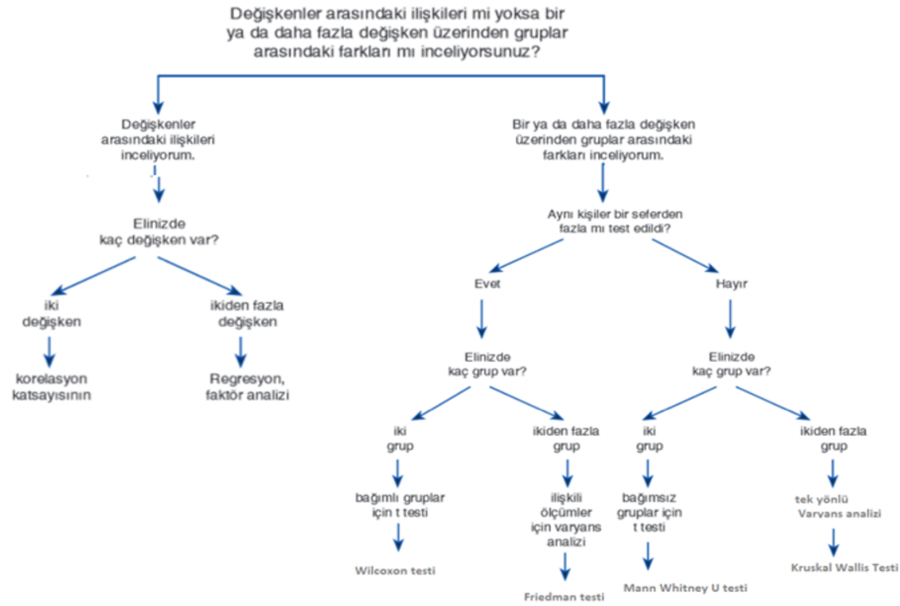
Araştırmalarda hangi analizi kullanacağınıza karar verirken, öncelikle elinizde bulunan değişkenlerinizin hangi türde olduğunu bilmeniz çok önemli. Değişkenleriniz kategorik mi, sürekli mi, hangi ölçek düzeyinde elde ettiniz, varsayımlar sağlanıyor mu, sağlanmıyorsa alternatif testler neler olmalı. Bu sorulara cevap verebilmeniz için araştırmanıza çok iyi bir şekilde hâkim olmalısınız.

Araştırmalarda rapor edilmesi gereken diğer bir konu ise etki büyüklüğü. Araştırmalarda genel olarak etki büyüklüğüne yer verilmediğini görüyorum. Etki büyüklüğü çok önemli bir konu. Aslında yeni yeni rapor edilmeye başlandı ama yine de çok çok az. Burada önemli olan nokta şu: etki büyüklüğü bize neyi veriyor? İki grup ortalaması arasındaki farkın manidarlığına bakıyoruz. İşte bu fark ne kadar büyük yani birçok grubu karşılaştırıyor olabiliriz. Hangi iki grup arasındaki fark en büyük? Bunu söylemeye çalışıyor bize. Örneğin, t testi yapıyorsanız, elde ettiğiniz t değerinin kişi sayısının kareköküne bölerek kolaylıkla etki büyüklüğünü hesaplayabilirsiniz. Farkın büyüklüğünü, bulduğunuz değeri referans değerlerine göre yorumlayabilirsiniz. Ayrıca eta kare hesaplanabilir, varyans analizi yaparken bu değer, SPSS’te tanımlı. Kolaylıkla hesaplayabilir ve yorumlayabilirsiniz.

Korelasyonel çalışmalarda etkiden bahsetmenin çok doğru olmadığına değinelim. Biz korelasyon katsayısı ile iki değişken arasındaki bir ilişkiyi açıklamak istiyoruz. Yani biri artarken diğeri de artıyor ya da tam tersi bir azalma oluyor mu? Korelasyonel çalışmalarda deneysel bir çalışma yapmıyoruz, bir ilişki yakalamaya çalışıyoruz. O zaman şunu söyleyebiliriz, öğrencinin annesinin eğitim durumuyla matematik başarısı arasında bir ilişki vardır. Bu ilişki manidar bir ilişki ise dikkate değer bir ilişki diyebiliriz. Annenin eğitim düzeyi yüksek olursa çocuğun da yüksek bir başarısı olur gibi bir neden sonuç ilişkisi çok iddialı bir çıkarım olur. O yüzden bu noktada biraz hassas olunması gerekiyor. Özellikle bu noktada neden-sonuç ilişkisinin kurulamamasından kaynaklı regresyon analizinin yapıldığı çalışmalarda bağımlı ve bağımsız değişken tanımlaması yapılması bile aslında hatalı. Regresyon analizinde bağımlı değişken için yordanan, bağımsız değişken için ise yordayıcı ya da açıklayıcı değişken kavramlarını kullanmakta fayda var. Bu ifadeleri doğru bir

şekilde kullanmanız, yaptığınız analize ve çalışmaya ne kadar hâkim olduğunuzu gösterir.

Uygun istatistiklere karar verirken, sizin için yol gösterici olması açısından birkaç analize nasıl karar vereceğinizi gösteren bir şablonu aşağıda görebilirsiniz.

Şekil 2. Uygun istatistiğin seçimi

Son olarak veri analizinde yararlanabileceğiniz kaynaklar neler? SPSS tabanlı çalışmak istiyorsanız benim kendi derslerimde önerdiğim ve gerçekten çok beğendiğim, hem teorik hem de uygulamalı olarak çok ayrıntıya girmiş olan Abdullah Can'ın kitabı bunun yanı sıra tabii ki biraz daha üst düzey çok değişkenli analizler kullanmak istiyorsanız, Tabachnick ve Fidell'in kitabı çok güzel bir kitap gerçekten. Çokluk, Şekercioğlu, Büyüköztürk 'ün kitabı da oldukça iyi. Bu kaynakta özellikle varsayımlar ayrıntılı bir şekilde ele alınmış. Araştırmayla ilgili ise Freankel ve Wallen'ın kitabı örnek makaleler üzerinden göstermesi açısından çok açıklayıcı. Bunun yanı sıra Adnan Erkuş ve Niyazi Karasar'ın kitaplarını da önerebilirim. Bazı analizleri SPSS'de yapabilmeniz mümkün değil, ayırca R yazılımının çok geniş bir uygulama alanı yaratmasından dolayı R yazılımını kullanmak isteyen araştırmacılar

için Ergül Demir'in R Diliyle İstatistik Uygulamaları kitabı yol gösterici olabilir. Aşağıda kaynakları sıralayabiliriz.

■ Baykul, Y. (1999). İstatistik: Metodlar ve Uygulamalar. Ankara: Anı Yayıncılık.

■ Can, A. (2016). SPSS ile Bilimsel Araştırma Sürecinde Nicel Veri Analizi. Ankara: Pegem Yayıncılık.

■ Çokluk, O, Şekercioğlu, G. ve Büyüköztürk, Ş. (2010). Sosyal Bilimler için Çok Değişkenli İstatistik: SPSS ve LISREL Uygulamaları. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

■ Demir, E. (2019). R dili ile istatistiksel uygulamaları. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

■ Erkuş, A. (2017). Davranış Bilimleri için Bilimsel Araştırma Süreci. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

■ Green, S.B., Salkind, N.J. (2005). Using SPSS for Windows and Macintosh: Analyzing and Understanding Data (4th Edition) New Jersey: Pearson.

■ Ho, R. (2006). Handbook of Univariate and Multivariate Data Analysis and Interpretation with SPSS. London & Newyork: Chapman&Hall/CRC Taylor and Francis Group.

■ Karasar, N. (2012). Bilimsel araştırma yöntemi (24. bs.). Ankara: Nobel Yayıncılık.

■ Tabachnick, B.G. & Fidell, L.S. (2019). Using Multivariate Statistics. Seventh, Pearson Education.

■ Turgut, M.F ve Baykul, Y. (1992). Ölçekleme Teknikleri. Ankara: ÖSYM Yayınları.

Son sözümüz olsun lütfen bunu unutmayın "İstenen sonucu değil, gerçek sonucu doğru adımlarla bulmayı önemseyin". Fark bulmaya çalışıyorsanız, farkın olmaması da bir sonuçtur ve değerli bir sonuç olabilir. O yüzden lütfen her adımı çok titizlikle götürün. Uygun testi seçmeye çalışın ve doğru sonuca doğru adımlarla gitmeyi bir ilke edinin.

TEMEL İSTATİSTİK YÖNTEMLERİ VE İSTATİSTİKSEL ANALİZ PROGRAMLARI[1]

Emre ATILGAN[2]

Sizlere temel istatistik yöntemleri ile istatiksel analiz programlarına ilişkin genel bilgiler aktarmaya çalışacağım. Belirtilen konu çok geniş bir konu. Bu nedenle bu bölüm konunun ana hatlarını içerecek şekilde hazırlanan bir özet olacaktır. Konuya sorular sorarak başlayacağım, sorular sorarak devam edeceğim ve sorular sorarak bitireceğim. Bu bölüm, akademik hayata yeni atılan değerli akademisyen adaylarına ve öğrencilerimize yol gösterici olması amacıyla, olabildiğince basit ve anlaşılabilir olacak.

İlk sorumuz: istatistik nedir? Bu soruya cevabı ODTÜ İstatistik bölümünün kendi sayfasında şu cevabı veriyor: "*İstatistik doğru bir şekilde veri toplama verileri bilgiye dönüştürme bilimidir. Belirsiz bir dünyanın daha belirli hale getirebilmesi için olasılık yöntemlerin kullanılması...*" Wikipedia'da istatistik kavramı *"belirli bir amaç için veri toplama, tablo ve grafikler ile özetleme sonuçları yorumlama sonuçların güven derecelerini açıklama, örneklerden elde edilen sonuçları kitle için genelleme özellikler arasındaki ilişkiyi araştırma"* şeklinde tanımlanırken, Hacettepe Üniversitesi İstatistiğin Seyir Defteri adlı blok içerisinde *"istatistik, istatistikçinin yaptığıdır."* ifadesiyle tanımlanmıştır. Sosyal Bilimle uğraşan akademisyenler istatistik kullanımında amaç araç ilişkisi dikkat etmemiz gerekiyor. Bizler için istatistik bir amaç değil, araç niteliğindedir. Bu anlamda bizler için istatistik *"sayısal verilerin gerçeğini ortaya çıkarma belirsizliklerle uğraşma, örnekleme ilişkileri, çözümleme, öngörü yapma ve belirsiz bir ortamda karar alma amaçlarımızı yerine getirmek"* için kullandığımız bir araçtır.

Makale, kitap bölümü, konferans sunumu vb. gibi herhangi bir akademik çalışma, temel bölümlerden oluşmaktadır. Bu bölümler çerçevesinde istatistiğinin nerede yer aldığını sizlere sunmak isterim. İlk bölümümüz giriş bölümüdür. Bu bölümde sorduğumuz sorular şunlardır: bu çalışmayı neden yaptık? temel problemimiz nedir? özgün değer nedir ve çalışma planımız bundan sonra nasıl olacaktır? Bir çalışmanın en önemli bölüm budur. Çünkü bu bölümde yazdıklarımız temel sorunumuz, temel problemimiz, ışık tutmaya çalıştığımız temel alan

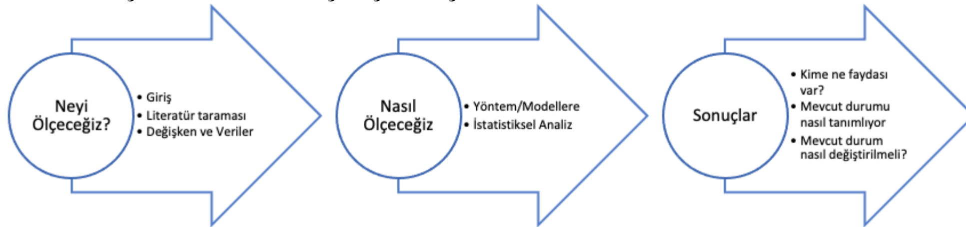
---

[1] *Sosyal Bilimler Alanında Bilimsel Araştırma ve Yayın Süreçleri Eğitim Panelleri Serisi.* Üçüncü Oturum: Nitel ve Nicel Araştırma Analizleri. *30.03.2021, Saat 19.00-21.00.* Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü ile European Association Sciences Editors (EASE) işbirliğinde çevrimiçi olarak gerçekleştirilen toplantıda sunulan davetli bildirinin düzenlenmiş halidir.

[2] Doç.Dr., Trakya Üniversitesi, emreatilgan@trakya.edu.tr, Orcid: 0000-0003-3759-7544.

Belirlenmektedir. Diğer taraftan bu bölümde çalışmada sunulacak bilgilerin akışı verilirken, hangi istatistiksel araçların kullanılacağına, hangi değişlerin kullanılacağı ve bu değişkenlere ait verilerin ne olacağına ilişkin genel bilgiler verilmektedir. Çalışmanın ikinci aşamasında bir literatür taraması veya özeti verilir. Bu bölümde çalışmamıza ilişkin çalışmaların tamamını da ele alabilir ancak daha makulü burada temel soru ve sorunumuzu ele alan literatürün incelenmesi olacaktır. Üçüncü aşamada analizlerde hangi değişkenler ve veri setinin kullanılacağı tartışılır. Bu bölümde değişken ve verilerimize ilişkin tanımlayıcı istatistikler açık bir şekilde okuyucuya paylaşılır. Daha sonra çalışmanın yöntem bölümünde değişkenler arasındaki ilişkiyi nasıl analiz edileceği, hangi model ve/veya istatistiksel analiz yöntemlerinin kullanılacağı ele alınır. Sonuç bölü ile çalışmalar sonlandırılır. Sonuç bölümünde gerçekleştirilen hatalardan bir tanesi bulunan sonuçların ham bir şekilde verilmesi, bunun yaşama etkisinin, politikaya etkisinin ve bundan sonra gerçekleştirilecek olan çalışmaları etkisinin verilmemesidir. Sonuç bölümü aslında *"bu sonuçlar benim ve başkalarının ne işine yarayacak?"* sorusuna cevap verilen yerdir. Bu anlamda çalışmanın yaygın etkisinin ve politika önerilerinin içereceği bölüm olmak durumundadır. İstatistik de işte bu akademik çalışma bölümleri içerisinde kullanacağımız araçsal bir olgu olarak karşımıza çıkıyor. Bir hatırlatma yapmak istiyorum hepinize: *"Yanlış sorunun doğru cevabı olmaz".* Bu nedenle ilk başta problem analizimizi iyi olarak gerçekleştiremediğimiz zaman bundan sonra kullanacağınız araçların bize hiçbir faydası olmayacaktır. Albert Einstein'a atfedilen bir sözle ya da bir anekdota göre, Einstein *"eğer hayatını ilgilendiren bir problem olsaydı bana bir saat verilseydi bu problemi çözmek için 55 dakikamı doğru soruyu sorabilmek için harcardım"* diyor. Dolayısıyla genç akademisyen arkadaşlarımıza tavsiyem o doğru soruyu ilk başta bulmaları, o soru etrafında bütün analizlerini gerçekleştirmeleri ve bu doğru cevabı bulabilmek için hangi istatiksel yöntemi kullanacaklarına daha sonra karar vermeleridir.

1. Şekil Akademik Çalışma Aşamaları

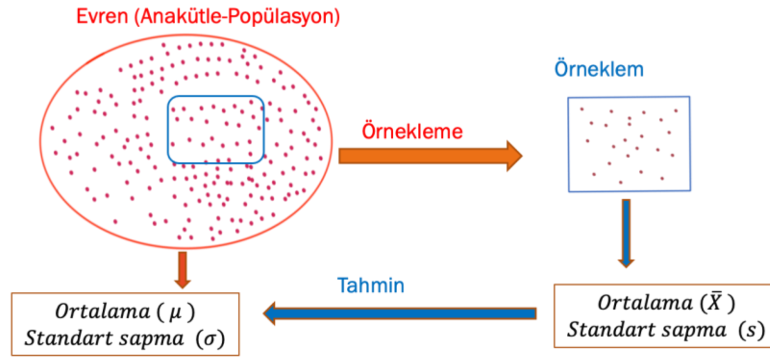

Özetlemek gerekirse bir akademik çalışma bir ölçüm problemini ilgilendiriyorsa, veriler analizinde neyi ölçümlediğimizi tanımlarken, yöntem ve analiz kısmında nasıl ölçeceğiz sorusunun cevabını vermemiz gerekiyor. Sonuçları derlediğimizde; "bu sonuçların kime faydası var? Mevcut durumu nasıl tanımlıyoruz

ve mevcut durum değiştirilmeli ise bu nasıl değiştirmeliyiz?" şeklindeki soruların cevabı olacak politik sonuç ve önermelerin sonuç bölümünde yer alması gerekmektedir.

Peki, istatistik ne yapıyor? Az önce söylemiştik. İstatistik, belirsiz bir olguyu olasılık kuralları çerçevesinde bizlere açıklamaya çalışıyor. Belirsiz olan olgu nedir? Evren ya da popülasyon; ancak evren ve popülasyonun bize sunduğu verilerin hepsine hakim olmamız mümkün değil. Örneğin Türkiye içerisinde 82 milyonun vatandaşın davranışını, bu davranışlar gerçekleşmeden belirleme şansımız yok. 82 milyon seçime giderken bu seçim sonuçlarını seçim olmadan analiz edebilme şansınız yok. Peki, bu durumda ne yapıyoruz? Daha az maliyetli olan ve zaman tasarrufu sağlayacak çeşitli örneklemler belirleyerek bu örneklemlerden elde ettiğimiz veriler çerçevesinde ana kütlenin, evrenin, popülasyonun davranışlarına ilişkin çıkarsamalar yapmak istiyoruz. Bir önceki konuşmacımız, Mustafa hocamın da detaylı olarak anlattığı üzere, hem nitel hem de nicel analizlerde örneklemin nasıl seçildiği son derece önemli. Çalışmalarımızda değişkenleri belirledikten sonra, bu değişkenlerin verilerinin elde edilebilmesi için hangi örnekleme yöntemleri kullanılacağı net olarak belirlenmelidir. Bundan sonra örneklem büyüklüğünün belirlenmesi gerekir.

Şekil 2. Evren ve Örnekleme

İstatistik modelleme ve analizlerde yaptığımız aslında örneklemden elde ettiğimiz değerler ile, bir ana kütleye ilişkin ortalama, standart sapma gibi bilinmeyen parametrelerin tahmin edilmesidir. Bu süreçlerde hangi istatistiki araçları kullanıyoruz? Öncelikle kullandığımız verileri analiz etmemiz gerekiyor. Verileri tanımamız gerekiyor ki bunları tanıdıktan sonra diğer istatiksel araçlara geçiş yapabilme şansımız olsun. Nedir bu tanımlayıcı istatistikler? Bunlar: frekans dağılım tabloları, aritmetik, ortalama medyan mod gibi merkezi eğilim ölçüleri ya da verinin dağılımını ilgilendiren varyans, standart sapma, değişim aralığı, değişim

katsayısı burada yer vermediğim basıklık, yatkınlık gibi değerlerdir. Veri seti analiz edildikten sonra çıkarımsal istatistiklere geçmemiz gerekiyor. Çıkarımsal istatistikler tahminleme durumundur ve tahminlerimiz hem nokta hem de aralık olabilir. Diğer taraftan hipotez testleri kullanacağımız diğer çıkarımsal istatistik yöntemi olacaktır.

Şekil 3. Tanımlayıcı ve Çıkarımsal İstatistikler

Tanımlatıcı İstatistikleri

- Frekans Dağılım Tablosu
- Merkezi Eğilim Ölçüleri
  - Aritmetik ortalama
  - Medyan (Ortanca)
  - Mod
- Merkezi Dağılım Ölçüleri
  - Varyans ve Standart Sapma
  - Değişim Aralığı
  - Değişim Katsayısı

Çıkarımsal İstatistikler

- Tahminleme
  - Nokta Tahmini
  - Aralık Tahmini
- Hipotez Testleri
  - 1.Sıfır Hipotezi (H_0)
  - 2. Alternatif Hipotez (H_1)
  - 3. Hata Düzeyi (α)
  - 4. Test ve Test İstatistiği

Hipotez testi nedir? Ölçülebilen bir örneklem parametresi üzerinden bilinmeyen bir ana kütle parametresinin tahmin edilmeye çalışıldığında, mutlaka bir hata yaşanacaktır. Aldığımız örnekler ana kütle parametresinin tamamen temsil eden nitelikte olmayacaktır. Hipotez testleri ile gerçekleştirmek istediğimiz temel amaç ise bu yaptığımız hatanın olabildiğince küçük olmasını sağlamanın yanında ortaya çıkan bu hatadan kaynaklanan farklılıkların tesadüfi olup olmadığının, önemli olup olmadığının ve anlamlı olup olmadığının sorgulanmasıdır. Hipotez, yunanca varsayım kelimesinden gelmektedir. Hipotez testleri yaparken de bir varsayım ortaya koyuyoruz. Hipotez testi, başlangıç hipotezimiz (bizim varsaydığımız) ile alternatif hipoteze (ilgili varsayımın gerçekleşmemesi durumu) alternatiflere karşı sınanmasıdır. Bu nedenle teste ilk varsayımın ve alternatiflerinin belirlenmesi ile başlanır. İkinci aşama yapmayı öngördüğümüz hatayı belirlemektir. Bu hata belirlendikten sonra da testler uygulanır, sonuçlara bağlı olarak da kararlar belirlenir. Sosyal bilimler alanındaki çalışmalarda genelde hata %5 olarak alınmaktadır. Bunun matematiksel olarak tersi ise bu araştırmanın güven düzeyini belirlemektedir.

Yukarıda özetlediğim hipotez testi yaklaşımı hem parametrik hem de non-parametrik testlerde geçerli olan bir yaklaşımdır. Peki hangi test uygulayacağız? Hangi testin uyhulanacağına veri setimizin karakteristik özellikleri karar vermektedir. Verilerimizin analizi sonucunda elde ettiğimiz değerlere bağlı olarak parametrik testleri ya da nonparametrik testleri uygulayabiliyoruz. Verilerimiz normal dağılım koşullarına uyuyor ise gözlemler birbirinden bağımsız olarak alınmış

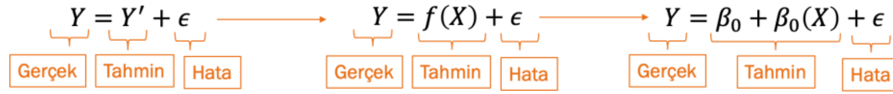
ve gözlem sayısı eşik düzeylerin üzerinde ise parametrik testleri kullanabilirken, bu koşulların sağlanmadığı durumlarda parametrik olmayan (non-parametrik) testleri kullanmamız gerekiyor. Hangi test ne zaman uygulayacağız? İnanın bende ezbere bilmiyorum. Bu testlerin uygunluk koşullarını belirten tabloları yardımcı olarak kullanıyorum. Bu tablolar duvarımda asılı ve ben veri analizini gerçekleştirdikten sonra hangi testin uygulayacağını bu tablolardan gerekli yolu takip ederek bulmaya çalışıyorum. Örneğin gruplarımızın bağımsız olması, birden fazla grubun analiz edilmesi ve verilerimizin normal dağılması durumunda grup ortalamalarının farklılığının testinde parametrik bir test olan *"t testi"* uygulanırken, parametrik varsayımların sağlanmadığı durumda "Mann-Whitney U" testi uygulanması daha doğru bir seçenek olacaktır.

Hangi aşamalardan geçerek istatistik analizlerimizi gerçekleştiriyoruz? Bu sorunun cevabını, daha önce belirttiğim gibi, temel problemimiz belirleyecektir. Mutlaka veri ve değişkenlere ilişkin bir analiz yapmamız, uygun örnekleme yöntemini seçmemiz, tanımlayıcı istatistikler vererek verilerimizi analiz etmemiz, mümkünse verilerimizi grafiksel olarak görselleştirmemiz ve okuyucu açısından anlaşılabilir hale getirmemiz gerekiyor. Daha sonra değişkenler arasında ilişkileri, korelasyon analizi, hipotez testleri gibi testler gerçekleştirerek analiz edebiliriz. Buraya kadar yaptığımız analizler eğer bizim temel sorumuzu cevaplamaya yetiyor ise burada çalışmamızı kesebiliriz. Ama bazı durumlarda bu analizler bizim temel problemimizi açıklamıyor. Bu durumda ne yapmamız gerekiyor? Bu değişkenler arasındaki ilişkileri daha betimli, daha tanımlı hale getirmemiz gerekiyor. Değişkenler arası teorik ilişkiyi tanımladıktan sonra, eğer bir nedensellik söz konusu ise yani bu değişkenlerden biri diğerinden etkileniyorsa ya da hangi değişken hangi değişkene etkiliyor şeklindeki bir soru bizim için önemli ise nedensellik analizini gerçekleştirmemiz gerekiyor. Unutmayalım ki korelasyon her zaman için nedensellik değildir. İki değişken arasında ilişki olması bu iki değişkenin her zaman için birbirinin nedenseli olacağı anlamına gelmemektedir. Nedensellik analizi geçtikten sonra eğer yine temel problemimiz arasında bir değişkenin diğer bir değişkeni ne kadar etkilediğine ilişkin bir sorumuz var ise o zaman artık istatistiki modellemelere ve fonksiyonlara geçmemiz gerekiyor. Burada karşımıza regresyon analizi, zaman serisi analizleri, panel veri modelleri gibi modeller çıkıyor. Bu modellere geçtiğimizde ise yapmaya çalıştığımız, değişkeler arası ilişkiyi gerçeğe en yakın şekilde tanımlarken, aynı zamanda ilişkinin boyut ve büyüklüğünün de belirlenmesidir.

Değişkenler arası ilişkinin hem yön hem de büyüklük anlamında analizi için kullanılan en yaygın yöntem Regresyon analizleridir. Ancak her veri seti regresyon analizi için uygun değildir. Veri setinin dağılımı ya da veri kaynaklarımızın durumu, regresyon analizi varsayımlarını karşılamadığında, temel sorumuzun yanıtını

bulacağımız, diğer tahminleme yöntemleri kullanılmalıdır. Örneğin zaman serisi modelleri. Zaman serisi analizleri de kendi içerisinde Var modelleri, Eşbütünleşme, Ar, Ma, Arma, Arch, Garch gibi çeşitli modellerde dağılmaktadır. Hem zamansal hem de kesitsel veriler içeren bir analiz gerçekleştirilecekse, Panel veri modellerinin kullanılması gerekecektir. Rassal Etki Modeli, Sabit Etki Modelleri, Panel Eşbütünleşme benzeri gibi birçok dala ayrılmış panel veri modelleri mevcut. Bunlar arasından, sizin sorunuza uygun en uygun cevabı veren modeli seçerek araştırmanıza devam etmeniz gerekiyor. Ayrıca veri setinize ve temel sorunuza bağlı olarak kullanabileceğiniz diğer bir analiz yöntemi de kategorik değişkenler arası ilişkinin incelenmesi için kullanılan Lojistik regresyon modelleridir. Çok değişkenli analizlerde kullanılacak önemli istatistiksel yöntemler arasında temel bileşenler analizi, faktör analizi ve kümelenme analizi gösterilebilir.

Şekil 4. İstatistiksel Tahmin Modelleri

Yukarıdaki yöntemlerimiz belirlendikten sonra analizler nasıl gerçekleştirilecek? Bu analizleri yapmamızda bize yardımcı olacak çok sayıda İstatistik programı mevcut. Yaklaşık 48 tane var. Bu programlardan en çok kullanılanlar E-Views, SPSS, STATA ve R programlarıdır.

SPSS programın avantajı, kullanıcı dostu olması, öğrenmesi kolay ve öğrenme kaynaklarının kaynakları bol olmasıyken, dezavantajı ise pahalı olması, yeni modelleme yapabilmek için kodlar yazılmamasıdır. Stata orta düzey bir istatistik programı, herkesin öğrenmesini tavsiye ediyorum. Yine öğrenim kaynaklarımızın çok olması bu programın avantajıyken, dezavantajları lisanslı olması ve yeni programlama veya kod yazılımı için çok kısıtlı imkan tanımamasıdır. R paketi istatistik modellemesi ile uğraşacak akademisyenlerin kendilerine yatırım yapması gereken programdır. Programın dezavantajı öğrenilmesinin zor olması ve kullanımına ilişkin bilgi kaynaklarının azlığıdır. Programın avantajı ise açık kaynak kodlu, ücretsiz olması ve istatistiksel analizler için neredeyse sınırsız imkanlar tanımasıdır. Ayrıca grafik vb. görsellerin oluşturulmasında son derece yetenekli olan programda çizdiğiniz grafikler son derece etkilidir.

Konuşmamı burada sonlandırırken, aşağıda belirttiğim kaynaklara da göz atarak istatistik programları hakkında daha fazla bilgi edinmenizi öneririm. Teşekkürler.

İstatistik Programlarının Detaylı bir karşılaştırması için bkz:

https://en.wikipedia.org/wiki/Comparison_of_statistical_packages

https://guides.nyu.edu/quant/statsoft

https://www.r-bloggers.com/2019/07/whats-the-best-statistical-software-a-comparison-of-r-python-sas-spss-and-stata/

R için Eğitim Videoları (Türkçe): https://www.youtube.com/c/DrErkanA%C4%9EASLAN/featured

Stata, R ve Ekonometrik Modellemeler ile ilgili: https://www.youtube.com/c/econometricsacademy/featured

SORU-CEVAP BÖLÜMÜ

Soru 1: Medyada söylem analizi nasıl yapılır? Temalar, kodlamalar nasıl belirlenir? Bununla ilgili nitel araştırmada geçerlik ve güvenirliğin sağlanması ile ilgili neler yapılabilir? Uzman görüşü almak yeterli mi? Nitel araştırmanın genellenememesi bir sınırlılık değil mi? Bu sınırlılığı aşmak için neler yapılabilir? Twitter'dan toplanan veriler doküman analizi yapılabilir mi? Söylem analizi yapabilir mi?. Bir başka soru, doküman analizi nedir? Tarihsel araştırma deseni nedir?

MUSTAFA SÖZBİLİR: Eğer soruları tek tek cevaplamak gerekiyorsa şimdi önce temel bir kavramdan başlayalım. Nitel araştırmada genellenebilirlik kavramı, bu sürekli konuşulan sürekli tartışma bir konu ve bununla ilişkili çok da literatür yazılıdır. Şimdi genellenebilirlik nicel araştırmalarda ki gibi bir evrenden örneklem seçip örneklemden elde ettiğimiz veriye evrene genellemek ayrı bir kavramdır. Buradaki genellenebilirlik daha çok olgunun, kavramın ya da yapılan açıklamanın işe yarar olması yani farklı durumlara transfer edilebilir olmasıdır. Burada kastedilen şey aslında o aktarılabilirlik meselesidir. Yoksa küçük bir örneklemden elde edilen bir çalışmayı kalkıp siz dünyaya genelleme gibi bir durumunuz söz konusu değil. Zaten öyle bir amacı da yok. Şimdi nitel araştırmanın amacı bir olguyu ayrıntılı bir şekilde kendi gerçekliği içerisinde detaylı bir şekilde incelemek onu anlamak ona vakıf olmaktır. Yapılan çalışmalarda mesela daha çok nicel gelenekten gelen arkadaşlarımız özellikle bu konuyu çok bahane ederek nitel araştırmaya birazcık böyle işte genellenebilirliği yoktur, dedikodulara dayalı bir çalışma kültürü gibi eleştiri yöneltiyorlar. Dünya literatüründe bu tartışmalar yaşanıyor. Hâlbuki aslında insan davranışları açısından baktığınız zaman insanların davranışlarında bazı ortak özellikler var. Dünyanın neresinde olursa olsun insan bedeni, düşünce yapısı aslında tabiî ki çevresel olaylardan etkileniyor. Ama sonuçta bağlı benzer ortak eylemler de sergiliyor. Bizim burada açıklamaya çalıştığımız şey, yani aktarılabilirlik konusunda üzerinde durulması gereken şey bu genel husus, bu genel olgu, incelediğiniz bu kavramsal yapı başka yerdeki insanların işine nasıl yarayabilir? Örneğin ben kimya eğitimcisi olduğum için söyleyeyim. Kimyada bir kavramın öğrenimi sürecinde karşılaşılan sorunları siz kendi öğrenci grubunuz üzerinde detaylı bir şekilde ortaya koyduğunuz zaman bu Amerikalı bir öğrenci de işe yarıyor işte Almanya'daki bir öğrenci de işe yarıyor. Afrika'daki bir öğrenci de işe yarıyor. O yüzden sizin yapmanız gereken şey incelediğiniz kavramı hangi şartlarda nasıl incelediniz ve hangi sonuçlara neye dayalı olarak ulaştığınızı betimlerseniz insanlar da bu bilgiyi alıp başka yerde kullanabilirler. İkinci soru olarak arkadaşımızın birisinin işte bu örneklem ifadesine çok takılma meselesi. Tabi ki doğrudur. Burada örneklem genel bir ifade olduğu için kullanıyoruz. Yani ağız alışkanlığı var ve genel olarak da kullanılıyor. Yani çalışılan kişileri seçme meselesi nitel araştırmalarda daha çok

participants ifadesi sıklıkla kullanılır. Yani bu bir alanın jargonuyla ilişkili bir şeydir doğrudur. Yani katılımcı demenin daha doğru olduğu konusunda hemfikirim. Şimdi geçerliği ve güvenirliği sağlama ile ilişkili neler yapılabilir diye genel anlamda bazı sorular var, özellikle gelen soruların içerisinde. Şimdi çalışmada geçerlik yani normalde araştırmada geçerlik dediğimiz şey 2 perspektiften düşünmemiz gerekiyor. Bir iç geçerlik, bir de dış geçerlik. Dış geçerlik dediğimiz şey daha çok nicel araştırmalarda genelleme ya da nitel araştırmalarda aktarılabilirlik dediğimiz olaydır. Siz ne yaptınız, neden yaptınız, nasıl yaptınız ve bu sonuca nasıl ulaştığınız konusundaki betimlemeyi zenginleştirir iseniz eğer o zaman karşı taraftaki insanlar da, bundan yararlanarak kendi durumlarına benzer ya da benzemediklerine göre bunu kullanabilirler ya da kullanamazlar. Ama iç geçerlik dediğimiz olay daha çok inandırıcılık ile ilişkili. Yani sizin yaptığınız iş gerçekten bu şekilde yapılır mı? Doğru mudur? Bu şekilde bunu yapmak doğru mudur? Sorusuna cevap vermemiz gerekiyor ki bunun da birkaç tane yolu var. Sahada uzun süre geçirmek, yani çalıştığınız kişilerle veri topladığınız kişilerle ortamda ne kadar çok haşır neşir olursanız o kadar olaya daha iyi vakıf olma şansınız artacaktır, derinlik artacaktır. Veri toplamada ne kadar odaklı, doğru veriyi toplarsanız bu kadar inandırıcılığı arttırmış olursunuz. Yine inandırıcılığı arttırabilmek için çeşitleme yöntemleri kullanılır ki burada kaynağı çeşitleme ya da veri toplama araçlarını çeşitleme yoluyla bu iç geçerliği artırabilirsiniz. Uzman incelemesini dâhil edebilirsiniz. Yani uzmanlardan görüş alabilirsiniz bu konuda. Bir de katılımcıların teyidine odaklanabilirsiniz. Yani siz bir konuda veri topladığınızda acaba karşımızdaki kişiyle aynı dili konuşuyor musunuz, konuşmuyor musunuz? Onun dediğini doğru anladınız mı anlamadınız mı ki işte mülakatta da görüşmelerde de sormuştum. Özellikle nitel araştırma yapan arkadaşlarımız bilirler. Belli konularda sorular sorulmasının yanında bazen de mesela gözlem yaptıktan sonra görüşme yapma ihtiyacı doğar. Hocam siz sınıfta şöyle şöyle, bir şey yaptınız ben gözlerken. İşte bir yaramazlık yapan öğrenciye gidip işte şöyle bir davranışta bulundunuz. Ben bunu şöyle algıladım ama siz bunu bu amaçla mı yaptınız yoksa farklı bir amaçla mı yaptınız? Diye teyit edilmesi yoluna gidilebilir ki bu iç geçerliği artırma unsurlarından bir tanesi. Özellikle güvenilirlik içinde iç güvenilirlik ve dış güvenilirlik anlamında bakıldığında iç güvenirlik aslında tutarlılık incelemesi demektir. Yani yapılan şeyi başka insanlar da benzer şekillerde yapıyorlar mı, yapmıyorlar mı şeklindeki, kodlayıcı, güvenilirliği dediğimiz şeyler var. Kodlayıcılar arasındaki uyum kat sayısını hesaplıyorsunuz ve buna benzer çalışmalar var. Diğer taraftan da dış güvenirlik içinde teyit incelemesi yoluna gidebilirsiniz. Yapılan şeyleri ikinci bir gözle yeniden baktırıp kontrol ettirme aşaması olabilir. Buna benzer birçok değişik alt teknikler var. Bu anlamda geçerlik ile ilişkili. Yine gelen sorulardan hatırladığım kadarıyla çünkü çok soru olunca böyle peş peşe de soruları yöneltince bazılarını hatırlamakta güçlük çekiyorum. Özellikle

doküman inceleme ile içerik analizi kavramları birbirlerine çok karışıyor ve bu literatürde de çok kullanılan şeylerden bir tanesi. Şimdi doküman demek şu demek, daha önceden birisi tarafından bir şekilde hazırlanmış olan bilgi belge demek, bu sesli olabilir, görüntülü olabilir yazılı olabilir. Bu tip belgeleri inceleme üzerine kurgulanmış olan çalışmalara biz doküman incelemesi diyoruz. Ama ister doküman olsun ister gözlem olsun, ister görüşme olsun buralardan elde edilmiş olan verilerin çözümlemesi var, analizi var. Analiz sürecinde kullanılan farklı teknikler var. İçerik analizi bu tekniklerden bir tanesi, yani içerik analizi dediğimiz şey bir veri çözümleme yöntemi, veri analiz yöntemi. Doküman incelemesi dediğimiz şeyin aslında İngilizcedeki karşılığı documents yani dokümanların kullanılması ama bu doküman incelemesi literatürde çok farklı amaçlarla kullanılıyor. Bazı kaynaklarda bu bir nitel araştırma yöntemi olarak kullanıldığı gibi bazı kaynaklarda doküman incelemesi veri çözümleme yöntemi olarak da sunulabiliyor. Dolayısıyla sizin burada bu kavramı hangi anlamda kullandığınıza bağlı olarak değişir bu. Eğer ben arşiv belgelerini alıp inceliyorum diyorsanız, buna bazı kaynaklar doküman incelemesi yöntemi diyor ama bazı kaynaklarda buna tarihsel araştırma diyor. Şimdi bunlarda niye bu kadar çok farklılık var? Bu şundan dolayı, sosyal bilimlerin çok zengin bir geçmişinin olması çok geniş bir yelpazesinin olmasından kaynaklanıyor. Birçok farklı alanı biz şimdi getirmişiz bir kitabın içerisinde eşleştirmeye çalışmışız. İşte sağlık bilimlerinde de nitel araştırma yapılıyor. Dil biliminde de nitel araştırma yapılıyor. Din biliminde de nitel araştırma yapılıyor, eğitimde yapılıyor, edebiyatta da yapılıyor, her alanda yapılıyor. Böyle olunca şimdi her alanın kendisine ait bazı kültürleri ve jargonu var, terminolojisi var. O terminoloji gelmiş, birbirinin içerisine girmiş. Bizim yapmamız gereken şey burada bir terim birlikteliği oluşturmak ve bu gerçekten çok zor. Yani bu alanda çalışan bütün insanlar bilir ki araştırma yöntemleri ile ilişkili ortak bir terim birlikteliği oluşturmak zor. Onun yerine benim önerim şu: Yapacağımız şey bir kavramı kullanıyorsak, bir tanımı kullanıyorsak bunu hangi yazarın hangi tanımını alarak kullandığımızı açık bir şekilde ortaya koyarak bununla hangi anlamı ifade ettiğimizi sunmamız gerekiyor. Hâlbuki nitel araştırma kavramına bakarsanız bazı insanlar diyor ki, yani bu türdeki çalışma nitel değildir. Zaten bu nicel araştırmadır. Eğer siz bir şeyin anlamına anlamına odaklanmıyorsanız, ya da oluşturmacı bir bakışla yorumlama durumu söz konusu değilse o zaman zaten bu nitel araştırma olmaz. Dolayısıyla bu konu çok tartışmalı bir konu felsefi arka planı var. Geniş bir yelpazesi var. Ama ben özet olarak şunu söyleyeyim: Doküman inceleme dendiği zaman anlaşılması gereken şey, birileri tarafından daha önceden oluşturulmuş olan dokümanların veri kaynağı olarak kullanılıp analizlerin ona göre yapıldığı ama siz analizi yaparken dokümanları analiz ederken söylem çözümlemesi de yapabilirsiniz, içerik analizi de yapabilirsiniz, betimsel analiz de yapabilirsiniz, betimleme de yapabilirsiniz. Yani farklı farklı çözümlemeler burada söz konusudur.

Soru 2: Doktora Tez çalışmam için 1934-1949 yılları arasında yayınlanan tarihi bir dergiyi doküman incelemesi kapsamında inceleyeceğim. Bu araştırmada danışman hocam "Nitel veri toplama yöntemlerinden içerik analizi" yapmamı söyledi. TİK'deki diğer hocalar "söylem analizi"ni de kullanmam gerektiğini söyledi. Her ikisi analizin bu tür bir araştırmada kullanılması mümkün müdür? Kuramsal kısmı yazdım. Başlıca 4 ana kategori ve alt kategorileri oluşturdum. Şimdi kodlama cetvelini oluşturmaya çalışıyorum. En zorlandığım kısma geldim. Benim durumumdaki öğrencilere neler tavsiye edersiniz?

MUSTAFA SÖZBİLİR: Sizin araştırmanın amacına bağlı olarak değişir. Siz bu dokümanların içerisindeki o dönemin söylemini ortaya çıkarmaya çalışıyorsanız, o zaman söylem çözümleme iyi kullanmanız gerekir ama siz söylemden bağımsız olarak belli bir söyleme odaklanmıyor sadece ilgili dokümanların içerisindeki manayı ortaya koymaya çalışıyorsanız işte o temaları oluşturmaya çalışıyorsanız bu durumda içerik analizini kullanabilirsiniz. İçerik analizi kullanabileceğiniz gibi betimsel analiz de kullanabilirsiniz. Hatta birisinin bir sorusu vardı. Şimdi bu kapsamda söyleyeyim diyor ki kodlardan temalara gidiyorduk aradaki kategoriler nedir, alt tema mıdır? Bu da şimdi bazıları şöyle kullanıyorlar, kod, kategori, üst kategori, genel kategori. Bazıları ise şöyle kullanıyor, kod, alt tema, tema ne dediğiniz önemli değil. Kod dediğimiz şey kendi içerisinde anlam bütünlüğü olan en küçük metin parçalarına verilen etiketlerdir. Bir sayıyı da kod yapabilirsiniz. Bir sözü de kod yapabilirsiniz, bir cümleyi de kod yapabilirsiniz, bir paragrafı da kod yapabilirsiniz. Ama birbirine benzer özellikleri olan kodları bir araya getirdiğinizde bir anlam bütünlüğü oluşturan bir birim oluşturduğunuzda buna kategorileştirme deniyor, işte o Grounded theory de ilk başlangıçta yapılan o coding, sonradan buna aksial coding yani kategorileştirme oluşturduğunuzda bunu biraz daha üste taşıdığınızda işte o zaman temaları oluşturuyorsunuz. Manalara ulaşıyorsunuz. Buna ister siz tema, alt tema deyin ister alt kategori, ister üst kategori deyin. Sonuçta Ali Mehmet, Mehmet Ali meselesi. Yani burada çok büyük bir farklılık yok. Bu anlamda söyleyeceğimiz şey temel olarak araştırmanızın amacı önemli. Amaç olarak neyi edindi iseniz ona göre de veri çözümleme yöntemini kullanmanız gerekiyor diye düşündüm.

Soru 3: Açık uçlu sorular doküman analizi midir?

MUSTAFA SÖZBİLİR: Şimdi açık uçlu sorular şöyle, siz diyelim ki anketleri 2 tür de yapabilirsiniz. Yani yapılandırılmış anketler hatta 3 türde yarı yapılandırılmış ve yapılandırılmamış türde de yapabilirsiniz. Bunlar sizin için bir veri toplama aracı. Bunlar doküman analizi. Eğer veriyi siz kendiniz toplamıyorsanız, birilerinin toplamış olduğu şeyleri siz doküman olarak kullanıyorsanız ona doküman analizi

diyebilirsiniz ama burada espri şu, siz kendiniz süreç içerisindeki veriyi topladınız? Siz topladıysanız sizin için doküman değil. Artık o anketi açık uçlu soruya da field note toplamış olursunuz. Millete journal report denilen mesela sürekli konuşmalar, çalışmalar sürecinde gündelik günlük yazdırıyorsunuz mesela bunlar sizin topladığınız veriler. Bunlar da ister betimsel analiz yapın, ister içerik analizi yapın. Ama buna doküman analizi demek doğru olmaz. Burada içerik analizi ve betimsel analiz arasında bir nüans var. Onu kaçırmamak gerekiyor. Betimsel analizle, içerik analizin yapısı birbirine çok benziyor. Yani yapılan iş aslında aynı iş ama eğer daha önceden birisinin geliştirmiş olduğu bir framework kullanarak aynı framework alıp sadece elinizdeki verileri kategorize ediyorsanız kodlayıp kategorileştirip analiz ediyorsanız o zaman buna betimsel analiz demek daha doğru. Çünkü var olan bir framework a göre siz bunu tasvip ediyorsunuz ama yapılan iş içerik analizine benziyor, içerik analizinde siz sıfırdan bir kod sistemi geliştiriyorsunuz. Yani kendi verinize göre. Ben bunu anlatırken şöyle örnekler veriyorum. Öğrencileri elinizde diyelim ki bir oda dolusu kitabınız var ve siz bunları raflarda tasnif etmek istiyorsunuz. Var olan kütüphane tasnif sistemlerinden birini kullanarak da bu rafları dizebilirsiniz. Kendinize göre bir tasnif sistemi oluşturarak dizebilirsiniz. Eğer kendinize göre tasnif sistemi oluşturuyorsanız, bu sizin için içerik analizi oluyor. Çünkü yeni bir yapı ortaya koyuyorsunuz. Elinizdeki kitapları uygun olarak ama eğer siz bir kütüphane oluşturuyorsanız, dünyada oluşturulmuş işte kongre kütüphanesinin tasnif sistemini alıp kullanırsanız olabilir. Ama bunu ben kendi evimdeki kütüphanede kullanamam. Kongre kütüphanesinde milyonlarca kitap için dizayn edilmiş bir tasnif sistemi benim evimde 500 tane kitap var. Yani onu buna göre adapte ettiğinizde bir işe yaramaz bu anlamda. Betimsel analiz ve içerik analizi de bu anlamda birbirine çok benziyor. Ama mantığı şu belli, temalar etrafında belli kodlar, kategoriler etrafında anlam oluşturma temaya ulaşma amacıyla yapılan analiz şekli.

Soru 4: Nitel araştırmada t testi kullanılır mı?

SADEGÜL AKBABA ALTUN: Hayır kullanılmaz.

EMRE ATILGAN: Normallik testleri ile ilgili konuşmasında Meltem hocam zaten gerekli cevap verdi. İstatistik analizlerini yanıltacak uç değerler bulunabilir. Görsel olarak izlediğinizde seri normal dağılım gösteriyor olabilir, ancak 2 tane uç değeri olması durumunda test istatistiği size başka bir değer, yorum verebilir.

MUSTAFA SÖZBİLİR: Bu uç değer meselesi ile ilişkili Meltem hocam anlatırken söyledi ama burada çok tartışmalı bir durum da söz konusu. Andy Field'ın kitabını bu konuda öneririm. Uç değerler ile ilişkili. Discovering Statistics Using SPSS diye şimdi orada şöyle bir şey var. Hangi uç değerlerin atılıp atılmayacağını konusunda, şimdi diyelim ki insanların gelirini sordunuz. Bir kısmının geliri en fazla 10 bin lira

ama birisi çıkmış 200 bin lira yazmış mesela yıllık geliri olarak aylık gelir olarak şimdi bu uç değer olarak düşünülebilir. Ama buradaki bizim en çok sorun yaşadığımız şeylerden birisi şu, özellikle diyelim ki birden yüze kadar notun alınabildiği ortam düşünün. Öğrencilerin sınav notlarını düşünün birden yüze kadar puan alınabiliyor. Şimdi bir kişi sınıfta 98 almış. Ona yakın en yakın olan not 65 ise 98i biz atmalı mıyız konusu çok tartışmalı bir konu. Şimdi bu sınıfın bir notu aslında sınıfın bir gerçeği bu. Biz var olan bir şeyi olabilecek aralıktaki bir şeye atmış oluyoruz. Bu da ayrı bir tartışma konusu. Belki Meltem hocam bu kapsamda düşünerek bir cevap verebilir ya da Emre hocam

EMRE ATILGAN: Ben bu soruyu başka bir soruyla destekleyerek cevap için Meltem hocama yönlendireyim. Non-parametrik testler uygulamamız gereken bir veri seti var ve biz veri setinde çeşitli düzeltmeler yaparak parametrik test uygulayabilir hale getirdik. Böyle bir yaklaşım ne derece uygundur?

MELTEM ACAR GÜVENDİR: Analizlerde kullandığımız parametrik yöntemlerin bir takım varsayımları vardır. Sunumumda bunlara ayrıntıları ile yer verdim. Bu parametrik yöntemler normal dağılım gerektiren güçlü istatistiklerdir. Normal dağılıma uygun olmayan bir veriye sahipsek, bu durumda bu analizlerin (hipotez testleri) karşılığı olan nonparametrik yöntemleri tercih etmemiz uygun olur. Eğer verilerimizde aşırı uç değerler varsa bu değerler dağılımı çarpıtır ve normal dağılımdan uzaklaştırır. Bu durumda parametrik yöntemler istenen sonuçları veremez. Bu yüzden bu uç değerlerin veri setinden çıkarılması gerekir. Eğer bu veriler bizim için değerliyse, yani bu kişiler önemli bilgiler veriyor ise, bu kişilerle görüşmeler yapılabilir. Tabi uç değerin örneğin yüksek başarıdan kaynaklı olduğu biliniyorsa, çünkü her zaman uç değerler bundan kaynaklanmıyor. Belirli bir örüntü şeklinde işaretleme yapanlar olabiliyor ya da hiç okumadan hepsine katılıyorum diyenler olabiliyor. Ayrıca bu konuyla alakalı başka bir örnekleme yapmak istiyorum. Geçen bahar döneminde aynı bölümde çalıştığım bir arkadaşım doktora sürecinde doğrulayıcı faktör analizi yapmaya çalışıyor. Bir madde de bir sıkıntı var, normal dağılmıyor. Çalışma uyarlama çalışması olduğundan doğrulayıcı faktör analizi yapabilmek için verinin çok değişkenli normal dağılmasını istiyoruz. Veri çok değişkenli normal dağılmadığı gibi tek değişkenli normal dağılımı da karşılamıyor. Özellikle bir maddede sıkıntı vardı. Bu maddeye baktığımızda şöyle bir şeyle karşılaştık. Ölçeğin ölçmeye çalıştığı şey şu. Amerika'da geliştirilmiş bir ölçek, sanal ortamdaki oyunların ergenler açısından kullanılmasıyla ilgili ve madde; bu oyunları satın alıp oynarım diye bir madde yani parası olsa o oyunlara verecek ve oynayacak. Şimdi burada bizim kültürümüzde bu maddeyi uyarlamaya çalıştığımızda şöyle bir durumla karşılaşıyorsunuz, bizde oyunlara parasız bir şekilde kolaylıkla ulaşılabildiği için gençler para vermeyi aklının ucundan bile geçirmiyorlar. Şimdi o zaman bu maddede normal bir dağılım göremedik, basıklık

dokuzlardaydı. Ne yapacağız? Uyarlama çalışmalarında madde atmamız sıkıntılı olduğu için, ölçeğin orijinalini geliştiren kişiyle görüşülüp, bizim kültürümüzde bu maddenin işlemediği bilgisi verilebilir ve ölçekten çıkarılması konusunda fikir alınabilir. Belki böyle durumlarda esneklikler olabilir. Bazı durumlarda özellikle böyle kültürel durumlarda yani hep söylemeye çalıştığım nokta o aslında. Amacımızın ne olduğuna çok iyi hâkim olmamız lazım.

EMRE ATILGAN: Müsaadenizle ben bir ekleme yapabilir miyim? Veri manipülasyonu konusunda ekonometrik modellerden örnek vereceğim. Varsayalım ki bir regresyon yapmaya çalışıyorsunuz ama veriniz buna uygun değil. Örneğin değişkenlerinize ait veriler birik kök içeriyor. Ancak çalışmanızda regresyon analizi kullanmakta ısrar ederseniz, bu yöntemi kullanmak için değişkenlere ait verilerde fark alarak bu değişkenleri analiz edersiniz. Bu dur Bir sonuç elde eder misiniz? Elde edersiumda regresyon analizi yapılabilir hale gelir. Ancak siz önemli bir analiz sonucu yorumunu kaybedersiniz. Yani anlatmak istediğiniz hikayeden sapmış olursunuz, amacınızdan sapmış olursunuz. Dolayısıyla bu anlamda belki Mustafa hocanın söylediği gibi uç değerleri atmak bize analiz açısından kolaylık sağlasa bile yorum açısından birçok şeyi kaybetmemize neden olabilir. Bu konularda dikkatli olmakta fayda var.

SADEGÜL AKBABA ALTUN: Belki bu uç değerler ile ilgili, mesela nicel araştırmalarda biz onları genelde analiz yaparken atma kısmına girerken nitel araştırmada tam tersi onlara odaklanırız. Yani bir sınıfta notlar 50-60 iken bir öğrenci 98 alıyorsa o öğrencinin hangi özellikleri bu notu aldığını etkilediğini anlamak, onu modellemek kısmına biz daha çok dikkate alırız. Dolayısıyla nicel, nitel araştırmada özellikle bu çok temel bir ayrım gibidir. Gerçekten uç durumlara çok fazla odaklanırız. Bizim için çok önemlidir.

MELTEM ACAR GÜVENDİR: Aslında tam da bu noktada nitel ve nicel araştırmaları çok kesin çizgilerle ayırmayı doğru bulmuyorum (açıkçası böyle bir sınıflandırmayı doğru bulmuyorum). Dediğiniz gibi oradaki uç noktaya gidilip bir şeyler sorulabilir. Yani neden böyle? Ali hocanın bir sözü var. Geçen bir seminerde söyledi, çok hoşuma gitti. Nicel tek başına yavan kalabilir nitel de tek başına hikaye kalabilir diye. Yani o yüzden aslında nitel nicel birlikte olduğu zaman araştırmalarda çok daha değerli sonuçlara ulaşıyoruz. Ben öyle düşünüyorum açıkçası ve böyle düşünen birçok kaynak da olmaya başladı.

MUSTAFA SÖZBİLİR: Hocam bu konuya bir açıklık getirmem lazım. Bu nicel nitel karma meselesi. Bu tamamen neyi araştıracağınız ile ilişkili bir şey, diyelim bir hipotez testi yapıyorsanız nicel yapmak zorundasınız. Karmaya gerek yok burada. Eğer siz bir olguyu anlamaya çalışıyorsanız yorumluyorsanız o zaman nitel yapmanız gerekir. Dolayısıyla sizin incelediğiniz gerçeklik sizin amacınız neyse ona

göre bir şey geliştirmeniz lazım. Çünkü son zamanlarda şöyle bir kavram yanılgısı var, nicel tek başına yetmez, nitel tek başına yetmez işte karma araştırma yapın, böyle bir şey yok. Sizin incelediğiniz gerçeklik neyi gerektiriyorsa ona göre bir yöntem seçimi yapmanız gerekir. Aksi takdirde hata yapmış oluruz.

MELTEM ACAR GÜVENDİR: Benim söylemeye çalıştığım şey şu aslında. Nitelden anlaşılan şu olmaya başladı benim gördüğüm. Ben istatistiksel analizlere hâkim değilim, bu yüzden birkaç kişi ile görüşeyim sonuçlarını vereyim. Sizin amacınız görüşme ise tabi ki görüşme sonuçlarını vermeniz önemlidir. Ama burada sizin görüşmeyi nasıl yönlendirdiğiniz sorularınızın açıklamaya çalıştığınız kurumsal yapıyı ne kadar açıklayabildiği yani bunların çok iyi bir şekilde analiz edilip verilmesi önemli. Açık söylemek gerekirse, sadece istatistiğe hâkim olamamaktan kaynaklı bu araştırmalara yönlenildiği zaman çok yavan kalıyor, onu söylemeye çalışıyorum. Asıl olan verinin ne şekilde toplandığıdır. Ancak veriler nitel olarak toplanabilir. Verisini nitel olarak topladığınız bir araştırmayı nitel araştırma modelindedir şeklinde belirtmeniz, çok doğru değil. İşte bu sınırlandırmak, sınıflandırmak oluyor. Kısacası, araştırmaları nitel ve nicel şeklinde ayırıp, bu şekilde sınıflandırmayı doğru bulmuyorum.

Soru 5: Çalışmamızda istediğiniz kişi sayısına ulaşamadık diyelim. Nasıl bir yol izleyelim? Online anketler için soruyorum.

MELTEM ACAR GÜVENDİR: Şu aşamada zaten içinde bulunduğumuz pandemi sürecinde çevrimiçi anketlere gidiyoruz. Şimdi burada ulaşılamama durumu neden kaynaklanıyor? Bu soruya öncelikle cevap vermemiz lazım. Araştırmalarda veri toplama süreci çok kısa tutulmaya çalışılıyor. Eğer, siz sadece Edirne merkezde çalışabilirim, başka bir yere gidemem, gibi bir yaklaşıma girip veri sayım az oluyor diyorsanız, bu kabul edilebilir bir durum değil. Bu durumda çevre ilçeler ya da iller araştırmaya dâhil edilmeli. Şartlar veriyi çevrimiçi olarak toplamayı gerektiriyorsa, o şekilde toplayabiliriz tabi ki ama sınırlılıklar kısmında bunu belirtmekte fayda var. Kısacası veri sayımız biraz önce dediğim gibi amacımız doğrultusunda şekillenir. Bunun yanı sıra evrendeki sayı belirli mi ona göre hesaplamamız gerekiyor. Evrendeki sayı bilinmiyor ise bu durumda farklı bir yol izlenmeli. Dediğim gibi tam kesin bir sayı yok. Bunu siz kendi araştırmanızın amacına göre belirleyeceksiniz.

Soru 6: Örneklem büyüklüğü arttıkça normal dağılım bozulmakta 1000-2000 kişilik verilerde bu durumda illa normallik sınanmalı mı yoksa büyük sayıdaki verilerde normal olarak kabul ederek mi analiz yapmalıyız?

MELTEM ACAR GÜVENDİR: Örneklem büyüklüğü arttıkça normalleşme olasılığı da artar aslında. Bunun yanı sıra örneklem büyüklüğünü ne kadar artırırsanız, hatayı o derecede düşürmeye çalışırsınız, işte ikinci tip hatadan kaçmaya çalışırsınız gibi. O yüzden, örneklem büyürse normallik olmaz gibi bir yoruma gitmek yanlış olur. Bir de elinizdeki bu veriyle bir ölçek maddelerinin çok değişkenli normalliğe uygunluğunu mu test ediyorsunuz yoksa bir bağımlı değişkene ilişkin bağımsız değişkenin tüm kategorilerinde normal dağılımı mı kontrol ediyorsunuz. Veri sayısı çok olsa bile ölçek maddelerinin çok değişkenli normalliği sağlanamayabilir belki ama tek değişkenli normalliğin büyük ölçüde sağlanma olasılığı yüksek olacaktır.

EMRE ATILGAN: Bu konuda bende şunu söyleyebilirim; belki soru yanlış sorulmuş. Yani örneklem büyüdükçe veriler normalleşmez ancak büyük sayılar kuramı gereğince örneklem büyüdükçe örnekler parametreleri ana kütle parametresine yakınsar dersek daha doğru. Soru bu şekilde sorulmuş varsayarak cevap versek bence daha iyi olur.

Soru 7: Ana kütle sayısı tam olarak bilinmiyorsa örneklemi nasıl almalıyız?

MELTEM ACAR GÜVENDİR: Uygun analizleri seçme noktasına gitmeliyiz. Yani oradaki bizim standart sapmamız ne çoğunlukla tabi örneklem evren standart sapması bilinmediği için örneklem standart sapmasını kullanabiliriz. Ayrıca sizin bir öngörünüz olabilir. Ona göre bir karar verip hesaplamalar yapabilirsiniz. Araştırma kitaplarında evren sayısı bilinemediği durumlarda nasıl örnekleme yapılacağı ile ilgili çeşitli örnekleme yöntemleri ve hesaplamaları bulunuyor. Onları inceleyebilirsiniz. Kısaca belirtmekte fayda var. Bir örnek olması açısından, evren sayısı bilinmiyorsa örneklemi belirlemede kullanabileceğiniz formül aşağıdaki gibi olabilir.

$$n = \frac{t^2 pq}{d^2}$$

Soru 8: Hipotezimize uygun soru veya anket oluşturduğumuzda soru veya anketin uygun olduğunu nasıl anlarız?

MELTEM ACAR GÜVENDİR: Anket, ölçek, görüşme soruları bunlar ayrı birer ölçme aracıdır. Bu yüzden, her birinin geçerlik ve güvenirlik çalışmaları farklıdır.

Hazırlamış olduğunuz ölçme aracınızın uygun olup olmadığını belirlemek için güvenirlik ve geçerlik çalışmalarının mutlaka yapılması gerekir.

Soru 9: SPSS de veri analizi yaparken nasıl bir sıralama izlenmeli, hangi analiz hangisinden sonra gerçekleştirilmelidir?

MELTEM ACAR GÜVENDİR: Öncelikle seçtiğiniz analizin varsayımlarını test etmelisiniz. Ardından uygun analizi yaparak raporlaştırmalısınız.

Soru 10: Sosyal bilimlerde metaforik analiz yapmanın basamakları nelerdir hocam? İçerik analizinin altında mı yer alır? Doğru yolu nedir?

MELTEM ACAR GÜVENDİR: Meta analiz çalışmaları tamamıyla ayrı çalışmalardır. İçerik analizinden oldukça farklıdır. Meta analiz çalışmalarında yapılan çalışmalardan elde edilen etki büyüklüklerinden yola çıkarak tek bir etki büyüklüğü değeri elde edilir. Oldukça yoğun istatistiksel alt yapısı olan bir çalışmadır.

Soru 11: Merhaba, SPSS alternatifi jamovi, jasp gibi açık kaynak kodlu programlar hakkındaki düşünceleriniz nelerdir?

MELTEM ACAR GÜVENDİR: Kullanılabilir.

Soru 12: Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro-Wilk's testlerinden uygun olanına karar verirken N değeri kaç olmalıdır? Bazı kaynaklarda N>30 ise Kolmogorov-Smirnov tercih edilir denirken, bazı kaynaklarda ise N>50 ise Kolmogorov-Smirnov tercih edilir deniyor.

MELTEM ACAR GÜVENDİR: İki şekilde de ele alınabilir kaynak gösterilip ama bu testlerin yanı sıra çarpıklık ve basıklık değerlerinin de verilmesi desteklemek açısından yerinde olur.

Soru 13: Bağımsız örneklemler t testi ya da ANOVA için hesapladığımız etki büyüklüklerini, bu testlerin nonparametrik karşılıkları olan Mann-Whitney U yada Kruskal-Wallis için de hesaplayıp kullanabilir miyiz?

MELTEM ACAR GÜVENDİR: Nonparametrik testlerde etki büyüklükleri farklı şekilde hesaplanıyor. Bu testlere ait olan formülleri kullanarak etki büyüklüğünü hesaplamanız yerinde olur.

Soru 14: Etki büyüklüğü G power analizi için de gerekli değil mi?

MELTEM ACAR GÜVENDİR: Evet gerekli. Güç analizi, örneklemin evreni ne kadar teslim ettiğini belirlemek için kullanabileceğimiz bir analiz.

IV. KISIM

BİLİMSEL MAKALE YAZIMI

ULUSLARARASI DERGİLERDE MAKALE YAYINLAMA SÜRECİ[1]

Ali Ekber ŞAHİN[2]

Kitabın bu bölümünde sizlere tamamlanmış bir makalenin uluslararası dergilerde yayımlanma süreci hakkında bazı açıklamalarda bulunmak ve buna ilişkin bazı temel önerileri sizlerle paylaşmak istiyorum.

Elbette araştırmacılar olarak bizi araştırma ve yayın yapmaya yönelten farklı güdüleyiciler var. Bu temel güdüleyicileri iki başlık altında toplamak mümkün. Bunları, "geleneksel ya da felsefi güdüleyiciler", ve kişisel ve akademik performans göstergelerini yükseltmeye yönelik "kişisel güdüleyiciler" olarak ifade edebilirim. Tabi ki geleneksel felsefi güdüleyiciler ilgili bilim alanına katkı sağlamaya yöneliktir. Araştırma ve yayın yapmamızın temel amacı budur ve bundan haz duyarız. Fakat ikinci kategoride olan güdüleyiciler genelde yaygın ve pragmatik gerekçelere dayalı olan, "yayınla ya da yok ol" anlayışından kaynaklı güdüleyiciler olarak değerlendirilebilir. Her iki durumun sonucunda da araştırma ve yayın yapma ihtiyacı ortaya çıkmaktadır.

Bizleri araştırma yapmaya teşvik eden güdüleyicilerin etkisiyle başlattığımız ve tamamladığımız araştırmaları ve ulaştığımız yeni bilgileri yaygın bir şekilde paylaşmaya çalışırız. Araştırmalarımızı paylaştığımız ortamlar makale ya da kitap olabilir. Fakat şunu özellikle belirtmek isterim ki uluslararası üne ve saygınlığa sahip pek çok üniversitenin akademik yükseltme kriterlerinde etki faktörü yüksek bir dergide makale yayınlamak bir kitap yayımlamaktan daha değerli görülüyor. Bu önemli bir husus. Bir kitabın ömrü 1-2 yıl iken makalenin ömrü yaklaşık 10 yıldır. Bir makale 1 puan değerinde iken bir kitap bölümünün puan değeri 0.1'dir. Bir kitabın tamamı bir makalenin yarı puanı diğerinde görülmektedir. Dolayısıyla özellikle genç akademisyenlerin enerjilerini, zamanlarını, özellikle akademik yaşamlarının başlangıcında araştırma odaklı tutmalarını, bu amaçla kullanmalarını; kitap, kitap bölümü yazma gibi uğraşları en azından doçentlik profesörlük dönemlerine ertelemelerini öneririm. Araştırma temelli, özgün makaleler yazmak onların akademik gelişimlerine de önemli katkılar sağlayacaktır.

[1] *Sosyal Bilimler Alanında Bilimsel Araştırma ve Yayın Süreçleri Eğitim Panelleri Serisi.* Dördüncü Oturum: Bilimsel Makale Yazımı. *01.04.2021, Saat 19.00-21.00.* Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü ile European Association Sciences Editors (EASE) işbirliğinde çevrimiçi olarak gerçekleştirilen toplantıda sunulan davetli bildirinin düzenlenmiş halidir.

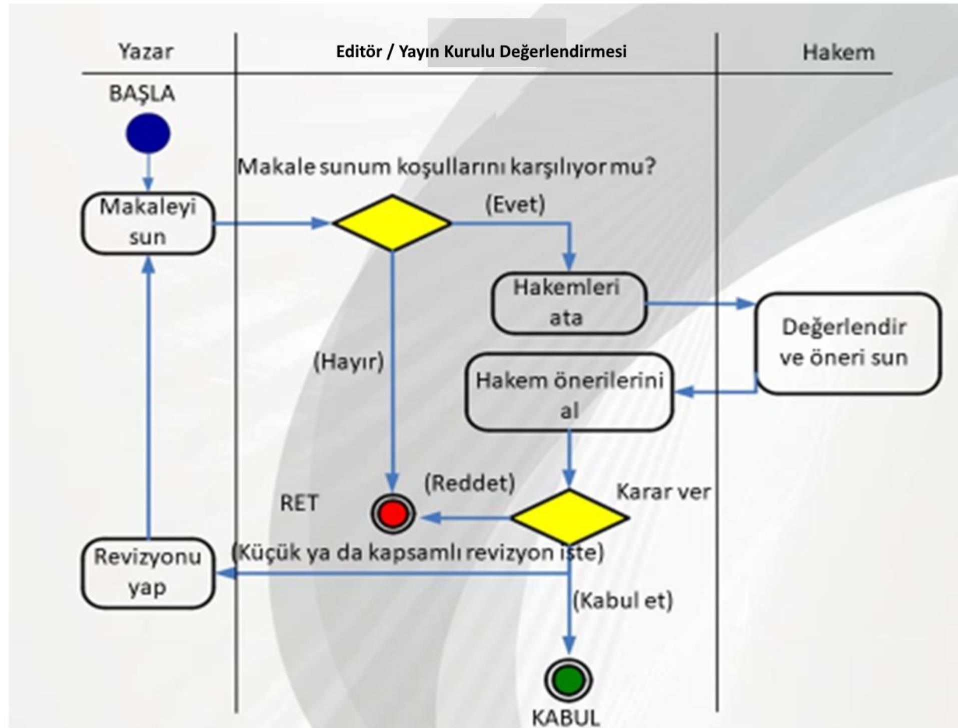
[2] Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi, alisahin@hacettepe.edu.tr, Orcid: 0000-0002-3728-9982.

Makale türlerine kısaca bakacak olursak, çok farklı makale türlerinden söz etmek mümkün. Fakat genel olarak makalelerin tür olarak; editöre mektup, kısa ya da hızlı iletişim yazıları şeklinde olabildiğini, bunun dışında çok yaygın olarak tarama ve derleme çalışmaları dediğimiz makale türlerine rastladığımızı, en önemli boyutta ise araştırma makalelerinin dergiler tarafından tercih edildiğini biliyoruz. Sosyal bilimler alanında belki editöre mektup kısa ya da hızlı iletişim yazılarına çok fazla rastlamıyoruz; fakat tarama ve derleme çalışmalarının önemli bir yer tuttuğunu söyleyebilirim. Belki özgünlüğü sınırlı olsa da tarama ve derleme çalışmalarının araştırma konusu bulmada ve sınırlandırmada bize çok destek olduğunu, araştırmalarımızın kuramsal alt yapısını güçlü bir şekilde şekillendirmemize katkı sağladığını belirtmek isterim. Bu tür makaleler son derece değerlidir; fakat araştırma makaleleri bunun da ötesinde büyük ölçüde özgün ve alana yeni bir bilgi katma iddiasında oldukları için farklı bir öneme ve değere sahiptir. İşte biz bu kapsamda yaptığımız özgün araştırmaları ve oluşturduğumuz yayınları uluslararası düzeyde paylaşıma ve erişime açmak isteriz.

Yaptığımız araştırmaların, bu araştırmalar sonucunda ulaştığımız yeni bilgi ve yaklaşımların uluslararası düzeyde paylaşıma açılabileceği en uygun mesleki ortam uluslararası hakemli dergilerdir. Uluslararası hakemli bir dergiyi bu açıdan, bu şekilde algılamak daha doğru bir yaklaşımdır diye düşünüyorum. Bununla birlikte uluslararası hakemli dergi olmaya ilişkin çok derin tartışmalar söz konusu. Hangi dergi uluslararası, hangisi değil? Bu soruların önemli tartışmalara yol açtığını söyleyebilirim. Örneğin soracağım şu sorulara yanıtlarınızı çevrimiçi bu ortamda, sohbet kısmından yazabilirsiniz. Dergi adlarında geçen “Global”, “International”, “World” ya da European” gibi sözcükler o dergileri uluslararası yapar mı? Bir derginin Türkiye’de yayımlanmaması, o dergiyi uluslararası yapar mı? Bir derginin yurt dışı adresi, iletişim bilgileri, o dergiyi uluslararası yapar mı? Türkiye'deki bir derginin Türkçe ile birlikte ya da Türkçe dışında diğer dergiler dillerde yayınlaması o dergiyi uluslararası yapar mı? Son olarak bir derginin yerel konulardan daha çok bölgesel ya da uluslararası konulara odaklı olması o dergiyi uluslararası yapar mı? Bana göre yapmaz. Kendisini “uluslararasıyım” diyen birçok derginin uluslararası olmayla ilgili özelliklerin oldukça uzağında olduğunu şu örneklerde görmemiz mümkün. Örneğin uluslararası olma iddiasındaki bir derginin baş editörünün farklı zamanlarda farklı ülkelerden olması önemli bir özellik olarak değerlendirilmelidir; ancak bu iddiaya sahip dergilerin editörler değişiyor; ancak yeni editörler de hep aynı ülkeden ise derginin uluslararası olma iddiası tartışma yaratır. Benzer şekilde uluslararası bir derginin farklı ülkelerden katkı sağlayan, işlevsel bir editöryal yapısının olması beklenir. En az üçte birinin farklı ülkelerden olması önemli bir özellik olarak değerlendirilebilir. Yayımlanan makalelerin, yazarların ve hakemlerin uluslararası çeşitliliği de bu anlamda dikkate alınması gereken bir diğer husustur.

Şahıs dergisi olmayıp, güçlü bir yayınevi, üniversite ya da meslek örgütü tarafından yayınlanması bir diğer özellik olarak değerlendirilebilir. Kurumsal ya da bireysel aboneliklerin yarısından fazlasının derginin yayımlandığı ülkenin dışından olması da uluslararası olma konusunda güçlü bir göstergedir. Profesyonel anlamda güçlü bir görüntü sergileyerek, COPE gibi, EASE gibi akademik örgütlerle işbirliği içerisinde olması dergilere uluslararası standartları taşıma ve uygulama konusunda uluslararası bir görünüm kazandırabilir. Sıralanan bu özelliklerin önemli bir kısmına sahip olmak bir dergiyi uluslararası hakemli dergi boyutuna taşıyabilir. Bu sunu kapsamında bu tür özelliklere sahip bir uluslararası dergide bir makalenin yayımlama sürecinin aşamalarına ve bu süreçte dikkat etmemiz gereken hususlara değinmek istiyorum.

Makale yayınlama süreci dergi seçiminden başlayıp nihai kararın alınmasına kadar devam eden bir süreçtir. Ekranda gördüğünüz bu akış diyagramı makale yayımlama sürecinin aktörlerini ve aşamalarını özetlemektedir.

Şekil 1: Makale yayımlama süreci

Akış diyagramında da görülebileceği üzere makale yayınlanma sürecinde üç temel aktör rol oynamaktadır Bunlardan tabi ki en önemlisi yazar, diğer temel aktör, editör ve yayın kurulu bir diğer aktör ise hakem olarak sıralanabilir. Bu aktörler arasında güçlü bir ilişki olduğu söylenebilir. Editör, bütün süreci yöneten ve nihai kararı veren kişidir. "*Bir editör her zaman kazanan ve haklı olan kişidir*." ifadesi literatürde yerini bulmuştur. Aslında yazarlar olarak editörün oldukça güçlü olduğu bu süreci ne kadar etkili bir şekilde yönetebilirsek makalelerimizin yayınlanma olasılığını o kadar artırabiliriz.

Makale yayımlama sürecinin en önemli aşaması dergi seçimi aşamasıdır. Makalemizi iyi bir dergide yayınlamak isteriz. İyi bir dergi seçimi iyi bir arkadaş seçimi gibidir. Bu konuda özenli davranmamız gerekmektedir. Saygın olmayan dergilerde, şüpheci, yağmacı, sözde, uydurma, sahte diye adlandırılan dergilerde yayın yapmak akademik saygınlığımıza gölge düşürebilir, araştırmamızın güvenirliğini azaltabilir. Bu nedenle dergi seçimi aşaması son derece önemli bir aşamadır. Bu aşamada öncelikli olarak şu soruyu sormamız gerekir: "*Benim bir araştırmacı olarak yayımlanması amacıyla dergiye sunacağım makaleye atfettiğim değer nedir?*" Bir araştırmacı ya da bir yazar, öncelikle makalesine kendisi bir değer biçmelidir. Eğer çalışmanızın çok önemli ve anlamlı sonuçlara sahip bir çalışma olduğunu düşünüyorsanız SCI, SSCI, kapsamında Q1 ve Q2 alan dergilere bu çalışmanızı rahatlıkla gönderebilirsiniz. Eğer çalışmanızın iyi, sağlam, ilginç, oldukça katkı sağlayan bir çalışma olduğunu düşünüyorsanız, Q3 ya da Q4 hedefleyebilirsiniz. Yine çalışmanızı küçük bir çalışma olarak görülse de katkı sağlayan bir çalışma olarak düşünüyorsanız ESCI ya da ERIC ve benzeri dizinlerde yer alan dergilerde çalışmanızı yayınlamayı hedefleyebilirsiniz. Dolayısıyla *"Benim çalışmam nasıl bir çalışma? Değeri nedir?"* sorularına hakemlerden ve editörden önce objektif bir şekilde sizin yanıt vermeniz gerekir. Dergi seçiminde bunun dışında da ölçütleriniz söz konusu olabilir. Derginin kapsamı, amacı, benzer çalışmalar yayınlayıp yayınlamadığı, yer aldığı dizinler, etki faktörü, yayın sıklığı, değerlendirme süresi, yayınlama hızı, yayın dili gibi birçok faktör diğer ölçütleriniz arasında yer alabilir. Bu kapsamda yaptığınız bir değerlendirme sonucunda birden fazla derginin seçenekleriniz arasında yer aldığını görebilirsiniz. Dergileri A, B, C, D ya da 1, 2, 3, 4 şeklinde diye sıralayıp her bir kritere göre bu dergileri değerlendirmek sizi böyle bir süreçte doğru dergiye yönlendirecektir. Dolayısıyla zaman kaybı gereksiz riskleri almak, gereksiz uğraşlar içerisine girmekten de sizi uzak tutacaktır. Böyle bir değerlendirme örnekte verildiği şekliyle yapılabilir:

Dergi Adı	Kapsam ve Amaç	Benzer Çalışmalar	Yer Aldığı Dizin	Etki Faktörü	Yayın Sıklığı (Yılda)	Değerlendirme Süresi	Yayımlama Hızı
Dergi A	✓	✓	E-SCI	✗	3 sayı	4 ay	1 yıl
Dergi B	✓	✓	SSCI	Q2	8 sayı	6 ay	1 yıl
Dergi C	✓	✗	SSCI	Q4	4 sayı	8 ay	2 yıl
Dergi D	✓	✗	AHCI	Q1	4 sayı	2 ay	4 ay
Dergi E	✓	✓	E-SCI	✗	6 sayı	3 ay	6 ay

Dergi Adı	Yayın Şekli	Ücret Talebi	Sözcük Sınırlaması	Yayım Dili	Ürün Kalitesi	Derginin Prestiji	Erişilebilirlik
Dergi A	Elektronik	Yok	8000	Tür., İng	Zayıf	Orta	✓
Dergi B	Basılı + Elek.	Yok	6000	İngilizce	Yüksek	Yüksek	✓
Dergi C	Basılı + Elek.	Yok	7000	Tür., İng.	Yüksek	Orta	✓
Dergi D	Basılı + Elek.	Var	6000	Tür., İng., Fr., İsp.	Orta	Orta	✓
Dergi E	Basılı + Elek.	Var	6000	İngilizce	Orta	Düşük	✓

Şekil 2: Beş farklı derginin aday makalemize uygunluğunun değerlendirilmesi

Makale yayımlama sürecinin ikinci aşamasında makalenin derginin yazım kurallarına göre düzenlenmesi yer alır. Dergiler bu konuda yazarların özenli davranmasını beklerler. Her dergi hangi formatta makale sunulması gerektiğini *"Yazarlara Yönerge"* kısmında ayrıntılı bir şekilde belirtir, araştırmacıların bu kurallara titizlikle uymasını isterler. Yönergeleri dikkatlice okuyup, belirtilen hususların makalenizde bulunmasını sağlarsanız bunun karşılığını fazlasıyla alırsınız. Bu şekilde gereksiz işlem ve iletişimden uzak durmanız mümkün olabilir. Özellikle yönergeye uygun formatlanmış bir makale, formatlamayana göre editör ve hakemler tarafından daha olumlu algılanır. Bu algıyı yaratmak bizim elimizdedir. Öncelikle bu kapsamda makalemizin yazım dili açısından da hatasız olmasını sağlamalıyız. Uluslararası dergiler ağırlıklı olarak İngilizce makaleleri tercih ettiklerinden dolayı makalemizi öncelikler ileri düzey makale düzenleme (advance editing) ya da son okuma (proofreading) işleminden geçirmek oldukça önemlidir. Burada sizlere son okuma işlemi yapılmış bir makalemizden bir kesit sunmak isterim. Makalenin üç yazarının İngilizce dil hâkimiyetleri oldukça iyi. Yani kendilerini İngilizce yazma açısından oldukça yeterli hissediyorlar. Bu örnekten de anlaşılabileceği gibi anadili İngilizce olan insanların makalenizin dil açısından düzenlenmesine yapacağı katkı çok değerlidir. Bu amaçla, özellikle cümle yapılarını da değerlendiren ve yeniden yapılandıran ileri düzeyde makale düzenleme (advance editing) sürecini öneririm mutlaka öneririm. Son okuma (proof reading) sadece imla hatalarına ve temel yazım yanlışlarını odaklanacağı için sınırlı bir katkı sunacaktır. Bu tür katkılar makalemizin dil açısından sorunsuz bir şekilde dergiye sunulmasını sağlayacaktır.

incremental body movements)~~ subsequent to her turn initial address term oriented to TEA in line 39 and uses a turn entry device (*well*)~~. TEA's embodied confirmation arrives in the same turn and NEV ~~starts~~ begins an extended story-telling turn (lines 40-43). Her story consists of several gaps ~~marked~~ and is characterized by~~with an~~ expressions of ~~lack of remembering~~forgetfulness, and markers of uncertainty ~~markers~~ (*or so*)~~,~~ and resemblance ~~markers~~ (*like*). She closes her telling with completion marked with 0.8 sec of silence and subsequent expression in line 46. TEA temporally coordinates her drinking (see line 43) with NEV's extended ~~telling~~narration. Similar to her earlier orientation to learner initiatives, TEA builds on NEV's contribution by asking a relevant question (line 47). This encourages NEV to ~~upgrade her telling~~embellish her narrative by ~~and she~~ adding~~s~~ another detail (*a girl*); this creates an~~ in~~ overlap with a~~nother~~ dispreferred contribution in line 50. TEA ~~confirms~~ acknowledges NEV's contribution ~~in nodding fashion~~with a nod in line 51, which ~~is oriented to by~~ NEV interprets as an invitation to continue ~~telling~~speaking. ~~Therefore, s~~She then provides ~~an~~ a reason ~~account~~ for her ~~lack of remembering~~inability to remember~~ to continue telling~~ in line 53. The final position of her turn overlaps with TEA's designedly incomplete utterance (DIU; Author2, in press; Author1, Author3, ~~and~~ & Author2, 2019; Koshik, 2002) as hints to elicit the preferred response. Almost identical to earlier segments, TEA builds on learner initiatives if they are preferred contributions, thereby~~ and~~ increas~~es~~ing student participation in the classroom. Similarly, she does not show orientation to dispreferred responses and ~~explicitly~~

Açıklamalı [A17]: I hope these edits capture the intended meaning of the original sentence.

Biçimlendirilmiş: Yazı tipi: (Varsayılan) Times New Roman, 12 nk

Biçimlendirilmiş: Yazı tipi: 12 nk

Açıklamalı [A18]: Do you mean to say "Once she has finished narrating this anecdote, there is 0.8 seconds of silence".

Biçimlendirilmiş: Yazı tipi: (Varsayılan) Times New Roman, 12 nk

Biçimlendirilmiş: Yazı tipi: 12 nk

Açıklamalı [A19]: Does "subsequent expression" refer to the teacher being in the process of placing her cup on the table? If so, you could reword this portion of the sentence as follows: "after which the teacher places her cup on the table in line 46".

Biçimlendirilmiş: Yazı tipi: (Varsayılan) Times New Roman, 12 nk

Biçimlendirilmiş: Yazı tipi: 12 nk

Açıklamalı [A20]: Include all self-citations in the reference list.

Açıklamalı [A21]: It isn't clear if a) the hint is the final position of NEV's turn or b) whether TEA's incomplete utterance serves as a hint or c) if the overlap functions as a hint. Please clarify.

Biçimlendirilmiş: Yazı tipi: 12 nk

Şekil 3: İleri düzeyde makale düzenleme örneği

Editöre ilk iletişimizin "editöre mektup" (cover letter) ile olması beklenir. Bu mektup sizin iyi bir izlenim oluşturmak için kullanabileceğiniz ilk fırsattır, dikkatlice kullanılması gerekir. Bu aşamada hitaptan teşekküre kadar bu mektup içerisinde dikkat etmemiz gereken birçok husus olduğunu belirtmek isterim. Hitap ile ilgili olarak; editörün isimi biliniyorsa «*Dear Professor Berliner*» ya da «*Dear Dr. Berliner*» şeklinde; editörün ismi bilinmiyorsa «*Dear Sir*» ya da «*Dear Madam*» şeklinde hitaplar kullanılabilir. «*Dear Prof. Berliner*» ya da «*Dear Sir or Madam*» şeklinde hitapların uygun olmadığını belirtmek isterim. Paragrafa girerken giriş cümlesinde makalemizin başlığını vermek, yazarları ve makalenin genel yapısı hakkında (sözcük, tablo, şekil, kaynakça…) kısa bir bilgi sunmak uygun bir yaklaşım olabilir.

> Please find attached copy of a manuscript entitled, *« "Effects of the "4+4+4" Educational Regulation in Turkey on Students' Academic Development*" (word count: 7766; tables 3; figures 8; references 44). » by Ali Ekber Sahin.and Cigdem Is Guzel.

İkinci cümlemizde makalenin ilgili olduğu alandaki mevcut duruma ilişkin kısa bir bilgi verebiliriz.

> Recent studies related to this reform have focused on the opinions of teachers and administrators.

Mevcut durum bu iken üçüncü cümlede sizin farklı olarak ne yaptığınızı açıklamanız gerekir.

> In our research we examined the effects on the academic development of students, of the age difference that increased even further after Law No. 6287 set an earlier schooling start age and aimed to determine the effect of this age difference among students in the same grade level on their subsequent development.

Dördüncü cümlede araştırmada ne bulduğunuzu ifade etmelisiniz.

> We found that students younger than 69 months are disadvantaged against their older peers in all the specified fields and subfields during all the periods studied.

Araştırmamızın önemini belirten bir cümle ile birinci paragrafı tamamlayabiliriz.

> We believe that this contribution is theoretically and practically relevant because student data provide a clear indication of the impacts of educational reforms.

Editöre yazdığımız mektubun ilk paragrafını oluşturan beş cümle ile makalemize ilişkin bilgi verirken diğer paragrafta bu makalenin derginin hedef kitlesinin ilgisini çekebileceğini ilişkin ifadelerinizi sunmanız gerekir.

> Our research is of particular interest and use to academicians and practitioners in the field of education, who comprise the majority of your journal’s readers.

Devamında yazarların bu makaleyi hazırlarken ne tür sorumlulukları aldıkları makalenin daha önce bir yerde yayınlanmadığı bilgileri paylaşılmalıdır.

> All the authors contributed to the work described in this paper and all take responsibility for it. Moreover, this manuscript has not been published or presented elsewhere in part or in entirety, and is not under consideration by another journal.

İlk iki paragrafı bir mektup içerisinde bu şekilde ifade etmek mümkün. Bazı dergiler, dergilerinin yayın politikalarına bağlı olarak hakem önerileri isteyebilirler. Bu talebi isimleri önerme gerekçenizi belirterek ve herhangi bir çıkar çatışması olmadığını ifade ederek sunabilirsiniz. Editöre teşekkürle bu mektubu sonlandırarak ve kendilerine gönderebilirsiniz. Böyle bir mektubu bir bütün olarak şu şekilde paylaşmam mümkün olabilir:

April 26, 2016

E.L. Grigorenko
Managing editor
Learning and individual differences

Dear Dr. Grigorenko:

Please find attached copy of a manuscript entitled, "**Effects of the "4+4+4" Educational Regulation in Turkey on Students' Academic Development**" (word count: 7766; tables 3; figures 8; references 44)." by Ali Ekber Sahin.and Cigdem Is Guzel. Recent studies related to this reform have focused on the opinions of teachers and administrators. In our research we examined the effects on the academic development of students, of the age difference that increased even further after Law No. 6287 set an earlier schooling start age and aimed to determine the effect of this age difference among students in the same grade level on their subsequent development. We found that students younger than 69 months are disadvantaged against their older peers in all the specified fields and subfields during all the periods studied. We believe that this contribution is theoretically and practically relevant because student data provide a clear indication of the impacts of educational reforms

Our research is of particular interest and use to academicians and practitioners in the field of education, who comprise the majority of your journal's readers. All the authors contributed to the work described in this paper and all take responsibility for it . Moreover, this manuscript has not been published or presented elsewhere in part or in entirety, and is not under consideration by another journal

We'd like to recommend five researchers as potential referees. Their names and contact details are provided at the end of this letter. We believe that they can objectively review our research and contribute valuable suggestions regarding the paper. All the authors have approved the manuscript and agree with submission to your esteemed journal. We have read and understood your journal's policies on copyright, ethics, etc., and believe that neither the manuscript nor the study violates any of these. Furthermore, there are no conflicts of interest to declare.

Thank you for your consideration. We hope our manuscript is suitable for publication in your journal. We look forward to hearing from you at your earliest convenience.

Yours sincerely,

Dr. Ali E. Sahin
Hacettepe University
Hacettepe University Faculty of Education Department of Elementary Education, 06800, Ankara Turkey
90.312.297 86 25 ext.125
alisahin@hacettepe.edu.tr

Potential Reviewers

1. Regent Professor Dr.: University: Email:
2. Assoc.Prof. Dr.: University: Email:
3. Prof.Dr.: University: Email:
4. Assoc.Prof. Dr.: University: Email:
5. Prof.Dr.: University: Email:

Makalenin dergiye gönderilmesi aşamasında dergilerin elektronik ortamda makale kabul etme yönergelerine titizlikle uyulması gerekir. İlk aşamada tüm yazarların eksiksiz şekilde bildirilmesi önemli bir noktadır. Makalenin değerlendirme sürecindeki durumunun elektronik ortamda izlenmesi, gereksiz yere editörü rahatsız etme durumlardan kaçınması da dikkat edilecek diğer hususlar arasında yer alır. Makalenin değerlendirilmeye alınıp alınmadığı bilgisi değişik şekillerde gelebilir. *"Formata ya da kapsama uygun değil"* gerekçesiyle makaleniz değerlendirme sürecine alınmayabilir. Yayın kurulu ve editör kararıyla bunlar olabilecektir. *"Zayıf ve içeriği katkısı olmayan içerik"* diye ret alabilirsiniz. *"Makaleniz hakem değerlendirme sürecine kabul edildi"* şeklinde yanıt almak iyi bir gelişme olarak değerlendirilmelidir. Hakem değerlendirmeleri sonucunda da *"Olduğu gibi kabul"*, *"Küçük düzeltmelerle kabul"* ya da *"Yeniden sun"* şeklinde gelebilir. En kötüsü tabii ki *"ret"* yanıtı almaktır. Makalemizin kabul edilmeme gerekçelerini değerlendirmek, önerileri dikkate alıp makalemizi geliştirip bir başka dergiye göndermek yerinde bir çaba olacaktır.

Makalemiz için kapsamlı düzeltme (major revision) kararı yazarları karamsarlığa itmemeli, iyi bir gelişme olarak değerlendirilmelidir. Bu kapsamlı düzeltmelerin yapılması, makalemizin yayınlanma olasılığını arttırır. Hakemlerin revizyon talepleri yazarlar tarafından dikkatle ele alınmalı, yerine getirilmeli, her bölüm (giriş, yöntem…) için yapılan düzeltmeler bir metinde detaylı bir şekilde açıklanarak, şu içerikte yazılmış mektup ekinde editöre gönderilmelidir:

Dear Dr. Daniels,

We would like to submit the revised manuscript, "Interactional management of learner initiatives in social studies classroom discourse" for consideration for possible publication in Learning, Culture and Social Interaction. We truly appreciate the constructive feedback provided in the first round of review and found all suggestions very useful. We would also like to state that we have followed all the comments and performed major revisions.

Looking forward to receiving further updates.

Sincerely,
Dr. Nergiz Kardaş İşler, Hacettepe University
Dr. Ufuk Balaman, Hacettepe University
Dr. Ali Ekber Şahin, Hacettepe University

Reviewer 1's Comments	**Our responses to Reviewer 1**
Introduction	
• The authors should provide a clearer definition of social studies or the social studies course they refer to. Social studies courses are not part of the curriculum in all countries or the term 'social studies' is not necessarily used to refer to such studies. • A clearer definition of social studies or the social studies course - including references - must be given so that the reader can imagine how the information is relevant for education in their country or globally.	Many thanks for pointing this out. We have added extensive clarifications regarding the social studies course and its relevant curricular nature.
• Some information is given in the abstract but this information is not available in the Introduction chapter. All necessary background info should be in the theoretical background, without having to refer to the abstract for further info. • In the abstract, the authors also claim that "The transdisciplinary nature of these classrooms requires the teachers to create an atmosphere of active student participation". This information should be available in the Introduction	We have done major revisions in the abstract as well as the introduction. They are now fully integrated without any gaps in the reasoning of transdisciplinarity and what is referred to as social studies classrooms.
• Why is a positive classroom environment integral for social studies? This seems to include the assumption that a positive environment is more important for social studies than other domains. Is it so and why? • Why is student participation so important in social studies? Perhaps this is not clear, because the definition of social studies is not clear. Further, it is important to note that participation in classroom discussions is quite important for any domain in primary school. Claims about participation being especially important in social studies should be justified.	We have clarified our argument as follows: "Teaching these subjects with reference to their social aspects requires that teachers possess the knowledge, capabilities, and dispositions needed to create learning environments that encourage social interaction and active engagement with the subject matter (Myers et al., 2006). Interactivity is crucial for teachers to perform the set of values and skills that fall within the purview of these transdisciplinary subjects in and through classroom interaction. Teachers are therefore normatively expected to ensure a smooth transition between subjects, in ways that are observable to students and completely open to their participation. To this end, a positive classroom environment is considered integral to the success of a social studies course, and can be accomplished through increased student participation." Thanks to your comments, we also believe that the definition of social studies is now clear and accessible to a larger audience.

Revizyonlarımızı okuyan hakemlerin önerilerinin dikkate alındığını ve bu önerileri yerine getirmek için çaba gösterildiğini hissetmeleri gerekir. Hakem önerileri makalenin doğruluğuna, kalitesine katkı sunar. Bu nedenle bu önerilerin yazar lehine olduğu bilinmelidir. Önemli bir hakem düzeltmesi olmaksızın kabul edilen makalelerin risk taşıdığını, yazarlarına ciddi problemler yaşatabileceğini söyleyebilirim. Makalenizi kapsamlı bir revizyondan sonra yayımladıysanız, bu sürecin içinize sinen bir süreç olduğunu hissedebilirsiniz.

Nihai karar editör tarafından sorumlu yazara iletilir. Bu karar, eğer gerçekten emek verdiyseniz "kabul edildi" şeklinde olacaktır. Gönüllü katkılarından dolayı editöre ve hakemlere saygı duymalıyız. Onların titizlikle yürüttükleri bir değerlendirme süreci sayesinde kaliteli bir çalışmanın geniş bir akademik çevre ile paylaşılması mümkün olabiliyor. Makalenizin hakem eleştirileri sonrasında geliştirilerek yayımlanmasının hakemlere çok şey kazandırdığını söyleyemeyiz; yazarlar olarak bizim kazandığımız çok şey var. O nedenle hakemlerin eleştirilerini hiçbir şekilde kişiselleştirmemeliyiz, ciddiyetle bu eleştirilerin üzerine eğilmeliyiz, hakem emeğini takdir etmeliyiz.

Makalenin kabul edilmesi sonrasında tasarım için düzenleme, fikri mülkiyet hakları vb. bir dizi teknik işin yerine getirilmesi gerekecektir. Makalemizin basılacak

halini özenle inceleyip baskı öncesinde her hangi bir hata olup olmadığını kontrol etmeli, hata olup olmadığını incelemeliyiz.

Bir makalenin yayımlanması sürecinde en büyük sorumluluğun aslında yazarlarda olduğunu hissetmemiz gerekiyor. Eğer biz gerekli özeni, hassasiyeti sürecin paylaştığım her bir aşamasında gösterebilirsek makalelerimizin yayımlanma olasılığını artırabiliriz.

BİLİMSEL MAKALELERDE GİRİŞ, ÇÖZÜMLEME VE SONUÇ BÖLÜMLERİ YAZILIRKEN DİKKAT EDİLMESİ GEREKEN HUSUSLAR NELERDİR?[1]

Fahri TÜRK[2]

Bu bölümde makale yazarken hangi hususlara dikkat edilmelidir? Özellikle giriş, gelişme ve sonuç bölümlerinde hangi kıstaslara riayet edilmelidir? Sorularına cevap vermek istiyorum. Ali Ekber Hocam, makale çeşitlerinden bahsettiği için ben bu konu üzerinde durmayı planlamış olmama rağmen sadece araştırma makalesi hakkında bir kaç cümleyle yetinmek istiyorum. Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkilerde genellikle araştırma makalelerine önem verilmektedir. Ancak bir kimse lisansüstü düzeyde makale yazımını öğrenmek amacıyla derleme makaleler yazabilir. Ama akademik hayatın ilerleyen aşamalarında daha doğru bir ifadeyle doktora sonrasında mutlaka araştırma makaleleri yazılmalıdır. Çünkü sadece araştırma makaleleri söz konusu disipline özgün bir katkı yapabilir. Tahmin edeceğiniz gibi araştırma makalesi yazmak çok fazla zaman alan meşakkatli bir süreçtir ki bunun neden zahmetli olduğunu bu bölümün sonunda net bir şekilde anlayacaksınız.

Bilimsel bir makalede; bir araştırma sorusu ve/veya mümkünse bir hipotez geliştirilmesi, uygun veri toplama kaynaklarının tespit edilmesi, toplanan kaynakların okunması ve özümsenmesi, düşünceler arasında mantıksal bir örgü oluşturulması, yazma süreci, araştırmanın profesyonel değerinin oraya konulması ve son olarak yazılan metnin defalarca gözden geçirilmesi ve tahsis süreci gibi merhaleler büyük önem arz etmektedir. Tabi bu hususlara bil hakkın riayet edilerek makale yazmak deneyim ve ustalık gerektirmektedir. Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi'nin editörlüğünü yaptığım için biliyorum lisansüstü öğrenciler ve genç akademisyenler düşüncelerini Türkçe olarak açık ve anlaşılır bir şekilde kâğıda dökmekte oldukça zorlanmaktadırlar.

Bu giriş cümlelerinden sonra bilimsel bir araştırma makalesinin nasıl hazırlanması gerektiği hususunda aşağıdaki değerlendirmeyi yapabilirim: Bu bağlamda her şeyden önce "Bir makale konusu seçilirken ve giriş bölümü yazılırken nelere dikkat edilmelidir? sorusu hayati bir öneme haizdir. Tabi bu çerçevede birçok

---

[1] *Sosyal Bilimler Alanında Bilimsel Araştırma ve Yayın Süreçleri Eğitim Panelleri Serisi.* Dördüncü Oturum: Bilimsel Makale Yazımı. *01.04.2021, Saat 19.00-21.00.* Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü ile European Association Sciences Editors (EASE) işbirliğinde çevrimiçi olarak gerçekleştirilen toplantıda sunulan davetli bildirinin düzenlenmiş halidir.

[2] Prof. Dr., Trakya Üniversitesi, fahriturk11@gmail.com, Orcid: 0000-0003-0117-0573.

husustan söz edilebilir, ancak ben burada verilen süreye uymak açısından birkaç önemli nokta üzerinde duracağım. Bu konunun ayrıntılarına dair sorular hasıl olursa tartışma bölümünde cevap verebilirim. Konu seçiminde henüz araştırılmamış veya yüzeysel olarak araştırılmış sorunlara veya olgulara yönelmek oldukça önemlidir. Yani alan yazında henüz araştırma ihtiyacı olan bir konu seçimi yapmak her zaman birincil derecede rol oynamaktadır. Sadece araştırma ihtiyacı bulunduğunda, orijinal bir konu çalışılabilmektedir. Diğer bir ifadeyle masaya yatırılması düşünülen konu fazla araştırılmamış yani bakir bir alan olmalıdır. Konu seçiminde dikkat edilmesi gereken bir diğer husus ise mümkün olduğunca güncel konu ele almaktan imtina edilmesidir. Pekiyi güncel konular hiç mi çalışılamazlar? Tabi ki güncel konulara da yönelebilirsiniz fakat böyle konuların araştırılmasında bazı sorunlar bulunmaktadır. Çünkü güncel konular hali hazırda cereyan eden olaylar oldukları için bilgiye erişim sınırlı olabilir ve konuyu net bir şekilde sınırlandırmak mümkün olmayabilir. Oysa iyi bir araştırma makalesinin özünde, konunun net bir şekilde sınırlandırılması yatmaktadır. Dolayısıyla iyi sınırlandırılmış bir konu seçilmesi lazımdır. Diğer bir ifadeyle konu açık ve net olarak herhangi bir şüpheye mahal bırakmayacak şekilde ortaya konmalı yani sınırlılıkları iyi çizilmelidir. Şayet ele almış olduğunuz konunun önemli bir boyutu değerlendirme dışında tutulacaksa, bunun kesinlikle belirtilmesi gerekmektedir. Örneğin bir kimse yazdığı makalede 1923-45 arası dönemde Türkiye ve Almanya arasındaki ilişkilerin sadece iktisadi boyutunu ele alıyorsa, dolayısıyla siyasi ve askeri boyutlar devre dışı bırakılıyorsa söz konusu boyutun çalışmaya neden dâhil edilmediği birkaç cümleyle vurgulanmalıdır. Ezcümle iyi bir makale yazabilmek için konunun net bir şekilde sınırlandırılması gerekmektedir. Genelde makalelerde yapılan hatalar konunun çok genel olarak seçilmesinden kaynaklanmaktadır. Giriş bölümünde laf kalabalığı yapmadan doğrudan konuya parmak basılmalı ve sınırlılıklar çizilmelidir. Şayet bir araştırma konusu ne kadar dar bir çerçevede belirlenirse araştırma o kadar rahat bir şekilde yürütülebilir. Örneğin Türkiye'de yenilenebilir enerji kaynakları üzerine yapılan bir çalışmada bakıyorsunuz konuya taş devrinden itibaren başlanıyor. Esasında böyle bir durumda konuyu dağıtmadan bir an önce sadede gelmeniz yani asıl soruna parmak basmamız gerekmektedir. Esasında iyi bir konu seçimi ve sınırlılıkların net bir şekilde çizilmesi başlı başına bir başarı olarak değerlendirilebilir.

Bir sonraki aşamada bir soru ve hipotez belirlenmelidir. Burada bir makale kapsamında belki net bir hipotez oluşturmaktan vazgeçilebilir. Ancak mutlaka bir soru ortaya atılmalıdır. Çünkü akademisyen araştırma sorusunu cevapladığı taktirde haliyle hipotezini de ortaya koymuş olmaktadır. Diğer bir ifadeyle her makalede bir veya birbiriyle bağlantılı birkaç sorunun cevabı aranmalıdır. Şayet bir çalışmada açık ve net bir şekilde soru veya hipotez oluşturulmuş ise makalelerin hakemlik süreçleri ve yayına kabul edilmeleri hiç kuşkusuz daha sorunsuz bir şekilde cereyan

etmektedir. Çünkü pozitivist anlayışla yapılan bilimsel çalışmalarda hipotezin sınanması yani test edilmesi asli amaçtır. Ayrıca soru ve hipotezler lisansüstü tezlerde de mutlaka yer almalıdır. Ancak maalesef Türkiye'de yazılan makalelerde soru, hipotez ve yöntem gibi önemli hususlara yer verilmediği gibi lisansüstü tezlerin de önemli bir kısmında bu hususlar açık ve seçik bir şekilde ortaya konmamaktadır.

Makalelerde riayet edilmesi gereken bir diğer nokta ise söz konusu çalışmanın Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler disiplini açısından taşıdığı bilimsel değerin ortaya konmasıdır. Yani yapılan araştırmanın veya makalenin hangi amaca hizmet ettiği vurgulanarak uygulama ve kuramsal düzeydeki değeri hakkında açıklamalarda bulunulmalıdır. Örneğin yazdığınız makale Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler alanındaysa söz konusu çalışmanın veya araştırmanın bu disiplin açısından taşıdığı önemi ortaya konmanız gerekmektedir. Eğitim bilimleri alanında çalışıyorsanız, araştırmanın eğitim bilimleri açısından taşıdığı değere ve öneme değinmelisiniz. Yani söz konusu çalışmanın profesyonel değeri hakkında bir şeyler söylenmelidir. Bir sonraki aşamada ortaya atılan sorunun cevabının verilmesi yani hipotezin ortaya konması gerekmektedir. Hipotez, bilim dilinde bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi olarak tanımlanmaktadır. Makaleler kapsamlı çalışmalar olmadığından sadece bir bağımsız değişkenin bir bağımlı değişken üzerindeki etkisini açıklamaya çalışmanız gerekmektedir.

Makalenin giriş bölümünde üzerinde durulması gereken bir diğer husus hipotezde geçen önemli kavramların açıklanmasıdır. Örneğin çalışmanızda demokrasi veya Orta Asya kavramlarını kullanıyorsanız bunları net olarak tanımlamanız lazımdır. Bunlar çok anlamlı yani muğlak kavramlar olduklarından anlam bütünlüğünün sağlanması büyük önem arz etmektedir. Zaten bilimsel çalışmalarda çok anlamlılığın giderilmesi için kavramsallaştırmalara ve tanımlamalara ihtiyaç duymaktayız. Ancak sadece bu kavramların tanımlanmaları ve kavramsallaştırılmaları yeterli değildir. Bu kavramların çözümlemede nasıl ölçülebileceğine dair tespitlerde bulunulması gerekmektedir ki buna bilim dilinde operasyonel hale getirme adı verilmektedir.

Bilimsel bir makalenin veya çalışmanın giriş bölümünde yer alması gereken olmazsa olmazların başında yöntemin açıklanması gelmektedir. Yöntem kısaca bilimsel doğru bilgiye erişmek için izlenen yoldur. Yöntem esasında nasıl sorusunun cevabıdır. Yöntemin iki boyutu bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, kaynakların nereden ve nasıl elde edildiğiyle alâkalıdır. İkincisi ise elde edilen kaynakların hangi yöntemle çözümlemeye tabi tutulduğudur. Söz gelimi çözümleme yapılırken karşılaştırma, örnek olay, söylem analizi veya süreç analizi gibi yöntemlerden birinden yararlanıldıysa bunların açıklanması ve neden belli bir yöntem doğrultusunda karar verildiğinin de netleştirilmesi gerekmektedir. Örneğin bu

çalışmada söylem analizi kullanılacaktır tespiti yapıldığı vakit neden söylem analizi doğrultusunda karar verildiği, söylem analizinin avantaj ve dezavantajları net bir şekilde ortaya konmalıdır.

Bilimsel bir çalışma veya makalenin giriş bölümünde yer alması elzem olan hususlardan bir diğeri ise alan yazın hakkında bilgi verme zorunluluğunun bulunmasıdır. Alan yazın bölümünde veya kısmında araştırılan konuyla alâkalı daha önce yazılmış olan belli başlı kaynaklar eleştirel bir açıdan değerlendirmeye tabi tutulmalıdır. Değerli dinleyiciler, şayet teferruatlı bir alan yazın taraması yapılmaz ise belki de Amerika yeniden keşfedilmek durumunda kalınacaktır. Maalesef Türkiye'de yazılan lisansüstü tezlerde alan yazın tamamen ihmal edilmektedir. Oysa bu başlık bir tez çalışmasının belli başlı sistemli bir bölümünü oluşturmak zorundadır. Bu hususa tam olarak riayet edilmemesi durumu ciddi sorunlara kapı aralayabilmektedir. Söz gelimi bir araştırmacı ortaya attığı soru ve hipotez doğrultusunda ciddi ve tutarlı bir alan yazın taraması yaptığı vakit muhtemel intihal vakalarının da önüne geçebilecektir. Çünkü alan yazın, daha önce kimlerin, üzerinde çalışılan konu hakkında araştırma yaptıklarını ve konuyu hangi açılardan ele aldıklarını dolayısıyla alana katkı yapıp yapmadıklarını ortaya koymaktadır. Ancak bırakın bu kaideye uymayı Türkiye'de yazılan makalelerde veya kitap bölümlerinde alana ciddi katkılar sunan eserlerin dahi bilinçsiz veya çoğu kere bilinçli olarak es geçildiği görülmektedir. Bu durum birçok akademisyenin üstün körü çalışmasından yani teferruatlı bir alan yazın taraması yapmadan araştırmasını sonuçlandırmasından veya diğer meslektaşına karşı duymuş olduğu kıskançlık ve çekememezlik duygusundan kaynaklanmaktadır. Lakin bunun bilimsellikle bağdaşmadığını söylemeye gerek dahi yoktur.

Makalelerde yöntem ve alan yazın ayrı başlıklar altında ele alabileceği gibi hepsi giriş başlığı altında birbiri ardına gelecek şekilde belli bir nizama göre de ortaya konulabilir. Ancak yöntem ve yazın ayrı başlıklar halinde yazılırsa daha isabetli olur. Yani bu hususlar sadece lisansüstü çalışmalarda yer alacak diye bir kaide bulunmamaktadır. Bunlar bilimsel bir makalede de mutlaka yer almalıdır.

Yazılan makalelerin kalitesi düşüncenin berraklığına bağlıdır. Dolayısıyla makaleler yazıldıktan sonra mantıksal tutarlılık ve yazım ve imlâ kuralları açısından denetlenmesi gerekir. Yani yazılanlar düzeltilmeli ve tashih edilmelidir. Özellikle lisansüstü öğrencilerin ve doktorasını yeni bitirmiş olan kimselerin akademik yazma sürecinin "tekrarlayıcı" mahiyetini akıllarından çıkarmamaları gerekmektedir. Akademik yazım ile ilgili temel ilke, "Academic writing is an iterative process" (Akademik yazım tekrarlayıcı bir süreçtir.) önermesinde vücut bulmaktadır. Yani ortaya koyduğunuz ilk müsveddenin nihai bir metin olmadığının bilincinde olmalısınız. Ancak öğrencilerimiz veya tecrübesiz akademisyenler yazmış oldukları

birinci müsvedde metinleri ya danışmanlarına veriyorlar ya da dergilere gönderiyorlar. Oysa müsvedde metin üzerindeki düşüncelerin anlaşılır bir dille kâğıda aktarılması lazımdır. Temiz bir metne ulaşabilmek için en azından üzerinde 3-4 kere gidilmesi elzemdir. Makalenin veya akademik bir yazının gelişme sürecinde metne eklemeler veya çıkarmalar yapılması gerekebilir. Oysa lisansüstü öğrencilere veya akademisyenlere metinden bir paragraf veya bir bölüm çıkarmanız gerekiyor denildiğinde adeta dünyaları başlarına yıkılmaktadır. Diğer bir ifadeyle moralleri bozulmaktadır. Bu bağlamda unutulmaması gereken önemli bir nokta hiç kuşkusuz araştırma sürecinde yazılan tüm bilgilerin metne dâhil olmadığının bilinmesi gerektiğidir. Tabi ki araştırılan bir bölümün veya önemli bir metnin çalışmadan çıkarılması araştırmacıya zor gelmektedir. Unutmayalım ki söz konusu bilgi araştırma sürecinde önemliydi ancak çalışmanın geldiği nokta itibarıyla lüzumsuz hale gelmiştir. Dolayısıyla çalışmada düşünce akışını bozan cümlelerin, paragrafların veya bölümlerin çıkarılmasından daha doğal bir şey yoktur. Diğer yandan paragrafların her biri bir düşünce demetini yansıtacak şekilde kaleme alınmalıdır. Yani bölümler arasında olması gereken uyuma paragraflar arasında da rastlanmalıdır.

Bir diğer husus ise Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler alanında yazılan makalelerde kuramsal bir çerçevenin bulunmasının büyük önem taşıdığıdır. Dolayısıyla mutlaka kuramsal boyuta yer verilmesi gerekmektedir. Kuramın yokluğu bazı durumlarda makalenin reddedilmesine neden olmaktadır. Çünkü kuram bir olgunun kavranmasını ve anlamlandırılmasını mümkün kılmaktadır. Diğer yandan çalışmanın mahiyetine göre, bazı durumlarda kuramın eksikliğine müsamaha gösterilebilir. Buna örnek olarak siyasi tarih çalışmaları gösterilebilir. Örneğin Uluslararası İlişkiler Dergisi mahiyeti, icabı kuramsal çerçeveye önem veren bir dergidir. Diğer yandan bilimsel bir çalışmada kuramın varlığının veya yokluğunun araştırma yapılan disipline özgü bir şey olduğunun altını çizmekte fayda bulunmaktadır. Örneğin tarih disiplininde anlatı (narrative) yöntemi benimsendiğinden hipotez yapılarına önem verilmemektedir. İşte çalışmanızın giriş kısmında yukarıda saydığım hususlara riayet ettiğiniz takdirde bilimsel açıdan dört dörtlük bir makale ortaya koyabilirsiniz.

Çözümleme bölümünde ise ortaya atılan hipotez sınanmaktadır. Yani çözümleme bölümü kompozisyonlarda "gelişme" dediğimiz bölüme tekabül etmektedir. Bu kısımda oluşturulan alt başlıklar bir bakıma hipotez veya hipotezlerin sınanmalarını sağlayan gerekçelerdir. Dolayısıyla dile getirilen gerekçelerin içeriğine uygun şekilde başlıklara ve alt başlıklara yer verilmelidir. Mümkün mertebe metnin içeriğiyle uyumlu birden çok başlık oluşturulması daha evladır. Yani bir ana başlık atıp sayfalarca yazmak makalede savunulan görüşlerin takibini zorlaştırmaktadır. Ayrıca paragraflar ve bölümler arasında geçiş cümlelerinin yer

alması lazımdır. Makalenin bölümleri arasında herhangi bir irtibatın olmaması da çalışmaların reddedilmesi sonucunu doğurabilmektedir. Dolayısıyla bilimsel bir makale kaleme alınırken yazar sürekli olarak bölümler arasında olduğu gibi kuram ve uygulama arasında da bağlantı tesis etmeye büyük bir özen göstermelidir. Bu çerçevede metinde düşünce akışını bozan cümlelerin veya paragrafların çıkarılması kaçınılmazdır. Müsvedde metinde yer alan tüm bilgiler nihai metne alınacak diye bir kaide bulunmamaktadır. Araştırma sürecinde lüzumsuz hale gelen bilgilerin mutlaka ayıklanması gerekmektedir. Her şeyden önce genç akademisyenler araştırma sürecinin bir yap-boza benzediğini unutmamalıdırlar. İşte hakemlik veya danışmanlık sürecinde düzeltme vermenin mantığı da burada yatmaktadır. Bu yüzden bir hakem veya danışman düzeltme verdiğinde bu durum "işi yokuşa sürme" olarak değil bilimsel araştırma sürecinin doğal bir parçası olarak algılanmalıdır. Düzeltme verildiğinde veya yapıcı eleştiri getirildiğinde bu durum olumsuz manada değil, araştırmanın olgunlaşmasına ve güzelleşmesine yarayan bir işlem olarak anlaşılmalıdır. Oysa Türkiye'deki lisansüstü öğrencilere düzeltme verildiğinde adeta dünyaları başlarına yıkılmaktadır. Böyle bir yaklaşım bilimsellikle bağdaşmamaktadır. Diğer yandan çözümleme ve kuram bölümleri arasında sürekli bir irtibat sağlanmalıdır. Fakat genç akademisyenler veya lisansüstü öğrenciler iyi bir kuram bölümü yazmış olsalar dahi çözümleme bölümünde bir daha kuramın adını anmamaktadırlar. Oysa çalışma boyunca kuram ile irtibatın kesilmemesi gerekmektedir. Mutlaka çalışma sorusu, hipotez, kuram ve yöntem birbirleriyle etkileşim içerisinde olmalıdır.

Sonuç bölümünde ise mümkün mertebe aşağıdaki hususlara dikkat edilmelidir: Bu bölümde kesinlikle sadece özet geçmekten sakınılmalıdır. Bu bölümün kapsamı 1-1,5 sayfa civarında olması gerektiği için sadece özetlemek yani çalışmada elde edilen bulgulara hiç yer vermemek çalışmanın değerini düşünmektedir. Sonuç bölümünde geleceğe yönelik öngörülere yer verilmeli veya sorunlara çözüm önerileri getirilmelidir. Bu bağlamda size yardımcı doçent olduğum dönemde Almanya'da bir dergi editörü ile aramda geçen diyalogu anlattığım taktirde daha aydınlatıcı olacaktır. Editör makalemde yazmış olduğum sonuç bölümünde yeni bir şey olup olmadığını sorduğunda ben sadece özet yapmış olduğum için sorusuna olumsuz cevap vermek zorunda kaldım. Editör daha somut olarak "Bay Türk sizin bu bölüme ihtiyacınız var mı? Gerçekten burada yeni bir şeyler söylüyor musunuz?" sorularını yönelttiğinde bu sorulara da hayır cevabı vermek zorunda kaldığım için editörün talebi doğrultusunda bu bölümü makalemden çıkardım. Çünkü Avrupa'da dergi editörleri lüzumsuz yazılmış sayfaları baskı masrafları açısından ek maliyetler olarak hesapladıklarından dolayı makalelerde yeni bilgi ihtiva etmeyen kısımların çıkarılmasını talep edebiliyorlar. Özellikle Almanya'daki dergiler sizin yazmış olduğunuz her bir cümlenin yeni bilgi ihtiva edip etmediğine

bakmaktadır. Yani lüzumsuz tekrarlardan imtina etmeniz gerekmektedir. Esasında bu durum yazma sürecinin tamamı için geçerlidir. Dolayısıyla sonuç bölümünde metin içinde geçen bilgileri tekrar etmek yerine ön görüde bulunmak veya birkaç önemli noktayı öne çıkararak tartışmak gerekmektedir. Ben öğrencilerime sonuç bölümünü yazarlarken özet yapmaktan ziyade bir veya iki önemli bulguyu öne çıkararak onun etrafında tartışıp geleceğe yönelik öngörülerde bulunmalarının daha mantıklı bir gidişat olduğunu salık veriyorum.

Makaleler bilim etiğine riayet edilerek yazılmalı ve dergilerin yayın politikalarına uygun olmalıdır. Örneğin liberal anlayış doğrultusunda yayın yapan yani uluslararası ilişkilerde iş birliği ve barışın önemine inanmış bir dergi yönetimi şiddet kullanımını içeren veya askeri konuları öne çıkaran makaleleri kabul etmemektedir. Bunda hayret edilecek bir durum bulunmamaktadır. Dahası yayın sürecinde size karşı açık ve net davranan dergi editörlüklerine teşekkür etmelisiniz. Makalenizin bir dergide reddedilmesi otomatikman onun kalite sorunu olduğu anlamına gelmemektedir.

Birkaç noktayı daha vurgulayarak son vermek istiyorum. Bir kere makaleler yukarıda anlatmış olduğum hususlara dikkat edilerek yazıldığı takdirde yurtiçinde ve dışında bilimsel dergilerin kolaylıkla kabul edilebilecekleri nitelikte çalışmalar olacaklardır. Makaleler söz konusu disipline katkı sunan yani yenilik getiren araştırma makaleleri olmalıdır. Yani analitik boyutları güçlü olmalıdır. Bunun için seçilen konu hiç araştırılmamış bakir bir alana tekabül etmelidir. Örneğin alan veya arşiv araştırmalarına dayanmalıdır. Ayrıca sarih bir soru ve hipotez ihtiva etmelidir. Uluslararası İlişkiler Siyaset Biliminde kuramsal boyutu güçlü olan araştırmalar tercih edilmektedir.

SOSYAL BİLİMLERDE AKADEMİK MAKALE YAYINLAMAK, SÜREÇLER, SORUNLAR VE ÇÖZÜMLER[1]

Mustafa AYDIN[2]

Akademik hayatımda yayınla ilişkili üç farklı kimlik yaşadığım için bu konuya farklı açılardan bakabilme özelliğine sahip olduğumu düşünüyorum. Bir tanesi elbette 'kendi alanında yayın yapan akademisyen' kimliğiyle sürekli olarak yayın yapma mücadelesi içerisinde olmak nedeniyle masanın o tarafını bildiğimi düşünüyorum. Diğer taraftan 'yayınla ya da yok ol' (*publish or perish*) sistemi çerçevesinde öğretim üyelerini kriterler üzerinden değerlendiren, puanlandıran ve bunlara göre ücretlerini belirleyen kişi, yani bir vakıf üniversitesi rektörü olarak da bu sistemlerin değerlendirmelerde nasıl kullanılabildiğini görmüş bir tarafım var. Son olarak, aşağı yukarı yardımcı doçentlik yıllarından bu yana hem ulusal hem de uluslararası dergilerde editörlük ve yayın kurulu üyeliği yapmış, 2004'den bu yana da 2008'de SSCI'da taranmaya başlayacak bir derginin Genel Yayın Yönetmeni olarak masanın üçüncü tarafında deneyimlerim oldu.

Akademik hayatla ilgili bu görevlerin, rollerin her birinin 'yayın yapma' faaliyetinin farklı yönleriyle ilgili ayrı bakış açıları kazandırdığına inanıyorum. Bunlar bazen birbirine rakip gözüken, zaman zaman birbirini çok sıkı eleştiren taraflar, ama aslında hepsinin son tahlilde ortak bir hedefi var: Kaliteli iyi yayınlar çıkartılması.

Akademik dünyada özellikle son 20- 30 yıldaki yayın ve etki değerlendirme çalışmalarındaki genel eğilime ve Türkiye'ye yansımalarına bakacak olursak, mevcut 'yayınla ya da yok ol' sistemi içerisinde sosyal bilimlerin biraz daha sıkıntılı olduğunu görürüz. Çünkü hem akademik dünyanın gerekleri hem de akademik dünya dışından gelen talep ve yönlendirmelerle ortaya çıkan yoğun yayın baskısı, sosyal bilimleri diğer alanlardan -doğa bilimlerinden, tıp bilimlerinden, mühendislikten- daha fazla zorlayan, daha farklı meydan okumaları ortaya çıkartan bir süreci gündeme getirdi.

Okuyucu kitlemizin daha yoğun bir şekilde alanlarında yayın yapmayı arzulayan genç akademisyen veya akademisyenlerden adaylarından oluştuğunu düşünerek, onların yönünden başlayayım meseleye. Aslında herkes yaşanan

[1] *Sosyal Bilimler Alanında Bilimsel Araştırma ve Yayın Süreçleri Eğitim Panelleri Serisi.* Dördüncü Oturum: Bilimsel Makale Yazımı. *01.04.2021, Saat 19.00-21.00.* Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü ile European Association Sciences Editors (EASE) işbirliğinde çevrimiçi olarak gerçekleştirilen toplantıda sunulan davetli bildirinin düzenlenmiş halidir.

[2] Prof. Dr., Kadir Has Üniversitesi, maydin@khas.edu.tr, Orcid: 0000-0002-4029-6681.

sorunların farkında. Benim öğrenciliğim döneminde ve ondan önceki dönemlerde hocaların temel üretimi kitaptı. Hele sosyal bilimlerde kitap her zaman daha önemliydi. Fakat giderek değişen süreç sonucunda önce kitaptan makale yazımına, bugün de makale yazımından kısa analizler yazımına kadar evrilmiş durumdayız. Özellikle mühendislik ve tıp bilimlerinden gelen giderek daha kısa yazma baskısı -ki bunun dergilerin maliyet hesabından kaynaklanan bir ticari boyutu da var-özellikle daha kuramsal yazanlar açısından ciddi sorunları beraberinde getiriyor. 'Her şey dahil 3000 kelime içerisinde derdinizi anlatın' diyen dergilerin ortaya çıkmış olması sosyal bilimler için elbette üzerinde ciddi olarak düşünülmesi gereken bir meseledir. Sosyal bilim çalışanlarının, fen-mühendislik-tıp gibi alanlarla karşılaştırıldığında, ele aldıkları konuları biraz daha etraflıca, biraz daha kapsamlı, biraz daha uzun cümlelerle anlatıyor olmaları hepimizin malumu. Bu bir sorun olarak ortada duruyor.

İkinci olarak mevcut sistem akademisyenleri 'hızlı' yayın yapmaya zorluyor. Türkiye'de son 30 yılda yaşanan önemli bir değişim, YÖK'ün koordinasyonu ve ULAKBİLİM'in katkılarıyla birlikte tüm üniversitelerin öğretim elemanlarını giderek daha fazla oranda ve daha iyi dergilerde yayın yapmaya zorlamaları oldu. Bunun sonucunda da ülke toplamında öğretim elemanlarının geçmişe oranla daha fazla sayıda yayın yaptıklarını görüyoruz. Ama bu daha fazla yayın yapmak, daha 'kaliteli' yayın yapmak anlamına geliyor mu? En azından ben emin değilim. Daha hızlı yayın yapmanın bir sakıncası, yine büyük ölçüde deney-laboratuvar sonuçları veya hasta gözlemlerini yayınlama imkânı olmayan bir alan olarak sosyal bilimler alanı açısından baktığımızda, yeterince olgunlaşmamış, üzerinde yeterince düşünülmemiş makalelerin hızlı şekilde yayınlayabilecek yerlerde yayına sunulması gibi bir sorunla karşı karşıya olmamızdır. Bunun da genel olarak sosyal bilimlerin geleceği açısından ve ilgili ülkelerin düşün hayatları için önemli bir sorun olduğunu düşünüyorum.

Mevcut sistem ayrıca bizleri giderek daha fazla 'teknik' yazı yazma yöntemlerine zorluyor. Farklı bilim dallarındaki düşünce geliştirme modelleri üzerinde oluşturduğu sıkıntılar bir yana, bu model bizleri yine fen-mühendislik-tıp alanlarından gelen etkiyle teknik olarak 'daha az kelimeyle ama daha çok atıf vererek' yazılan, çerçevesi giderek daralan ve sıklıkla çok az sayıda kişinin (aslında uzmanın) ilgilendiği daha odaklı -küçük, dar- konularda yazmaya zorluyor. Bu eğilim sosyal bilimler tarafında önce işletme-iktisat grubunda başladı, ardından psikolojiyle genişledi, şimdi de bizim uluslararası ilişkiler ve siyaset bilimi alanlarına sirayet etmiş durumda. Giderek diğer sosyal bilim alanlarına da yayılarak, içerikten ziyade yöntemi öne çıkartan, yöntem olarak da daha çok kantitatif (sayısal) analizleri önceleyen bir yayın modeli oluşmaya başladı.

Ulusal olmaktan ziyade global olan bu dönüşüm sonucunda eğer bu türde yayınlara yönelirseniz -ki bu nihayetinde hala bir tercih- uluslararası alanda daha rahat yayın yapılabildiğini görüyorsunuz. Bu uluslararası ortam özellikle sosyal bilimlerde bu yöntemlere, üsluba, modele uyum sağlayamayanları giderek daha fazla zorluyor ve belirli alanlarda çalışmaya ve yayın yapmaya zorluyor. Bir önceki bölümde yer verildiği şekilde; Dergilerin belirli tercihleri oluyor, doğal olarak bir duruşları oluyor. Bu kapsamda siyasi, sosyal, yöntemsel vb. duruşları oluyor. Bu duruşlarıyla sizi onlara uymaya elbette zorluyor, ama eğer uluslararası alanda yayın yapmak istiyorsanız ve Türkiye gibi bir ülkeden -bilimin merkezinde yer alan ülkeler dışındaki bir ülkeden- geliyorsanız, sosyal bilimlerde sizi belirli alanlara yönlendiren görünmez bir duvarla/zorlamayla karşılaşıyorsunuz. Örneğin Uluslararası İlişkiler alanında çevre ülke akademisyenlerini teori çalışmak yerine, daha fazla bölge çalışmalarına, alan araştırmalarına yönelten bir alt süreç var. Bu konu -yani neden Türkiye'den Uluslararası İlişkiler alanında küresel düzeyde etkisi olan teorik bir çerçeve çıkmıyor sorusu- bizim son 10-15 yıldır kendi aramızda çok tartıştığımız bir konudur. Gelinen noktada Türkiye'ye özgü pek çok nedeninin yanı sıra, bunun uluslararası bir boyutunun da olduğunu kabul etmek gerekiyor. O da; alanın önemli dergilerine Türkiye'den (ya da benzeri ülkelerden) disiplinin teorisine/teorilerine katkı yapma iddiasıyla bir makale gönderdiğinizde, bunun daha hakemlik sürecine gitmeden masada reddedilme ihtimalinin çok yüksek olduğunu bilirsiniz. Bu Türkiye'ye özgü bir durum değildir. Merkez dışı hangi ülkeden gelirse gelsin başvuruların neredeyse tamamı önce sert bir elemeye tabi olur. Kimsenin ön incelemeye itirazı yok tabii, ama herkesin bildiği fakat nasıl çözüleceğinin henüz bulunamadığı sisteme içsel bir sorunun olduğu da ortada.

Tabii bir de işin İngilizce yayına zorlanma tarafı var. Temelinde ticari bir ürün olan uluslararası endekslere dayalı 'etki' tespiti sistemi nedeniyle akademisyenler giderek kendi dillerinde yayın yapmaktan uzaklaşıyorlar. Zira hemen her alanın en yüksek 'etki faktörüne sahip' dergileri merkez ülkelerde yayımlanan İngilizce dergiler. Bunu sosyal bilimler alanında SSCI'de taranan ve Türkçe yayın da yapan bir derginin editörü olarak söylüyorum: SSCI ve SCI gibi endekslerde taranan dergilerde -ki bunlar da 'üst düzey dergiler' olarak tanımlanıyor- yayın yapmak istiyorsanız, büyük ölçüde İngilizce yazmak zorunda kalıyorsunuz. Bu kendi dilimizdeki bilimin ilerlemesini zayıflatan, ulusal tartışmaları azaltan-yavaşlatan bir süreç.

Bir diğer konu büyük yayınevleri yayın yapmayı ve yayıncılığı kolaylaştıran çok güzel sistemler kuruyorlar; rahat yayın imkanları oluşturuyorlar. Fakat bu aynı zamanda bağımsız yayıncılığı öldüren bir süreci gündeme getiriyor. Büyük ticari yayınevleri sahip oldukları bazen binlere varan dergilerle birbirlerini destekleyerek, birbirlerinin reklamını yaparak ve birbirlerine atıflar verip 'etki'lerini artırarak, bu

işten ciddi miktarlarda gelir elde ediyorlar. Ama bunun yanı sıra, birbirlerini destekleme süreciyle etkilerini de yükselterek zamanla ilgili alanlara hâkim olmaya başlıyorlar. Akademik yayıncılığın ticarileşmesiyle birlikte bağımsız yayıncılığın giderek ortadan kalktığın, ardından birbirinin neredeyse tıpkısı olan onlarca derginin aynı yayınevi tarafından yayınlandığını, belli konulara ve kişilere buralarda yer verilmediğini, kısaca akademik gelişmenin yönü, şekli ve yayın yapma yöntemlerinin akademik kaygılardan ziyade ticari yayınevlerinin hedefleri doğrultusunda karar verilmeye başlandığını görüyorsunuz.

Bütün bunlara akademik kariyerinde benzer sorunlarla karşılaşan bir akademisyen ve sistemin yaşadığı sorunları yayıncı ve yönetici olarak gören bir kişi olarak baktığımda, bu durumda ne yapmak lazım diye de düşünüyorum elbette. Hiçbir şey yapmayıp, pes edip, 'sadece ulusal yayın yapalım ya da sadece kitap yazalım' mı dememiz lazım? Bence pek öyle olması gerekmiyor. Bence hedefimizin yine uluslararası alanda mükemmeliyet olması ve uluslararası alanda etki uyandıracak çalışmalar yapmamız gerekiyor. Bunu kendi dilimizde dahi yapabiliriz -Uluslararası İlişkiler dergisi yıllarca bunun bir örneğini verdi- ama mesele yapılan yayının 'kaliteli' olması. Biliyorsunuz, yayın yapmakla kaliteli yayın yapmak arasında çok önemli bir fark var. O önemli fark, yaptığınız yayının 10 yıl sonra, 20 yıl sonra hala atıf alabilecek, hala okunabilecek düzeyde bir yayın olup olmadığı meselesidir. Sadece yazarının ve etrafındaki 5-10 kişinin okuduğu yazıları yazıyor olmanın bugünün akademisinde -hele de bu kadar yoğun kaliteli yayın yapma baskının olduğu bir dünyada- artık pek yeri yok.

Bu noktada tabir yerindeyse diğer şapkamla, SSCI'da taranan bir derginin Genel Yayın Yönetmeni olarak bazı gözlemlerimi aktarmak isterim. *Uluslararası İlişkiler* (Uİ) dergisi 2004 yılında kuruldu ve hemen 4 yıl sonra 2008'de SSCI tarafından taramaya alındı. Bu çok önemli bir adımdı. Zira Türkiye'den Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler alanlarında bunu yapabilen ilk dergi olmuştu. Hala da Clarivate (eski Thompson Reuters) endeksleri -SSCI, AHCI, SCI vd.- tarafından taranan tüm kategorilerdeki dergiler arasında Türkçe yayın yapan tek dergi olma özelliğini sürdürüyor. Ayrıca, Uluslararası İlişkiler alanıyla ilgili baktığımızda, SSCI'da girmenin ve kalmanın nispeten daha kolay olduğu 'bölge çalışmaları' gibi bir alanda değil, 'Uluslararası İlişkiler Teorileri' gibi girmesi ve kalması çok zor olan bir endeks alanında taranıyor ve yayın yapmaya devam ediyor.

Dergi süreçlerine baktığımızda, yılda 300-350 civarında makale alan ama ancak 24-28 arasında makale yayımlayan bir dergiden bahsediyoruz. Uİ dergisi endekste bulunduğu noktada bu kadar makale alıyorsa, uluslararası alanda daha üst sıralarda bulunan dergilere çok daha fazla makale sunulduğunu varsaymamız gerekir. Öte yandan yayımlanan makale sayısı yerleşik ve etki faktörü yüksek

dergilerde çok fazla artmaz. Bunun sonucu önemli miktarda makalenin masa reddi veya hakem reddi almasıdır. Bu durum, yayıma makale kabul ettirebilme konusunda akademisyenler arasında çok ciddi bir rekabete işaret ediyor. Örneğin Uİ dergisinin 2020 rakamlarına bakalım: dergiye gelen 312 makalenin 224'ü doğrudan bizim 'birinci değerlendirme aşaması' dediğimiz yönetici editör tarafından reddedilmiş. Yani masada reddedilmiş; hakeme dahi gitmemiş. Bu aşağı yukarı gelen makalelerin yüzde 70'inin bu aşamada reddedildiği anlamına geliyor. Buradaki inceleme büyük ölçüde şekilseldir. Bizdeki ikinci aşama makalelerin yardımcı editörler tarafından biraz daha teknik incelendiği aşamadır; burada makalenin içeriğiyle ilgili basit bir değerlendirme yapılarak, hakeme gidebilecek düzeyde olup olmadığına bakılıyor. Burada da aşağı yukarı yüzde 5-8 arası makale reddediliyor. Yani Uİ dergisi özelinde her yıl gelen makalelerin aşağı yukarı yüzde 78'i hakeme dahi gitmeden reddediliyor.

İşin hazin tarafı, bunların ret gerekçelerine baktığınızda, aslında çok kolaylıkla kaçınılabilecek hatalar yüzünden reddedildiklerini görürsünüz. Yazarlar açısından kaçınılması çok kolay olan bu hataları birazdan daha ayrıntılı açıklayacağım, ama dergi açısından baktığımızda bu iki aşamayı geçenler için hakeme/hakemlere gitme aşaması gelir. Burada da zaman zaman beşinci hakeme kadar giden örnekler olmuştur. Birbirleriyle çelişen hakem raporları veya yazarların hakem raporlarına ciddi bulunan itirazları olduğunda mutlaka başka hakemlerden görüş alınır. Daha sonra yazar düzeltmesi, ardından tekrar yardımcı editör ve oradan geçerse yeniden yönetici editör kontrolü yapılır. Bu aşamaların her birinde yeni/ek değişiklik veya ekleme talepleri yapılabilir. Tüm bunların ardından eğer yazı İngilizce ise, bir de Dil Editörüne gider. En sonunda yayın sırasına alınır. Kısacası uzun ve meşakkatli bir süreçten bahsediyoruz. Böyle bir sürecin sonucunda yazar olarak bazen yayımlanan yazınızı tanıyamaz hale geldiğiniz olabilir. Sunulan bir çalışma 3-4 değişiklik aşamasından geçtikten sonra ortaya çıkan eseri belki tanıyamaz hale gelebiliyorsunuz ama yazarlar olarak bunu da kabullenmek gerekiyor. Zira hakem ve editörler bu işin sahipleri, onlara rağmen yayın yapmak mümkün değil.

Yayımlanmayan makaleler neden reddediliyor veya yayımlananlar neden çok gecikiyor diye Uİ dergisine baktığınızda, pek çok diğer dergi için geçerli olan unsurları görürsünüz. Öncelikle dergi değerlendirme sürecinde biriken çok sayıda makale olması durumunda pek çok dergi -özellikle Uİ gibi az sayıda makale yayımlayan dergiler- bazı makaleleri reddetmek zorunda kalırlar. Uİ özelinde, dergi teori ve kavramsal çerçeveye yoğunlaştığı ve buna önem verdiği için örneğin politika süreçlerini anlatmaya veya raporlamaya yönelik makaleleri reddediyor. Bazen konunun uzmanı hakem bulmanın zor olması, çok az sayıda insanın ilgisini çekecek aşarı spesifik bir çalışma olması gibi nedenler değerlendirme sürecini uzatabiliyor.

Hakemlerin yoğunluğu uzatabilir; unutmayalım hakemler de akademisyenler ve iyi olanları genellikle çok yoğunlar. Bazen de düzeltme istenen yazılarda yazarların düzeltmeleri zamanında ya da istendiği şekilde yapmaması, yazarın hakemler veya editörlerle zıtlaşması gibi nedenlerle yazarların hiçbir şekilde kazanamayacakları ve uzun gecikmelerle neden olan süreçleri doğuruyor. Tabii araya giren özel sayılar da kabul edilen yazıların yayımlanmasında gecikmelere neden olabiliyor.

Öte yandan, ret gerekçeleri arasında Uİ gibi editöryal ret oranı yüzde 78-80'e ulaşan bir dergi açısından bakıldığında, örneğin şekil şartlarına uygunsuzluk gibi o kadar basit konular var ki, insan görünce şaşırıyor. Bazen derginin odaklandığı konuyla uzaktan yakından alakası olmayan makaleler gelir; ya da dergi 8000 kelimeye kadar makale kabul ediyor ama potansiyel yazar 15.000 kelimelik yazı gönderir ve konunun daha kısa anlatılamayacağında ısrar eder; daha önce farklı bir versiyonu başka bir dergide veya dilde yayınlanmış yazı gelir v.s. Tüm bunlara dikkat etmek gerekiyor. Tabii intihal – aşırma- konusu da var. Bu gibi sıkıntılar tecrübeli editörler ve hakemler tarafından hızlıca tespit edilir.

Önemli bir başka sorun, gelen yazıların önemli bir kısmının araştırma sorusu yoktur. Türkiye'de sosyal bilimler alanında benim karşılaştığım önemli sorunlardan biri budur. Bu makale neden yazıldı? Ne yapmaya çalışıyor? Bazen hakem ya da editör olarak yazıyı yazan arkadaşımızı karşıma alıp sormak istiyorum, 'niye yazdın bu makaleyi, amacın ne, neyi soruyorsun, neyi cevaplamaya çalışıyorsun?' Pek çok makalede en çok karşılaştığımız sorunlardan biri budur. Yazılan yazının bir argümanının olmaması, alt alta paragrafları koyunca bir şeyi kanıtlamış olduğunun düşünülmesi gibi içerik sorunları da var tabii. Öte yandan, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler alanlarının öznel durumundan kaynaklanan, yazıların belli bir siyasi görüş, perspektif veya duruştan yazılması konusu da var. Bu alanın özelliği nedeniyle bir ölçüde kabul edilebilirse de, bazen sadece belli bir siyasi görüşü/duruşu meşru göstermek, haklı çıkarmak için yazılmış yazılar görürsünüz. Bu kabul edilemez.

Bir başka mesele dil ve yazım sorunlarıdır. Bunun sadece yabancı dilde yazılan yazılar için geçerli olduğunu düşünmeyin lütfen. Türkçesini anlamakta zorlandığımız yazılarla karşılaşırız sık sık. Sınırlı kaynakça kullanımı ayrı bir sorundur; bugünün şartlarında sadece internet kaynaklarına dayanarak yazı yazmaya çalışan arkadaşlar var. Ya da belli bir bölgeyle ilgili yazıyor, ama o bölgeyle ilgili dili bilmiyor, o bölgeye hiç gitmemiş, tamamı İngilizce ya da Türkçe tercümelerden okuduklarıyla bölge politikalarını değerlendiriyor.

Buraya kadar belirtilen hususların biraz daha net anlaşılması için size birkaç örnekle yapılan hatalardan bir demet sunmak isterim. Öncelikle alakasız konu örneği vereyim. Uİ dergisine yeni gelen bir makalenin başlığı: "Yabancılardan Gelen

Kolera Tedavisi Önerileri Işığında Osmanlı Devleti'nin Sağlık Alanındaki Uluslararası İlişkilerine Bir Bakış". Başlıkta 'uluslararası' kelimesini geçirince konu Uluslararası İlişkiler disiplini ile ilgili olmuyor; bu makalenin de ilgili olmadığı daha başlığından belli. Bir başkası; "Sanat ve Siyaset İlişkisinde Sanatçı Misyonerliği". Bunun başlığında bile konuya/alana gönderme yok.

Bir başka soruna örnek olarak, "2000-2010 yılları Arasında Dünya" başlıklı bir makale gönderilmiş. Burada arkadaşımız kendisini o kadar kapsamlı düşünür görmüş, ki bütün dünya sorunlarını bir makalede çözecek. Bir başka örnek "ABD'nin Dünya Hegemonyasında Avrasya Politikası". Bu makalenin kaynakçasına bakıyorsunuz, makalenin toplam kaynakçısı zaten 3-5 kitap, orada da konuyla alakalı hiçbir şey yok. Kaynakça da örneğin, "Bir Ekonomik Tetikçinin İtirafları" diye popüler iktisat alanından bir kitap var. "Çağdaş Devletler Hukukunda Müdahale" başlıklı genel bir Uluslararası Hukuk kitabı var. "Regulation of International Trade" başlıklı genel bir Uluslararası Ticaret Hukuku kitabı var. Dikkat ederseniz ele aldığı konuyla alakalı hiçbir şey yok kaynakçasında, ama böyle bir makale yazılabilmiş.

Bir başka sorun örneği; bu bir makaleden alıntı: "NATO ülkesi olarak bir ilki gerçekleştiren Türkiye, Rusya başta olmak üzere tüm ülkelere 'sınır namustur' sözünü bir kere daha hatırlatmış oldu." Bunu bir siyasetçi söyleyebilir, bir vatandaş söyleyebilir, hadi günlük değerlendirme yapan bir akademisyen de söyleyebilir diyelim; ama akademik makalede görmek isteyeceğiniz tarzda bir üslup değil bu. Bu tür doğrudan siyasi, ideolojik, ahlaki, hamasi, öznel v.b. değerlendirmelerle dolu çalışmalar da baştan eleniyor.

Bir başka örnek de benim 'dünyayı ben yarattım modeli' dediğim makale yazarları türünden: "Üçüncü Dünya Savaşının Engellenmesi ve Kalıcı Barışın Sağlanması". Bu makaleyi gönderen arkadaşımız yeni doktorasını almış, ama Kant'a nazire edercesine bir 'Ebedi Barış' projesi sunmakta sakınca görmüyor. Üstelik yazı 'devlet nedir" sorusuyla başlıyor, yani Siyaset Bilimi'nin en temeline inip, bir makalede oradan en tepeye Uluslararası İlişkiler alanının en önemli sorunun çözümüne ulaşabileceğini düşünüyor. Neredeyse, 'ilk başta bir toz bulutu vardı' diyerek başlamış.

Son örnek, editöre yazılmış bir not. Bence muhteşem bir not. Diyor ki, bu yazıda "modern dünya sistemi modelini hiçbir çalışmadan faydalanmadan tamamen düşünsel olarak ortaya koydum." Burada doğru söylüyor, zira makalede hiçbir kaynakça ve dipnot yok. Ayrıca diyor ki, "fakat yaptığım çalışmayı hayal ürünü olarak görürseniz, önce biraz bilgisayardan kalkın etrafınıza bakın, dünya zaten eskiden de bir hayal ürünü değil miydi?" Yani editör arkadaşımıza en baştan 'benim makalemi beğenmezsen sen bir şey anlamıyorsun' diyor.

Son olarak şunları vurgulamak istiyorum. Bir dergiye makale gönderirken lütfen şunlara dikkat edin: düzgün başlık seçimi, uygun anahtar sözcük seçimi, editörlerin ve okuyucuların ilgisini çekecek şekilde yazılmış özet, ilgili literatüre atıf verilmesi, derginin yazım kurallarına uyulması, akademik etik kurallarına uyulması. Bunlar aslında her gün söylenen çok basit ifadeler gibi gözükmekle birlikte bizim makalelerde karşılaştığımız en yaygın sorunlara işaret ettiği için bir kere daha vurgulama ihtiyacı duyuyorum. Bunların yanı sıra, belirgin bir araştırma yönteminin olmaması, bulguların sonuçları desteklememesi gibi konular makalelerin hakeme bile gitmeden reddedilmesine neden oluyor. Araştırma sorusu olmayan bir araştırma makalesinin düşünülemez. Ayrıca ana sorunun yan sorularla destekleniyor ve makalenin içerisinde cevaplanıyor olması gerekiyor. Derginin kelime sınırlarına dikkat edilmesi, yazım ve biçim kurallarına uyulması, makale içerisindeki alt bölümler arasında tutarlılık olması, bölümlerin birbirleriyle dengeli olması gibi konular da var. Ayrıca Türkiye'de sosyal bilimler alanında en çok karşılaştığımız sorunlardan bir diğeri takdim-tehir sorunudur. Bir konuyu ya da bir soruyu açtıysanız, o konu/soruyla ilgili her şeyi o noktada yazmanız gerekir. Konuyu gündeme getirip, sonra araya başka konular sokup, tekrar ilk konuya dönerseniz 'takdim-tehir' sorununa yol açarsınız. Bu makalenin bir bütün olarak okunmasına engel olur; okuyucunun kafasını karıştırır.

Son olarak, Uİ dergisi açısından her türlü kuralı çok net bir şekilde internet sayfasında görebilirsiniz. Yazarlar için etik kurallar artık bugünün dünyasında yayın dünyasında olmazsa olmaz. Dergilerin en çok mücadele ettikleri konular arasındadır ve en çok dikkat ettiği meselelerden bir tanesidir. Bu çerçevede çok saygıdeğer dergilerin son birkaç yıl içerisinde yayınlanmış makalelerini dahi geri çekmek zorunda kaldıkları örneklere tanık olduk. Dolayısıyla bu tür problemlerden de uzak durulmasını tavsiye ederim.

SORU-CEVAP BÖLÜMÜ

Soru 1: Uluslararası dergilere makale gönderirken Türkçe makale, kitap vs. gibi kaynaklardan fazlasıyla yararlanıp, kaynak olarak belirtmek makalenin kabulünü olumsuz etkiler mi?

ALİ EKBER ŞAHİN: Makalede kullanılan kaynaklar editörlerin dikkat ettikleri bir husus olarak karşımıza çıkıyor. Kaynakların güncelliği, etki gücü makalenin içerisinde kendini hissettirebiliyor. Editörler şu hususları önemsiyorlar: Makalenin kaynakçasında yer verilen kaynaklar gerçekten geçerli kaynaklar mıdır? Kayda değer kaynaklar mıdır? Kabul edilen dergilerde yayımlanmış kaynaklar mıdır? Yoksa bu kaynaklar şüpheli, yağmacı dediğimiz dergilerde yayınlanan makaleler midir? Kaynakların Türkiye'den olması hususunda şunları söyleyebilirim. Ulusal ve uluslararası içerikte atlamayacağımız, mutlaka temel alacağımız kaynaklar vardır. Türkiye'den olması sorun değil. Fakat editörün hâkim olduğu bir literatürün oraya yansıtılması da önemli. Türkiye'den kaynakların kullanılması bir dezavantaj değil; fakat konuyu destekleyecek içerikte güçlü içeriklere sahip kaynaklara yer verilmeli. Bu bir dezavantaj oluşturmayacaktır. Fakat editörde neyi yayımladığını, bu kaynakların ne olduğunu doğal olarak bilmek isteyecektir.

MUSTAFA AYDIN: Bu çok enteresan bir probleme işaret ediyor. Aslında akademisyenler arasında çok yaygın bir problem. Benim de katkıda bulunduğum, Uluslararası İlişkiler alanıyla ilgili olarak dünyada kırk küsur ülkede yapılan bir araştırma var: TRIP Araştırması. Uluslararası İlişkiler akademisyenleriyle yapılan bu anket çalışmasının sonuçlarından birisi gösteriyor ki, akademisyenler uluslararası alandaki yayınlarında ulusal dillerde yapılan yayınlara atıf vermekten kaçınıyorlar. Bu durum özellikle üst düzey endeksli dergilerde yayın yapmak isteyen akademisyenler için daha geçerli. Hatta daha kaliteli olduğunu bildikleri durumlarda ulusal dilde yapılan makalelere atıf vermekten kaçınıyorlar. Bunun nedeni olarak da Ali hocamın söylediği gibi, 'hakemler buna bakamaz, test edemez, inceleyemez' endişelerini dile getiriyorlar. Bunun bize doğrudan bir yansıması var. Örneğin Uİ gibi bir dergide, Türkçe yayınlanan makaleler çok az atıf alıyor. Buna karşılık İngilizce yayınlanan makaleler atıf alıyor. Bu durum derginin etki faktörünü etkiliyor. Üstelik Türkçe makalelere Türk yazarlar dahi atıf vermiyorlar. Bu başka bir soruna işaret ediyor; Türkçe yayıncılıktan vazgeçip İngilizce yayıncılığa dönme konusu. Biz de kendi içimizde bunu konuşuyoruz bu günlerde. Cem hocanın vurguladığı kendi dilimizde kaliteli üretim sürecini baltalayan bir gelişme bu ve sadece Türkiye'ye özgü bir mesele değil; İngilizce dışındaki tüm diller açısından geçerli bir sorundan bahsediyoruz.

CEM UZUN: Mustafa hoca da çok güzel vurguladı. Bunun tam tersi de söz konusu olabiliyor. Örneğin bizim dergide yaptığımız analizde yazılarımızın yüzde sekseni

Türkiye adresli yazarlar tarafından yapılmakta olmasına rağmen aldığımız atıfların yüzde sekseni yabancılardan. Biz tamamen İngilizce çıkarıyorduk. Mustafa hocamın dediği gibi, İngilizce çıksa bile maalesef bizler kendi çalışmalarımızı o kadar güvenmiyoruz. O yüzden bence bu sorunun tam tersi de önemli bir sorun. Kendi çalışmalarımızı kendi ülkemizde yapılan işte ülkenin parasıyla projeleri ile yapılan çalışmaları atıf yapmaktan çekiniyoruz. Bence lokal dilde bile olsa, yani Türkçe de yayınlanmış olsa buna dikkat etmemiz lazım. Kendi ülkemizdeki kaynakları da taramamız lazım. Uluslararası literatürün yanı sıra, örneğin TR dizinde acaba ne yapılmış diye bakıp kaynakları bilhassa kullanmak lazım. Eğer bu kaynaklar hakemler tarafından anlaşılmıyorsa birçoğunun zaten İngilizce özeti var. Onun ciddi bir sorun olmayacağını düşünüyorum. Böylelikle kendi ülke atıflarımızı ve dergilerimizin alması gereken atıfları da engellememiz gerektiğini düşünüyorum.

ALİ EKBER ŞAHİN: Dergi editörlerini yayınlanabilecek makaleyi elemekten çok yayımlanmaması gereken bir makaleyi yayımlamış olmak kaygılandırıyor. Mustafa Hocam da dâhil olmak üzere özen gösteren editörlerin bu tür bir kaygıyı taşıdıklarını düşünüyorum. Evet, yayımlanmaması gereken bir makaleyi yayımlamak editörler için önemli bir korku kaynağı, bu bilinen bir gerçek. Dolayısıyla hakemlerde böyle bir titizlikten dolayı makalenin kaynakçasında kitaptan çok makaleyi görmek isterler. Çünkü orada titiz bir eleme var. Mustafa Hocam dediği gibi eskiden kitap yayınlardık şimdi makale öncelikli oldu. Makalelerin, titiz hakem değerlendirmelerinden geçmesi, editör ve yayın kurulu kontrolüne tabi tutulması makalelerin güvenilirliğini daha da artırdığından dolayı makaleler böyle bir öncelik kazanıyor ve ben bu önceliğe her zaman katılıyorum. Bunu da özellikle belirtmek isterim. Örneğin Mustafa Hocamın sözünü ettiği aday makalede asla bulunmaması gereken özellikler ifadeler editörce yakalanınca rahatlıkla reddedildi; fakat o ifadeleri rahatlıkla o kişi bir kitap bölümünde ya da bir kitapta rahatlıkla yayımlayabilecek ve insanlar bunlara atıfta bulunabilecekti. Dolayısıyla bir kitabın ya da bir makalenin kaynakçasında saygın dergilerde yer almış makalelere yer vermek son derece önemli. Bu Türkçe de olabilir, farklı bir dilde de olabilir; fakat titiz hakem değerlendirmelerinden ve editöryal süreçlerden geçtiğinin kanıtlarının bulunması gerekir. Teşekkür ederim.

FAHRİ TÜRK: Bu durum daha çok makalenin konusuna bağlı olarak değişmektedir. Örneğin Alman dış politikası üzerine yazdığınız bir makaleyi sadece Türkçe veya İngilizce kaynaklara dayanarak kaleme alırsanız makaleniz orijinal kaynaklara yer vermediği için reddedilebilir. Diğer yandan Kazakistan hakkında yazılan bir makalede ise haliyle Kazakça ve Rusça kaynaklara yer vermemek ret nedeni olabilmektedir. Bunun gibi durumlarda kullanılan kaynakların orijinal dilde olması önemsenmektedir. Şayet Türkiye'de siyasal hayat ve kurumlar üzerine bir makale yazdıysanız, bu bağlamda mutlaka Türkçe makaleler, kitaplar, arşiv belgeleri

ve meclis tutanakları gibi kaynaklara müracaat etmek önem arz etmektedir. Kısaca hangi ülke hakkında çalışma yapıyorsanız mutlaka söz konusu ülkenin dilinde orijinal kaynakları kullanmanız beklenmektedir.

Kitaplar mı yoksa makaleler mi daha uzun ömürlüdür? sorusu hakkında bende aşağıdaki değerlendirmeyi yapmak istiyorum. Genelde son yıllarda bilimsel dergilerde yayın yapmak biraz daha zorlaştığı için özellikle doçentlik başvurusu yapmak isteyen genç meslektaşlarımız derleme kitap veya kitap bölümü yazma ve yayımlama yoluna gidiyorlar. Bu durumun ortaya çıkmasında genelde makalelerin ahbap-çavuş ilişkisi içerisinde kabul edilmesi ve hakemlik süreçlerinin şeffaf bir şekilde yürütülmemesi etkili olmaktadır. Bu noktada en can alıcı şey ise hiç kuşkusuz eserlerin temiz ve ciddi bir şekilde yazılmaması ve editörlüğün bil hakkın yerine getirilmemesidir. Yani kitap ve kitap bölümlerinin rastgele yazıldığını müşahede etmekteyiz. Örneğin Türkiye-Tacikistan ilişkileri üzerine bir makale kaleme almak istediğim vakit yazın taraması yaptığımda karşılaştığım bir kitap bölümünün neredeyse üçte ikilik kısmının Tacikistan ülke profili üzerine olduğunu gördüğümde hayretler içinde kaldım. Oysa editörlerin asli konudan sapan bölümleri veya kısımları makaleden veya kitap bölümünden çıkarttırmaları gerekmektedir. Diğer bir ifadeyle başlıkla veya asli konuyla alâkalı olmayan kısımların ayıklaması gerekmektedir. Fakat editörlük yapan akademisyenler bu konuda yetkin olmadıkları için kitaplar birçok maddi hata ihtiva ettiği gibi çok sayıda yazım ve imlâ hatası barındırmaktadır. Bu tarz sorunlar genelde akademisyenlerin çok kısa zamanda yayın yapma arzusundan doğmaktadır. Oysa editörlük ciddi ve zahmetli bir iştir. Şayet kitaplar uzun bir araştırma süreci sonunda yayımlanırlarsa, daha ciddi çalışmalar ortaya çıkacaktır. İşte bu yüzden diyorum ki kitabın veya derlemenin değeri kimin çıkardığına bağlı olarak değişmektedir. Kitaplar puan toplama kaygısı güdülmeden yani aceleye getirilmeden etraflıca araştırılarak yazılmalıdır. Bu yüzden liyakatli olmayan akademisyenlerin yani henüz mesleğin ilk basamaklarında olan kimselerin kitap çıkarmaması lazımdır. Hiç kuşkusuz hakemlik sürecinden geçen makaleler önemlidir, ancak kesinlikle iyi yazılmış kitaplarla kıyaslanmaları doğru bir yaklaşım değildir.

Soru 2: Dergileri ve hakemleri kim denetliyor?

ALİ EKBER ŞAHİN: Dergilerin, editörlerin, hakemlerin denetlenmesi de önemli bir husus. TR dizinde buna ilişkin güçlü bir süreç işletiliyor. Bunu, diğer dizinlerden bazılarının benzer şekilde yaptığını söyleyebilirim. İşte dizinlerin önemi biraz da burada ortaya çıkıyor. Niye SSCI, niye SCI, niye TR dizin? Bunlar önemli. Periyodik olarak TR dizinde yer alan dergilerden ya da aday dergilerden tesadüfi yöntemle belli makalelerin hakem raporları istenir. Bu hakem raporlarının gerçekten makaleyi değerlendirme yeterliğine sahip olup olmadıkları değerlendirilir. Makalenin ilk

haliyle basılı hali karşılaştırılır ve hakem değerlendirme sürecin bir katkısı olup olmadığı değerlendirilir. Dolayısıyla dizinlerin, hakem değerlendirme süreçlerine ya da editöryal süreçlere böyle bir etkisi var. Belli dizilere dâhil olmak istiyorsanız etkili hakem değerlendirme süreçlerini gerçekleştirdiğimizin kanıtlarını sunmanız gerekir. Dizinler bu açıdan önem taşıyor. Bu şekilde denetleyen, yönlendiren bir yapısı olduğundan dolayı da bu dizinler değerlidir. Özetle, etkili dizinlerin bu süreçleri denetlediğini söyleyebilirim.

CEM UZUN: En büyük denetleyici aslında okuyucunun kendisidir. Okuyucu o dergide bir güvenli yayın ortamı var mı yok mu onu anlayabilir. yayınlanan çalışmalardan dolayısıyla atıf yaparken onu kullanırken de yazarlar da aynı şekilde bunu kullanırlar. O derginin güvenirliği çerçevesinde dolayısıyla ne kadar kaliteli yayın yapılırsa o dergi de o derece prestij anlamında büyür. Hakemleri denetleyen de genellikle editörlerin kendisidir. Hakemlerin de uyması gereken bazı kurallar vardır, işte onları aksatıyor mu ediyor mu? Dolayısıyla bu hakemleri de bir sonraki durumda kullanıp kullanmayacağına karar veren editörlerdir. Bunları da eklemek istedim. Teşekkürler.

Soru 3: Bilimsel makalelerin yayınlanmasında oldukça emeği olan hakemlerin doçentlik atama kriterleri ve akademik teşvikte neden hiçbir karşılığı yok? Yani bilime katkısı olan hakemlere neden karşılığı verilmiyor? Bazı dergiler ücret ödüyor ama Türkiye'deki dergilerin çoğunda hakemler gönüllü olarak bu işi yapıyor. O yüzden kimi zaman bu iş reddediliyor ya da savsaklanıyor. Sunumdaki bir hocamızın dediği gibi hakem makaleyi doğru düzgün okumayıp düzeltme vermiyor ki, bu da makalelerde ciddi sorun teşkil ediyor.

MUSTAFA AYDIN: Burada benzer birkaç soru daha var. Konu hakemlere gelmişken hepsini bir arada ele alayım. 'Aynı makale için hakemler farklı görüş bildiriyorlar' vb. yorumlar var. 'Hakemlere ücret ödeniyor mu?' sorusu var. Keşke her hakem için ücret ödenebilse, ama Uİ dergisi örneğinden yola çıkarsak, Türkiye'de ancak bazı üniversite dergilerinin hakemlere cüzi bir ücret ödediklerini görürsünüz; fakat bizim gibi sivil bir girişimin veya derneğin dergisi olduğunuzda -ki Uİ dergisi akademisyenlerin kurduğu bir derneğin dergisi- geliri olmayan ve herkesin gönüllü çalıştığı bir dergi olduğumuz için hakemlere ücret ödememiz mümkün olmuyor. Burada bu bir sorun olarak ortada duruyor. Bildiğim kadarıyla devlet üniversiteleri açısından maaşlara da ek getiren yıllık puanlama sisteminde hakemliklerin ve bu tür dergilerde yayın yapmanın bir karşılığı var. Vakıf üniversitelerinin çoğunda zaten bunların hem puan hem maddi karşılığı oluyor. Bunlar bir anlamda bu işleri ücretsiz yapmayı karşılıyor. Ama tabii her üniversite de bu işleri puan/ücret desteği ile karşılamıyor. Ben yapılması gerektiğini

düşünüyorum. Çünkü alana hizmet. Çünkü hepimiz -sadece yazarlar ya da editörler değil, üniversite yönetimleri de- yayınların kalitesinin artırılmasından sorumluyuz. Bu da ancak kaliteli bir hakem süreciyle olabilecek bir şey. Arkadaşlarımız doğru söylüyorlar; bazı hakemler gönderilen makaleleri okumuyorlar; hatır için, editörü kıramadığı için görevi kabul ediyorlar. Ondan sonra 3-4 ay hiç ses çıkmıyor. 5 kere e-posta atıyorsunuz. Sonunda 'çok güzel olmuş' diye bir cevap geliyor. Şimdi hiçbir makaleye sadece 'çok güzel olmuş' diye cevap yazılmaz. En mükemmel yazılmış makaleye bile en azından yarım sayfa, bir sayfa bir şey yazmanız beklenir. Hakemleri kim denetliyor diye sorduğunuz için söylüyorum, bizim dergide bol renkli bir hakem listemiz var. Siyaha kaçmamaya çalışıyoruz ama kara listeye aldığımız birkaç hakem de var işi savsaklayan. Doğru düzgün okumadığını hissettiğimiz ve yazarlara hakaret eden arkadaşlarla temas etmemeye çalışıyoruz. Ama sonuçta hakemler de insan ve hepimiz ortak bir akademik havuzdan çıkıyoruz. Bu ortamda ağıza alınmayacak kelimelerle yazarlara hakaret eden rapor yazan da oluyor maalesef. Dolayısıyla bu biraz dergilerin yayın kurullarının ve editörlerin dikkat etmesi gereken bir mesele. Derginin kalitesini artırmak istiyorlarsa üzerlerinde çok çalışılması gereken konulardan biri de hakemlerden doğru düzgün rapor alabilmektir. Örneğin hakemler bir makale için farklı görüş bildiriyorlar. Bu doğal; zaten normalde iki akademisyen hemen hemen hiçbir konuda tıpatıp aynı görüşte olmaz. Biz bu tür durumlarda, eğer net şekilde çatışan görüşler varsa -örneğin biri net yayınlansın, diğeri net yayınlanmasın diyorsa- mutlaka üçüncü hakeme göndererek bu sorunu çözmeye çalışıyoruz. Ama içerikle ilgili farklı görüşler var ve ikisi de ciddi düzeltme vermişse, yazarlara çelişen durumlarda açıklayıcı bir cevapla birlikte revizyonlarını yapmalarını söylüyoruz. Sonuçta kendisi de bir akademisyen; yapılan eleştiriye bakıyor ve bir düzeltme yapıyor. Neyi neden yaptığını ya da yapmadığını açıklayan bir cevap yazmasını istiyoruz ki hakemlere gönderelim. Onlar da bu çerçevede baksınlar. O yüzden hakemler arasında farklı görüşler olabilir. Bunlardan çekinmemek ve baştan reddetmemek gerekir. Bu tür gelen eleştirileri bir iki adım geriye çekilip, iki-üç gün ara verip, sonra üzerinde düşünmek faydalı olur diye düşünüyorum. Ama soğukkanlı baktığınızda da istenen iş size anlamlı gelmiyorsa, her zaman editöre not ya da hakeme not şeklinde bunları yazabilirsiniz. Bunlar nihai değerlendirmede hakeme/editöre yardımcı olur. Elbette makale geri de çekilebilir ama ilk heyecanla hakem raporları temelinde geri çekmeyip, üzerinde ne yapılabilir diye düşünmek lazım. Unutmayın ki o noktaya gelebilmiş bir makale, zaten halihazırda dergiye sunulmuş makalelerin ortalama yüzde 80'ini geride bırakmış durumdadır.

CEM UZUN: Mustafa hocam var tabii katılıyorum. Bir çalışmadan bahsetmek istiyorum. Para verildiği takdirde hakemlik kalitesi artıyor mu, artmıyor mu diye bakılmış; ücret ödenmesinin hakemlik kalitesi üstüne bir etkisi olmadığı gösterilmiş.

Dolayısıyla bu hakemlik aslında gönülden yapılan bir iş. Ancak o zaman değeri oluyor. Hocamın da belirttiği gibi bunun akademik teşviklerde mutlaka yer alması gerekir. Biz, TÜBİTAK ULAKBİM TR dizin olarak böyle bir girişimde bulunduk. YÖK bünyesinde umarım bu hakemlikler tekrar teşvik kapsamına alır. Bir de burada hakemlik derken yazarlar şunu da göz önünde bulundursunlar: yani hakem bir yazının kabul edilip edilmemesine karar veren nihai kişi değil, ona karar veren kişi editör. O derginin baş editörü bütün sorumluluğu taşıyor bilimsel açıdan. Hakemler ret verse bile o uygun gördüğü takdirde ve gerekçeleri geçerli bilimsel kanıta dayalı olmadığını düşündüğü takdirde basabilir. Tam tersi de kabul deseler de reddedebilir. Hakemden ziyade danışman ifadesinde kullananlar var. Bunu da hatırlatmak istedim. Teşekkürler.

TUNCER BÜLBÜL: Teşekkürler hocam, burada ben de kısa görüş söyleyerek diğer soruya geçeyim. Bir motivasyon aracı olması önemli ancak bu derginin doğrudan hakeme verebileceği bir ücret değil de sizlerin de vurguladığı gibi akademik teşvik ya da üniversitenin kendi özendirme yöntemleri şeklinde olabilir. Aksi halde onun çözümü de dergiler tarafından çok bulunamayabilir gibi duruyor.

Soru 4: Bir makalenin vitrini olan özetin en iyi yazılmış hali nasıl olmalıdır?

FAHRİ TÜRK: Mustafa Aydın Hocam yapmış olduğu sunumda bu hususa işaret etti. Bende bu konuda şunları eklemek istiyorum. Her şeyden önce özet makalenin konusunu açık ve net bir şekilde ortaya koymalı ve konunun sınırlılıkları hakkında birkaç şey söylemelidir. Ayrıca ortaya atılan soruyu, kullanılan yöntemi açıklayıcı mahiyette olmalıdır. Özette, makalede geçen ana fikirler çarpıcı bir şekilde ortaya konmalıdır. Esasında kısa özetlerde makalenin içeriğini derli toplu yansıtmak yeterince mümkün olmadığından son dönemlerde akademik dergiler genişletilmiş özet diye yeni bir düzenlemeye gittiler. Diğer yandan farklı dillerde yazılan özetler birbirleriyle uyum içerisinde olmalıdır. Örneğin Türkçe, Almanca ve İngilizce özetlerin içeriği birbiriyle örtüşmelidir. Yani Türkçe özet birebir İngilizceye veya diğer dillere çevrilmelidir. Bazen dergilere gönderilen makalelerin Türkçe ve diğer dillerdeki özetlerinin birbirini tutmadığı dikkat çekmektedir. Özet, dergi editörlerinin ilk baktıkları bölüm olduğu için mutlaka yukarıda dile getirilen hususlara riayet edilerek yazılmalıdır. Kimi durumlarda iyi yazılmamış bir özet bile makalenin reddedilmesine neden olabilmektedir.

Soru 5: Bizde yazım dili edilgen ifadeler içeriyor. Ancak yabancı yazarlar ve makaleler biz, ben, buldum, belirledim gibi ifadelerle metni yazıyorlar. Bu fark bile zaman zaman ret almamıza neden olabiliyor. Türkçe yazarken de bu edilgen ifadelerden kaçınmak Türkiye'deki dergiler tarafından olumlu karşılanmıyor. Bu konuda hocalarımız ne düşünüyor?

ALİ EKBER ŞAHİN: Sıklıkla karşılaşılan bir durum. Bu tür eleştiriler özellikle yazarlardan geliyor. Bu konuda hakemlerin bakış açısı, dergilerin bakış açısı farklı olabiliyor. Araştırma paradigmalarındaki değişikliğin aslında yazım diline de yansıdığını görebiliyoruz. Özellikle nitel araştırmalarda artık Türkiye'de de çok rahatlıkla "bulduk", "yaptık", "inceledik", "inceledim", "önemsedim" gibi ifadeler kullanılabiliyor. Bu değişimin icel araştırma geleneğinde çok fazla olmadığını söyleyebilirim. Yazarlar bir dergiye makale gönderirken orada daha önce yayımlanmış makaleleri incelemeliler. Oradaki dile bir bakmaları gerekir. Bu dergilerin tarzı da olabilir ve bizim bu tarzlara da saygı göstermemiz gerekiyor. Ben bu tarzdaki yazılmış makaleleri sürece dâhil ediyorum. Fakat bir başka dergi o dergiden farklı bir tarza sahip olabilir. Dergileri tek tipte dergi olmaya zorlamamalıyız. Dergilerin tarzlarını yayınlanmış makalelerden belirleyip sunacağımız makaleleri de o şekilde sunmamız da fayda var diye düşünüyorum. Fakat özellikle nitel yaklaşımla tamamlanmış araştırmalarda bu artık Türkiye'de de çok da sorun olmuyor. Teşekkür ederim.

FAHRİ TÜRK: Ali Ekber Hocamın söylediklerine katılıyorum. Dil kullanımı her şeyden önce araştırma paradigmasına bağlıdır. Vermiş olduğum "yöntem bilim" ve "bilimsel araştırma yöntemleri" adlı derslerimde öğrencilerin özellikle edilgen dil kullanmaları gerektiğini ifade ediyorum. Şayet makalenizi pozitivist anlayışla kaleme alıyorsanız edilgen yani özneyi vurgulamayan bir dil kullanmak zorundasınız. Fakat post-pozitivist paradigma çerçevesinde yazıyorsanız ben veya biz gibi birinci tekil ve çoğul şahısları öne çıkaran ifadeleri benimseyebilirsiniz. Yani pozitivist anlayışta edilgen bir dil benimseme birazda araştırmacının kendisini olaylardan ve olgulardan soyutlama yani nesnel kalma kaygısından ortaya çıkmaktadır. İşte etken veya edilgen cümle kullanımı söz konusu bilim anlayışlarından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla bunlardan birini veya diğerini doğru veya yanlış addetmek isabetli bir yaklaşım değildir. Bu durum bir bakıma bir tercih nedeni olduğu için ben öğrencilerime edilgen bir dil benimsemelerini tavsiye ediyorum. Dolayısıyla sırf edilgen dil kullanıldığı için makalelerin reddedildiğini duymadım. Şayet yazılan makale yenilik getiriyorsa dergi editörlükleri etken ve edilgen dil kullanımına bakmadan söz konusu araştırmayı yayımlamaya can atarlar.

MUSTAFA AYDIN: Hocam burada şöyle bir mesele de var; sadece 'ben bunu böyle düşünüyorum' ya da 'böyle düşünülmelidir' gibi yazmanın ötesinde Türkçe yazında veya genellikle Türk akademisyenlerde bir alışkanlık olarak benim 'sorumluluk almadan yazma alışkanlığı' dediğim bir mesele var. Örneğin arkadaşlarımız Türkçe yazarken 'şu şöyledir' demek yerine 'şöyle olduğu düşünülmektedir' şeklinde yazıyorlar. Ben hakemlik yaptığımda hemen yanına yazıyorum: 'Kim böyle düşünüyor?' Yani, öyle düşünülmekte ama kim tarafından? Yazar olarak sen mi öyle düşünüyorsun, yoksa başka birisi bunu bir yerde yazmış,

sen de oradan mı aktarıyorsun, belli değil. Eğer ikincisi ise o zaman referans vermen lazım; öyle değilse açıkça kendi görüşün olduğunu belirt. Bu basitçe birinci tekil şahıs veya üçüncü çoğul şahıs üslubuyla yazmakla alakalı bir şey değil. Genellikle kendi görüşlerini net şekilde belirtmekten kaçınan özellikle genç arkadaşlarda bunu görüyoruz. Bunu doktora tezlerinde de çok sık görürüz: 'Pozisyon almama pozisyonu' bu. Bizim dergi açısından da, hakemlik yaptığım tüm dergilerde de aynı şeyi söylüyorum; 'Kendi görüşünüzün net olarak sizin görüşünüz olduğunu belirtmek durumundasınız. Eğer sizin görüşünüz değilse bir başkasından almışsanız bunu da mutlaka belirtmeniz gerekir'. Yoksa, kimin öyle düşündüğünü söylemediğinizde 'şöyle düşünülmektedir' anlamlı bir ifade değil, görüşü anonimleştirerek değerini yok ediyor.

CEM UZUN: Mustafa hocama kesinlikle katılıyorum. Burada özellikle yazarken kanıta dayalı bir güven içerisinde olduğumuzu da hem okuyucu hem hakeme vurgulamamız gerekiyor. Bunun için de özellikle İngilizcede etken bir dil kullanılması bekleniyor. Bu bir yerde kendi verilerimize güvenin de bir göstergesi oluyor. Bir de bir önceki soru, özet sorusuyla ilgili olarak; yazılarda en önemlilerinden birisi özeten önce başlık. Buna referans yapacak kişi önce başlığı görüyor, ondan sonra onun özetini inceleyip inceleneceğini karar veriyor. Sonra özeti okuyup yazının tamamını okuyup okumayacağına karar veriyor. Özetten önce önemli olan başlık. Başlıkla ilgili yapılan çalışmalarda da şu saptanmış: sonuç veren kısa başlıklar daha çok atıf alıyor. Yani o çalışmanın sonucunu gösteren. Kısa bir net başlık, ilgili o çalışma neticesinde ne bulunduğu bilgisi kullanılması önerilir. Teşekkürler.

Soru 6: Daha önce yazılmış bir konuyu genişleterek yeni bir makale yazmak ne derece olasıdır? Böyle bir çalışma ne kadar faydalıdır?

MUSTAFA AYDIN: Sosyal Bilimler alanında bugüne kadar hiç düşünülmemiş bir şey hemen hemen yok denir. Bir anlamda Antik Yunan'dan itibaren bakarsak neredeyse her şey düşünülmüş ve yazılmış. Bizler de o yazılmış, düşünülmüş konuların üzerine eklemeler yapıyoruz. Fakat eğer arkadaşımız daha önce yazı yazılmış bir konuda yazı yazılmaz anlayışını kast ediyorsa, bu doğru olmaz; elbette daha önce yazı yazılmış bir konuda yeni yazı yazabiliriz. Zaten, temelde yapılan da odur; yapı taşları olarak başkalarının yazdıklarının üstüne bina ederek, onlara atıflar vererek ama yeni bir şeyler de söylemeye çalışarak ya da farklı bir yöntem kullanarak onu geliştirmemiz gerekir. Ama eğer arkadaşımızın kastı daha önce yayınlanmış bir yazıyı alıp, onun sonuna iki paragraf ekleyerek ya da başına bir giriş ekleyerek yayınlamaksa, işte o sorunlu. Bazı dergiler bunu kabul ediyorlar, ama her halükârda bunu açıkça belirtmek gerekir. 'X dergisinde ya da y kitabında daha önce yayınlanmış şu bölümün gözden geçirilmiş halidir' veya 'geliştirilmiş halidir' gibi

bir açıklama şarttır. Ama bu da giderek azalıyor, dergiler genellikle bu tür yazıkları artık kabul etmiyorlar. Öte yandan bir kitap hazırlıyorsanız, daha önce bir dergide yayınlanmış makalenin gözden geçirilmiş halini kitap bölümü haline getirmek kabul edilebilir. Tabii orada da mutlaka ne yapıyorsanız açık şekilde belirtmek gerekir. Yani, 'bunun orijinalini daha önce şurada yayınladım, burada gözden geçirdim, geliştirdim, kısalttım' vb. bir şeyler yazmak gerekir. Eğer soruda kastedilen buysa, bunu yapmak mümkün; tabii uygun yöntemlerini kullanarak.

Soru 7: Tezden makale üretilme süreci nasıl yönetilmelidir? Bir makale üretilme sürecinde nelere dikkat edilmelidir?

ALİ EKBER ŞAHİN: Ben birkaç şey söyleyebilirim. Hacettepe Üniversitesi lisansüstü yönetmeliği doktora tezini savunmadan önce tez konusuyla ilgili, tezden üretilmiş bir yayın yapma koşulu var. Aslında koşula bağlı olmaksızın da bu süreç gerçekleşebilir. Bunda bir sorun yok. Tez savunulduktan ve kabul edildikten sonra da eğer üniversitede böyle bir koşul yoksa bu tezden makale üretilebilir. Tercih edilen şey tabi ki öğrencinin bu süreci de yine danışmanıyla beraber götürmesi. Eğer mümkünse daha güvenilir bir süreçle da hatasız bir şekilde makalenin yayınlanması mümkün olabilir. Benim açımdan bu bir tekrar yayın değildir. Tez yayımlanmamış bir çalışmadır. Fakat makaleye dönüştürülen kısmı herkesin erişimine açılan, dergilerde yer verilen bir yayımlanmış durumdur. Dolayısıyla danışmanla beraber yayımlanmasını öneririm; ancak danışmandan bağımsız da olabilir. Danışman bu süreçte yer almak istemeyebilir. Ama danışmanın gözetiminde danışmanın katkısıyla bu sürecin yönetilerek bir tezden makale üretilmesi yayınlanması kabul edilebilir bir durumdur.

MUSTAFA AYDIN: Bu da hassas bir konudur. Birkaç boyutu var. Genç arkadaşlarımız her zaman bulunduğu pozisyonları kötüye kullanmak isteyecek kıdemli akademisyenlere dikkat etmeliler. Danışmanlar arasında öğrencilerine büyük katkı sağlayanlar oldu gibi, kötüye kullananlar da vardır. İşi öğrencilerinin çalışmalarına adını koyarak yayınlamaya kadar götüren akademisyenler de var. Biz bunları kendi aramızdan temizlemeye çalışırız ama genç arkadaşlarımızın da bu konuda özellikle dikkatli olmaları gerekir. Çünkü direnmek kolay değildir. Öte yandan, son yıllarda bazı üniversiteler doktora derecesini almadan önce bir yayın yapma şartı getiriyorlar. Üstelik pek çok üniversitede bu endeksli yayın şartı olarak koyuluyor. Bu durumda ilk yayınını yüksek lisans veya doktora düzeyinde yapacak biri için, üstelik de endeksli bir dergide yapacaksa, bir hocayla çalışmak zorunluluk haline geliyor. Çünkü bu tür yayınları yapmak zor. Ama bir hocayla çalışmanın iyi-kötü taraflarının ve zorluklarının da iyi tartılması ve bir dengede tutulması önemli. Bir soru daha vardı; kimin makaleye ne kadar katkı yaptığı nasıl belirlenecek, diye. Tabi editörler ve hakemler olarak bunu biz belirleyemeyiz. Bunu yazarların kendi

aralarında belirliyor olmaları gerekir. En iyisi baştan nasıl çalışılacağının konuşulmasıdır. Tabii hepimiz herkesin iyi niyetle bu işe başladığı varsayımıyla yola çıkıyoruz. Hele bir doktora süreci gibi 3-4 yıl birlikte bir tez üzerinde çalışılan süreçte hocayla öğrenci artık kendi aralarında nasıl çalışacaklarına dair bir yöntem oturtmuşlardır. O alışkanlık olmuştur. Dolayısıyla iyi niyetle bir yola girilir diye düşünüyorum. Bu konuda aslında hocalardan önce öğrencilerin inisiyatif alması lazım. Çünkü hocalar kendi işleriyle çok yoğunlar. Her zaman 'hadi şunu yazalım' diyebilirler, ama gidin hocalarınıza 'ben böyle bir şey düşünüyorum, birlikte çalışabilir miyiz' diye sorun, eminim hocaların çok önemli bir kısmı sizi reddetmeyecektir.

CEM UZUN: Şimdi bu sorunun içinde karşılaşılan başka sorular da var. Örneğin kimlerin isimleri yazılacak? Burada isim sıralamaları nasıl olacak? Bazı alanlarda sosyal bilimler alanında ben tartışmalardan hatırladığım kadarıyla mesela danışmanın ismi makaleye döndüğünde olmaması gerektiğini söyleyenler var. Bazıları olmazsa olmaz diyorlar. Bazen de şöyle karşılaşıyoruz, o tezi yapan bir daha onunla uğraşıp makaleye döndürmüyor. Çoğu zaman o tezde danışmanın büyük oranda katkısıyla, hatta fikriyle oluşabiliyor. Böyle bir durumda o kadar çalışma uğraşı heba oluyor. Bu durumda kalkıp danışman bunu yayın haline getirirse isim sıralamalarında bir değişiklik olabilir mi gündeme geliyor. Hatta bazen işte danışmanından habersiz olarak bunu makale haline gelmesi söz konusu olabilir. Bu sefer danışmanın kaza ile doçentlik jürisine düşüyor. Diyor ki burada işte etik kusur var, hayalet yazarlık söz konusu diyor. Buna benzer sorunlarla karşılaşabiliyor. Yine makaleden önce sunum yapılması bir tezin orijinalliğini yitirdi, yitirmez diyenler var. Halbuki onların sunulup, Orada tartışılması onu neticesinde olgunlaşması belki yeni katkı sağlayacak insanların gelmesiyle makale formatına döndüğünde çok daha iyi bir duruma gelmiş olabiliyor. Yine işte bir tezden birden fazla makale yazılabilir mi? Sorularıyla sık karşılaşıyoruz. Bunları da disiplinler arasında farklı yaklaşımlar olabileceği için çok net cevaplamak mümkün olmayabiliyor. Bende Mustafa hocaya katılıyorum yani hocalarıyla birlikte bunları yapmaları hatta en başta bu çalışmada bu makaleye dönüştürürken kim ne kadar ne alacaksa ona göre isim sırları belirleneceğine dair herkesin bir imzalı yazısıyla bunları sağlama almanın daha faydalı olacağını düşünüyorum. Bu tip sorularla çok karşılaştığımız için bunları bir kez daha vurgulamak istedim. Tabi ben sosyal bilimci olmadığım için bunlara şimdi bir yorum getirmenin doğru mu bilmiyorum ama biz mesela bundan yıllar önce TÜBA üyeleri gelmişti. Çok değerli hocalarımız onlarla bunları konuşmuştuk. Onlar şunu özetle söylemişlerdi, tez ayrı şey makale ayrı bir emek. Dolayısıyla bu makale sürecinde harcanan emeğe göre de sıralamalar isim sıralamaları belirlenir özetle söylemişlerdi ama tabii böyle dediğimiz zaman bazı disiplinlerde tamamen böyle tepkiler alınabiliyor. O yüzden bunun cevabına hocalarım söylerse daha iyi.

FAHRİ TÜRK: Doktora ve yüksek lisans tezlerinin yayımlanmasıyla ilgili olarak aşağıdaki değerlendirmeyi yapabilirim. Bir kere YÖK'ün getirmiş olduğu yeni doçentlik kıstasları doğrultusunda son yıllarda lisansüstü tezlerden yayın yapma hız kazanmıştır. Önceleri Türkiye'de lisansüstü tezlerden pek yayın çıkarılmadığı gibi özellikle doktora tezleri başlı başına bir kitap olarak yayımlanmıyordu. Ben şahsen doktora tezlerinin bölünmek suretiyle makaleye dönüştürülmemesi gerektiğini düşünüyorum. Şayet bir doktora tezi bilimsel kıstaslara uygun ve temiz bir şekilde hazırlandıysa mutlaka kitap halinde yayımlanmalıdır. Yüksek lisans tezlerine gelince bu çalışmaların kaliteleri oldukça düşük olduğu için birçoğu yayımlanmaya değer görülmemektedir. Dolayısıyla danışman yüksek lisans öğrencisiyle birlikte bir yayın yapacaksa çok büyük emek harcaması gerekmektedir. Bu yüzden danışman böyle bir durumda birinci isim olabilir. Çünkü yüksek lisans çalışmalarının önemli bir kısmı özgün değildir. Bir yüksek lisans öğrencisi makale için ham veri temin etmiş olabilir. Ama bu verileri bir makale haline getirmek yukarıda anlattığım hususlara göre ayrı bir şeydir ve profesyonel bir yaklaşım gerektirmektedir. Diğer bir ifadeyle böyle bir tezden çıkarılacak makaleye usulüne uygun şekilde güzel bir giriş bölümü yazmak şarttır. Ayrıca alan yazın tartışması yapılmalıdır. Bundan başka yöntem ve kuramsal çerçeve yazmak için ciddi bir emek harcanmaktadır. Böyle bir durumda danışman hoca öğrencinin teze sarf edeceği emekten daha fazlasını makaleyi ciddi bir şekle sokmak için harcayacaktır. Bu durumda bundan imtina edilerek tez konusundan farklı, özgün bir konu seçilerek öğrenciye bir makalenin nasıl yazılması gerektiği öğretilebilir.

ALİ EKBER ŞAHİN: Tezin asıl sahibi öğrencidir. Dolayısıyla oradan bir yayın çıkacaksa kesinlikle birinci isim öğrenci olmalıdır. Danışman feragat edebilir, katkı sağlayabilir, dolayısıyla danışmanın isminin olup olmaması biraz danışmanın tercihine bırakılmalı.

Soru 8: Uluslararası ilişkilerde bazı tarihsel çalışmalar kuram gerektirmiyor. Bu tarz çalışmalarda kuram kullanmamak çalışmanın kabul almasında bir dezavantaja neden olur mu?

MUSTAFA AYDIN: Dergisine bağlı. Ama kuram içermiyorsa bile mutlaka bir kavramsal çerçevesi olması lazım. Örneğin 'ben Uluslararası İlişkiler kuramlarından liberalizm, realizm vb. bir çerçeveyi kullanmıyorum, o nedenle bu yazının bir teorik çerçevesi yok' demek bir çıkış yolu değil. Her makalenin kendi alanı içerisinde bir çerçeve arayışı olmalı. Uluslararası İlişkiler ve Siyasi Tarih alanlarında konuştuğumuz için ve bizim dergi açısından söylüyorum; eğer kuramsal çerçeve yoksa, mutlaka bir kavramsal çerçeve olmasını istiyoruz biz. Eğer arkadaşımız 'şu tarihte şu oldu, bu tarihte bu oldu, şöyle oldu, böyle oldu, o ona savaş açtı, bu şunu öldürdü' gibi bir tarih anlatısını kast ediyorsa, biz onu makale olarak

değerlendirmiyoruz. Pek çok üst düzey dergi de artık bu tür sadece betimlemeye dayalı çalışmaları kabul etmiyor. Mutlaka bir analitik çerçeve arıyorlar.

FAHRİ TÜRK: Siyaset Bilimi Uluslararası İlişkiler disiplininde yapılan bilimsel çalışmalarda kuramsal çerçevenin olması gerektiği düşüncesine kesinlikle katılıyorum. Bu disiplinde kuramsal çerçeve olmasa bile mutlaka kavramsal bir boyutun bulunması gerektiği genel kabul görmüş bir yaklaşımdır. Ancak öğrenciler genellikle Uluslararası İlişkiler disiplininde bir çalışma yaparlarken çözümlemelerini sadece klasik uluslararası ilişkiler kuramlarına dayandırmak gibi bir çaba içerisine giriyorlar. Örneğin çok uluslu devletlerde siyasal ayrılıkların neden bazılarında şiddet yoluyla (Kosova) diğer bazılarında (Karadağ) ise şiddete başvurmadan cereyan ettiği araştırılırken, böyle bir konunun kuramsal çerçevesinin uluslararası ilişkiler kuramları haricinde milliyetçilik kuramlarına dayandırılabileceğinin bilinmesi gerekmektedir. Ayrıca kuramsal çerçeve tespit edilirken mutlaka çalışmanın sorusuna ve hipotezine bakma zorunluluğu bulunmaktadır. Diğer yandan bir siyasi tarih çalışması yapılırken bile kurama ihtiyacımız vardır. Çünkü Siyaset Bilimi Uluslararası İlişkiler akademisyenleri arşivlerden sadece veri temin etmektedirler. Böylelikle toplanan veriler kuramsal bir çerçevede sistemli olarak ele alınmalıdır. Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler disiplininde tarih alanında olduğu gibi saf anlatıya dayanan çalışmalar genellikle hoş karşılanmamaktadır.

Soru 9: Çalışmanın teorik çerçevesi belirlenirken en çok nelere dikkat edilmesi gerekir ve teorik çerçeve olgularla bağdaştırırken dikkat edilmesi gereken noktalar nelerdir?

FAHRİ TÜRK: Esasında bir tez çalışmasında kuramsal çerçeveyi belirlemek meşakkatli ve zor bir iştir. Kuramsal çerçevenin oluşturulması için her şeyden önce söz konusu çalışmanın bir araştırma sorusu ve hipotezi olması lazımdır. Bundan dolayı öğrenciler kuramsal çerçevelerini belirlerken kafalarının bir yerinde mutlaka soru ve hipotezlerini düşünmelidirler. Ya da soru ve hipotez belirlenirken bunların hangi kuramsal çerçevede açıklanabileceği üzerine kafa yorulmalıdır. Her şeyden önce kuram araştırmacıya karmaşık olan gerçekliğin net bir şekilde anlaşılmasını ve anlamlandırılmasını sağlayan bir çerçeve sunmaktadır. Bu bağlamda öğrencilerimizin yapmış oldukları en önemli hatalardan birisi çalışmanın sorusuna ve hipotezine bakmadan rast gele kuram seçimine gitmeleridir. Öğrenciler genelde ellerine geçen ilk kuram kitabını açarak ne kadar Uluslararası İlişkiler kuramları varsa hepsini arka arkaya kâğıda dökmektedirler. Bu durumda bakıyorsunuz kuram bölümünde birbiriyle çelişen 5-6 tane farklı yaklaşım yer alabiliyor. Öğrencilerin bu hataya düşmemeleri için mutlaka araştırma soruları ve hipotezleri olmalıdır. Örneğin ortaya atmış olduğunuz soru Türkiye-Kazakistan ilişkilerinde, sivil toplum

örgütlerinin yani devlet dışı aktörlerin önemli bir rol oynadığından hareket ediyorsa böyle bir çalışma liberal uluslararası ilişkiler kuramlarından birine dayanmak durumundadır. Araştırmacının bu bağlamda realist veya jeopolitik kuramları gündeme getirmesinin bir mantığı yoktur. Ezcümle söylenecek olursa kuramsal çerçeve soru ve hipotezden bağımsız olarak düşünülmemelidir. Yukarıda ortaya konan nedenlerden dolayı özellikle doktora öğrencilerinin ileri düzeyde kuram bilgisine sahip olmaları gerekmektedir. Bunların sadece Uluslararası İlişkiler disiplinine ait kuramlar olması beklenmemelidir. Kuram seçimin önemi yeterince kavranmamış olduğundan birçok doktora çalışmasının kuram bölümünde birbiriyle çelişen yaklaşımların arka arkaya sıralanmış olduğu görülmektedir. Bir diğer sorun ise öğrenci isabetli kuram belirlemiş olsa bile tezin çözümleme kısmında bir daha kuramın adını anmamaktadır. Diğer bir ifadeyle kuram ve çözümleme yani uygulama birbirinden kopuk olmamalı, aralarındaki irtibat sürekli olarak sağlanmalıdır. Esasında bilimsel çalışmalarda iyi bir kurgu ve düşünceler arasında tutarlı ve mantıksal bağlantı tesis edilmelidir. Ancak tezlere yeterince zaman ayrılmadığı ve emek harcanmadığı için bu bağlantılar kurulamamaktadır. Dolayısıyla birbirinden kopuk bölümler ve paragraflar arka arkaya sıralanarak bilimsel bir çalışma yapıldığı zannedilmektedir. Oysa yukarıda dile getirildiği üzere gerçek bilimsel çalışmalarda durum bunun tam tersidir.

Soru 10: Avcı, yağmacı dergi kavramı oluştu. Bu şekilde nitelendirilen dergileri nasıl ayırt edebiliriz? Bu konuda bilgi verebilir misiniz?

ALİ EKBER ŞAHİN: Aslında yağmacı dergiden önce iyi bir dergiyi keşfetmek lazım. Dolayısıyla iyi dergileri ayırt edebildikten sonra diğerlerini çok dikkate almamak gerekiyor. William Glasser'in çok güzel bir sözü var: "Kaliteyi tanımlamak güç. Ancak gördüğümüzde hemen fark ederiz." Aslında biz iyi dergiyi gördüğünüzde de rahatlıkla fark ederiz. Fakat şüpheli ya da yağmacı dergi dediğimiz dergiler o kadar çoğaldı ki artık akademisyenler için her geçen gün büyüyen bir tehdit haline gelmeye başladı. Bu dergilerin ortak bazı özelliklerini sunabilirim: Öncelikle sunulan tüm makaleleri rahatlıkla kabul ediyorlar. Önceden bildirim yapmaksızın makale yayını için ücret talep edebiliyorlar; ama çoğunlukla da bu ücreti net olarak sayfalarında belirtmiyorlar. Sürpriz bir şekilde bu ücretler yazarların karşısına çıkıyor. Hakemli olduklarını belirtiyorlar; fakat hiçbir şekilde hakem değerlendirme süreçlerini işletmiyorlar. Bunu hissedebiliyoruz. Zaten yayınladıkları dergilere baktığımız zaman çok ciddi yöntemsel hatalarla, yazım hatalarıyla bu makaleleri yayımladıklarını rahatlıkla görebiliyoruz. Ciddi bir hakem değerlendirmesi yok. Dolayısıyla bolca hata var. Editörler kuruluna baktığımızda işlevsel bir editöryal yapı olmadığını rahatlıkla görebiliyoruz. Editörler kurulunda ve yayın kurulunda bulunan kişilerin bilgilerinin bile çoğunlukla doğru olmadığını, hatta vefat etmiş kişilerin bile orada, o listelerde yer aldıklarını, özensizliği rahatlıkla

görebiliyorsunuz. Aynı sayıda aynı yazarın birden fazla yazısı, takip eden sayılar da aynı yazarın yazıları bu sahte dergilerde, yağmacı, dergilerde sıklıkla rastlanıyor. Ticari taktikler, özellikle e-postaları ile bizi perişan eden taktiklerini rahatlıkla görebiliyoruz. Birkaç ifade ben söyleyeyim mesela öyle ki bu dergiler çok sayıda makaleyi alan farkı gözetmeksizin yayınlıyorlar. Mesela bu tür dergilerin sayfalarında şöyle ifadeleri bulabilirsiniz, *"... dergisi, örneğin biyoloji, çeşitlilik, veterinerlik, tarım, kimya, fizik, matematik, mühendislik, yer bilimleri, sosyal bilimler, bilgi teknolojileri alanlarında makale yayımlayan bir dergidir.*" Bu yağmacı dergidir. " *………dergisi sosyal bilimlerin tüm branşlarında tüm dillerde ve her türlü bilimsel çalışma yayınlanmakta olan bir dergidir.*" Bunun da benzer bir dergi olduğunu söyleyebiliriz. *"... dergisi, antropoloji, arkeoloji, işletme, iletişim, ekonomi, eğitim, dil bilimi, uluslararası ilişkiler, tarih, hukuk, psikoloji vs. Her türlü alanda makale kabul eden bir dergidir.*" Bunları ben uydurmuyorum, dergilerin sayfalarından aktarmaktayım. Dolayısıyla aslında şüpheli bir dergiyi bizler o dergilerden de daha iyi biliyoruz. Yani oraya makalesini gönderen yazarın o derginin yağmacı bir dergi olduğunu bilmemesi mümkün değil. Hızlı yayınlayacak. Parayı vereceğim, yayınlayacağım ve puan kazanacağım. Aslında sorun bilmemek değil bile bile oraya gitmek. Temel sorunumuz bu ve yazarların çoğunun bile bile oraya gittiklerini, yükselme kaygısı, puan kaygısı, teşvik kaygısı vs ile bu işe bile bile dahil olduklarını rahatlıkla söyleyebilirim. Şüpheli dergiler var, biz onları biliyoruz, yazarlar da biliyor. Yapmamız gereken tek şey var, onlardan uzak durmak. Teşekkür ederim.

CEM UZUN: Bu yağmacı dergiler, Ali Ekber hocam çok güzel tanımladığı gibi kapsamı geniş işte ne olursa olsun gönderin gibilerinden bir yerde önemli bir sorun özellikle genç araştırmacıları bunlardan korumak gerek. Bir de bir başka bilime zarar noktası bu basılan yazıların da atıf olarak kullanılmaz. Yani atıflarımızı kullanırken de bu tür dergilerden atıp yapmamanızı öneririz. Çünkü bunlar ciddi bir hakemlik süreçlerinden geçmiyor. Buna da dikkat etmek lazım. Bilimin zarara uğramaması için derneklerin ve üniversitelerin dergileri bu anlamda önemli. Güvenceli olabilir. Önemli indeksleri girmesi önemli ama kontrol edilmeli. Örneğin bu endekslerde de çok nadiren yağmacı dergi olabiliyor ama nispeten daha güvenli oluyor. Directory of Open Access Journals'a girmesi örneğin yine önemli. Bununla ilgili bir yazısı vardı, o güncellenmedi kaldı. Şimdi ücretli bir hizmet veren Cabell's list var. Onlar sürekli dergileri takip ediyorlar ve bilgileri parayla satıyorlar maalesef. Belki YÖK bunu satın alıp hizmete sunabilir. Ama burada asıl önemlisi disiplinlerin kendi güvenilir dergileri belirlemesi, her disiplin, her dernek, o disipline ait dernekler belki böyle bir çalışma yapar. Çünkü yeni dergilerinde bu anlamda bir dezavantaj oluyor. Yani kendisini ispatlaması gerekiyor belli bir makale akışına uğraması için. Bir paralı dergi lafı çıktı. Yayıncılık hizmetin olabilmesi için belirli bir harcamalar

gerekiyor. Açık erişim popüler olduktan sonra artık abonmanlık usulü ortadan kalktı nerdeyse. Dolayısıyla bunların parası nereden gelecek; ya yazardan alacaklar ya da kurumları destekleyecek. Dolayısıyla böyle bir destek durumunda ister istemez bunu açık erişime açmak için yazarlardan para teklif ediliyor. Burada paralı dergi ifadesi kullanılması yanlış. Bunu da ayırt etmek gerekiyor. Teşekkürler.

Soru 11: Hakem ve editörlerin makalemizde fazlaca ekle-çıkar yapması bizim özgünlüğümüzü etkilemez mi? Onların haklılığı ne ölçüde doğru kabul edilebilir?

MUSTAFA AYDIN: Biz sürecin sizin özgünlüğünüzü bilimselleştirmeye katkı sağladığını düşünmek istiyoruz. Daha öne çıkarttığını düşünmek istiyoruz. Özgünlük hiçbir şekilde yazının ilgili olduğu disiplinle hiç alakası olmayan bir şey yazmak demek değildir. Hakemlerin buradaki vazifesi yazılanların disiplinin kendi mantığı içerisinde ifade edilecek hale getirilmesini sağlamaktır. Biz kendi açımızdan bunu kendi içimizde tartışıyoruz. Mesela geçen gün bir örnek gördük. Bir makale son aşamaya kadar gelmiş, hakem süreçlerinden geçerken ikişer düzeltme almış. Bütün bu düzeltmelerle bize yeniden geldiğinde bakmışız, orijinalinde 8.000 kelime olan makale hakem düzeltmelerinden sonra 13.000 kelimeye çıkmış. Yayın aşamasına geldiği için Yayın Kurulu olarak baktık ve 13.000 kelimelik bir yazıyı yayınlayamayız dedik. Bizde kelime sınırı 8.000; hadi 9.000'i kabul edelim, ama 13.000 olacak bir şey değil. Yazarlara bunu kısaltın dediğimizde, 'bunu 13.000'den 8.000'e kısaltırsak, bu tamamen farklı bir makale olur. O zaman da yeniden hakem değerlendirmesine gitmesi gerekiyor mi?' diye sordular. Aslında söyledikleri haklı, ama bu basit bir matematik meselesi değil. Özellikle Sosyal Bilimler açısından konuşursak, burada biraz hakemlerin, editörlerin ve yazarların ortak sağduyusuna ihtiyacımız var. Ama ben bu değişikliklerin özgünlüğü kaybettirdiğini düşünmüyorum. Ama tam tersinin olduğu durumlar da hepimizin başına gelmiştir. Öyle bir şey söyleyebiliyor ki hakem, 'bunu al, şuradan değil de buradan bak' diyor ve makalenin odak noktası tamamen değişebiliyor ya da kavramsal çerçevesi tamamen değişebiliyor. Böyle bir durumda eğer o değişiklik taleplerini yapmak akademik açıdan anlamsız gözüküyorsa, editöre mektupla durumu anlatıp, açıklığa kavuşturmasını isteyebilirsiniz. Neyi neden yapamayacağınızı mantıklı bir şekilde anlatırsanız, editör mutlaka bunu dikkate alacaktır. Hiç olmuyorsa elbette makaleyi çekmek diye de bir süreç var. Makalenizi oradan çekip başka dergiye gönderebilirsiniz.

CEM UZUN: Bu soruda bir de şu kastedilebiliyor, benim gördüğüm kadarıyla bazen editör veya hakem yazıya bir yazar gibi müdahale edebiliyor. O kısmı yazıp diyor ki işte bu burası böyle yazılmaz. Yani bunu aslında istemiyoruz. Çoğu zaman da editörler yapmıyor zaten ama böyle durumda özgünlüğüne bir müdahale söz konusu

olabilir ama en çok bu sorun authors editors dediğimiz yazar ile çalışan redaktörlerin işe karışması durumunda söz konusu olabiliyor. Ve özellikle yabancı dilde bir yayın yaparken gönderdiğiniz sizin anlatmak istediğiniz şeyi öyle bir ciddi redaksiyona sokuyorlar ki bazen o ifade etmek istediğiniz şey değişebiliyor. Özellikle yazarların buna dikkat etmesi lazım. Hatta bunların da yazar olur mu, olmaz mı? Yazarlar listesinde yer alması gerekir mi (redaktörlerin) gibi tartışmalar da oldu. Böyle olmaması için yazar kendi özgürlüğünü korumalı ve özellikle bilimsel anlamda değişiklik yaratacak cümleler redaksiyon neticesinde oluşan cümlelere çok dikkat etmeleri lazım. Bazen istemedikleri şeyler oluyor. İngilizcesi de yetersiz olunca ah ne güzel yazmış diyor. Halbuki kendi özgünlüğü tamamen kalkmış olabiliyor. Bunu hatırlatmak istedim.

MUSTAFA AYDIN: Bu çok önemli bir nokta aslında. Hepimizin başına geliyor. Özellikle bizim alanlar daha hassas olabiliyor. Özellikle yurtdışında yayın yaptığınızda, örneğin iki ülke ilişkilerini ilgilendiren konularda ya da siyasi boyutu olan konularda hepimizin başına gelmiştir. Tek bir kelimeyi değiştirdiğinizde cümlenin anlamı değişebilir. Elbette çok dikkatli olmak gerekir. Ben bunun her zaman iyi niyetle yapıldığını düşünmüyorum. Bazen kasıtlı da yapılabiliyor. Bu basitçe özgünlüğüne zarar vermek değil, argümanı tamamen değiştirmek olarak ortaya çıkabiliyor. Yazarın bu tür konularda elbette çok dikkatli olması ve pozisyonuna sahip çıkması gerekiyor. Böyle durumlarda “Ben bunu kastetmedim, bunu yapamazsınız” demesi gerekiyor.

Soru 12: Çalışmanın özgünlüğünü belirleyen sınırlar nedir? Makale yazarken fazlaca kaynak kullanmanın ve göstermenin kabule etkisi nedir?

FAHRİ TÜRK: Her şeyden önce yeterli ve lüzumlu kaynak kullanımı makalelerin kabulünde önemli bir rol oynamaktadır. Yazarlar kaynak çeşitlendirme adına hiç okumadığı bir kitaba veya makaleye sırf başka yazarların eserlerinden hareketle atıfta bulunmaktan imtina etmelidirler. Esasında editörler veya hakemler gerçekten söz konusu alan yazındaki önemli bütün kaynakların yazar tarafından kullanılıp kullanılmadığına bakmaktadırlar. Örneğin bir keresinde Özal’ın Orta Asya politikası hakkında hakemlik yaparken bu konuda es geçilemeyecek bir eser olan Abdul Vahap Kara'nın “Özal ve Türk Dünyası” başlıklı kitabının görmezden gelindiğini fark ettim. Dolayısıyla yapmış olduğum değerlendirmede söz konusu bu esere mutlaka atıf yapılması gerektiğini belirttim. Yani önemli eserlere kesinlikle yer verilmelidir. Bu durum her şeyden önce konunun teferruatlı bir şekilde araştırılmamasından kaynaklanmaktadır. İkinci ise yazarlar bir başka meslektaşını sevmediği veya herhangi bir nedenden dolayı husumet beslediği için söz konusu akademisyenin eserlerine kasten yer vermemektedir ki bu durum bilim etiğiyle bağdaşmamaktadır. Maalesef çalışılan konu bağlamında çok önemli bir başucu

kaynağı dahi yukarıda saymış olduğum nedenlerden dolayı görmezden gelinebilmektedir.

Özgünlük konusunda ise aşağıdaki değerlendirmeyi yapabilirim: Bir kere makalenin hiç araştırılmamış veya yüzeysel olarak araştırılmış bir konu hakkında yazılması gerekmektedir. Ancak bu şartlar altında özgün bir araştırma yapılabilir. İşte Batı'daki dergiler genellikle bir ülke veya söz konusu ülkenin uluslararası ilişkileri hakkında orijinal yani yenilik getiren makalelere önem vermektedirler. Bu şekilde yazılan makaleler özellikle Doğu memleketlerinden Batı'ya bilgi akışını sağladığından önemsenmektedir. Bizzat dergi editörlükleri de orijinal makale yazımına önem vermektedirler. Örneğin Almanya'daki birçok akademik derginin profesyonel bir kadrosu bulunmaktadır. Bu kadro makalelerin mümkün mertebe orijinal olarak okuyucularla buluşması için büyük gayret sarf etmektedir. Bir keresinde bir dergiye "Türkiye ve İran arasındaki Enerji İlişkileri" başlıklı Almanca bir makale göndermiştim. Bir süre sonra makale yayımlandığında bir de ne göreyim? Dergi editörlüğü bir buçuk sayfa civarında İngilizce genişletilmiş özet koymuş, oysa ben sadece Almanca özet göndermiştim. Diğer yandan Türkiye'de dergi editörlüklerinin herhangi bir maddi kaynakları olmadığı için fahri olarak çalışmak durumunda kalıyorlar. Diğer yandan Türkiye'deki akademisyenlerin önemli bir kısmı ÖSYM'nin yapmış olduğu dil sınavlarını geçmiş olsalar dahi bir yabancı dile ciddi anlamda vakıf değildirler. Bu yüzden yabancı dillerde yayın yapmaları mümkün değildir.

Soru 13: Hakemlerin akreditasyonu mümkün mü? Bir hakemin yılda yapacağı hakemlik sayısı kalite açısından sınırlandırılabilir mi?

ALİ EKBER ŞAHİN: Hakemlerin akredite edildiğini söyleyebilirim. Hakemlerin akreditasyonu, uzmanlık alanı ile ilgilidir. Eğer hakem uzmanlık alanı ile ilgili makaleyi değerlendiriyorsa, konu hakkında kapsamlı bilgisi derin bilgisi varsa eğer araştırmaları varsa zaten akredite edilmiş kişidir. Bunun akreditasyonu sağlayan kişi de editördür. Yani editör makaleyi uygun hakeme göndermekle sorumludur. Dolayısıyla bunun dışında belki de hakemlik becerilerini raporlama becerilerini geliştirmeye yönelik teknik anlamda belli eğitimler verilebilir. Zaman zaman Ulakbilim bu konuda öncü rol oynuyor. Süreli yayıncılık kurultaylarında hakem seminerleri düzenliyor. Evet, doğru. Teknik anlamda ama uzmanlık anlamda baktığınız zaman zaten bir aday makale hakemli hakemlik yapacak kişiler zaten bellidir, uzman olması gerekir ve bunun seçiminde temel sorumlulukta editörün sorumluluğudur. Ayrıca akredite etme süreci, akreditasyon süreci çok gerekli değil diye düşünüyorum.

Soru 14: Dergi bünyesinde makale değerlendirmesi için atanan hakemlerin konuya hakim olmaları için en az hangi unvana sahip olmaları gerekmektedir? Araştırma görevlisinin hakemlik yapması doğru mudur?

ALİ EKBER ŞAHİN: Yine uzmanlıkla ilişkili aynı noktaya geleceğiz hocam. Yani bir makaleyi derinlemesine değerlendirecek bir birikime sahipse evet, hakemlik yapabilir, onun kararını verecekt olan da Editör ve yayın kurulu. Yeni doktora tezini tamamlamış, o konuda gerçekten en yeni bilgilere sahip, çok genç bir akademisyenin hakemlik yapmasında ben sakınca görmüyorum; fakat onun gerçekten o makaleyi değerlendirebilecek yeterliliklere sahip olduğuna ilişkin kanıtları editörün hissetmesi lazım. Bunu hissettiği sürece unvanların çok anlamı olduğunu düşünmüyorum.

CEM UZUN: Yapılan çalışmalar da bunu göstermiş. Kalite anlamında bakıldığında özellikle doktorasını yeni bitirmiş araştırmacıların yaptığı hakemliklerin daha kaliteli olduğu tespit edilmiş. Yani biz işte doçent, profesör unvanını o alanın genel alakası ile ilgili olarak alıyoruz. Yoksa o spesifik konuyla ilgili almıyoruz. Dolayısıyla spesifik konuda çalışmalar yapan araştırmacı genç de olsa buna çok daha fazla hakim olabilir. Dolayısıyla aynen Ali Ekber hocama katılıyorum. Çalışmalar da bunu destekliyor.

V. KISIM

BİLİMSEL MAKALE YAYIN SÜREÇLERİ

BİLİMSEL MAKALE YAYINLAMADA HAKEMLİK SÜRECİ[1]

Emine ÖZMETE[2]

Bilimsel makale yayın süreçlerinde hakemlik çok önemli bir noktadadır. Ben de müsaadenizle bir görsel paylaşarak ana hatlarıyla bu konuda sunumu gerçekleştirmek istiyorum. Bilimsel makale yayınlamada hakemlik sürecinin ana hatlarını sunmak istiyorum. Bilimsel yayın değerlendirme sürecine bütüncül olarak baktığımızda bir yanda dergi var. Derginin ana unsurları olarak editörün sorumlulukları, yayın kurulunun sorumlulukları var. Bir yanda yazarın büyük bir özveriyle hazırladığı emek verdiği uzmanlaşmak istediği alanda yazmış olduğu bir metin, makale var. Yazarın dergi seçimi, derginin hakem seçimi ve hakem sürecini başlatması, hakemlik rolünün kabul edilmesi, makalenin hakem tarafından değerlendirilmesi ve karar gibi aşamaların gerçekleşmesini bekliyoruz. O nedenle bilimsel yayın sürecine de bütüncül bakış geliştirmemiz gerekmektedir. Hakem burada ana rol üstlenmektedir.

Hakem değerlendirmelerinin alınması, editörün karar vermesi, yazarlara geri bildirim sağlaması, makalenin gerekiyorsa yeniden gözden geçirilmesi, bu gözden geçirmelerin yeterliliğinin tekrar sorgulanması ve makalenin kabul edilmesi gibi diğer aşamaları da var. Diğer katılımcı konuşmacılarımız ve 23 Marttan bu yana yapılan panellerde bunların hepsi detaylı bir şekilde konuşuldu. Ben burada hakem seçimi ile birlikte hakemlik sürecinin nasıl olduğuna odaklanmak istiyorum. İlk olarak; makale dergiye gönderildiğinde, editör tarafından gözden geçirilmelidir. Makale yazım kuralları, kapsamı ve dergiye uygunluğu açısından değerlendirildikten sonra hakem seçimi aşamasına geçilmesi gerekmektedir. Ve bilimsel olarak makale hakeme gitmeye değer nitelikte mi? Eğer makalenin bilimsel niteliği çok zayıf ise bu noktada editör kendisi karar verip, makaleyi gerekçelerini de açıklayarak yazara geri gönderebilir. Makaleyi hakeme göndermeyebilir ya da hakeme göndermeden önce teknik konularda gelişme sağlaması amacıyla düzeltme sağlamasını isteyebilir.

Bundan sonraki aşama makalenin konusuyla ilgili. Alanında uzman bir hakem seçilmesi gerekiyor. Genelde en büyük eksikliklerden biridir alanında uzman olmayan kişilere hakem olarak başvuru yapılması. Bu noktada makalenin

---

[1] *Sosyal Bilimler Alanında Bilimsel Araştırma ve Yayın Süreçleri Eğitim Panelleri Serisi.* . Beşinci Oturum: Bilimsel Makale Yayın Süreçleri. *06.04.2021, Saat 19.00-21.00.* Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü ile European Association Sciences Editors (EASE) işbirliğinde çevrimiçi olarak gerçekleştirilen toplantıda sunulan davetli bildirinin düzenlenmiş halidir.

[2] Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, eozmete@yahoo.com, Orcid: 0000-0002-9264-5660.

gönderildiği hakemin reddetmesi ve makaleyi değerlendirmek istememesi çok doğaldır. Dergi editörleri göndermiş oldukları hakemlerin değerlendirme biçimleri konusunda genellikle bir fikir sahibidir. Eğer hakem olarak seçilen uzman, hakemlik rolünü kabul edip; makaleyi gereğince ve hak ettiği kadar değerlendirmiyor ise bununla ilgili gereken zamanı ayırmıyor ve nitelikli bir değerlendirme yapmıyor ise bu uzmanları hakemlik listesinde geride tutmak gerekir. Çünkü derginin bilimsel yayın kalitesinin korunması ve geliştirilmesi için hakemlerin makaleleri içeriğe katkı sağlayacak şekilde değerlendirmesi önemlidir. O nedenle uzmanların değerlendirmelerinin niteliği de hakem seçimini etkileyen faktörlerden biridir. Hakemin sorumluluğunu ne düzeyde üstlendiği, zamanında değerlendirmeyi yapacağını kabul etmesi, zamanında değerlendirmeyi tamamlayıp göndermesi gibi sorumlulukla ilgili davranışları da dergiye bir fikir verir.

Elbette ki en önemli noktalardan biri de yazar ve hakem arasında çıkar ilişkisi olup olmadığıdır. Görünen bir durum varsa, tespit ediliyorsa hakemler buna göre seçilmelidir. Değerlendirme sürecinde etik açıdan öncelikle hakemlerin dış değerlendirici olması gerekir. Yani editörün, editör yardımcılarının ya da dergide görev alan kişilerin hakemlik yapması uygun bir davranış değildir. O nedenle hakem havuzunu güncelleyerek yeni uzmanların dahil edilmesi için de derginin ayrıca çalışma yapması önemlidir. Mutlaka hakemin gizli yani kör hakemlik uygulamasına göre- *derginin böyle bir politikası var ise ki genellikle böyle olması beklenir*- kimliği gizli tutulmalıdır. Bu nedenle her sayıda değil de yılın sonunda o yıl için tüm sayılarda görev alan hakemlerin listesini vermek bile bu gizliliğin esaslarından biridir.

Hakemlerin yapması gereken nedir? Yazarları değil makaleyi değerlendirmektir, Öncelikle etik standartlara göre bir değerlendirme yapılmalıdır. Değerlendirme mutlaka objektif olmalıdır ve makaledeki etik olmayan durumlarla ilgili şüphe söz konusu ise hakem tarafından göz ardı edilmemelidir. Hakemlik rolü çok önemli olmakla birlikte, hakem dışında editörün ve yayın kurulunun da tespitleri var dikkate alınmalıdır. Editör ve yayın kurulu sonuç olarak yayın kararını vermektedir. Ancak hakem, editör ya da yayın kurulunun karar vermesi için hakemlerin değerlendirmeleri belirleyicidir.

Hakem tutumları nasıl olabilir? Hakem değerlendirmeyi kabul etmeyebilir. Herkes çok yoğun çalışıyor. Bu noktada gelen bir makaleyi değerlendirmek için zaman ayırmak istemeyebilir. Zamanı iyi yönetebilen hakem vardır, yönetemeyen hakem vardır. Editör ya da yayın kurulu sürekli uyarır, geri bildirim talep eder, hakem kabul etmiştir ama zamanında değerlendirmeyi gerçekleştiremez. Bu gerçekten yayın kurulunu da zorlayan bir süreçtir. Bu durumda hiç zaman kaybetmeden yazarın da üstün yararını düşünerek hakeme geri bildirim sağlamak

gerekir. Dergi politikasına göre değerlendirmeyi zamanında tamamlamayan hakemden makale geri alınmalıdır. Çünkü hakem değerlendirmeyi kabul ettiyse mutlaka zamanında değerlendirmeyi yapmalıdır. Böyle bir sorumluluğu vardır.

Hakem gelen makalenin konusu ile önyargılı olabilir. Nasıl önyargılı olabilir? Makale konusu uzmanlık alanıdır, bu konuda çalışıyordur ve makaleyi objektif değerlendirmekten uzaklaşır. Makalede yer alan bilgilerden tahminler üretebilir. Örneğin acaba bu makaleyi kim yaptı? Hangi araştırma grubuna ait? Hangi bölgede yapılmış olabilir, hangi üniversiteden gelmiş olabilir gibi sorgulamalarla hakem bazı önyargılı tutumlar sergileyebilir. Bu da zaten etik olmayan bir durumdur. Eğer hakem ve makale arasında böyle bir süreç başladıysa, hakemden değerlendirmeden çekilmesini bekleriz. Bir hakem için makalenin yazarlarını tahmin etme çabası en büyük yanılgı olacaktır.

Biraz önce söylediğim gibi, amacımız zaten yazarı değerlendirme değil, tamamen gelen makalenin bilimsel niteliğine odaklanmaktır. Burada uzmanın hakemlik rolünü ne kadar sahiplendiği ve buna ilişkin ne kadar sorumluluk hissettiği ile bağlantılı bir husus vardır, o nedenle hakem tavsiyelerini oluştururken, kanaatlerini makaleyi sahiplenme düzeyine göre detaylı bir şekilde vermelidir. Sadece bilimsel niteliği zayıftır, kabul edilemez gibi bir cümleyle yapılan ifade ya da değerlendirme, detaylı ve katkı sağlayacak bir değerlendirme değildir. Yazar, büyük bir emekle makaleyi hazırladığı için hakemin yazarı bu makale neden olmamıştır, neden kabul edilemez noktasında ikna etmesi gerekir. O nedenle olumlu ve olumsuz yönleri içeren detaylı bir değerlendirme bekliyoruz. Makalenin her bir alt bölümü için yazarın da anlayabileceği bir dilde ayrı ayrı değerlendirme yapması uygundur.

Dolayısıyla zamanında makaleyi değerlendirmeli, çıkar çatışması var ise makaleyi değerlendirmeyi kabul etmemeli ya da sonradan fark ettiyse değerlendirmeden çekilmeli. Mutlaka objektif bir değerlendirme gerçekleştirmeli. Daha önce kendisine belki hakem olarak yönlendirilmiş bir makale ise değerlendirmesini yaptıysa bunu dergiye yayın kuruluna bildirmeli. Eğer gecikme olacaksa dergiden müsaade istenmelidir. Bu konuda dergi bilgilendirilmeli, yayın kuruluna mutlaka bilgi verilmelidir. Bu hakemin sorumluluğudur. Böylece yayın sürecinin hem nitelik hem de hız kazanması sağlanmış olur. Normalde derginin belirlemiş olduğu bir hakemlik süresi vardır, bu ortalama 1 ay, 3 hafta gibi, bazı dergiler belki 3 ay diyor olabilir. Ama bu süreden sonrası zaten makalenin, yani bilimsel yayının hızına çok uygun değildir. Bilginin çok hızlı yayıldığı bir dönemdeyiz. Bu kadar uzun hakemlik süreci çok kabul edilir değildir. Değerlendirmede editöre not kısmı makale hakkındaki daha özel notları kapsar, o nedenle yazara yazılacak, yazara gönderilecek not ile editöre gönderilecek not,

hakem tarafından ayrılabilir. Genel olarak editöre not yazmak zorunluluğu yoktur aslına bakarsanız, oradaki amaç makalenin bilimsel niteliğini zenginleştirmektir. Gereken detaylar var ise editöre not yazılabilir.

Değerlendirmenin niteliği açısından derginin hakeme gönderdiği değerlendirme formunun kapsamı önemlidir. Her derginin hazırlamış olduğu hakem değerlendirme formu vardır. Kapsamı çok önemli çünkü tamamen hakemin yönlendiren bir sistemdir. Bazen yurt dışındaki bazı dergilerde de görüyoruz. Birkaç genel soru ile form hazırlanır. Çoğu zaman hakemi serbest bırakır. Böylece hakemin detaylı değerlendirme yazması beklenir. Aslında dergi tarafından form kapalı uçlu sorulardan oluşur ise hakemi sınırlayıcı bir durum ortaya çıkabilir. Hakem orada değerlendirmelerini özgürce yazamayabilir. Bu nedenle değerlendirme formunun kapsamı dergi tarafından belirlenirken, hakemin daha özgürce değerlendirme yapmasını sağlayacak nitelikte olmalıdır. Dergi mutlaka hakemden beklentilerini çok açık bir şekilde ifade etmelidir. Hangi bölümlerini hangi şekilde değerlendirmesi hususunda beklediği değerlendirmeyi de açıklamalıdır.

Yukarıda belirtildiği üzere hakemler gecikme yapmamalıdır. Raporları kasıtlı olarak geciktirmemelidir. Çünkü makalenin konusu uzmanın çok ilgilendiği bir konu olabilir, bekletebilir, o sırada hakem kendi çalışmasını tamamlamasını bekleyebilir, ki bunlar zaten akademik anlamda hiç de etik olmayan tutumlardır. Başta, bu çıkar ilişkisi olsun, bu tarz tutumlar ortaya çıktığı zaman hakemlik asla kabul edilmemelidir. Bir de hakem ve yazar iletişiminde, bir vesile ile diyelim ki hakem yazarı keşfetti. Amacı olmadan ya da olarak iyi niyetli ya da değil bir şekilde fark etti. Asla yazarla iletişim kurulmamalıdır. Eğer makaleyi de değerlendirilemeyecek durumda hissediyorsa da yine çekilmelidir. Bazı dergilerin ya da yazarların kendi yayınlarına atıf talep etmeleri de etik açıdan uygun değildir. Yazarlara kişisel ve küçültücü yorumlar asla yapılmamalıdır. Başlangıçta da söylediğim gibi değerlendirilen şey makaledir. Makalenin bilimsel niteliğini güçlendirmek için hakemlik süreci vardır. Bu nedenle temelde makalenin kendisi vardır. Nazik bir şekilde anlaşılır bir dille, akıcı bir dille değerlendirme yapılması beklenmektedir.

Hakem değerlendirme sürecinde bir genel okuma, bir de detaylı okuma gerçekleştirilir. Değerlendirmede yazının güçlü ve zayıf yönlerini içeren açıklamalar yer almalıdır. Genel bir bakışla değerlendirmenin kapsamında majör konular ve minör konular olmalıdır. Bu değerlendirme yapılırken özellikle zayıf yönler için makale içinden mutlaka kanıtlar sunmak gereklidir. Önce genel bir değerlendirme yapıldıktan sonra daha detaylara girmek gerekir. Öncelikle her bölüm için genel konulara odaklanılmalıdır. Değerlendirmede puan vermek belki kolaylaştırıcı olabilir, ama amaç, giriş, yöntem, bulgular, sonuç ve tartışma, referanslar olmak

üzere her bölüme dair hakemin değerlendirmeleri mutlaka hakem raporunda görülmesi gerekiyor. Eğer çok spesifik noktalar var ise paragraf ve satır da vermek mümkündür. Makaleyi değerlendirirken, özellikle majör konularda amaç, hakemlik değerlendirmesini iyi makale yazma süreci ile eşleştirebilirsiniz. İyi makale yazmanın temel prensiplerine göre iyi hakem değerlendirmesine de bakılması gereken temel konular aynıdır. Yani amacın gerçekten çalışmayı her noktasıyla özetlemesi, girişin, kuramsal ve kavramsal olarak yeterli olması, hipotezlerin ve amacın oluşturulması, yöntemin, örneklem seçiminin, uygulamanın, ölçme araçlarının net bir şekilde, açık, eksik bilgi olmadan net bir şekilde açıklanması, bulguların yapılandırılması, analizlerin yeterli olması, sonuç ve tartışma ve geleceğe yönelik öneriler gibi başlıklarda hakem değerlendirmesi yapılmalıdır. Daha sonra varsa detaylarda bilgilerdeki eksiklikler nelerdir? Yazım hataları, dilbilgisi hataları nelerdir? Referanslardaki eksikler nelerdir? Burada yazım hataları, dilbilgisi derken, şunu söylemek isterim, diyelim ki bazı hakem değerlendirmeleri harf düzeltmekten, cümle ve cümle düşüklükleri düzeltmekten ibaret. Normalde bu şekilsel bir düzeltmedir, makalenin bilimsel içeriğine bir katkısı yoktur. Geneli daha çok niteliği değerlendirmeye yönelik olmalıdır. Makalenin özetinde amaç, yöntem, bulgular, sonuç ve anahtar kelimeler, bunların hepsinin olması gerekir. Anahtar kelimeler mutlaka makaleyi açıklayacak nitelikte olmalıdır. Örneğin sosyoloji diye bir anahtar kelime tek başına o makale açıklayabilecek nitelikte değildir. İki kelimeyi yan yana kullanmak gerekebilir, buna özen gösterilmelidir. Makalenin giriş bölümünde bir çerçeve sunulmalı, son verilere yer verilmelidir. Eğer uluslararası bir yayın ise mevcut araştırma bölgesindeki verilere, hizmetlere, son duruma da mutlaka odaklanılmalıdır. Giriş, yöntem, bulgu ve sonuç arasında bağ mutlaka olmalıdır. Yani her bölüm kendi içinde akış ve bağlantılı, aynı zamanda bölümler arasında da bir akış ve bağlantı oluşturmalıdır. Amaçta neyi söylüyorsa yöntemde de, bulgularda da sonuçta da aynı şeyi biz görmeliyiz. Yöntemde aradığımız başlıklar bunlar. Amacımız, hipotezlerimiz, örneklemi seçme, araştırma yönteminden söz etme, veri toplama, analiz, bulgular da sadece analiz sonuçlarını verip geçmek yeterli değildir. Okuyucunun anlayacağı nitelikte bilimsel olarak açıklanmalı, cümleler bu şekilde anlaşılır olmalıdır. Sonuç ve tartışma da yine araştırmanın amacı, hipotezlere ilişkin kanıtlar ve yapılandırılmış öneriler yer almalıdır. Bilim alanına ve araştırma konusuna uygun kaynakçanın güncel olması gerekir. Diyelim ki 2021 yılındayız şu anda; 2005, 2010 yılına ait kaynaklar kullanıyoruz, oysa bunlar 10-15 yıl önceki kaynaklardır. Dolayısıyla son 5 yıla odaklanmamız gerekiyor referansları seçerken. Makale değerlendirmede hakem bunları göz ardı etmemelidir. Yurt içi ve yurt dışındaki özgün kaynaklara mutlaka erişim olmalıdır. Tabi derginin belirlediği kurallara göre yazım da ayrıca dikkate alınması gereken teknik bir konudur. Burada bir örnek vermek istiyorum. Hakemin ilk değerlendirmede önerdiği düzeltmeler yapıldıktan sonra, ikinci olarak hakeme

düzeltme yapılmış makale gönderilmiş, hakem önerdiği düzeltmelerin makalede yapılıp yapılmadığını kontrol ediyor, düzeltmenin ve gelişmenin yapıldığını gördüğü yerler için yazara "tebrik ederim", "harika" gibi motivasyon sağlayan geri bildirimlerde bulunuyor. Gördüğünüz gibi bu ikinci değerlendirme, artık hakem makalenin kabul edilebilirliğini artırmak için, bu satırda şu kelime demeye başlamış, hani o kadar sorumluluk hissetmiş, o kadar detaylı yazmış ve yazar /yazarları cesaretlendirici bir şekilde de arada tebrikler vb. açıklamalar yapmış. Yani hakemlikte teşvik edici olmak çok önemli. Özellikle genç araştırmacılarımız için. İyi bir hakemlik, genç yazarlar ve bilim insanları için öğretici bir süreçtir. Tabi şöyle bir şey var. Yıllardır çalışılan konular vardır. Bununla ilgili kavramlar bellidir. Temeller bellidir ama değişen dünyada yeni çıkan konular da var. Yeni çıkan konulara hakemlik yapmak, bu tarz yayınlarda hakemlik yapmak zor bir görev olabilir.

BİLİMSEL MAKALE YAYIN SÜRECİNDE EDİTÖR VE YAYIN KURULU DEĞERLENDİRME AŞAMASI[1]

Fırat PURTAŞ[2]

GİRİŞ

Bilimsel hakemli bir derginin editörlük görevini yürüten ya da yayın kurulu üyesi olarak bilimsel bir derginin yönetiminde bulunan akademisyenler için başarının en önemli kriteri bilim çevrelerinde ilgi uyandıracak ve yayın yaptığı alana yenilik getirerek katkı sağlayacak bir içerikle en iyi dergiyi hazırlayarak okuyucunun karşısına çıkmaktır. Bu takdirde derginin indekslerdeki konumunun güçleneceği ve etki faktörünün de artacağı beklenir. Derginin etki faktörünün düşmesi, indekslerdeki konumunun zayıflaması bir editör için adeta kabustur. Bu nedenle editör ve yayın kurulu, derginin istikrarı korumak ve kalitesini yükseltme adına en iyi makaleleri bulmak, seçmek ve yayınlamak için çabalar.

Çok sayıda makale yayınlamak değil, az sayıda da olsa niteliği yüksek makaleler yayınlamak editörün ve yayın kurulunun önceliğini oluşturur. Dolayısıyla etkili bir editörlük sisteminin birinci kriteri iyi, yenilikçi, alana katkı sağlayan makaleleri seçmek, düşük nitelikli çalışmaları elemek olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak kaliteli makalelerden oluşan bir dergi hazırlamakla editörün görevi bitmez, bu derginin muhataplarına ulaşması, ilgili okuyucuyla buluşması da yine editörün ve yayın kurulunun sorumlulukları arasındadır. Bu nedenle editörlük yazarla okuyucuyu buluşturma, irtibat sağlama görevi olarak da tanımlanmaktadır.

Hakem süreçlerinin etkili bir şekilde işletilmesi sağlamak editör ve yayın kurulunun ikinci temel görevidir. Dergiye gönderilen bir makalenin yayın kurulunda değerlendirilmesi aşaması yazarlarla editörleri karşı karşıya getiren, zaman zaman yayın kurulu kararlarına itirazların söz konusu olduğu bir süreçtir. Bilig dergisi örneğinde olduğu gibi makalelerin çoğu bu aşamada yayına uygun bulunmayarak reddedilir. Bazı yazarlar yayın kurulunun buna yetkisi olmadığı makalenin en azından hakem değerlendirmesinden geçtikten sonra kabul ya da red kararının verilmesi gerektiği eleştirisinde bulunurlar. Ancak TR Dizin ya da uluslar arası indeksler tarafından taranan dergilere gelen makale akışı göz önünde

---

[1] *Sosyal Bilimler Alanında Bilimsel Araştırma ve Yayın Süreçleri Eğitim Panelleri Serisi.* Beşinci Oturum: Bilimsel Makale Yayın Süreçleri. *06.04.2021, Saat 19.00-21.00.* Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü ile European Association Sciences Editors (EASE) işbirliğinde çevrimiçi olarak gerçekleştirilen toplantıda sunulan davetli bildirinin düzenlenmiş halidir.

[2] Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, firat.purtas@hbv.edu.tr, Orcid: 0000-0002-0531-4178

bulundurulduğundan gelen her makaleyi hakeme göndermek neredeyse imkansızdır. Böyle bir tutum gönüllülük ilkesi ile yürütülen ve bir başka sorunlu alan olan bilimsel hakemlik faaliyetlerinin işleyişini olumsuz etkileyecek ve hakemliklerin niteliğini de yıpratacaktır.

Aday makale yazarları zaman zaman makalenin niye hakeme gönderilmediği yönünde editörü eleştirirken, hakemler ise editörü hakem değerlendirmesine dahi gerek olmadan reddedilebilecek makalenin niye kendilerine gönderilerek zamanlarının alındığı şeklinde şikayet edebilmektedirler. Şüphesiz sadece derginin ilgi alanına alana giren konulardaki makaleler hakeme gönderilmektedir. Bilimsel dergilerdeki ortak sorunlardan bir diğeri de derginin kapsamı alanı dışında yoğun makale akışıdır. Derginin ilgi alanına girmeyen çok sayıda makalenin editör tarafından incelemeye ve değerlendirmeye alınması da yayın kurulunun zamanını gereksiz yere almakta ve iş yükünü artırmaktadır.

Bu çalışmada Bilig/Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi yayın kurulu başkanı olarak edindiğim tecrübelerden yola çıkarak Bilimsel bir dergiye yayın göndermeden önce dikkat edilmesi gereken hususlar nelerdir; makale gönderirken yazarların en sık yaptığı hatalar hangileridir; editörlerin/yayın kurulu üyelerinin bir makaleyi hakeme gönderme kararını belirleyen başlıca unsurlar nelerdir sorularına yanıt vermeyi amaçlamaktayım.

DERGİYE GÖRE MAKALE Mİ YOKSA MAKALEYE GÖRE DERGİ Mİ?

Başlıktaki sorunun cevabı muhtemelen tüm akademisyen ve genç araştırmacılar biliyordur. Sunulan iki seçenek de makuldür. Ancak, nedense editör olarak karşılaşılan en temel sorunların başında yönettiğiniz dergiye yayın yaptığı alanın dışında çok sayıda makale akışıdır. Israrla tekrar eden bu hatadan kaçınmak ise son derece basittir: Yayın yapmayı planladığınız dergiye dair kısa bir araştırma yapmak. Bilig Dergisi ve TR Dizin'de taranan dergilerin çoğu kendi web sayfasına sahip olduğu için dergiler hakkında bilgi edinmek çok kolaydır. Dolayısıyla yazarların göz ardı etmemesi gereken hususların başında makale konusu belirleme aşamasında bir kaç alternatif dergi belirlemek ve çalışmalarını bu dergilerin öncelikleri doğrultusunda sürdürmektir. Makalenin alanına giren dergileri bulmak, makalenizi yayınlamayı hedeflediğiniz derginin içeriği ve yayın politikası hakkında bilgi sahibi olmak ilk adımdır. Makaleyi doğru dergiye göndermek makalenin editör ve hakem sürecine girebilmesi için ön koşul olmakla birlikte bu süreçlerin başarıyla tamamlanabilmesi makalenin bilimsel niteliği ile ilgili bir konudur.

ZAMANLA YARIŞAN MAKALE YAZIM SÜRECİ, HENÜZ DERGİYE SUNULMAMIŞ MAKALELER İÇİN İVEDİLİKLE YAYIN TALEBİ

Yazarların muhtemelen tepki gösterecekleri, editörlerin ise hem fikir olacağı genel sorunlardan biri de aday makaleler nitelik sorunudur. Makalelerin niteliği düşüren faktörler arasında yayın kurulunun dikkatini çeken en sık sorunların başında aceleye getirilmiş makalelerin çokluğudur. Zamanın akışının hızlandığı enformasyon ve iletişim çağında herkes zamanla yarışmaktadır. Ancak akademisyenin yetişmesi, uzmanlık kazanması ve alanına vukuf olması zaman gerektiren bir süreçtir. Meslekten öte bir yaşam tarzı olan akademisyenlik, pek çok fedakarlığı zorunlu kılar. Bunların en başında da zamanın büyük kısmının bilimsel çalışmalara ayrılarak, özel hayattan ve sosyal etkinliklerden feragat edilmesidir. Akademide, bir belgenin ya da bilginin peşinde yıllarca giden araştırmacılara, bir belge eksik kaldığı için yıllarca bekleyen çalışmalara dair efsaneleşmiş örnekler anlatılır.

Bilimsel çalışmalar da sanat eserleri gibi eşsiz ve benzersizdir. Bu nedenle bilimsel çalışmalar telif hakları kapsamında korunur. Telif bir eserde özgünlük, yenilik, alana katkı gibi kriterler aranır. Sosyal bilimlerin alanına giren konularda telif değeri yüksek çalışmaların ortaya çıkması zaman gerektirir. Yayın kurulu üyelerinin çokça muhatap oldukları şu traji komik durum, yüksek nitelikli sosyal bilim makalelerin az olmasının nedenlerinden biri olarak gösterilebilir: Yazarların henüz yazım sürecini tamamlamadıkları makaleleri için yayın kurulu ve ya sekretarya ile iletişime geçerek ne zaman yayınlanabileceğine dair pazarlığa girmektedirler. Bu tür pazarlık konusu edilen makalelerin çoğu ise yayın kurulu aşamasını geçememektedir. Öte yandan bu tür bir diyaloğa giren yazarlar, makalelerinin yayın kurulu tarafından uygun bulunup bulunmayacağını, hakem değerlendirmesinden geçip geçmeyeceğini düşünmedikleri gibi, dergiye daha önce gönderilmiş ve hakem değerlendirilmesi aşamasını geçerek yayın sırasında bekleyen makalelerin önüne geçmekten de rahatsızlık duymamaktadırlar. Halbuki kadro ilanı, doçentlik başvurusu, doktora tezinin savunulması vs. gibi atama ve yükselme ile ilgili özel durumlar tüm akademik camiayı ilgilendiren koşullardır.

EDİTÖRÜN YAZARLARA KARŞI SORUMLULUKLARI

Akademik dergilerde yayın kurulu genellikle akademisyenlerden oluşur. Dolayısıyla her editör aynı zamanda bir yazardır. Bu nedenle editörler yazarlara karşı sorumluluklarının bilincinde ve yazarların beklentileri konusunda fikir sahibidirler. Bu sorumlulukla editörler öncelikle yazarların göz nuru olarak hazırladıkları makalenin derginin konu alanına uygun olup olmadığı, alana uygunsa niteliğinin (özgünlük, yenilik, alana katkı vs) yeterli olup olmadığı üzerinde titiz bir değerlendirme yapar. Makalenin hakeme gönderilmesine karar verilmesi durumunda

editörün yazarlara karşı ikinci önemli sorumluluğu ortaya çıkar; doğru hakemi aramak ve seçmek. Hakem sürecinin kör hakemlik şeklinde yürütülmesi, hakem kararlarına müdahale edilmemesi, hakem değerlendirmesi sürecinin gereğinden fazla uzamamasına özen gösterilmesi, yazarların hakem raporlarına ulaşmasının sağlanması, yazarlara açıklayıcı ve bilgilendirici şekilde bildirim ve dönüş sağlanması editörün yazara karşı belli başlı sorumluluklarıdır.

Bilig'e gelen makale akışı ve editör değerlendirmesi süreci hakkında 2017 ve 2020 yılı rakamları üzerinden bir analiz editör-yazar-hakem süreçlerinin işleyişine dair bir fikir verecektir. 2017'de 529 makale sistem üzerinden yayın kurulumuzun değerlendirmesine sunulmuştur. Bu makalelerden 34'ü hakem raporları tamamlanarak yayımlanma aşamasına gelmiştir. 413 makale ise yayına yeterli görülmemiştir. Bu makalelerden büyük çoğunluğu (398) yayın kurulu değerlendirmesi aşamasında reddedilmiştir. Dolayısıyla Bilig'e ulaşan makalelerden 2/3'ünden fazlası yayın kurulu aşamasında elenmektedir. Hakem raporları doğrultusunda ise reddedilen makale sayısı ise 15 olup, kabul edilen makale sayısının yarısından daha azdır. Bu veriler yayın kurulunun ne kadar titiz bir şekilde çalıştığının da somut bir göstergesidir. 2018 yılına gelindiğinde ise bir önceki yıldan 82 makalenin hakem süreci devam etmektedir. 82 makalenin çoğunluğu ise hakemlerin makalelere ilişkin talep ettikleri düzeltmeler ve değişiklikler nedeniyle yazarla hakem arasında meydana gelen yazışmalar nedeniyle tamamlanmamış çalışmalardır. Değerlendirme sürecinin 1 yılı aşması da bilig'deki titiz çalışmanın bir başka göstergesidir. Bu açıdan, bilig yayın sürecinin çalışmaların bilimsel düzeyinin yükseltilmesine ciddi katkılar sağlayan adeta bir okul niteliğinde olduğunu söyleyebiliriz.

bilig'de yayın kurulu bir makaleyi geri çevirirken üç gerekçeyi red nedeni olarak göstermektedir. Bunlardan en yaygını makalenin derginin kapsamı dışında olduğudur. Diğer gerekçeler ise makalenin yetersiz içerikle ya da katkı sunmayan içerikle sunulmuş olmasıdır. 2020 yılında bilig yönetim sistemine toplam 834 makale yüklenmiştir. Yayın kurulu bunlardan 435'i kapsam dışı, 161'i katkı sunmayan içerik olarak değerlendirerek hakeme göndermeden geri çevirmiştir. 12 makale içeriğinin yetersiz olması, 9 makale yazar tarafından geri çekilerek reddedilmiştir. Hakem raporu doğrultusunda ise 49 makale reddedilmiştir. Bu şekilde 834 makaleden toplam 666'ı reddedilmiştir. Yıl sonu itibariyle Hakem Sürecindeki Makale Sayısı 39, Şekil Düzeltmesinde Olan Makale Sayısı 80, Yeniden Sunumda Olan Makale Sayısı 9, Kabul Edilen Makale Sayısı 15'dir. Genel olarak değerlendirildiğinde 2020 yılında bilig'e sunulan makalelerin %80'i olumsuz sonuçlanmış, %2'si yayına kabul edilmiştir. %18'inin değerlendirme süreci devam etmektedir.

SONUÇ YERİNE: bilig'e NASIL MAKALELER BEKLİYORUZ

bilig, SSCI'da saha çalışmaları (area studies) alanında taranan Türkiye'deki 10 dergiden bir tanesidir. Türk dünyası sosyal bilimcilerinin ortak platformu olarak bilig'in SSCI'daki konumunu sürdürmek, uluslararası tanınırlılığını ve saygınlığını artırmak amacıyla alana katkı sunan daha önce hiç incelenmemiş konuları ele alan özgün çalışmalara yer veren içeriklerle yayın hayatına devam etmesi amaçlanmaktadır. Evrensel bilime katkı yanında Türk dünyasının bütünleşme çabalarına hizmet eden çalışmalara, alanında öncü ve özgün, yenilikçi ve nitelikli makaleleri aramaktayız.

Türkiye'den ve Türk Cumhuriyetleri'nden ağırlıklı olmak üzere pek çok bilim adamı bilig'de yayımladıkları makalelerle bilim çevrelerine ulaşmışlardır. bilig, özellikle Türkoloji alanında akademik çalışmalar yapan bilim adamları için temel referans niteliğindedir. Bu niteliğini güçlendirerek sürdürmek için bilig, Türk Dünyası'nın ortak değerlerini ön plana çıkaran, güncel meselelerine ışık tutan ve çözüm üreten, özgün, alana katkı sunan çalışmalar yayınlamaya devam etmeyi amaçlamaktadır.

bilig'de Türk Dünyası'nın tarihini, dilini, edebiyatını, sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasi meselelerini konu alan akademik makalelere yer verilmektedir. Makaleler Yayın Kurulu'nun değerlendirmesinden geçtikten sonra hakemlere gönderilmekte ve hakem raporları doğrultusunda yayın kararı alınmaktadır. Önümüzdeki sayılarda disiplinler arası ve çok disiplinli yaklaşımlarla karşılaştırmalı bir şekilde hazırlanmış çalışmalara daha fazla yer vermeyi hedeflemekteyiz.

bilig'de yayımlanacak makalelerin, Türk halklarının birbirlerini daha yakından tanımasına ışık tutan, zengin kültürel mirasımızın yaşatılmasına ve Türk Dünyası'nın ortak değerlerinin yaygınlaştırılmasına hizmet eden, Türk Dünyası'nın entegrasyonu için bilimsel bilgi sağlayan eserler olması tercih edilir. Üç ayda bir yayımlanan hakemli bir derginin güncel gelişmeler ve sorunları yakalayan bir içerikle çıkması oldukça zordur. Bilig'in böyle bir kaygısı bulunmamaktadır.

bilig 2008'den bu yana etkili değerlendirme süreçlerini başarıyla tamamlayan 600'den fazla makaleyi SSCI'de uluslararası erişime açarak hem Türk dünyasına hem de evrensel bilime önemli bir katkı sağlamıştır. Bu katkı özellikle Türkiye'deki üniversitelerin görünürlüğü ve The Higher Education Ranking (THE), QS World University Ranking gibi uluslararası sıralamalarda yerleri açısından son derece anlamlıdır. Bu konumu korumak ve daha ileriye taşımak değişmeyen önceliktir.

DERGİ SEÇİMİ NASIL YAPILMALIDIR?[1]

Hüseyin Murat YÜCEL[2]

Bilginin hızla arttığı ve sunulduğu bir dünyada makale yayımlanacak derginin seçimi akademisyenler açısından zorlaşmakta. Akademik dergilerin sayısı hızla artmakta ve yeni dergiler yayın hayatına başlamakta. Araştırma sonuçlarının paylaşılmasında güvenilir dergi ve yayıncıyı seçtiğinizden emin olmak için Think. Check. Submit.(Düşün.Kontol Et.Gönder) listesinin kullanılması karar vermede yardımcı olur.(1)

Araştırmacı, makalesinin hangi dergide yayımlamasına karar vermesi yapacağı çalışma için yol haritasının belirlenmesine katkı sağlar. Derginin belirlenmesi, gönderilmek istenilen derginin kurallarına göre hazırlanması, çalışmanın editör tarafından baştan red edilmesini ortadan kaldırabilir. Makalenizi yazmadan önce dergi seçimi konusunda bazı çalışmalar yapmakta yarar vardır. Alandaki dergilerin kısa bir listesinin hazırlanması, meslektaşlarla ve kütüphanecilerle konuşulması dergi seçimde yardımcı olacaktır. Meslektaşlarınızın hangi dergileri tercih ettiklerini ve yaşadıkları deneyimleri paylaşmaları dergi seçimi için fikir verecektir. (2) Yayınevleri tarafından geliştirilmekte olan yapay zeka ile çalışan dergi önerici/bulucu araçlar sayesinde de dergi seçimi yapılabilmektedir. Dergi önerici araçlarına hazırlanacak makalenin özeti kopyalanarak yapıştırılmasının ardından araçlar yayıncının havuzunda yer alan uygun dergilerin listesini sunacaktır. Bu süreç dergi seçiminde araştırmacını doğru dergiyi seçmesinde yardımcı olacaktır. Ancak bu tür dergi önerici araçlarının önerdiği listelerin her zaman uygun sonuçları getireceği düşünülmemelidir. Bu araçlar sayesinde dergiler hakkında etki faktörü, hangi dizinlerde yer aldığı, makale kabul oranı, makale değerlendirme süreleri ve açık erişim vb. konularda bilgilere erişilmektedir. (3)

EndNote tarafından hizmete sunulan dergi önerici aracı Manuscript Matcher kullanılarak Web of Science Core Collection'daki atıf bağlantısının analizine dayalı olarak dergi seçimi yapılabilmektedir. (4) Web of Science platformunda yer alan indekslerdeki alan dergileri bulmak için dergi listelerinin verildiği Master Journal

[1] *Sosyal Bilimler Alanında Bilimsel Araştırma ve Yayın Süreçleri Eğitim Panelleri Serisi.* Beşinci Oturum: Bilimsel Makale Yayın Süreçleri. *06.04.2021, Saat 19.00-21.00.* Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü ile European Association Sciences Editors (EASE) işbirliğinde çevrimiçi olarak gerçekleştirilen toplantıda sunulan davetli bildirinin düzenlenmiş halidir.
[2] Türk Tarih Kurumu Başkan Yardımcısı, Belleten Yayın Kurulu Üyesi, hmyucel@ttk.gov.tr, Orcid: 0000-0002-5920-8821.

List kullanılması dergi seçiminde kullanılan bir başka araçtır. 24.000'den fazla derginin konu alanında ayrımı, dergi profili sayfası, dergi ölçümleri, hakem incelemesi ve açık erişim bilgileri vb. bilgilerin erişimi sağlanmaktadır. (5)

Scopus ve Scimago Journal & Country platformları kullanılarak dergilerin ve ülkelerin sıralamalarının karşılaştırma analizleri yapılabilir. Dergiler konu alanına, konu kategorisine ve ülkeye göre gruplanabilir. Atıf verileri analizi ile etkili dergilerin seçimi sağlanır. (6)

Sherpa Romeo, dünyadaki yayıncı ve dergi açık erişim politikalarını bir araya getiren ve sunan çevrim içi bir kaynaktır. Romeo'da kayıtlı yayıncı ve dergi bilgileri araştırmacının seçeceği derginin görünürlüğü hakkında fikir vermesi açısından faydalı bir platformdur. (7)

DOAJ (Directory of Open Access Journals) bilim, teknoloji, tıp, sosyal bilimler, sanat ve beşeri bilimlerin tüm alanlarını kapsayan 16.000'den fazla hakemli açık erişimli dergi içermektedir. Farklı ülkelerin ve dillerin dergilerinin bulunduğu DOAJ, açık erişim dergi seçimi için önemli bir platformdur. (8)

Dergi seçim sürecinde kullanılan araç ve platformlardan elde edilen veriler ışığında "seçtiğiniz derginin güvenilir olduğundan emin olmak için aşağıdaki kontrol listesini referans" (9) almak seçim sürecine önemli katkı sağlar.

Siz veya meslektaşlarınız ilgilendiğiniz dergiyi tanıyor mu? Dergide daha önce yayımlanmış herhangi bir makaleyi okudunuz mu? Dergideki son makaleleri keşfetmek kolay mı? (10) Öncelikli olarak meslektaşlarınızla, danışman ve kütüphaneciler ile aşağıda sorulan sorulara alacağınız cevaplar kapsamında karar vermeniz kolaylaşacaktır.

- Hangi dergileri düzenli olarak okuyorlar?
- Hangilerinin en çok saygı duyulduğuna inanıyorlar?
- Belirli dergilerde yayınlama konusunda iyi deneyimler yaşadılar mı?
- Hangi dergilerin sizin özel araştırma alanınıza uygun olacağına dair fikirleri var mı? (11)

Meslektaş, danışman ve kütüphaneciden alınan görüşler çerçevesin de seçilen konuya bağlı olarak ulusal ya da uluslararası bir dergide yayım yapmaya karar verilir. Bu süreçte kütüphane veri tabanlarını kullanılarak meslektaşlarının hangi dergilerde yayım yaptıkları tespit edilir.

Dergi seçim sürecinde dikkat edilmesi gereken hususlardan biride yağmacı dergilerin tespit edilerek yayım yapılmamasıdır. Yağmacı dergilerin genel bir tanımını yapmak ve listesini oluşturmak sorunlu bir işlem olduğunu unutmamak gerekiyor. Bir dergini açık erişim olması veya makale yayımlaması karşılığında

ücret alması onun yağmacı dergi olduğu anlamına gelmez. Akademik yayıncılık kapsamında yağmacı dergi ve yayıncıların tespit edilmesi amacıyla Jeffrey Beall (12), Kscien listesi (13) ve Cabells listesi (14) kullanılmaktadır. Ancak bazı listelerin sürekli güncel olamaması ve belirlenen kriterlerin yağmacı dergilerin belirlenmesinde yetersiz ve sorunların ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Belirlenen bazı kriterlerin kullanılması iyi derginin seçiminde önemli rol üstlenmektedir. Dergi hakkında aşağıdaki kontrol listesi sorunlarının sorulması derginin yağmacı olup olmadığı hususunda bilgiler verir.

- Yayıncıyı kolayca bulabiliyor ve iletişim kurabiliyor musunuz? Yayıncının adı, derginin web sitesinde açıkça gösteriliyor mu? Yayıncıyla telefon, e-mail ve posta yoluyla iletişim kurabiliyor musunuz?
- Derginin yayın değerlendirme yöntemi ve uygulaması açık mı?
- Dergideki makaleler takip ettiğiniz veri tabanlarında indeksleniyor mu?
- İstenen ücretler net olarak belirtilmiş mi? Derginin web sitesinde hangi ücretin ne amaçla ve ne zaman ödeneceği açıklanıyor mu?
- Derginin yayın kurulunu tanıyor musunuz? Yayın kurulu üyeleri daha önce duyduğunuz isimler mi? Yayın kurulu üyeleri kendi web sayfalarında dergiden bahsediyor mu? (15)

Dergi Değerlendirme Aracı'nın (Journal Evaluation Rublic) dergi seçim sürecinde kullanılması akademisyenler açısından kolaylık sağlar. Hazırlanan tablodaki bilgilerin puanlanması ve dergi sayfasında bilgilerin kontrol edilmesi akademisyenlerin ideal bir dergi seçiminin yapılmasında yetkinlik kazanmasına neden olur. (16)

Bir derginin yağmacı dergi statüsü kazanmasının en önemli kriteri dergide hakem sürecinin sağlıklı bir şekilde yürütülmemesi ve kendisi hakkında vermiş olduğu bilgilerin gerçeği yansıtmayarak akademisyenleri aldatmasıdır. Özellikle yağmacı dergi sayfalarında verilen alan indeksleri ve veri tabanı bilgilerinin kontrol edilmesi çok önemli süreçtir. Çünkü genellikle verilen bilgiler gerçeği yansıtmamaktadır. Ancak akademik yükselme kriterleri ve teşvik uygulamalarından kaynaklanan sorunlar nedeniyle araştırmacılar bilerek yağmacı dergilerde yayım yapabilmektedirler.

Kontrol listesinde dikkat edilmesi gereken bir başka konuda etik sorunu ve derginin üye olduğu kuruluş bilgilerinin kontrol edilmesidir. Bu kapsamda aşağıdaki soruların sorulması gerekmektedir.

• Yayıncı, sektörün tanınan bir üyesi mi? Yayıncının, Yayın Etiği Komitesine (Committee on Publication Ethics COPE) üyeliği var mı? Makalenizi göndermek istediğiniz dergi açık erişimli ise, Açık Erişim Dergileri Dizini'nde (DOAJ)

listeleniyor mu? Dergi açık erişimli ise, yayıncısının Açık Erişim Akademik Yayımcılar Birliği'ne (Open Access Scholarly Publishers' Association – OASPA) üyeliği var mı? Dergi açık erişimli ise, INASP'ın online dergi platformlarında (Bangladeş, Nepal, Sri Lanka, Orta Amerika ve Moğolistan'da yayınlanan dergiler için) veya African Journals Online'da (AJOL, Afrika'da yayımlanan dergiler için) yer alıyor mu? Yayıncının, başka bir ticari derneğe üyeliği bulunuyor mu? (17)

Kontrol listelerinde verilen soruların büyük bir kısmına veya tümüne evet cevabı verildiği takdirde kontrol işlemi tamamlanarak makalenizi belirlemiş olduğunuz dergiye göndere bilirsiniz. Seçtiğiniz derginin akademik yaşamınızda itibarınızı ve atıf sayınızı artırabilecek bir profile sahip olması faktörünü de dikkate almak gerekir. Araştırmanızı doğru dergide yayımlamak, profesyonel profilinizi yükseltecek ve kariyerinizde ilerlemenize yardımcı olacaktır. Gönderilecek derginin profesyonel bir yayıncılık bakış açısına sahip olması, makalenizin indekslenmesi, arşivlenmesi ve kolayca bulunabilir olmasına olanak sağlayacaktır. (18) Makalede ORCID, DOI kullanılması ve açık erişim olarak yayımlanması makalenin etki gücünü artıracaktır. Akademik dürüstlük ilkelerini dikkate alarak hazırlamış olduğunuz makalenizi artık seçmiş olduğunuz dergiye gönderebilirsiniz.

KAYNAKÇA

1- http://thinkchecksubmit.org/translations/turkish/

2- http://thinkchecksubmit.org/translations/turkish/

3- https://authorservices.taylorandfrancis.com/publishing-your-research/choosing-a-journal/

4- https://mjl.clarivate.com/manuscript-matcher

5- https://mjl.clarivate.com/home

6- https://www.scimagojr.com/journalrank.php

7- https://v2.sherpa.ac.uk/id/publication/1074?template=romeo

8- https://doaj.org/

9- http://thinkchecksubmit.org/translations/turkish/

10- http://thinkchecksubmit.org/translations/turkish/

11- https://authorservices.taylorandfrancis.com/publishing-your-research/choosing-a-journal/

12- https://beallslist.net/hijacked-journals/

13- http://kscien.org/predatory.php?id=2

14- https://www2.cabells.com/about-predatory

15- http://thinkchecksubmit.org/translations/turkish/

16- Rele, Shilpa; Kennedy, Marie; and Blas, Nataly, "Journal Evaluation Tool" (2017). LMU Librarian Publications & Presentations. 40.

https://digitalcommons.lmu.edu/librarian_pubs/40

17- http://thinkchecksubmit.org/translations/turkish/

18- http://thinkchecksubmit.org/translations/turkish/

SORU-CEVAP BÖLÜMÜ

Soru 1: **Hakem olma ölçütleri nelerdir ve özellikle hakemlerin hakem davetini kabul etmeleri için neler yapılabilir? Hakem seçme ölçütleri neler olabilir ve hakemlerin titiz değerlendirme yapmalarını sağlamak için neler yapılabilir?**

EMİNE ÖZMETE: Hakem olma ölçütleri nelerdir diye düşünecek ya da söyleyecek olursak elbette ki bilimsel makale yazma konusunda deneyimli olmak, alanın uzmanı olmak. Bu işe zaman ayırmaya gönüllü olmak ve gerçekten katkı sağlamayı hedefe koymak. Sadece hakemliği kabul etmiş olmak için etmemiş olmak ve gereken zamanı ayırarak nitelikli bir değerlendirme yapmak. Eğer alanının uzmanı iseniz, makalenin kuramsal ve kavramsal kısmının yeterli olup olmadığını bilebilirsiniz. Araştırma ve istatistik bilginiz var ise yöntemdeki örneklem seçiminin doğru olup olmadığını, yeterli olup olmadığını, verilerin analizinin yeterli olup olmadığını değerlendirebilirsiniz ve kullanılan yurtiçi ya da yurtdışı referansların kapsamını ve yeterliliğini sorgulayabilir, tartışabilirsiniz ya da konudaki eksiklikleri rahatlıkla dile getirebilirsiniz. Bu kapasitede olması gerekiyor ki hakemin, hakem olarak hem seçilsin hem de hakemliği kabul edebilsin. Bu bazen unvanlardan bağımsız bir durum olabilir.

Soru 2: Bazı makalelerde hakem değerlendirme yaparken yazarının kim olduğunu akış içerisinden fark edebiliyor. Birincisi bu durumda ne yapmalı? İkincisi, yazacağı raporda kullanacağı dil ne olmalı? Bazı dergiler hakem önerileri istiyor. Yani makalenizi gönderdiğinizde üst yazıda hakem olarak kimleri önerirsiniz diye istiyor. Bunun gerekçesi nedir? Bilimsel açıdan da bu tür yaklaşımlar doğru olabilir mi?

EMİNE ÖZMETE: Bazen mümkün, sunumda da söylediğim gibi hakemliğin özünde objektif olmak vardır. Bazı referanslardan, kullanılan dilden, bazı araştırma gruplarında ortak çalışmadan tanıyor olabilir, ortaya çıkabilir. Bazen veri toplanan yerden de tahmin edilebilir. O nedenle objektif olmak gerekiyor. Dediğimiz gibi, biz yazarları değil makaleleri değerlendiriyoruz. Yazarlarla bizim işimiz yok. Yazarla iletişim kurmak, yazarlar üzerinden yorum yapmak doğru bir yaklaşım değil, hakeme de yakışmayacak, uygun olmayan bir davranış biçimidir. Editör de, yayın kurulu da bu anlamda yapılan değerlendirmelerden bunu belki tahmin edebilir. Yazarı değil, biz makaleyi değerlendirdiğimiz için hakem olarak tamamen makale üzerinden yorum yapmak, yazarı etiketleyen ya da küçük düşürücü bir dil kullanmamak gerekiyor. Aksine hakemlik bilimsel makale yayın sürecine katkı sağlayan bir rol olarak benimser ve bu merkeze koyarsa yazarı, örnekte de gösterdiğim gibi, cesaretlendiren motive eden bir dil yayın sürecine büyük bir katkı sağlayacaktır. Dergilerin hakem önerisi sormasını normal durumlarda açıkçası çok

doğru bulmadığımı ben ifade edeyim. Sadece gerçekten bu alanda çalışan uzman bulamıyorsa dergi, çok spesifik bir konu ise o zaman sorabilir. Ama burada da sayıyı biraz yüksek tutmak, yani 2 hakem değil de 5 hakem önerisi isteyip, onun içinden seçim yapmak gereklidir. Yazarın da bu durumda hakemle iletişim kurma olasılığı vardır. Hakemin titiz değerlendirme yapması için de yayın kuruluna biraz iş düşüyor. Eğer hakem titiz bir değerlendirme yapmadıysa yayın kurulu, hakemin değerlendirmelerinin kapsamını ve niteliğini fark edecektir diye düşünüyorum.

CEM UZUN: Hakem önerisi isteklerini dergilerin yapmasının asıl nedeni, hakem havuzunu genişletmek yani o gönderilen yazının o hakemlere gönderilmesinden çok kendi havuzlarını genişletmek olduğunu söyleyebilirim. Editörlük deneyimime bakarak hakem bulmakta da zorlandığımızı söyleyebilirim. Böylece direkt o konuda araştırma yapmış, yazarlık yapmış bir kişiden hakem önerisi almış oluyoruz ve havuzumuza da katmış oluyoruz. Çok nadiren böyle 5-6 hakem atadığımız halde cevap alamadığımız durumlarda onları tercih ederek atadığımız oluyor ama sonuçta hakem karar vermez, editör bunu görüyor, değerlendirmesini gözden geçiriyor. Gerçekten bilimsel bir değerlendirme yapıp yapmadığını, yoksa öyle kötü niyetle yapıp yapmadığını çok rahat anlayabiliyor. Onun için çok nadiren başvuruluyor onların gönderdiği hakemlere, asıl amaç havuzu genişletmek, teşekkürler.

ALİ EKBER ŞAHİN: Teşekkür ederiz hocam aslında şöyle, bu hakem önerileri işe yarayabilir. Hakem değerlendirme süreci tamamlanıp makale kabul edildiğinde, yayınlandığında yayınınızda hakem isimleri de bulunacak şeklinde bir yaklaşım olursa bu hakem isimleri aslında yazarla olan bağı açısından da değerlendirilebilir. Ne kadar objektif işleyip işlemediği de yansıyabilir.

Soru 3: Daha ön değerlendirme aşamasında gönderdiğimiz bir makale editör tarafından çok yerel bulunup "bu dergimize uygun değil, bunu kendi ülkenizde yayınlayın" diyebiliyorlar. Fakat yayınlanan sayılara baktığımızda, orada benzer makalelerin İspanya'dan, Türkiye'den yerel nitelikte olup da yayımlandığını görebiliyoruz. Bu durumda yapmamız gereken nedir? Bu doğru bir yaklaşım mıdır?

FIRAT PURTAŞ: Aslında ben sunum dışında bir metin hazırlamıştım. O metinde buna ilişkin bilgilere de yer verdim. Yazarlarla editörler yayın kurulu üyelerini karşı karşıya getiren hususlardan bir tanesi bu, çoğunlukla yayın kurulu hakem olarak görev yapıyor ve makaleyi hakeme göndermeden reddetme kararı alabiliyor. Bu durumda yazarlardan da ciddi eleştiriler geliyor. Hakemden gelen rapor doğrultusunda olumlu ya da olumsuz karar alınsaydı diye ama özellikle gelen yazı akışı dikkate alındığında bu yöntemin hakemlerin de gönüllülükle yapmış oldukları ve çok kıymetli ayırdıkları zamanı bu iyi niyetleri istismar anlamına gelecek. Yazarlar bu şekilde eleştirirken hakemler de "bu kadar niteliksiz yazıları ya da dergi

ile ilişkili olmayan yazıları bize niye gönderiyorsunuz" diye editöre ve yayın kuruluna eleştiride bulunabiliyorlar. Biz benzer çok şikâyetler alıyoruz. "Buna benzer yazılar daha önceki sayılarda yayınlandı. Bizim makalemiz niye reddedildi?" Bu şekilde yazarlardan gelen eleştiriler tabii ki var. Başta da belirttiğim gibi editöryal çalışmanın maksadı, yenilik getirmek, özgün çalışmaları bulmak, alana katkı sağlayan etki gücü yüksek olan makalelere yer vermek. Yani sürekli birbirini tekrar eden makaleleri yayımlamak değil. Bu açıdan yazarların da empati yapması gerektiğini düşünüyorum. Yazarların da tabi ki makalelerine uygun dergi seçmeleri, dergi seçerken ona uygun makale yazmaları önemlidir. İlgi alanımıza giren prestijli dergileri, saygın dergileri seçiyoruz ve onların yayın politikaları doğrultusunda makaleler hazırlıyoruz. Bu şekilde yola çıkıldığında belki daha hızlı mesafe kat ediliyor. Yani en basitinden şekil düzenlemesine takılınmıyor. Yani en baştan bu açıdan zaman kaybedilmiş oluyor. Tabi ki bu yerellik de bir gerekçe olabilir. Türk dünyasını kapsayan bir yayın yapıyoruz. Biz burada daha bölgesel, daha lokal analizler, zaman zaman ihtiyacı karşılamayabiliyor. Ama tek başına, bu da ret gerekçesi oluşturmuyor. Bazen bu tür yazılar derginin kapsamı dışında değerlendirerek geri çevrilebiliyor. Bu çerçevede bence hem yazarlar haklı hem de editör herhalde.

ALİ EKBER ŞAHİN: Evet bu süreçte iletişim de önemli. Elbette ki bu tür durumları, editörlere yazarak belli açıklamaları istemeleri de yazarların hakkı, bunu rahatlıkla yapabilirler.

CEM UZUN: Bazen şöyle oluyor, lokal bir şeyi işliyor yazarlar. Onu genele yorumluyorlar. Böyle durumlarda ret söz konusu oluyor. Yani diyor ki, Türkiye'de şu konu ama Türkiye'de değil 2-3 merkezde yapmış. Bütün Türkiye'ye genelliyor onun sonucunu. Dolayısıyla böyle yorumlardan dolayı lokal kalmış oluyor. Aslında orada kastedilen sen bunu genele yapamazsın mantığı olabilir. Onu eklemek istedim.

ALİ EKBER ŞAHİN: Bu biraz Amerika'daki bir dergiye gönderilmiş, bir aday makale. Dolayısıyla Türkiye yerelindeki bir konu çok buranın dikkatini çekmez şeklinde bir yaklaşım ama dediğimiz gibi editörle olan iletişimde daha detaylı bilgi alınabilir.

SORU 4: Clarivate bugünkü duyurumuyla, dergilerin yarından itibaren dizinlerine başvuruları durduğunu; Haziran ortalarında yeni bir sistematik/süreç başlatacaklarını bildirdi. Bu konuda değerli hocalarımızın daha ayrıntılı bilgileri var mıdır? Buna ek olarak dergilere TR Dizin ve SCOPUS gibi uluslararası dizinlere girebilmek için birkaç öneriyi de paylaşabilir misiniz kısaca?

HÜSEYİN MURAT YÜCEL: Şimdi hocam tabi bugün ki açıklamayla ilgili bilgim yok. Yakın zamanda yalnız bizim kendi dergimiz Belleten Dergisi ile ilgili bir şey gelmişti. Basılı dergileri kendilerine göndermekten ziyade elektronik formatta ya da sağlayacağımız API (Uygulama Programlama Arayüzü) aracılığıyla bunları erişmek istedikleri ile ilgili bilgi vardı. Dünya dizinlerle ilgili bence tartışıyor çünkü çok fazla dergi var. Yani bu dergilerin tamamını 1- 2 küresel şirketin gözetiminde yürüdüğünü düşündüğümüzde bundan rahatsızlıklar var. Mesela diyelim Helsinki Girişimi (Çok Dilli Bilimsel İletişim) var. Yani yerel dillerde yazılan dergilerin durumu akıbeti ne olacak? Ondan sonra bu hareketler hep şeyi sorguluyor. Yani sadece atıf merkezli olaya bakarak, personelin işe alınması, değerlendirilmesi bunlar sorgulanıyor. Biz şu anda akademik yükseltmelerde, biz de benzer şeyleri düşünüyoruz ama yurt dışında özellikle rektörler akademik personelin performansı değerlendirmek için gönderdiği mektuplar önemli. Beş araştırmacıya gönderiyor. Bunlardan gelen rapor önemsiyor, ben yayından ziyade yani araştırmacının yaptığı işten ve performansını öyle değerlendiriyorum diyor. Hani bununla ilgili yapılmış anketler de var. Dizinlerle ilgili ben şunu söyleyebilirim; evet, kendi kategorisindeki dergiler arasında bir şey yapılabilir. Yani birinci ligde oynamak var, ikinci ligde oynamak var, üçüncü ligde oynamak gibi ama hepsi aynı şartların altında olabilecek şeyler. Fakat burada birbirinden farklı kulvarlarda uyduğunuz zaman yarışı kazanma şansınız yok teknik olarak. Şunu söyleyeyim, sosyal bilimlerde kaynakçaların yüzde altmışı kitap bazlı, tarih alanında misal, şimdi siz burada kaynakçada yüzde 60'ını kitap olarak veriyorsanız, dergi makalesine atıf yapmıyorsanız, bu tıp alanındaki bir dergi ile kıyaslandığında mümkün değil. Yani doğal olarak dünyada bir derginin etki ortalamasını 1'in üzerinde olduğunda etkisinin güçlü olduğu ama sosyal bilimlerdeki dergilerimizin büyük bir kısmı 1'in altında. Yani özellikle Türkiye'deki dergileri düşündüğümüzde ortalamanın altında, bu İngiltere'de, İsrail'de, Amerika'da birin üzerinde evet öncü olabiliyorlar. Çünkü onlar İngilizce yazıldığı için makaleleri daha geniş bir kesime ulaşma imkânı var. Ama yerel dillerde yazdığımızda bunu maalesef yapamıyoruz. Yani onu yakalama şansınız zor. O yüzden "biz şu alan indeksinin içindeyiz" dediğimizde, bizden beklenen performansı teknik olarak düşündüğümüzde yakalama şansımız yok. Ama yerelde, dediğimiz gibi TR Dizin ya da buna benzer bir takım oluşturulacak dizinle, burada kendi içinde eşit şartlarda yarışırlarsa o zaman kaliteli işlerin çıkması önemlidir. Çünkü burada bütün konuştuğumuz şey, standarda doğru konuşuyoruz, diyoruz ki hakem niye reddediyor? makale değerlendirme süreci nasıl olmalı? yayın politikası nasıl olmalı?, kaç günde bunun karşılığı verilmeli?. Kriterler arıyoruz. Bu kriterleri dizinler sağladığı zaman iş kendiliğinden aslında çözülmüş olacak. Ama meseleye sadece atıf olarak gerçekten bakmamak gerekiyor. Yani etrafımızda büyük üstatların, hocalarımızın bazen gerçekten büyük atıfları yok. Ama işte bir CERN projesinde fizikçi olarak çalıştığında bir makaleden 17000 atıf alabiliyorsunuz. 100 kişinin

katıldığı bir projenin içerisinde 17000 atıf alıyorsunuz. Bunu yakalama şansınız olabilir mi?, düşünün teknik olarak yani bu çok gerçekçi bir şey değil, yani ben bu atıf yarışını şahsen taraftar değilim kendi adıma. O yüzden kaliteyi konuşalım, kaliteli içerikte yayınlansın, alın bunu kamuoyu kendisi tartışsın. Yani şu anda açık erişimdeki amaç aslında bir yandan da daha geniş bir kesime ulaşmak, biz şu anda diyelim ki Türkiye'de 150.000 akademisyen var. Yapılan akademik çalışmalar 150.000 akademisyenin arasında konuşulduğu, bu meseleyi konuşuyoruz. Ama Dergipark gibi bir platformumuz var. 2000'in üzerinde dergimiz var. Oradaki günlük giriş trafiğine baktığımızda akademisyenlerden fazla bir girişin olduğunu da görebiliyoruz. Yani bu halkı da ilgilendiren meselelerde, bu platformdan yaralandığını da düşünmek lazım. Yani şimdi salgın sürecinde bilinçli bilgi almak istiyoruz, sağlam bilgi almak istiyoruz, doğru bilgi almak istiyoruz. Bunun için ne yapmamız gerekiyor? Yine akademik kaynaklara müracaat etmemiz gerek, bir akademisyen olarak bunlara müracaat edebiliriz diye düşünüyorum. Benim söyleyeceklerim bunlar hocam teşekkürler.

SORU 5: Diyorlar ki tamam hakem süreçlerini anlıyoruz. Editörün yapacağı bir şey yok, hakeme gönderiliyor, hakemden dönmüyor. Bu anlaşılabilir bir durum fakat gönderdiğim bir aday makalenin editörde hakeme gitmeden 4 ay beklemesinin nedeni nedir? Dergiye makalemi gönderdim ama 4 ay hakeme gitmediğini fark ettim. Bu önemli bir sorun ve nasıl çözülebilir? Bir de dergiler benzerlik oranlarına ilişkin farklı rakamlar verebiliyor, %20 veya %25 deniliyor. Benzerlik oranlarına ilişkin olarak doğrudan reddetme yerine başka bir yaklaşım sergilemez mi?

HÜSEYİN MURAT YÜCEL: Evet, üniversitede Daire Başkanlığı yaptığım süreçte özellikle enstitüden gelen tezle ilgili benzerlik raporlarını çıkarttım. Normalde, biz bu benzerlik meselesinin biraz işin ucunu kaçırdık gibi geliyor bana, çünkü benzerlik sonuçta şöyle bir şey, bir havuz düşünün havuzun içerisinde ne kadar dijital bilgi varsa, bu bilginin platform tarafından yakalanması ve kontrol edilmesi süreci. Yani şimdi eğer sizin basılı bir kitabınız ya da basılı bir makaleniz dijital ortamda değilse herhangi birisi bunun belli bir bölümünü alıp kullanırsa bunun benzerlik oranını yakalama imkânımız var mı? Teknik olarak yok, yani programlar açısından mevcut şu anda kullandığım 2 tane program var ama ikisi üzerinden de, ULAKBİM tarafından kullanıma sunulanları konuşuyorum. Artı yazdığınız şey mevcut bu programlarının kendi veri tabanlarını Türkçe içeriklerle ilgili ne kadar güçlü olduğunu da ayrıca konuşmamız lazım. Buradaki havuzun içerisinde Türkçe içerik ne kadar, bu ne kadar biliniyor bunu da değerlendirmek gerekiyor. Artı, intihal programlarının sağ tarafta filtrelemenin sonucunda ortaya çıkan ekranda 1-2-3-4-5 şeklinde listelenir. Evet verilen sonuçta dikkat edildiğinde yani 2 kelime ya da 3 kelime ya da 5 kelime. Burada kriter belirlemek gerekir, örneğin"2547 sayılı

Yükseköğretim Kanunu'nun 68'inci maddesini" siz nasıl ifade edersiniz? Bunu bir başka biçimde örnek verebilir misiniz, bunu aynı olarak kullanan bir kişinin yaptığı iş benzerlik olarak çıkar. Şimdi bunu bir puan olarak oradan kesiyorsun. Programın mantığını anlayarak işlem yapmak gerekiyor. Hatalı işlem ortaya çıkıyor. Doğal olarak dikkatli olmak gerekiyor, editörlerimiz tenzih ederim. Ama maalesef şimdi bu sistemlerin üzerine yükleniyor. Oradaki ilk görünen rakam intihal olarak kabul ediliyor ve benzerlik olarak kabul ediliyor, reddedilebilir. Halbuki her bir alanın tek tek kontrol edilerek kaynakçası verilip verilmediğinin, dipnotta belirtip belirtilmediğini, yoksa normal şartlarda bir çıksa bile oradaki benzerlik oranı bir olsa, o biri de yazar dipnotta belirtmesi ve kaynakçada belirtmesi gerekir bu yüzde 100 intihalle hiçbir farkı yok. Ama dediğim gibi biz buna takılıyoruz. %35 çıktı, %40 çıktı, %25 çıktı. Efendim derleme, bir eser hazırlıyorsun, makale yazıyorsun, %40 çıkabilir normal bu. Farklı dillerden bir şey hazırladığınızda benzerlik oranı 0 çıktı ya da 3 çıktı. 5'te bu eserin orijinal olduğu anlamına mı geliyor? Evet yani bu yüzden çok böyle kesin şeylerimiz, çizgilerimiz olmamalı diye düşünüyorum.

ALİ EKBER ŞAHİN: Farklı oturumlarda benzer şeylerin dile getirilmesi aslında tutarlılık açısından da önemli. Bu yaklaşımı diğer oturumlarda benzer sorulara ilişkin olarak da sergilendiğini hatırlıyorum. Teşekkür ederim hocam bu konuda katkı sağlamak isteyen var mı?

FIRAT PURTAŞ: Bir diğer soru da 4 ay nasıl bekler?. Hani bizim böyle bir tecrübemiz yok. Biz 2 haftada 1 yayın kurulu olarak toplanıyoruz ve bir yazı maksimum, eğer şekilde sorunu yoksa, yani Bilig'in aradığı şekil ölçütlerinde gönderildiyse 2 hafta, belki bir aksaklıktan dolayı 1 hafta geç toplanmış ise 3 hafta içerisinde ya hakeme gönderilir, ya şekil düzenlemesine gönderiliyor ya da reddediliyor. Şunu söyleyebilirim, tabi bu sistemin kurulması için güçlü bir kurumsal destek önemli, Bilig'in Ahmet Yesevi Üniversitesi Mütevelli Heyet Başkanlığı tarafından desteklenmesi, bir sekretaryasının bulunması, bu sekretarya tarafından yazarların birtakım sorularının cevaplandırılması, bu süreçlerin daha profesyonel yürütülmesi ve yayın kurulunun da yükünün hafifletilmesi önemli bir avantaj. Bu çerçevede Bilig söz konusu olduğunda böyle aylarca süren bir editörde bekleme sürecinin olmadığını rahatlıkla söyleyebilirim.

SORU6: Sadece Türkiye örneğinde yapılmış çalışmalar Bilig Dergisi kapsamına giriyor mu? Kabul edilen makale yüzdeleriniz çok az deniliyor. Öncelikle makale alma sınırı burada nedir? Bunu nasıl sağlıyorsunuz? Kabul gören makale sayısının azlığı makalelerde ne istediğinizi net aktarmamayı mı yoksa ret gören makalelerin gerçekten yayımlanmayacak cinsten olmasına mı bağlıyorsunuz? Kabul alan makaleleri sıraya mı alıyorsunuz, yayın için ve bir

kota var mı? Her derginin her sayısında kaç makale yayınlanacağına ilişkin bir kota var mı?

FIRAT PURTAŞ: Biz süreci tamamlayan makaleleri sıraya koyuyor ve belli bir sıra çerçevesinde onları yayınlıyoruz. Ama zaman zaman dosya konusu belirleyebiliyoruz. Bu dosya konusu çerçevesinde konuyla ilgili makaleler öne çekilebiliyor. Yani bunun da örnekleri söz konusu. Öbür taraftan vurguladığım gibi sadece Türkiye ile ilgili değil, Türk dünyası ile ilgili özellikle karşılaştırmalı analizleri daha çok tercih ediyoruz. Çok disiplinli ve disiplinlerarası yaklaşımla karşılaştırmalı olarak ele alınmış çalışmalar daha çok tercih sebebi. Bu çerçevede Türkiye'nin tecrübesi de önemli tabi ki. Yani sadece Türkiye ile ilgili bir makale de bilig'in yayın kriterlerini karşılayabilir. Tabi ki alana katkı sunuyor olması, orijinal olması, etki faktörünün yüksek olması şartıyla. Öbür taraftan, yani burada makalenin niteliği pek çok açıdan belirleyici onu vurgulamak isterim. Her sayıda 10 civarında makaleyi yayınlayıp bu sayıyı geçmemeye gayret ediyoruz. Yayınladığımız makaleleri bu sayıyı da özellikle derginin etki gücünü yükseltmek açısından artırmaya özen gösteriyoruz. Tabi ki kabul sayısı oranındaki düşüklük hem gelen makalelerdeki nitelik sorunuyla ilişkili hem de bizim kalitemizi artırma yönündeki politikamızla ilişkili.

SORU 7: Hakemlikle ilgili, hakem listelerinin dergilerde yayınlanmasını nasıl karşılıyorsunuz? Editörün ve yayın kurulu üyelerinin ön değerlendirme dışında hakem sıfatıyla değerlendirme yapmasını nasıl değerlendiriyorsunuz?

EMİNE ÖZMETE: Her derginin bir bilimsel danışma kurulu var ve bununla ilgili bir havuzu vardır. Bu kurulun dergi tarafından beyan edilmesini öncelikle bekliyoruz. Ancak o yıl, o sayıda hakem olan, hakem olarak görev alanların sadece o sayı bazında değil de, daha çok yılın sonunda, diyelim ki yılda 3 kez yayın çıkıyor üçüncü sayının sonunda o yıl içerisinde görev alan hakemlerin toplam listesinin verilmesini uygun buluyoruz. Hem yıllık bir liste ortaya çıkıyor, hem de hakemle makalenin eşleşmesinin de önüne geçmiş oluyoruz. Olması gereken budur. Dergilerin yapması gereken bu, editör ve yayın kurulunun ön değerlendirme yapması zaten gerekiyor. Hakem sürecini kısaltmak açısından editörde makalenin 4 ay bekleme konusu istenen bir durum değildir. Dergi niteliğini etkileyen, kalitesini etkileyen ve zayıflatan bir unsurdur. Dergi kurullarının belirli periyodlarda toplanıp yayın süreçlerini akışını sağlamak gerekiyor. Derginin böyle bir sorumluluğu vardır. Editörün ya da yayın kurulundaki kişilerin hakemlik yapmasını her zaman uygun bulmuyoruz. Ancak çok spesifik bir konu ise editörün ya da yayın kurulunda herhangi birisinin çalışma konusu ise yıl içinde az sayıda bir değerlendirme mümkün

olabilir. Ama genel olarak derginin içinden değil, dışarıdan hakemlik olması gerektiğini söyleyebilirim. Teşekkür ediyorum.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME[1]

Ali Ekber ŞAHİN[2]

Değerli okuyucular, bu kitabın ortaya çıkmasına vesile olan ve son derece yararlı seminerler dizisine başından sonuna kadar katılma fırsatı yakaladım. Kendimi bu nedenle oldukça şanslı hissediyorum. Toplam beş oturumu izledim, üç oturumda konuşmacı ve moderatör olarak yer aldım. Yöneltilen sorulardan ve yorumlardan yola çıkarak katılımcıların önemli bir çoğunluğunu lisansüstü öğrencilerin oluşturduğunu tahmin ediyorum. Katılanların akademik ihtiyaçlarına yanıt veren bir etkinlikte yer almış olmaktan dolayı memnuniyet duyduğumu ifade etmek isterim. Kuşkusuz her oturum oldukça önemliydi; ancak belirsizliğin yaşandığı konuların ele alındığı oturumların daha fazla ilgi çektiğini söyleyebilirim. Bilimsel bir araştırmanın tasarlanmasının ve uygulamasının ele alındığı oturum inanılmaz bir ilgi görmüştü. Katılımı, soru yoğunluğunu, kullanılan süreyi değerlendirdiğimizde araştırma ve yayın konularında önemli bir gereksinimin olduğunu görebiliyoruz. Elbette bilimsel araştırma yöntemleri dersleri, yayın etiği dersleri veriyoruz. Lisansüstü programlarımızda bu dersler var; fakat farklı üniversitelerden, farklı yaklaşımları, farklı kişilerle etkileşim kurarak ele alma ihtiyacı kendini hissettirdi. Seminerler dizisinin bu ihtiyaca cevap verebildiğini görmek memnuniyet verici bir durum. Özellikle nitel araştırma yöntemlerinin uygun kullanımı, etik hususlar, etik kurul izinleri, veri analizi vb. hususlar katılımcılar tarafından oldukça önemsendi. Sunular ile bu alanlardaki belirsizliklerin giderilmesine çalışıldı. Bunlara da kapsamlı bir şekilde değinme fırsatını bulduk.

Tüm oturumların ve kitabın özellikle genç akademisyenlere katkı sağladığını/sağlayacağını düşünüyorum. Seminerler dizisinin sistematik bir şekilde sürdürülmesinin gerekli olduğunu ifade edebilirim. Belki de farklı üniversiteler ile işbirliğiyle, nasıl belli alandaki kongreler belli üniversitelerin sahipliğinde dönüşümlü olarak gerçekleştiriliyorsa, bu tür araştırma odaklı etkileşimin yine benzer şekilde devamında fayda olabilir diye düşünüyorum. Eminim nicel katılımlarla ilgili de Cem Hocam'ın paylaşacağı hususlar olabilecektir. Ben sadece içerik ve nitelik açısından beni etkileyen hususları burada değerli okuyucularla paylaşmak istedim.

---

[1] *Sosyal Bilimler Alanında Bilimsel Araştırma ve Yayın Süreçleri Eğitim Panelleri Serisi.* Beşinci Oturum: Sonuç ve Değerlendirme Konuşmaları. *06.04.2021, Saat 19.00-21.00.* Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü ile European Association Sciences Editors (EASE) işbirliğinde çevrimiçi olarak gerçekleştirilen toplantıda yapılan konuşmanın düzenlenmiş halidir.

[2] Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi, alisahin@hacettepe.edu.tr, Orcid: 0000-0002-3728-9982.

CEM UZUN[1]

Teşekkür ederim. Ali Hocam sizin katılımınız bizim için de çok önemliydi. Çok emek harcadınız. Ayrıca bilirsiniz, daha önce yaptığımız TÜBİTAK bünyesinde olsun veya değişik yayınevleri ya da EASE bünyesinde olsun orada sosyal bilimler alanından çok katılımcı oluyordu. Gerçekten en büyük eleştiri de bizim toplantı panellerimizde az sayıda sosyal bilimci konuşmacının yer almasıydı. Hem bunu dikkate aldık, hem de öğrencilerimizle yaptığımız değerlendirme toplantısında bu ihtiyacı tespit etmiş olduk. Dolayısıyla EASE olarak Trakya Üniversitesiyle beraber bu proje fikrini sunduğumuzda Levent Hocam da sağ olsun bunu çok sahiplendiler. Rektörümüz de özellikle sahiplendiler ve bunun neticesinde etik, metod, analiz, yazma ve yayınlama alanında bu panelleri yapmış olduk. Şimdi ben kısaca çarpıcı bulduğum birkaç noktayı burada özellikle genç yazarlara bir kez daha vurgulamak istiyorum. Mesela ilk oturumdan itibaren araştırmanın amacı fayda üretmek, çıkar elde etmemek, bilime katkı sunmak olmalı dendi. Yani bunu akademik atama yükseltme amaçlı olarak yapmamamız vurgulandı. Geriye dönüşümlü çalışmalarda veri taramalarında bile çalışmaya başlamadan önce etik kurul onayının alınması gerekliliği vurgulandı. Sonra yine Ali Ekber hocamın belirttiği gibi etik ihlallerinin çoğunun kasıtsız olarak yapıldığını söyledik. Eğitimin ve önleyici yaklaşımın önemini, uygun atıf yapmanın bilinmesi gerektiğini vurguladık. Referans verilse dahi kendi ifadelerimizde yazı yazma gereğini belirttik. Kendi ifadelerimizle daha iyi, bilinen bir şey yazdığımızda uygun atıf yapmanın gerekliliğini de karşıt olarak vurgulamış olduk. Çalışmaları tasarlarken özgünlüğe önem vermek, yarar getiren sorun çözen, etik ve şüpheci bir yaklaşım sergilememiz gerektiğini vurguladık. Çarpıcı, kısa ve sonuç veren başlıkların önemi, örneklem büyüklüğünün doğru istatistik yöntemin ve veri paylaşımının önemi üzerinde durduk. Mustafa Sözbilir hocanın çarpıcı ifadesi olarak bende kaldı. "5 duyu organıyla elde edilen veriyi göze hitap hale getirmek" dedi. Kendileri bunun için betimleme ve görselleştirmenin önemini vurguladı. Beklenen sonucu elde etmeye yönelik değil, doğru ve gerçek adımlar ile kendini sorgulayan analiz yöntemi uygulamanın önemini vurgulamış olduk. Çalışma metnimizi yazarken önemli yayınların sorgulanması gerektiğini belirttik. Burada atama yükseltme gibi çeşitli nedenlerle önümüze konan sayısal kuralları (şu kadar sayıda yayın yapman gerekir gibi) sorgulamamız gerektiği ortaya çıktı. Çünkü asıl önemli olan kalitedir dedik. Yine EASE'nin ettik kontrol listesi, EASE'nin anadili İngilizce olmayan yazarlar için yazım kılavuzu gibi uluslararası önemli yayıncılık organizasyonların yazarlara faydalı kaynaklarını hatırlatmış olduk. Yayın hazırlama ve yayıncılık süreçleri hakkında bu son iki panel özellikle pratik

[1] Prof. Dr., Trakya Üniversitesi, EASE Başkan Yardımcısı, cemuzun@yahoo.com, Orcid: 0000-0003-3233-7049.

bilgiler içermesi bakımından ve gelen sorular açısından çok keyifliydi. Kaliteli yayıncılığın önemi her seferinde vurgulandı. Hüseyin Bey'in dediği gibi "THINK&CHECK&SUBMIT" gibi faydalı siteler ve dergi seçerken özellikle genç akademisyenlerin günümüz durumunda çok dikkatli olmaları vurgulandı. Yine yazarlara bilginin önemi ve uluslararası organizasyonlara Türkiye olarak katılmamızın önemi vurgulandı. Buradaki hedefte endekslere girmekten ziyade kaliteli yayıncılık yapmak olmalıdır. Sonuç olarak eğitimin önemi de burada bir kez daha vurgulanmış oldu. Yapılan çalışmalar da gösteriyor ki, eğitimle bu tür etik ihlaller olsun, diğer konular olsun düzeliyor. Dolayısıyla bu konuları vurgulama adına panellerin faydalı olduğunu düşünüyorum. Bu panellerin her birine ortalama 1100 civarında katılım gerçekleşti. Son ana kadar da bu katılımcıların çoğu durdular. 100'ün üzerinde soru cevaplandı. Her panel sonunda uyguladığımız anketlerden geridönüşlere göre programın revizyonunu yapmayı düşünüyoruz ve genel istek üzerine de bunları tekrarlama düşüncesindeyiz. Ben burada son olarak Rektörümüze ve sevgili Enstitü Müdürümüz Levent Doğan ve ekibine, tüm konuşmacılarımıza, oturum başkanlarına, Aves Yayınevine ve sabırla bizleri normal sürelerini genellikle 1 saat aşmasına rağmen dinleyen değerli katılımcılarımıza EASE adına teşekkür eder, saygılar sunarım.

